

Colecția FONTES TRADITIONIS este coordonată de prof. univ. dr. Eugen Munteanu

Editat cu sprijinul Autorității Naționale pentru Cercetarea Științifică

Eugenia Dima, cercetător științific principal. A făcut studiile la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, unde și-a susținut și doctoratul în filologie, cu teza *Limba traducerilor laice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea din Muntenia*. Este autor, în colaborare, la *Dicționarul limbii române (DLR)* al Academiei Române (literele *E, L, V*). Redactor și revizor la *Dicționarul enciclopedic ilustrat (DEI)*, coordonator științific și revizor la *Dicționarul enciclopedic junior*, ale Editurii Cartier; coordonator științific și coautor la *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române (DEXI)* (Editurile Arc și Gunivas). A participat la editarea *Bibliei de la 1688* în cadrul proiectului *Monumenta linguae Dacoromanorum*, fiind coautor la volumele *V, VI, XI*. A publicat în reviste de specialitate studii de istorie a limbii române literare, de filologie și literatură română veche; a stabilit paternitatea mai multor traduceri anonime din veacul al XVIII-lea, atribuindu-le unor cărturari români precum Șerban Bodeț, Mihai Cantacuzino, Ienăchiță Văcărescu, Alecu Văcărescu, Iordache Slătineanu, Răducanu Greceanu, Grigore Rîmniceanu.

Pe copertă este reprodusă fila 2^v a manuscrisului 91 de la ANR-Iași în care este reprezentat călugărul Meletie discutînd cu musulmanul Sampsatin.

Redactor: Dana Lungu

Coperta: Manuela Oboroceanu

Tehnoredactori: Luminița Răducanu, Gabriela E. Dima, Mădălina Andronic

ISBN 978-973-703-554-7

© Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010
700109 – Iași, str. Pinului, nr. 1A, tel./fax: (0232) 314947
<http://www.editura.uaic.ro> e-mail: editura@uaic.ro

FONTES
TRADITIONIS

IOAN CANTACUZINO

**Patru apologii
pentru religia creștină
și
Patru orații**

*Traduse în limba română
la mijlocul secolului al XVII-lea
de Nicolae Spătarul (Milescu)*

Ediție critică, studiu introductiv, notă asupra ediției,
note și comentarii, glosar de
Eugenia Dima

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI

2 0 1 0

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CANTACUZINO, IOAN

Patru apologii pentru religia creștină și patru orații traduse în limba română la mijlocul secolului al XVII-lea de Nicolae Spătarul (Milescu) / Ioan Cantacuzino ; ed. critică, studiu introductiv, notă asupra ed., note și comentarii, glosar de Eugenia Dima. - Iași : Editura Universității "Al. I. Cuza", 2010

Bibliogr.

Index

ISBN 978-973-703-554-7

I. Dima, Eugenia (ed.)

811.135.1

281.95

**Omagiu Domnului Profesor
N.A. Ursu**

STUDIU INTRODUCŢIV

ISTORICUL CHESTIUNII

Ioan al VI-lea Cantacuzino (cca 1292–15 iunie 1383) a fost împărat al Bizanţului în anii 1347–1354. A abdicat de la tron, călugărindu-se cu numele Ioasaf Cristodulos şi dedicându-se activităţii cărturăreşti. Încă din perioada de domnie, „se mîndrea mai mult cu ortodoxia şi cu dogmele apostolice şi strămoşeşti decît cu purpura şi cu coroana imperială”¹. Deşi călugărit şi avînd o predilecţie aparte pentru Mănăstirea Vatoped de la Muntele Athos, monahul Ioasaf, fostul împărat, nu e atestat de nici un izvor la Athos, în cei aproape 30 de ani cît a mai trăit, pînă în 1383, fiind în schimb prezent în repetate rînduri la Mistra, unde în aceeaşi perioadă au domnit succesiv cei doi fii ai săi, Manuel (†1380) şi Matei (†1383), precum şi la Constantinopol². A scris o *Istorie a Bizanţului din perioada 1320–1356* şi lucrări de susţinere a isihasmului.

În atenţia noastră se află scrierea sa de polemică religioasă, consacrată apărării creştinismului şi combaterii islamismului, a cărei primă ediţie a fost publicată la Basel (Basilea, 1543). Textul a fost reprodus de către J.-P. Migne în tomul 154 din *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, coloanele 372–692, Paris, 1866³, şi conţine *Patru apologii pentru religia creştină împotriva sectei mahomedane* şi *Patru oraţii împotriva lui Mahomed*.

Scrierea lui Ioan Cantacuzino a fost transpusă din greaca bizantină în neogreacă, varianta populară (*dhimotikí*), de către cărturarul grec Meletios Syrigos (1585–1663). Acesta, care făcuse studii de logică la Veneţia şi de retorică la Padova, a scris ori a tradus mai multe lucrări teologice, unele rămase în manuscris, şi a avut o strînsă relaţie cu Moldova. În anul 1632, la 23 septembrie, a ţinut cuvîntul de salutare la întronizarea ca mitropolit al Moldovei a lui Varlaam. Îl regăsim la Iaşi în 1635 pentru a efectua traducerea lucrării religioase menţionate a lui Ioan Cantacuzino, comandată de domnitorul moldovean Vasile Lupu.

¹ Philotheos Kokkinos, apud Gabriel Roman, *Tradiţie şi înnoire în Bizanţul Paleologilor*, http://www.roesir.usv.ro/archiv/2004_1-2/3Gabriel%20Roman2004.htm.

² *Ibidem*.

³ Volumul consultat, care se găseşte într-un număr redus în bibliotecile din Europa, se află la Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi, sub cota *IV-1173*. Pentru trimiteri la această ediţie vom utiliza sigla PG, după care indicăm cifra coloanei.

Teolog recunoscut ca o autoritate în probleme canonice și liturgice, Meletios Syrigos a participat la Sinodul panortodox de la Iași, organizat de Varlaam, în anul 1642, traducând opera lui Petru Movilă, *Orthodoxa confessio*, din latină în neogreacă, adoptată ca text de bază al ortodoxiei. Mitrofan, viitorul episcop de Buzău, a lucrat cu Antim la imprimarea cărții de polemică a lui Meletios Syrigos, *Întîmpinarea la principiile calvine și la chestiunile lui Ciril Lucaris*, publicată la București în 1660, în limba greacă, împreună cu o altă lucrare religioasă, un manual al lui Dosithei, patriarhul Ierusalimului, îndreptat împotriva rătăcirii calvinilor⁴. Scrierea lui Syrigos este amintită și de Radu Popescu în *Predoslovia* dedicatorie către domnitorul Constantin Brîncoveanu, care i-a finanțat tipărirea traducerii sale, *Mărgăritarele*, București, 1691. În *Predoslovie* se precizează că domnitorul a contribuit și la publicarea lucrărilor lui Syrigos și Dosithei: „Cartea lui Meletie Sirig împotriva ereziilor calvinești și întrebărilor lui Chiril Lucari, Patriarhului, oarecînd Țarigradului ce au fost. Și adaosele ce Dosithei, patriarhul Ierusalimului, iară împotriva acelor calvinești eresii de ici de coala au adunat, încă cu voia-ți, și bucuros a să tipări grecește ai fost. Care toate acestea nu cu mici sau cu puține cheltuiiele ale Mării Tale s-au tipărit și s-au făcut”⁵.

Virgil Cîndea, în studiul *Une version roumaine du XVIIe siècle d'Apologie contre Mahomet de Jean Cancatuzène*⁶ ne informează că versiunea neogreacă a operei lui Ioan Cantacuzino efectuată de Syrigos, numită de filologul român *Apologia contra lui Mahomed*, a fost copiată de mai multe ori și că unele copii se află în mai multe biblioteci publice din Europa (la Paris, la Muntele Athos, la Viena, la București) sau în biblioteca particulară a prințului Eugen de Savoia⁷. Autorul semnalează și faptul că într-o traducere românească din grecește a lui Nicolae Spătarul (Milescu) cu titlul *Cartea cu multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinței noastre*, efectuată în anul 1661 și păstrată într-o copie din 1699 în ms. 494 de la BAR, care conține două scrieri atribuite episcopului Atanasie al Alexandriei, se află o interpolare în care există precizarea că Spătarul va fi tradus și din Ioan Cantacuzino o scriere religioasă: „cuvine-se dară ce au grăit dumnezeescu împărat Ioan Cantacozino a asculta unde zice la al

⁴ Vezi *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Editura Academiei, București, 1979, s.v. *Varlaam*, redactat de Algeria Simota; Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul*, Editura Academiei, București, 1997, p. 67; cf. și C. Erbiceanu, *Scrierea lui Meletie Sirigul contra calvinilor și a lui Chiril Lucaris, compusă prin ordinul Sinodului ținut la Iași la 1642*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XVIII (1894–1895), p. 6.

⁵ Vezi M. Gaster, *Chrestomație română. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI–XIX), dialectale și populare*, cu o introducere, gramatică și un glosar româno–francez, vol. I. *Introducere, gramatică, texte (1550–1710)*, Leipzig–București, 1891, p. 290.

⁶ În REESE, IV, 1966, nr. 1-2, p. 233–237. Cf. și Zamfira Mihail, *Nicolae le Spathaire Milescu à travers ses manuscrits*, Editura Academiei Române, București, 2009.

⁷ Vezi Virgil Cîndea, *Une version...*, p. 236–237.

treilea răspuns ce să face către Samsatin persul, care iaste tălmăcit pre limba ru<mă>nească și să cheamă Mehmet...” (s.a.)⁸. Virgil Cândea reproduce (la p. 235), din lucrarea amintită, fragmentul care conține relatarea unor minuni petrecute la Ierusalim, la mormîntul lui Iisus Hristos, cînd creștinii sărbătoresc învierea Domnului, pe baza căruia face următoarele observații: „Le texte reproduit par nous ci-dessus atteste donc l’existence d’une version roumaine d’après l’*Apologie contre Mahomet* de Jean Cantacuzène, en reproduisant un fragment du chapitre III, 8. La référence n’indique pas s’il s’agit d’une traduction intégrale de l’*Apologie* qui s’appelle **Mehmet** «ou seulement de la troisième réponse faite à Samsatin le Persan» (**Mehmet** étant l’abréviation du titre de l’oeuvre intégrale). Quelle est la date de cette traduction et qui en est l’auteur? Le simple fait que ce texte se trouve interpolé dans une traduction de Milescu ne saurait suffire à prouver la paternité de l’humaniste moldave, car son interpolation n’est que l’erreur du copiste. Du reste, les informations interpolées dans le ms. 494 n’ont aucun rapport avec la traduction de Pseudo-Athanase, ce qui écarte la supposition qu’elles y auraient été insérées par Milescu lui-même.

L’unique date qui pourrait servir pour l’instant comme un *terminus ante quem* est celle indiquée par le manuscrit 494, c’est-à-dire 1699. La traduction de cet ouvrage de Cantacuzène semble donc avoir été faite durant la seconde moitié du XVIIe siècle – ce qui coïnciderait avec l’époque où une version en grec vulgaire de l’oeuvre rédigée par l’empereur byzantin avait beaucoup circulé dans les pays roumains également”⁹.

Comentînd la rîndul său *Cartea cu multe întrebări* și interpolările considerate a fi un grupaj de texte din mai multe surse, Alexandru Mareș apreciază valoarea informației referitoare la traducerea cărții numite *Mehmet*: „Referința traducătorului român este deosebit de prețioasă. Ea probează, fapt remarcat de Virgil Cândea, că la o dată anterioară anului 1699 *Apologia contra lui Mahomed* sau, poate, numai un fragment din această scriere (reprezentat de *al treilea răspuns* adresat lui Samsatin persul) cunoscuse o traducere în limba română; denumirea *Mehmet* pe care i-o atribuie traducătorul versiunii din ms. 494 reprezintă o abreviere a titlului scrierii integrale”¹⁰.

Rămăsese așadar neclar dacă Nicolae Spătarul va fi tradus în întregime lucrarea bizantină sau dacă relația sa cu scrierea lui Ioan Cantacuzino s-a redus numai la fragmentul citat. Este meritul deosebit al filologului ieșean N.A. Ursu de a fi elucidat această dilemă. Domnia Sa, care s-a ocupat în studii ample de lucrările în limba română și de trăsăturile lingvistice ale lui Nicolae Spătarul (Milescu), rezolvînd și o serie de probleme legate de paternitatea unor texte pe care i le-a

⁸ *Ibidem*, p. 235.

⁹ *Ibidem*, p. 236.

¹⁰ Alexandru Mareș, „*Interpolarea*” din *Cartea cu multe întrebări a lui Nicolae Spătarul (Milescu). O chestiune de paternitate*, în SCL, XL, 1989, nr. 2, p. 152.

atribuit acestuia¹¹, a descoperit o scriere teologală cu caracter polemic, aflată la Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Iași (în continuare, ANR-Iași), într-un manuscris chirilic, sub cota nr. **91**. Cercetînd manuscrisul prin metodele care îi sînt recunoscute în filologia românească, a observat asemănările lingvistice și stilistice între traducerea anonimă și lucrările cunoscute ale Spătarului, care l-au condus la concluzia că și această versiune românească, păstrată într-o copie de pe la 1700, este rezultatul trudei aceluiași cărturar. Din demonstrația filologică, publicată cu titlul *Încă o traducere necunoscută a lui Nicolae Spătarul (Milescu): Apologia contra lui Mahomed a împăratului bizantin Ioan Cantacuzino*, vom face trimitere după studiul reprodus în URSU, CONTRIB., p. 342-353. Scrierea aceasta vine astfel să se adauge altor traduceri religioase ale lui Nicolae Spătarul, cunoscute recent prin contribuția unor filologi români de prestigiu: Virgil Cîndea, Liviu Onu, N.A. Ursu, Al. Mareș.

DESCRIEREA MANUSCRISULUI **91**

I. Manuscrisul nr. **91**, de la ANR-Iași a fost prezentat în amănunțime de către N.A. Ursu, din a cărui descriere reproducem un fragment:

„Ms. **91** de la Direcția Iași a ANR, intitulat *Cartea blagocestivului și bun credinciosului împărat Ioan Cantacuzino, scrisă cu adevărite și drepte dovădz împotriva legii lui Mahmet...* (f. 3^r), conține 161 de foi scrise, format 17 / 14 cm, numerotate recent cu creion negru de o funcționară a instituției, dintre care numai foile 2–160 aparțin structurii lui inițiale. Nu are paginație originală sau o paginație mai veche. Provine de la un profesor Fotescu. Legătura mai veche i-a fost restaurată în atelierul Arhivelor din Iași, în anul 1961, cu care prilej i-au fost legate greșit unele foi de la început, care trebuie citite acum în ordinea 3, 4, 7, 8, 5, 6, 9 și urm. Pe f. 2^v are un desen reprezentîndu-l pe Meletie, inspirat de Dumnezeu,

¹¹ *Din nou despre paternitatea traducerii Istorilor lui Herodot și despre revizia Vechiului Testament tradus de Nicolae Milescu*, în LR, XXXIV, 1985, nr. 1, p. 30–45; *O traducere necunoscută a lui Nicolae Milescu*, în „Cronica”, XXI, 1986, nr. 44, p. 5, vezi și nr. 45, 68, 87, 112; *Nicolae Spătarul (Milescu), traducător al Mîntuirii păcătoșilor a lui Agapie Landos*, în SCL, XLIV, 1993, nr. 5, p. 417–432 (I), nr. 6, p. 489–502 (II), și XLV, 1994, nr. 3-4, p. 173–186 (III); *Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al Vechiului Testament tradus de Nicolae Milescu*, în LR, XXXVII, 1988, nr. 5, p. 445–468 (I), nr. 6, p. 521–534 (II), și XXXVIII, 1989, nr. 1, p. 31–46 (III), nr. 2, p. 107–121 (IV), nr. 5, p. 463–470 (V); *Încă o traducere necunoscută a lui Nicolae Spătarul (Milescu): Apologia contra lui Mahomed a împăratului bizantin Ioan Cantacuzino*, în „Cronica”, XXXIV, 1999, nr. 9, p. 11. Cele mai multe din articolele menționate au fost incluse în volumul *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Editura Cronica, Iași, 2003, care va fi citat în continuare cu sigla URSU, CONTRIB.

discutînd cu Sampsatin. Textul traducerii se află pe foile 3–160, fiecare pagină avînd de regulă cîte 18 rînduri. Pe f. 57^r jos –58^r sus nu a fost copiat un pasaj din text, locul rămînînd gol (este posibil ca acest gol să fi fost în manuscrisul autograf al traducătorului), iar între foile 155–156 lipsește textul corespunzător celui de pe două coloane și jumătate din original (după ediția din *Patrologie*), foile respective fiind probabil pierdute, căci manuscrisul a fost deteriorat și în partea de la sfîrșit. Nu se poate ști dacă a avut sau nu foaie de titlu. Textul aflat în acest manuscris este în mod evident o copie, nedată și nesemnă de copist pe foile existente. Grafia manuscrisului este o chirilică semiuncială îngrijită, care ar putea data din a doua jumătate a secolului al XVII-lea sau din primele decenii ale secolului al XVIII-lea. Particularitățile lui lingvistice arată că atît traducătorul cît și copistul erau moldoveni.

Pe f. 57^v, rămasă albă (vezi mai sus), se află o interesantă însemnare privitoare la unele evenimente militare și politice petrecute în Moldova în anul 1769, probabil a posesorului de atunci al manuscrisului. De aceeași mîna sînt scrise și notele marginale de pe foile 50^r, 53^r, 89^r, 95^r, 96^v, 99^r, 108^r și 153^r. Pe marginea de jos a foilor (în ordinea actuală) 3, 4, 7, 8, 5, 6, 9–13 se află însemnarea de posesor a medelnicerului Constantin Veisa, diac la Vistierie, datată 13 ianuarie 1812, în care spune că manuscrisul i-a fost dăruit de *pah[arnicul] Iani*. Pe f. 161^r se află o altă însemnare, privitoare la cuprinsul și însemnătatea textului, datată 18 ianuarie 1824 și semnată Șarban Buhăescu. Acesta scrie și notele marginale de pe f. 154^v–155^r. Pe marginea din dreapta a f. 53^r se află o șampilă mare, slab imprimată, în care abia se distinge cuvîntul *Socola*. Este probabil ștampila seminarului de la Socola din Iași, unde a ajuns manuscrisul la o dată necunoscută¹².

II. La observațiile de mai sus, făcute de N.A. Ursu, adăugăm constatările noastre în urma transcrierii integrale a textului, în vederea editării lui:

1. Notele de la filele 3^r–13^r, infrapaginale, scrise de către Costandin Veisa, citite, ca urmare a intervertirii filelor, în ordinea stabilită de N.A. Ursu, compun următoarele fraze: 3^r *Această carte ci esti cu răspunsuri // 4^r împotriva legii lui Mahmet, fiind a dumisali // 7^r poi Iane mi-au dăruit-o mie, lui // 8^r Costandin Veisa, diac de visterii. // 5^r Și cine s-ar tîmpla să o ia ca să cetească // 6^r pe dînsa și n-ar da-o înapoi // 9^r să fie blăstămat de Domnul Hristos, și // 10^r și de Sfinții Apostoli, și de 318 // 11^r Sfinți Părinți ai Soborului de la Nikea // 12^r în veci iertare să nu aibă, de nu va da-o // 13^r înapoi. Și am însămnat ca să să știe, la 1812 ghen[arie], 13, Costandin Veisa medelnicer. La f. 50^r se află o notă marginală a aceluiași: Pentru pati[mile] Domnului nostru Iisus Hristos, ca și la f. 53^r: Cele ce au prorocit ci-i pintru Hristos, f. 89^r: Pentru lege și lege, f. 95^r: Pentru j[ărt]fă, f. 96^v: Pentru obrezanii, f. 99^r: Pentru buca[te], ultima silabă fiind tăiată la legat, f. 108^r: Pentru Mehmed cînd este, f. 153^r: Vită Barac.*

¹² URSU, CONTRIB. p. 345–347.

2. Filele 57^v și 161^r, rămase albe, conțin note scrise de o altă persoană, și anume Șarban Buhăescu, identificabilă ca urmare a existenței la f. 161^r a semnăturii autorului lor.

La f. 57^v acesta relatează câteva evenimente istorice petrecute la sfârșitul secolului al XVIII-lea: *La veleat 1769, sculatu-s-au turcii asupra moscalilor ca să-i scoată din Țara Leșască și să pui craiu ii în Țara Leșască, și noi am fost în bejăanii la mănăstire la Săcul, mulți boieri și niguțitori, și am șăzut noi din lune patimilor până la octomvri și am ieșit, căci au vinit Mărie Sa ghenarari maior cneaz Prozoroski la Botoșăni și cu cîțva samă di oaste, călărimi și pedestrimi. Și la Ieși iar este oaste, un bragadir și un polcovnic, pedestrimi și călărimi, și la Focșani¹³ polcovnicu Nazarii iar cu cîțiva cazaci și volintiri, și la Folcei, cătani și volintiri, iar la Țara Muntinească au mers căpitanul Ilii Miticași cu 30 volintiri și au prins pi Grigorii Ghica Voievod, fiind domn în Țara Muntinească, și cu toț boierii lui, iar pi domnul Costantin Mavrocordat l-au prins la Galați, și i-au¹⁴ adus la Ieși, la ghinariul Știuful, fiind la Ieși.*

Nota de la f. 161^r, are următorul conținut: *Fericiți să rămîneți, și de la mini nevrednicul pri[...]cu binecuvîntari, adică monașilor Ioani Cantacozoani și cu luminatul cu veșmentul credinții Melenti. Iacă că m-am îndemnat de am cetit și eu toate filonichiile cîte să cuprind în cărticica aceasta între temeuriile creștinătății și între musulmanul Samsatin Sfahani sau între toată rătăcire musulmanilor. Și așa, îndeletnicindu-mă cu cetire, iată dar astădz de este sară, de astăzi vineri trecute, acum în 18 gh[narie], anul 1824. Șarban Buhăescu. Pe verticala aceleiași file, pe marginea dinspre cotor, se află următoarea notă: *Binecuvîntat să fii și cari au scris cartea aceasta.**

Alte note ale lui Șarban Buhăescu: f. 154^v: *Însuși credincioși a lui Muhamet s-au împotrivit*, f. 155^r: *Mai mult de sini să anerisăști mincinoasa vedenii ce-au zis că au fost.*

3. După verificarea textologică cu PG, putem afirma că, din punctul de vedere al ordinii capitolelor și al paragrafelor, versiunea românească respectă succesiunea din original.

Analiza pe care am întreprins-o asupra custodelui fiecărei pagini relevă faptul că acesta este, de obicei, plasat în partea din dreapta jos și este reprezentat de un grup de cuvinte, un cuvînt, un grup de litere, o silabă sau o literă; uneori lipsește la sfârșitul unui capitol sau al unui paragraf (f. 17^r, 38^r, 65^r, 83^r, 141^r); nu mai este reluat la începutul paginii următoare la f. 99^r:...și încă mai vîrtos lui **Dumnădzău** // 99^v: și-și aducea amînte..., precum și la fila 110^r:...toți prorocii au prorocit pentru Hristos și pentru jidovi, și pentru **altele** // 110^v: multe încă au arătat... (custodele a fost marcat cu caractere italice bold, n.e.).

¹³ În text urmează, la sfârșit de rînd, *pol*, care se repetă la începutul rîndului următor în cuvîntul *polcovnicu*.

¹⁴ În text urmează cuvîntul *trimis*, tăiat cu o linie.

Neconcordața între custode și începutul paginii următoare a relevat, în trei situații, faptul că avem a face cu întreruperea textului, ca urmare a lipsei din manuscris a unor file:

- Finalul f. 17^v este: *Iară pentru căci dzisă ca și mine, arată cum în ce chip v-am scos eu dintru toa //*, iar la începutul filei următoare nu se mai regăsește custodele, dar, împreună cu silaba // **tă** de la începutul filei 18^r, este posibilă lecțiunea: *toată, că fu și om*. Se poate constata însă că fraza rezultată ca urmare a unei lecțiuni continue este obscură. Comparând fragmentele citate cu textul din PG, constatăm că ultima parte a f. 17^v are corespondență în PG în primele rînduri ale coloanei 396, după care urmează, în versiunea românească, o întrerupere de mai mult de 3 coloane din PG (restul coloanei 396, coloanele 397, 400 și trei sferturi din coloana 401), ce ar coincide cu textul românesc de pe două file, care probabil s-au desprins, pierzîndu-se.

- Finalul f. 20^v este: *Deci ori cîți au audzit cuvîntul Evangheliei lui Hristos, toți //*, care coincide textual cu rîndul 35, coloana 405 din PG, iar fila următoare, 21^r, începe cu textul: // *împăratului alta nu arată numai pre Dumnădzău Împărat și pre Fiul său, pre Hristos...*, care coincide (parțial) cu textul din PG, de la începutul coloanei 408. Fragmentul lipsă din traducerea românească ar corespunde conținutului unei file pierdute din manuscrisul **91**.

- Finalul f. 124^v este: *Pentru acesta lucru arată cum după moartea lor vor avea fâmei multe, și altele fără cale //*, reprezentînd o traducere comprimată a textului grecesc pînă la mijlocul coloanei 621 din PG; textul se întrerupe, lipsind jumătate a doua a coloanei 621, iar fila următoare, 125^r, începe astfel: // *ca să nască fieștecine după feliul său...*, care coincide în PG cu textul care începe pe rîndul 14, coloana 624. Fragmentul lipsă din traducerea românească ar corespunde conținutului unei file din manuscrisul **91**, care s-a pierdut.

În afara filelor lipsă din manuscris semnalate de N.A. Ursu (155^v–156^r, v. mai sus), am descoperit așadar că s-au mai desprins și alte file, a căror pierdere a putut fi depistată mai ales prin compararea textului românesc cu originalul grecesc.

4. Fila 2^v conține o ilustrație care îi reprezintă pe călugăr și pe musulman stînd de vorbă. Virgil Cîndea a utilizat pentru scrierea lui Ioan Cantacuzino titlul românesc *Apologie contra lui Mahomed*, care a fost preluat și de alți cercetători. Titlul ediției de față a ms. **91** a fost refăcut de noi prin traducerea titlului din PG, deoarece manuscrisul nu are un titlu propriu-zis, iar pe filele 3^r, 3^v, deteriorate, se face o scurtă prezentare a conținutului: *Cartea blagocestivului și bun credinciosului împărat Ioán Catacozinó, scrisă cu adevărite și drepte dovădzî împotriva legii lui Mahmet, carea o au dovidit din toate scripturile Legii Vechi și aceștii Noauă, împreună // cu Melentie [...] pers, și cunoscînd ade [...].*

În introducerea manuscrisului **91** se află două texte: primul conține argumentul cărții și prezentarea călugărului Meletie (în versiunea românească, *Melentie*), avînd titlul incomplet (și neinteligibil) ca urmare a deteriorării filei (3^v), al doilea este scrisoarea musulmanului Sampsatin (în versiunea românească, *Samsatin*) Sfahani, la f. 7^v, cu titlul: *Cartea carea au scris persul cătră Melentie. Musulmanul Sâmsatin*

*Sfahani persul cătră călugărul Meléntie, întru numele lui Dumnădzău celui milostiv și miluitori*¹⁵; în scrisoare Samsatin încearcă, prin câteva argumente, să-l readucă pe monah la islamism. Răspunsul călugărului și argumentația acestuia se constituie în patru apologii urmate de patru orații, care reprezintă substanța lucrării. Fiecare apologie este precedată de o scurtă prezentare a temei teologice dezbătute.

Textul începe la f. 5^v: *Aicea sint răspunsuri creștinești pre rînd pentru Domnul Hristos, urmînd prezentarea rezumată a primei Apologii, f. 6^r: Răspunsul împăratului cel dintăi, cum Hristos este Fiul lui Dumnădzău, și Dumnădzău deplin, și fiind Dumnădzău, fu și om, după cum și prorocii propoveduiesc.*

III. Relația traducerii românești cu textul grecesc:

1. În această chestiune, N.A. Ursu afirmă: „Confruntînd textul traducerii cu textul original aflat în volumul menționat din *Patrologie*, am constatat că au fost traduse toate părțile componente ale scrierii: prefața (f. 3–4 și 7^r), scrisoarea lui Sampsatin către Meletie (f. 7^v– 8 și 5), cele patru apologii cu răspunsurile date de Meletie lui Sampsatin (f. 6 și 9–107^r) și cele patru orații împotriva lui Mahomed și a Coranului (f. 107^v–160^r), dar nu toate sînt traduse integral. În numeroase locuri traducătorul a redus textul, eliminînd sau comprimînd unele comentarii prea lungi ale autorului făcute pe marginea anumitor texte biblice. Această reducere sensibilă a textului original rezultă și din simpla raportare a versiunii românești din cele 160 de foi de format mic ale manuscrisului la cele 160 de coloane in-cvarto și tipărite cu caractere relativ mici ale originalului editat în *Patrologie*. Nu este locul să discutăm aici felul în care a fost făcută traducerea, nici dacă ea reprezintă textul ediției princeps, din anul 1543, ori pe cel al versiunii lui în greaca populară, dată de Meletios Syrigos. Problemele acestea, foarte importante sub aspect filologic, pot constitui obiectul unui studiu special sau pot fi discutate în aparatul critic al unei eventuale ediții a traducerii, care merită să fie publicată”¹⁶.

2. Din comparația textologică a ms. **91** cu originalul grecesc a lui Ioan Cantacuzino din PG, am constatat că traducătorul român a operat, față de textul din limba-sursă, mai multe tipuri de transpuneri: există fragmente care reproduc exact originalul, dar și fragmente comprimate, rezumate sau omise; uneori textul grecesc este suplinit de comentariile proprii, ample, ale cărturarului român. Această manieră de traducere, cu intervenții semnificative în textul original, a fost remarcată de către N.A. Ursu și în alte lucrări ale Spătarului: „Omiterea sau comprimarea unor pasaje din textele originale și motivări ale acestui fapt [...] se întîlnesc și în alte două traduceri atribuite în ultimul timp lui Nicolae Spătarul”¹⁷, făcînd referire la *Istoriile* lui Herodot și la *Mîntuirea păcătoșilor*.

¹⁵ Intervertirea primelor file ale manuscrisului a fost semnalată de N.A. Ursu în lucrarea citată, iar în cuprinsul ediției s-a precizat ordinea lecțiunii textului în notele de subsol.

¹⁶ URSU, CONTRIBUT., p. 347.

¹⁷ URSU, CONTRIBUT., p. 255.

Diferențele față de textul grecesc din versiunea românească sînt observabile uneori pe aceeași coloană din PG, fiind specificate în următoarea prezentare paralelă:

coloana din PG	fila din traducerea românească
col. 372	3 ^v text prelucrat și fragmentar, filă deteriorată
col. 373	4 ^v , 7 ^r , 7 ^v , 8 ^r
col. 376	8 ^r , 8 ^v , 5 ^r
col. 377	5 ^v , fragment omis, 6 ^r
col. 380	6 ^v , 9 ^v
col. 381	fragment omis, 11 ^r text comprimat,
col. 384	11 ^v , 12 ^r , 12 ^v
col. 385	12 ^v , 13 ^v , 14 ^r
col. 388	14 ^v text comprimat, fragment omis, 15 ^r
col. 389	15 ^r , 15 ^v text comprimat
col. 392	16 ^r , 16 ^v
col. 393	fragment omis, 17 ^r text comprimat, 17 ^v
col. 396	17 ^v , text lipsă, filă pierdută
col. 397	text lipsă, filă pierdută
col. 400	text lipsă, filă pierdută
col. 401	text lipsă, filă pierdută, 18 ^r text prelucrat, 18 ^v
col. 404	19 ^r , 19 ^v , 20 ^r
col. 405	20 ^r , 20 ^v , text lipsă, filă pierdută
col. 408	text lipsă, filă pierdută, 21 ^r text prelucrat, 21 ^v , 22 ^r
col. 409	22 ^v , fragment omis, 23 ^r
col. 412	23 ^v , 24 ^r , 24 ^v
col. 413	24 ^v , 25 ^r , 25 ^v
col. 416	26 ^r , 26 ^v , fragment omis, 27 ^r
col. 417	27 ^r , 27 ^v , 28 ^r , 28 ^v
col. 420	28 ^v , fragment omis, 29 ^r , fragment omis
col. 421	fragment omis, 29 ^r , 29 ^v text prelucrat
col. 424	29 ^v , 30 ^r , 30 ^v , 31 ^r
col. 425	31 ^v text prelucrat, fragment omis
col. 428	31 ^v , 32 ^r text comprimat
col. 429	32 ^v , 33 ^r , fragment omis, 33 ^v
col. 432	34 ^r , 34 ^v
col. 433	35 ^r , 35 ^v , 36 ^r
col. 436	36 ^r , 36 ^v , fragment omis, 37 ^r text comprimat
col. 437	fragment omis, 37 ^r , 37 ^v , fragment omis, 38 ^r text prelucrat
col. 440	38 ^r , 38 ^v , 39 ^r
col. 441	39 ^v , 40 ^r , 40 ^v

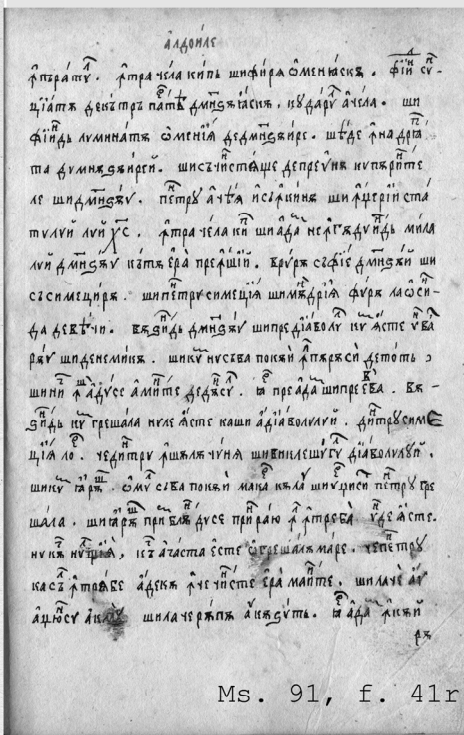
col. 444	41 ^r text comprimat
col. 445	41 ^v , 42 ^r
col. 448	42 ^v text prelucrat, 43 ^r
col. 449	43 ^v text comprimat, 44 ^r , 44 ^v
col. 452	44 ^v , 45 ^r , 45 ^v
col. 453	45 ^v , 46 ^r , 46 ^v , fragment omis
col. 456	fragment omis, 46 ^v , 47 ^r text comprimat
col. 457	47 ^r , 47 ^v text rezumat
col. 460	48 ^r , 48 ^v
col. 461	49 ^r text prelucrat, 49 ^v
col. 464	49 ^v , 50 ^r text comprimat, 50 ^v
col. 465	50 ^v , 51 ^r , fragment omis, 51 ^r , 51 ^v
col. 468	51 ^v , 52 ^r , 52 ^v , 53 ^r
col. 469	53 ^r , 53 ^v
col. 472	54 ^r , 54 ^v , 55 ^r
col. 473	55 ^r , 55 ^v
col. 476	56 ^r , fragment omis, 56 ^v , fragment omis
col. 477	57 ^r text comprimat, 57 ^v , fragment omis
col. 480	fragment omis, 58 ^r
col. 481	59 ^r text comprimat
col. 484	59 ^v text comprimat, 60 ^r , fragment omis
col. 485	60 ^r text comprimat, 60 ^v , fragment omis
col. 488	61 ^r , fragment omis, 61 ^v
col. 489	61 ^v , fragment omis, 62 ^r , fragment omis
col. 492	62 ^r , 62 ^v , 63 ^r text prelucrat
col. 493	63 ^v , 64 ^r
col. 496	fragment omis, 64 ^v , 65 ^r
col. 497	65 ^r , fragmente omise
col. 500	65 ^v , 66 ^r , 66 ^v , fragment omis
col. 501	fragment omis, 67 ^r
col. 504	67 ^r , fragment omis, 67 ^v
col. 505	67 ^v , fragment omis, 67 ^v , 68 ^r
col. 508	68 ^r text comprimat, fragment omis
col. 509	68 ^v text comprimat
col. 512	fragment omis, 68 ^v , 69 ^r
col. 513	69 ^r , 69 ^v
col. 516	69 ^v , 70 ^r
col. 517	70 ^r , 70 ^v
col. 520	71 ^r , 71 ^v , 72 ^r
col. 521	72 ^r , 72 ^v , 73 ^r
col. 524	73 ^r , 73 ^v
col. 525	73 ^v , 74 ^r , 74 ^v
col. 528	75 ^r , 75 ^v

col. 529	75 ^v text comprimat, fragment omis, 76 ^f
col. 532	76 ^v , 77 ^f
col. 533	77 ^v , 78 ^f , 78 ^v
col. 536	79 ^f text comprimat, 79 ^v
col. 537	79 ^v , fragment omis, 80 ^f text prelucrat
col. 540	80 ^f , 80 ^v , 81 ^f , fragment omis
col. 541	81 ^f text comprimat, 81 ^v , fragment omis
col. 544	fragment omis, 81 ^v , 82 ^f , 82 ^v
col. 545	82 ^v , 83 ^f , 83 ^v
col. 548	fragment omis, 84 ^f , fragment omis
col. 549	fragment omis, 84 ^v
col. 552	85 ^f , fragment omis
col. 553	85 ^v , 86 ^f
col. 556	86 ^v , 87 ^f , 87 ^v
col. 557	87 ^v , 88 ^f , 88 ^v
col. 560	89 ^v , 90 ^f , 90 ^v
col. 561	91 ^f , 91 ^v , 92 ^f
col. 564	92 ^f , 92 ^v , 93 ^f , 93 ^v
col. 565	93 ^v , 94 ^f , 94 ^v
col. 568	95 ^f , 95 ^v , 96 ^f text amplificat, 96 ^v
col. 569	97 ^f , 97 ^v , 98 ^f text prelucrat, text amplificat
col. 572	98 ^v , 99 ^f , 99 ^v text prelucrat, 100 ^f text prelucrat, 100 ^v
col. 573	100 ^v , 101 ^f
col. 576	101 ^v , 102 ^f , 102 ^v
col. 577	102 ^v , 103 ^f , 103 ^v , 104 ^f
col. 580	104 ^f , 104 ^v , 105 ^f
col. 581	105 ^f , 105 ^v , 106 ^f , 106 ^v
col. 584	107 ^f , fragment omis
col. 585	text omis
col. 588	text omis
col. 589	fragment omis, 107 ^v , 108 ^f , text amplificat, 108 ^v
col. 592	109 ^v , 110 ^f
col. 593	110 ^f text prelucrat, 110 ^v , 111 ^f , 111 ^v
col. 596	111 ^f , 111 ^v , 112 ^f , fragment omis
col. 597	fragment omis, 112 ^v , fragment omis
col. 600	fragment omis, 112 ^v , 113 ^f
col. 601	fragment omis, 113 ^v , fragment omis, 114 ^f
col. 604	114 ^f , 114 ^v , 115 ^f
col. 605	115 ^v , 116 ^f
col. 608	116 ^v , 117 ^f
col. 609	fragment omis, 117 ^v text prelucrat, 118 ^f
col. 612	118 ^v , fragment omis, 119 ^f
col. 613	119 ^v , 120 ^f , 120 ^v

col. 616	121 ^r , 121 ^v , 122 ^r
col. 617	122 ^v , 123 ^r
col. 620	123 ^v , 124 ^r , 124 ^v
col. 621	124 ^v text prelucrat, text lipsă, filă pierdută
col. 624	text lipsă, filă pierdută, 125 ^r , 125 ^v , 126 ^r
col. 625	126 ^r , 126 ^v , 127 ^r
col. 628	127 ^v , 128 ^r , fragment omis
col. 629	fragment omis, 128 ^r , 128 ^v , 129 ^r
col. 632	129 ^v , 130 ^r , 130 ^v
col. 633	130 ^v , 131 ^r , fragment omis, 131 ^v text comprimat
col. 636	132 ^r , fragment omis
col. 637	133 ^r text comprimat, 133 ^v , 134 ^r
col. 640	134 ^r , fragment omis, 134 ^v
col. 641	135 ^r , 135 ^v , 136 ^r
col. 644	136 ^r , 136 ^v , 137 ^r , 137 ^v
col. 645	137 ^v , 138 ^r text prelucrat, fragment omis, 138 ^v
col. 648	138 ^v , 139 ^r text prelucrat, 139 ^v text prelucrat, 140 ^r
col. 649	140 ^v , 141 ^r
col. 652	141 ^r , 141 ^v text prelucrat, 142 ^r
col. 653	142 ^v text comprimat, 143 ^r , diferențe textologice
col. 656	fragment omis, 143 ^v text comprimat, 144 ^r
col. 657	144 ^v text comprimat
col. 660	145 ^r text prelucrat, 145 ^v
col. 661	145 ^v , 146 ^r , 146 ^v
col. 664	146 ^v , 147 ^r
col. 665	147 ^v , 148 ^r
col. 668	148 ^v text prelucrat, 149 ^r
col. 669	149 ^r text prelucrat, 149 ^v , 150 ^r
col. 672	150 ^r , 150 ^v , 151 ^r
col. 673	151 ^v , 152 ^r , 152 ^v
col. 676	152 ^v , 153 ^r , 153 ^v
col. 677	154 ^r , 154 ^v , 155 ^r
col. 680	155 ^v text comprimat, text lipsă, filă pierdută
col. 681	text lipsă, filă pierdută
col. 684	text lipsă, filă pierdută, 156 ^r , 156 ^v text comprimat, prelucrat
col. 685	fragment omis, 157 ^r , fragment omis
col. 688	157 ^r text prelucrat, 157 ^v , 158 ^r
col. 689	158 ^r , 158 ^v , 159 ^r text prelucrat
col. 692	159 ^r , 159 ^v , 160 ^r

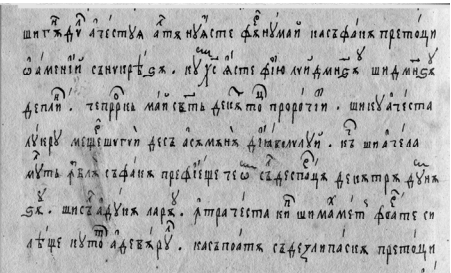
Pentru a ilustra diferențele între original și traducerea românească, reproducem 3 coloane din PG, textul grecesc, în paralel cu textul românesc.

πος, ὃν ἀνελάβετο ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καθὼς προσκυνεῖτο καὶ ἐν ἀρχῇ παρὰ τῶν ἀγγέλων. Καὶ ἐπὶ μὲν τῷ Ἀδὰμ τοῦτο ἀδύνατον· σκόπει γὰρ τὴ διάφορον μέσον δεσπότητος καὶ δούλου· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ ἀνελάβετο ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ πρέπον, καὶ δίκαιον, καὶ ἅγιόν ἐστι, καὶ οἶον, ὡς ἐν παραδείγματι εἴπωμεν, τὸ τοῦ βασιλέως σῶμα συμπροσκυνεῖται ὑπὸ τῶν δούλων μετὰ τῆς τοῦ βασιλέως ψυχῆς, ἢ τῇ μὲν ψυχῇ προσκυνεῖται ὁ βασιλεὺς, τῷ σώματι δὲ οὐδαμῶς. Καὶ τίς οὕτω παράφρων, ὥστε ἀμφιβάλλειν εἰς τοῦτο; Καὶ τί λέγει περὶ ψυχῆς βασιλέως καὶ σώματος; ἐὰν πωλῆται εἰς πανήγυριν ἱμάτιον, καὶ φορέσῃ τοῦτο ὁ βασιλεὺς, πάντως· ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκεῖνης οὐδὲ μέχρι χειρὸς τοῖμα ἵνα ἄψῃται αὐτοῦ τις, ἀλλὰ μετὰ φόβου βλέπουσιν αὐτὸ πάντες, καὶ οἱ τὴν μὲν φύσιν ἐν ἐστίν ὡς τὰ ἄλλα ἐκεῖνο τὸ ἱμάτιον, διὰ δὲ τὴν βασιλεία ἐλαβε τὴν τιμὴν. Οὕτω μοι νοεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Τῇ μὲν φύσει ἀνθρώπων ἀνελάβετο, καὶ οὐκ ἄλλης φύσεως, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν τὴν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ, καὶ καὶ ἐκ Παρθένου καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐγεννήθη· διὰ δὲ τῆς αὐτοῦ θεότητος ἤγιασε, καὶ ὕψωσε, καὶ ἐτίμησε, καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκάθισεν αὐτὴν, καθὼς ἔμπροσθεν ἀπεδείχθη, καὶ οὕτως ἐγένετο, ὡς φράσαντες εἴπομεν. Ἦγουν ὡςπερ ὁ σιδηρὸς ψυχρὸς μὲν ἐστὶ τὴν φύσιν καὶ μέλας, ἐνωθεὶς δὲ τῷ πυρὶ, τὸ μὲν πῦρ τὴν τοῦ σιδηροῦ φύξιν ἢ μελανίαν οὐκ ἐδέξατο, ὁ δὲ σιδηρὸς τῇ τοῦ πυρὸς ἐνώσει τὴν μὲν οἰκείαν φύσιν οὐκ ἀνελάβετο, ὅλος δὲ αὐτὸς ἐγένετο πῦρ, λαθὼν τὴν τοῦ πυρὸς θερμὴν τε καὶ λαμπρότητα· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Θεὸς ὢν πρὸ τῶν αἰώνων, ἀνθρώπος μετὰ ταῦτα ἐγένετο, καὶ μὴ ἐλαττωθεὶς, μᾶλλον μὲν οὖν τῇ αὐτοῦ θεότητι τὸν ἀνθρώπων τιμῆας, ἐκάθισεν ἔνθα αὐτὸς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο συμπροσκυνεῖται ὁ ὑπὲρ φύσιν Θεὸς τε καὶ ἀνθρώπος παρὰ τε τῶν ἀγγέλων, παρὰ τε τῶν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ Ἀδὰμ μὴ ἐμμένει τῇ τοῦ Θεοῦ διατάξει καὶ ἐντολῇ, ἀλλὰ φαγὼν ἀπὸ τοῦ ξύλου μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ τῆς Εὐας, καὶ ἐπιθυμήσαντες γενέσθαι Θεοί, ἀπόλεσαν καὶ ὃν εἶχον παράδεισον, καὶ ἔλαθον κατὰραν ἀντ' εὐλογίας, καὶ ἀντὶ ζωῆς αἰωνίου θάνατον. Ἰδὼν δὲ τὸν διάβολον ὁ Θεὸς ἀδιόρθωτον καὶ ἀμετανόητον, ἀπέβριψεν αὐτὸν, ὡς ἀχρηστον σκευῶς. Καὶ περὶ αὐτοῦ ἡ τυχοῦσα μνεία, ἢ ὁ τυχὼν λόγος οὐκ ἐγένετο. Τὸν δὲ Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐάν ὡς Θεὸς ἰδὼν ὅτι οὐδὲν ἔπαισαν ὡς ὁ διάβολος ὑπὸ κενοδοξίας καὶ ὑπερηφανίας, ἀλλ' ὑπὸ φθόνου καὶ ἀπάτης τοῦ διαβόλου, καὶ ὅτι πάλιν ὁ ἀνθρώπος μετὰ καιρὸν δέξεται μέλλει ἐπιδιόρθωσιν, εἰ καὶ κατηράσατο ὁ Θεὸς τῷ τε Ἀδὰμ καὶ τῇ Εὐᾷ διὰ παιδευσιν, ἀλλ' ὅμως περιπατῶν, ὡς λέγει Μωσῆς, ὁ Θεὸς ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ θειλόν, ἠρώτησεν αὐτὸν καὶ εἶπεν, εἰ Ἀδὰμ, ποῦ εἶ; ἢ οὐχ ὡς ἀγνωστὸν ἠρώτησεν αὐτὸν, ἀπαγε τῆς βλασφημίας! παρὰ γὰρ τῷ Θεῷ τί ἐστὶν ἀγνωστὸν, ἐπὶ τὰ πάντα ἐπίσταται καὶ πρὶν γενέσθαι αὐτῶν; ἀλλὰ τοῦτο δηλοῦντο;

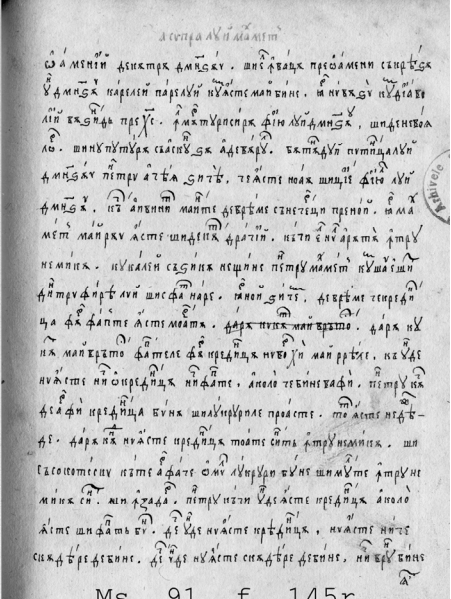

Ms. 91, f. 41r

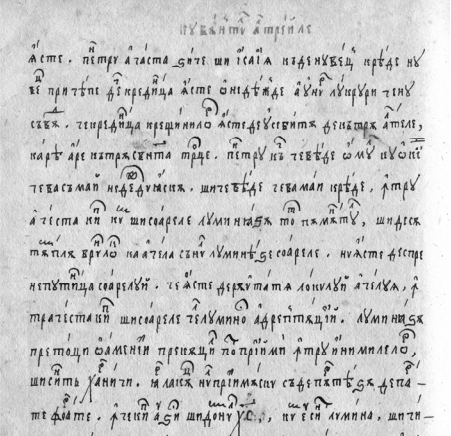
του άσεβοϋς πάντοτε εις έστι, τὸ ἵνα κατὰ πάσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν πείσῃ πάντας ἀνθρώπους, καὶ οὕτε θεὸν οὕτε Θεοῦ Υἱὸν πιστεῦσαι εἶναι τὸν Χριστὸν, ἀλλ' ἅγιον μὲν καὶ προφήτην ὑπὲρ ἅπαντας προφήτας, καὶ ἀνθρώπων ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπων, θεὸν δὲ οὐδαμῶς. Ἄλλ' ἐπιχειρεῖ κατὰ τοῦ Χριστοῦ πείσαι τοὺς ἀνθρώπους ὁ μάταιος, τὸν διάβολον μιμούμενος. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖνος παντὶ τρόπῳ μηχανάται· εἰς τὸ πλανῆσαι πάντα ἀνθρώπων, καὶ ἢ τῆ πίστει ἢ τοῖς ἔργοις χωρῖσαι αὐτὸν τοῦ Θεοῦ· οὗτω καὶ ὁ Μωάμεθ παντὶ τρόπῳ σπουδάζων εὐλοσκεται, ἵνα ἀπὸ μὲν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ μακρὰν καὶ ποιήσῃ πάντα ἀνθρώπων, ποῖ μὲν τῆ πίστει, ποῖ δὲ τοῖς ἔργοις· θεὸν δὲ πρᾶσκυειν διδάσκει, ὄνεια ἀναπαλάττει ἢ ἐκεῖνου διάνοια. Καὶ οἱ μὲν δαίμονες τὸν Κύριον ἰδόντες, Θεοῦ Υἱὸν αὐτὸν ὠμολόγησαν καὶ κριτὴν ἄκοντες· οὐ γὰρ ὡς ἀληθεῖς πρᾶσκυηται τοῦτον ὠμολόγησαν, ἀλλ' ὡς μὴ κριτὴν τὸν Χριστὸν κρύψαι τὴν ἀλήθειαν, οὕτως εἶπον, « Τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἤθεες πρὸ καιροῦ βρασάσαι ἡμᾶς; » ὁ δὲ Μωάμεθ καὶ χερῶν δαιμονῶν ἀναφαίνεται, ἐπεὶ μήτε Θεοῦ Υἱὸν, μήτε κριτὴν τὸν Χριστὸν λέγει εἶναι. Ἄλλ' εἶποι ἂν Ἡσαίας πρὸς αὐτὸν, ὅτι « Μετὰ τοῦ διαβόλου ἐθάρρη ἢ ἐπιστήμη σου σὺν τῷ κάλλει σου. » Καὶ λοιπὸν δικαίως ἂν εἶποι τις περὶ τοῦ Μωάμεθ, περὶ τοῦ τῶν ἀπολοθησάντων αὐτῷ, ὅτι ἔθνος ἀπολωλεκὸς βουλήν ἔσται, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ἐπιστήμη. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν οὕτως, ὅτι ἐὰν ἡ πίστις ἄνευ τῶν ἔργων νεκρά ἔσται κατὰ, τὸ λόγιον, πολλῶ μᾶλλον νεκρά εἶσι τὰ ἔργα, μὴ οὕσης πίστεως. Ἔχθα δὲ οὕτε πίστις οὕτε ἔργα, τί χρὴ νομίζειν ἐκεῖσε; ὥς περ γὰρ τὸ ὅμα νεκρὸν ἔστιν ἄνευ ψυχῆς, οὕτω ψυχὴ ἄνευ πίστεως καὶ ἔργων. Οὕσης γὰρ πίστεως, εἴπερ δέξεται τραύματα ἡ ψυχὴ, ἔχει τρόπους ἰάσεως διὰ τὴ μετανοίας καὶ ἔργων. Μὴ οὕσης δὲ πίστεως, πᾶσα πρᾶξις καὶ πᾶσα νομιζομένη ἀρετὴ ματαία καὶ ἔωλος. Πίστεως γὰρ οὕσης ἔσται καὶ ἀρετὴ, ἔστιν ὅτε καὶ ἀρετῆς ἀπόπτωσις, τούτῃστιν ἁμαρτία. Ὅπου δὲ πίστις οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἀρετὴ. Καὶ ἔνθα ἀρετὴ οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἀρετῆς ἀπόπτωσις. Ἄρα ἔνθα πίστις οὐκ ἔστιν, οὐτ' ἀρετὴ ἔστιν, οὐθ' ἁμαρτία, ἀλλὰ γυμνὴ καὶ μόνῃ ἀσέβεια. Διὰ τοῦτο καὶ Ἡσαίας ᾤρησεν, « Ἐὰν μὴ πιστεῦσητε, οὐ μὴ συνῆτε. » Τοῖνον ἢ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς τῶν μὴ βλεπομένων ἔστιν, οὐ τῶν ἀποδοδειγμένων. Ἄλλ' ἔστι δωρον Θεοῦ ἐξαιρέτως ἢ εἰς τὴν ἀγίαν Τριάδα τῶν Χριστιανῶν πίστις. Ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; καὶ ὁ βλέπει, τί καὶ πιστεύει; Ἄλλ' ὅμως ὡς περ ὁ καθ' ἡμᾶς ἥλιος τὰ πάντα ὅσα μετέχειν αὐτοῦ δύναται φωτίζει, καὶ ὑπεσηλωμένον ἔχει τὸ φῶς εἰς πάντα τὸν ὀρατὸν κόσμον ἄνω τε καὶ κάτω, τὸς τῶν οικειῶν ἀκτινῶν αὐγάς ἐξαπλῶν· καὶ εἰ τὸν ὀμύσει, τοῦτο οὐ τῆς ἀσθενείας τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἔστιν, ἀλλὰ τῶν δι' ἀνεπιτηδεύτητά τῆς ὀράσεως, καὶ πολλὰ τῶν οὕτως ἐχόντων ἢ ἀκτῆς διαβαίνουσα· οὐ φωτίζει, τὰ δὲ μετ' ἐκεῖνα φωτίζει· οὕτω καὶ ὁ νοητὸς ἥλιος τῆς δι-

Ms. 91, f. 144v

Ms. 91, f. 145r

Ms. 91, f. 145v

3. Față de textul grecesc, în versiunea românească se constată un mai pronunțat caracter polemic în probleme de dogmă, cu accente mult mai dure și chiar cu invective. De exemplu, în ms. **91**:

- F. 9^v: *Aceasta sint toate cuvintele tale, o, nebune Samsatine*; textul grec, corespunzător fragmentului subliniat, este: *ὦ καλέ Σαμσατήν* „o, bunule Samsatin” (PG, coloana 380).
- La f. 116^f: *arătarea nebunii lui*; termenul *nebuie* este folosit pentru traducerea cuvintelor *ματαιότητα και ἄσθένειαν* „deşertăciune și slăbiciune” (PG, coloana 605).
- La f. 115^f: *acest dascal becisnic* (cu referire la Mahomed) traduce fragmentul grec: *ὁ κενός διδάσκαλος* „acest dascăl uşuratic” (PG, coloana 604).
- Pentru fragmentul de la f. 130^f: *Ce zici, becisnice omule?*, textul grec corespunzător este: *Τί λέγεις, ἄνθρωπε* „Ce zici, omule?” (PG, coloana 632).

4. După cum am demonstrat, traducătorul român a intervenit foarte mult în text. Intervențiile și comentariile sînt făcute cu competență, de către un cărturar stăpîn pe cunoștințele teologice. Am avut posibilitatea să consultăm la BAR, la cota nr. **1300**¹⁸, un manuscris miscelaneu grecesc, de teologie polemică, în care, între f. 1–50^v, se găsesc cele *Patru orații împotriva lui Mahomed*, traduse de Meletios Syrigos în greaca populară, copiate în anul 1765 de Ioan Diamandi Dimarios din comuna Coțești Bucureștiului. Titlul tradus în limba română de Mihai Caratașu (în catalogul său) este: *Carte polemică împotriva capitolelor din Coran, adică a legii date de Mahomed, împărțită în patru cuvîntări și alcătuită de preacucernicul și iubitorul de Hristos, împăratul nostru Domnul Ioan Cantacuzino, care, îmbrăcînd shima monahală și-a schimbat numele în Ioasaf monahul*. Comparînd mai multe capitole din versiunea românească aflată în ms. rom. **91** de la ANR-Iași cu textul versiunii din greaca populară a lui Meletios Syrigos, păstrată în ms. gr. **1300** de la BAR, am constatat că există diferențe notabile în ceea ce privește modul de traducere al Spătarului și cel al teologul grec, acesta din urmă transpunînd riguros și fără modificări substanțiale textul original (bizantin) al lui Ioan Cantacuzino. Se poate admite că Spătarul va fi cunoscut și scrierea lui Syrigos, cei doi cărturari întîlnindu-se la Iași la curtea lui Vasile Lupu, dar îi va fi fost mai comod să parcurgă originalul tipărit pentru a-și realiza lucrarea.

Prestigiul lui Nicolae Spătarul în fața contemporanilor săi nu se datora doar rangului înalt pe care îl ocupa în ierarhia dregătorilor moldoveni, ci mai

¹⁸ Vezi Mihai Caratașu, *Catalogul manuscriselor grecești din Biblioteca Academiei Române*. Volumul III. Ediție îngrijită de Emanuela Popescu-Mihuț și Tudor Teoteoi, prefață de Acad. Gabriel Ștrempel, Editura Academiei Române, București, 2004.

ales abilităților diplomatice, erudiției vaste, preocupărilor cărturărești.¹⁹ El a tradus primul text filosofic în limba română, tratatul *Despre rațiunea dominantă*²⁰, s-a preocupat de orientalistă, hermeneutică, teologie, fiind astăzi considerat un reprezentant de frunte al umanismului românesc²¹, un adevărat enciclopedist²². Scrierea sa teologică, în limba latină, *Enchiridion sive Stella Orientalis Occidentali Splendens*, este prima lucrare a unui român tipărită în Franța, la 1669. Textul a fost reeditat recent, însoțit de o versiune nouă în limba română, de către Traian S. Diaconescu, la Institutul European, 1997. În același volum a fost reprodusă și *Cartea cu multe întrebări...*, în paralel cu originalul grec, cu versiunea latină și cu o altă traducere românească, a lui Gherontie și Grigorie, din secolul al XVIII-lea.

În lumina profilului conturat de cercetările ultimelor decenii, apreciem că este posibil ca traducerea Spătarului să fi fost făcută, la fel ca cele mai multe traduceri ale sale, în urma unei comenzi, venită eventual din partea unui membru al familiei Cantacuzinilor, ramura moldovenească. Aceștia ocupau funcții importante în organizarea administrativă feudală a țării. Astfel, doi frați Cantacuzini, Iordache și Toma, erau cumnați ai domnului Vasile Lupu după prima soție. Iordache a fost mare spătar și mare vistiernic (1635–1654) sub Vasile Lupu²³ și sub fiul acestuia, Ștefăniță (1659–1661), funcția fiind preluată de fiii și de nepoții lui Iordache; Toma, fratele lui Iordache, a fost mare stolnic și mare sluger (1634–1644)²⁴. Cantacuzinii au acces la funcția de domnitor după plecarea din țară a Spătarului. Dumitrașcu Cantacuzino a fost domn al Moldovei în mai multe rînduri: noiembrie 1673, februarie 1674–noiembrie 1675, ianuarie 1684–iunie 1685²⁵, Antonie Ruset (Rosetti), care a domnit în perioada noiembrie 1675–noiembrie 1678²⁶, era fiul lui Lascăr Rosetti și a surorii lui Andronic Cantacuzino, anume Bella²⁷.

¹⁹ Vezi P.P. Panaitescu, *Nicolae Milescu Spătarul (1636–1708)*. Versiunea românească de Silvia P. Panaitescu. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Ștefan S. Gorovei, Editura Junimea, Iași, 1987.

²⁰ Vezi Virgil Cîndea, *Rațiunea...*, p. 172–214.

²¹ *Ibidem*.

²² Vezi Zamfira Mihail, *Nicolae Milescu, le spathaire – un „encyclopédiste” roumain du XVIIe siècle*, în RESEE, 2/8, 1980, p. 265–285.

²³ Vezi Nicolae Stoicescu, *Sfatul Domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, Editura Academiei Române, București, 1968, p. 100.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Vezi *Documente privind istoria României. Introducere*. I, Editura Academiei Române, București, 1956, p. 492.

²⁶ Vezi *Documente...*, p. 492.

²⁷ Vezi Ion Mihai Cantacuzino, *1000 de ani în Balcani*, Editura Albatros, București, 1966, p. 454.

DATAREA ȘI LOCALIZAREA MANUSCRISULUI 91

Cartea cu multe întrebări, din ms. 494 de la BAR, a fost tradusă în anul 1661 și copiată în 1699²⁸. Al. Mareș a stabilit că textul ms. 494 de la BAR, care conține *Cartea cu multe întrebări*, tradusă de Nicolae Spătarul în anul 1661, include și fragmentul din *Apologie* amintit de Virgil Cândea, și că toate fragmentele inserate în text îi aparțin aceluiași cărturar²⁹. În studiul citat al lui N.A Ursu se apreciază că ms. 91, care conține traducerea integrală a scrierii lui Ioan Cantacuzino, poate fi datat către sfârșitul secolului al XVII-lea. Acesta reprezintă o copie a traducerii efectuate de Spătar înainte de anul 1661.

Deoarece protograful versiunii românești nu s-a păstrat, sau nu avem mărturii în legătură cu existența vreunui alt manuscris care să conțină eventual autograful lucrării discutate, rămîne să analizăm informațiile pe care ni le poate furniza textul pe care îl avem la dispoziție.

I. Conform unei cutume din perioada veche, care a fost comentată cu mai multe ocazii, atunci cînd în text se fac referiri la anii în care au avut loc evenimente istorice, geofizice sau religioase din trecut, și acestea sînt raportate la perioada în care a fost tradus sau scris textul, se observă încercarea traducătorului sau a copistului de a le actualiza prin modificarea cifrelor care indicau distanța în timp față de un eveniment. Același lucru se petrecea și atunci cînd se transcriau lucrări care conțineau calcule pascale; în original exista o dată, iar aceasta era adusă la zi, fiind astfel diferită de cea din original.

Și în ms. 91, atunci cînd se fac referiri la unii ani, se întîlnesc modificări față de original, sau, acolo unde nu s-a intervenit, este lăsat loc gol, traducătorul propunîndu-și probabil să recalculeze anul. De exemplu:

1. F. 15^v: *și după ce greșiră greșala aceasta cătră Domnul Hristos sint [...] de ai, și încă credința o țin foarte bine*. Se observă locul gol lăsat de traducător; în ediție a fost completat de noi [1360], conform datei din PG, coloana 389.

2. a. F. 78^t: *Una aceasta, alta nu vor putea dovedi ei cum altul au pomenit de legea lor până la Mahmet, căci de la Avraam până la Mahmet au trecut 2717 ani, și după aceea fu arătat Mahmet. Deci nu este de la Avraam credința musulmanilor*. În manuscris este perioada de 2717 ani, iar în PG, coloana 533, este indicată o perioadă de 2582 (rezultînd o diferență de 135 de ani). Este o încercare de actualizare a datei, deși în acest caz nu se pune problema unei aduceri la zi. Dacă adăugăm la anul apariției ediției grecești de la Basel (1543) diferența de 135, rezultă anul 1678. La acea dată Syrigos nu mai trăia, deci presupunem că

²⁸ Vezi Virgil Cândea, *Rațiunea...*, p. 84–88.

²⁹ Vezi Al. Mareș, *Interpolarea...*, p. 145–158.

modificarea i se poate atribui unui cărturar român, cifra indicînd astfel anul unei copii (și al unei eventuale revizii) a traducerii făcute înainte de 1661.

2. b. F. 118^f: *În ce chip să fie apostólii la legea ta, cînd ei fusese mainte decît tine cu șese sute de ai, au șapte, că tu ești de curund, și aceia sint cu doauă mii și șapte sute de ai, cum este Avraám, și acmu să fie de o credință cu tine?* Aici apare indicația de **2700** de ani de la Avraam, care lipsește din PG, coloana 609, dar este întilnită în versiunea neogrecă a lui Syrigos (ms. gr. **1300** de la BAR, f. 14^v), în timp ce, după cum am arătat mai sus, la f. 78^f din ms. **91** este indicată perioada de **2717** ani.

3. F. 86^v: *Deci, de la Hristos până unde începu Mahmet a să arăta trecură 600 de ai. Deci, de are fi fost scris numele lui în Evanghelie, cu adevărat că într-acele 600 de ai, cînd nice să știia de Mahmet, s-are fi propoveduit și numele lui, ca și alte minuni și lucruri multe minunate ca acele ce toate să arătară.* Aici credem că este o încercare greșită de actualizare, o neglijență legată de conținutul textului, deoarece data se referă la diferența în timp între nașterea lui Iisus Hristos și cea a nașterii lui Mahomed. În PG, coloana 556: **500**. Traducătorul român va fi avut în vedere faptul că între data apariției ediției de la Basel și perioada în care s-a făcut traducerea era o diferență de cca 100 de ani.

4. F. 113^f: *Pentru aceea tot trebuiește a dovedi și lucrul acestuia proroc și să videm de unde este învățătura lui. Întru [1210] ani după Hristos, după împelițarea Svințiii Sale, veni un călugăr frînc, dintru ceata celora ce fac cazanii, ádecă dascalilor, anume Ricáld.* În manuscris, cifra este întreruptă, fiind parțial ștearsă în mijloc (sînt scrise numai literele chirilice care reprezintă cifrele **1000** și **10**); în ediție anul a fost completat de noi [1210], după originalul grec (PG, coloana 601). Probabil că și asupra acestei cifre s-a intervenit, iar copistul nu a știut care este lecțiunea corectă.

II. Principalele trăsături lingvistice ale ms. **91** sînt următoarele³⁰:

1. Fonetică

- *ă* se păstrează: *fămei* 124^v, *fămeia* 43^v, *nășip* 13^v, *rădica* 15^f, *rășipi* 15^v;
- *ă* nu trece la *e* prin asimilare în *părete* 132^f;
- *dintăi* 43^v, *până* 31^v, 127^v, fonetism moldovenesc;
- *e* medial aton se păstrează: *ceti* 3^v, 86^v, 98^f, 105^v, 112^v, 123^f, 141^f, 157^f, *cetire* 12^f, *cetitor* 24^v;
- *e* medial aton trece la *i*: *prietin* 24^v, *prietinie* 91^f, *șidere* 20^f, *triidzeci* 50^v, *videi* 25^f, *viniră* 25^f;
- *e* trece la *i* în finalul cuvintelor: *[el] mărturisești* 67^f, *să fii* = *să fie*, 24^v, *le știi* = *le știe*, 25^f, fonetism moldovenesc;
- Lipsa sincopării: *au dîres* 116^v;
- *i* se păstrează: *îmbra* 46^v, *împle* 15^v, 33^v, *întra* 33^f;

³⁰ Exemplele din text nu sînt exhaustive ci selective, ele avînd caracter ilustrativ pentru anumite fonetisme, forme flexionare, lexeme, construcții etc.

- Lipsa epentezei lui *i* în *pîne* 42^r, 129^v;
- Păstrarea hiatului *e-i*: *streinătate* 30^v;
- *u* nesincopat: *surupa* 4^v, 25^v;
- *ș* se păstrează în *deșchide* 39^v, 153^v;
- *j* moale: *grije* 4^v, 101^v, *jelui* 86^v;
- *l* moale: *feliul* 43^r, *feliuri* 64^v;
- *r* moale: *ardători* (sg.) 126^r, *ascultători* (sg.) 35^r, 91^v, *ceri* 28^v, 30^r, *mărgăritariul* 140^v, *păstoriul* 30^r, *portariul* 153^v;
- *ș* moale: *așe* 129^v, *așeși* 52^r, *cămeșe* 51^v, *cenușe* 12^v, *înșelăciunea* 114^r, *șede* 20^r, *șerpe* 75^r, *ușea* 138^v;
- *ț* moale: *despărțit* 7^r, *dreptății* 4^v, *lățiră* 3^v;
- *b* dur: *iubăsc* 64^v;
- *d* dur: *odănoară* 13^r;
- *j* dur: *grijaște* 125^v;
- *m* dur: *marsă* 73^r, *mărs* 126^v, *tocmală* 29^v;
- *n* dur: *dumnădzăiesc* 60^r, *să răstignască* 51^v, *răstignără* 55^r;
- *r* geminat (*r* forte): *rrea* 45^r, 109^v, pl. *rrele* 83^v, 145^r;
- *r* dur: *comoară* (pl.) 10^r, *izvoară* 43^r, *să omoară* 128^v, *tătarii* 122^v, *țării* 32^r;
- *s* dur: *asămănare* 20^r, 142^v, *pusără* 52^r, *rupsă* 25^v, *sămn* 79^v, 129^r, *strînsără* 45^r, 53^r;
- *ș* dur: *greșală* 15^r, *înșălăciunea* 41^r, *să șadză* 19^v, *scriș* 76^v;
- *ț* dur: *înmulțască* 43^v, *pățiră* 135^r;
- *v* dur : *ivală* 39^r ;
- *z* dur: *păzască* 52^r;
- Trecerea lui *n* intervocalic la *r*: *nemării* 19^r, 50^r; *n* se păstrează în: *amănuntul* 86^r;
- Păstrarea africateri *ğ*: *agiunge* 127^r, *agiuta* 136^r, *agiutori* 146^r, *gios* 20^v, 75^r, *giucăree* 123^v, *giudeca* 21^v, 29^v, *giudeț* 127^r, 134^v, *giug* 136^r, *giura* 123^v, *giurămînt* 123^v;
- Africata *dz*, caracteristică graiurilor nordice, are o rostire dură, dar și muiată: *amiadzădzi* 32^v, 33^r, *audzit* 8^v, *boteadză* 34^v, *dumnădzăire* 20^r, *dzile* 4^r, *iedzi* 95^v, *încreadză* 81^r, *slobodzim* 9^r, *triudzeci* 50^v;
- Palatalizarea: *her* 19^v, 62^v, *hierberea* 89^r, *hiarăle* 132^v, *hiere* 52^r; *chept* 25^r, *șchiopi* 51^r;
- Păstrarea grupului consonantic *mp*: *rumpe* 151^r.

Inovații în fonetică:

- Sincoparea lui *e* prin disimilare vocalică: *drept* 12^v, *drepti* 12^v, *dreptate* 21^v, *îndrepteadză* 95^v, 122^r;
- Trecerea lui *ă* la *o* prin asimilare vocalică: *folos* 81^v, 84^r, *folosi* 44^r, 58^v, *noroc* 10^r;
- *i* trece la *u*: *umbla* 153^v, dar se păstrează în *îmbla* 46^v, *împle* 15^v, 33^v;
- Forma *vicleșug* (prin hipercorecție) 41^r;
- Propagarea lui *n*: *îngenunchia* 154^r;
- *h* trece la *f*: *poftă* 30^v, 125^r.

2. Morfologie

Trăsăturile morfologice specifice limbii vechi sînt predominante; alături de acestea apar și unele inovații, dar cu o ocurență redusă.

a. Grupul nominal

- Substantivul *obraz* la neutru, cu pluralul *obrazе*, are sensul „persoană” 8^v, 45^v;
- Forme vechi de plural: *boale* 69^v, 98^r, *mînule* 22^r, 44^v, 55^r, 75^r, *odihne* 140^r, *palme* 67^v, *sfade* 90^v, *talpele* 20^r, 32^r, *trebele* 97^v, *umere* 26^v, 154^r, *năpăști* 84^v, *patriarși* 140^v, *gurămînturi* 90^r, *suspini* 34^r;
- Substantivele feminine care au pluralul în *-i*, la genitiv-dativ au terminația *-ei*: *crucei* 44^v, 58^r, 59^v, 151^v, *înțelepciunei* 27^r, *legei* 117^r, *a lunii* 130^r, *mîntuirii* 124^v, *morții* 116^r, 120^v, în raport de variație liberă cu inovația de tipul *morții* 47^r, 51^r, 58^v, 114^r, 120^v, *dreptății* 84^v, 145^v;
- La plural genitiv-dativ: *mînurilor* 43^r, (lipsa alternanței fonetice) *persilor* 32^v;
- Construcții cu dativ adnominal: *feciori lui Avraam* 16^r, *fii lui Avraam* 16^v, *au fost lui David fată* 31^v, *fii lui Dumnădzău* 138^v, *înger Svatului Celui Mare* 26^v;
- Exprimarea genitiv-dativului într-un grup nominal în care adjectivul este *tot* sau *mult*: *făcători a toate lucrurile făcute și nefăcute* 10^v, *giudecători a tot Misiriul* 44^v, *a tot pămîntul este Împărat Dumnădzău* 67^v, *este Împărat a tot pămîntul* 104^v, *Dumnădzău făcători a tot ceriul și pămîntul* 141^v, *te-am pus părinte a multe limbi* 13^v, *să să descopere a multe inimi gînduri* 56^r;
- Substantivul cu radical neregulat urmat la genitiv-dativ de un adjectiv posesiv este specific limbii vechi și populare: *tătine-tău* 31^v;
- Forma invariabilă (mai veche) a articolului posesiv alternează cu forma variabilă acordată în gen și număr: *nu știu a cui feciori sint* 36^v, *cei mari a lui Dumnădzău* 68^v, *soarele cel luminos a dreptății* 145^v – *al doilea* 136^v, *al patrului ceri* 154^v, *visuri de ale sale* 42^r, *tocma pre ale lor* 84^r, *nu sint ale faptului lui Dumnădzău* 85^r, *ale Mele sint toate jiganiile cîmpului* 95^v;
- Vocativ masculin în *-e*: *proroce* 34^v, extins și la nume proprii : *Vitleeme* 30^v.
- Forma accentuată de acuzativ singular a pronomelui reflexiv apare numai în forma *sine*, ca în limba modernă;
- Pronumele relativ *care* este articulat la nominativ-acuzativ cu articolul hotărît acordat în gen și număr: *carele* 11^r, 12^v, 15^r, 27^v, 159^r, *care* 11^r, 24^r, *carii* 11^v, 20^r, 22^r, 46^r; aceste forme alternează cu forma invariabilă *care* 8^v, 9^v, 10^v, 22^r, inovație în limba literară a epocii, păstrată în limba română modernă;
- Demonstrativele care au pătruns în limba literară modernă sînt *aceasta* și *acele*: *greșala aceasta* 15^v, *toate acele* 15^v;
- Demonstrativele feminine au genitivul singular specific limbii vechi: *aceștia* 74^v, 83^v, 93^v;
- Specifică limbii vechi și populare este folosirea adjectivului pronominal *acest* cu particula deictică *-a*, cînd precedă cuvîntul determinat, înflinită frecvent în textul cercetat: *într-acesta chip* 31^v, *acesta lucru* 27^r, 35^r, *acesta proroc* 31^v, *acestea daruri* 33^r;

- Comparativ construit cu adverbul *mai*: *te veri odihni mai bine* 9^v, *veți ști mai pre lesne* 11^v, *mai virtos pentru plecarea cea desăvârșită* 13^v, *era mai pușini* 14^v, *mai mari dintru ruda aceea* 15^t, *prorocii mai luminate decât soarele* 27^v; superlativul absolut se realizează cu adverbele *foarte*, *mult*, *prea*: *foarte cu cale* 7^t, *pare-mi și mie foarte rău* 8^t, *foarte dau laudă ție* 9^t, *trebuiește foarte să te iei aminte* 10^t, *foarte mare este taina împelițării* 10^t, *credița o țin foarte bine* 15^v, *un om foarte viclean* 17^v, *întru-ntunerec mare foarte* 21^v, *viderea lui era foarte înaltă și strașnică* 25^t; *mult este îngăduitori* 8^t, *să rugă mult* 45^t, *mult îl siliră să să închine bodzilor* 68^v, *s-are cădea să fie mult cinstiți* 77^v; *prea înțeleptul* 6^t, *prea desăvârșit* 18^v, *prea svînt* 107^t, *cinurile cele prea sus* 126^t, *deplin și prea desăvârșit* 144^t, *un viteaz prea bun* 151^v; observăm că, în afara valorii de formant al superlativului, adverbele *foarte* și *mult* apar și ca determinant al verbului și exprimă ideea de superlativ, avînd adesea o topică liberă. Utilizarea adverbilor *mult* și *prea*, ca formați ai superlativului, caracterizează limba veche, limba modernă selectînd superlativul absolut cu *foarte* + *adjectiv*;
- Formație premorfologică: *ori fie ce suflet* 17^v, *ori fie ce cuvînt* 88^t.

b. Verbul

- La prezent indicativ persoana a treia, verbele de conjugarea a IV-a au sufixul flexionar *-ește*: *curățește* 126^v, *îngăduiește* 58^v, *trebuiește* 36^v, 87^t;
- Verbul *a păți* are la prezent indicativ desinența „zero”: *trupul pate la nevoie, iară nu sufletul* 118^v, cf. 62^t;
- Indicativ imperfect de tip vechi, fără *-u* la persoana a 3-a plural: *păstori ce-și păștea turmele* 28^v; *era șerpi mulți* 74^v;
- Fenomenul de diereză la imperfectul indicativ al verbelor de conjugarea a IV-a: *grăiia* 59^t, *mărturisiia* 67^t, *omorîia* 43^t, *pogorîia* 28^v;
- Verbul *a da* are la perfect simplu indicativ (paradigma tare) formele: *dédiu* 50^v, *déde* 27^t, 44^v, 50^t, 59^t, *déderă*, 51^t, 139^t, 151^v;
- Formele tari la verbele de conjugarea a III-a, perfect simplu indicativ sînt: *ascunș* = ascunsei, 40^t, 41^v; *să desfécără* = se desfăcură, 105^v; *dziș* = zisei, 59^v, 149^t, 153^t; *fece* = făcu, 5^v, 6^v, 25^v, 38^t, persoana a 3-a plural *fécără* = făcură, 15^v, 25^v, 44^v; *puș* = pusei, 54^v, 59^v, 154^t;
- Dubla utilizare a auxiliarului la perfectul compus: *au fost-au* 143^v;
- Iotacizarea: *apuind* 33^t, *să-i desparță* 99^v, 152^t, *să pață* 16^t, *supuind* 34^v. Semnalăm și forme deiotacizate (cu *n* analogic) la persoana a 3-a plural, prezent indicativ: *țin* 15^v, 80^v, 107^v, și la gerunziu: *vinind* 34^t, 111^v, ceea ce reprezintă o inovație³¹;
- Forme de viitor cu topică auxiliarului inversată: *veni-va* 29^t, *videa-vor* 118^v;

³¹ Vezi Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Editura Academiei Române, București, 1975, p. 345, care semnalează acest tip de inovație la sfîrșitul secolului al XVII-lea, la Axinte Uricariul și la Miron Costin.

- Paradigma asigmatică la mai mult ca perfect indicativ persoana 1 plural: *fum* 8^f, *vădzum* 55^v, 57^f;
- La conjunctiv perfect forma auxiliarului acordat este *fie*: *cu adevărat acesta lucru să-l fie spus* 126^f;
- La condițional prezent analitic și perfect este utilizată forma auxiliarului *are*: *are fi fost* 5^v, *n-are avea* 5^v, *are fi putut* 12^v, *s-are cădea* 77^v, *s-are întoarce* 68^f, *s-are fi cuvenit* 126^f 32;
- Imperativul verbului *a sta*: *stă* = stai, 13^f, 29^v, 153^v; imperativ precedat de interjecția *ia*: *ia-mblă* 34^v.

c. Prepozițiile și conjuncțiile

- Prezintă forme vechi: *cătră* 4^v, 6^f, 7^v, 9^f, 10^f, 11^v, 12^f, 13^f ș.a., *iară* „dar”, „însă”, 3^v, 4^f, 4^v, 46^f, 48^f, 48^v, 49^f ș.a.;
- Unele forme vechi alternează cu inovațiile: *căce* 24^f, 43^v, 44^f, 88^v – *căci* 4^v, 5^f, 5^v, 7^f, 8^f, 9^f, 9^v, 10^f, 11^f, 11^v, 12^f, 12^v, 13^f, 13^v, 14^f, 14^v, 15^f ș.a.; *nice* 10^f, 14^f, 20^f, 58^v, 98^f ș. a. – *nici* 8^f, 100^f, 142^f, 143^f, *pre* 7^v, 10^f, 10^v, 26^f, 26^v, 27^f ș.a. – *pe* 3^v, 71^v, 83^f, 86^v, 90^f, *preste* 37^f, 50^f, 50^v, 59^v, 61^f ș.a. – *peste* 137^v.

3. Sintaxă

- Verbul *a tînji* intransitiv „a pofti, a duce dorul”: *le dede Dumnădzău mană pentru toate bucatele, și ei tot tînjiia* 45^f apare și construit cu dativul: *le viniia în toate dzile mană din ceri, și ei tot tînjiia lui Moiséi* 99^f;
- Unele verbe utilizate cu valoare reflexivă sînt construite cu pronumele personal în dativ, forma neaccentuată: *toate i să pot* 16^f, *să nu ți să supere* 27^v;
- Utilizarea infinitivului lung precedat de prepoziția *a* cu valoare verbală este specifică limbii vechi: *Fiul nu avea putere a-i supunere* 20^v; *nu-s harnici a știre lucruri pementești* 38^f, *păcate preste fire, carele și a le pomenire nu să cuvin omului înțelept* 42^v; infinitivul lung este articulat: *părăsi de a grăirea* 12^v, cf. 94^f;
- Lipsa acordului verbului cu substantivul: *lucrurile ce nu li să cuvine* 73^v, cf. 65^f;
- În construcții cu semiauxiliarul *a putea*, forma neaccentuată a pronumelui personal de acuzativ apare și la semiauxiliar: *nu le pot să le cunoască* 10^f, *nu le pot să le priceapă* 12^f, *nu le pot să le știe* 36^v;
- Dislocări morfosintactice³³: *în ce chip am noi și* 8^f, *acesta lucru l-are fi și Hristos putut face* 66^f, *s-are fi și mai întărit eresul lor* 71^f, *fiște pre ce om* 92^f, *foarte lucruri multe împotrivă* 122^f, *fiște la ce lucru* 125^v;

³² Vezi Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea - al XVII-lea)*. Partea a doua. *Timpurile din sfera trecutului. Viitorul. Condiționalul*, Editura Academiei, București, 2007, p. 324–328; Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Casa editorială Demiurg, Iași, 2009, p. 121.

³³ Cf. Dragoș Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism și baroc*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2002, p. 65, 66.

- Polisindeton, figură sintactică frecventă mai ales în scrierile religioase: *Cum Fiul lui Dumnădzău, fiind Dumnădzău, întru dzilele de apoi Să fece om, și Să împelișă pentru mîntuirea omenească, și muri pre cruce, și Să îngropă, și învise, și Să înălță* 38^f; *Și Iosif, cunoscînd pre frații lui, îi hrăni, și nu-și aduse aminte de răul carele-i feceră, și chemară depreună și pre tatul lor, pre Iacov, și aceasta fu pildă lui Hristos* 44^v; *Și după ce fu om 30 de ani îngădui, și apoi începu a învăța oamenii și a-i îndrepta pre calea dreptății, și învățindu-i, cîte-i învăța le și făcea, și făcîndu-le depliniia lucrul cu multe minuni și ciudese* 46^v;
- Conectori transfrastici folosiți frecvent: *așijdirea* 21^v, 36^v, 46^v, *căci* 45^v, 57^f, 63^f, *ce* 27^f, *deci* 42^f, 50^v, *iară* 28^f, 32^v, 45^v;
- Construcții negative în care nu mai apare adverbul *nu* în propoziția negativă introdusă prin *nici*: *Căci nice Iuda, nice altul are fi avut putere a face ceva împrotiva lui Hristos, fără numai Hristos Dumnădzău* 50^f alternează cu construcții care prezintă dubla exprimare a negației: *un giurămînt carele nice dănăoară nu-l strică* 123^v.

4. Lexic

- În domeniul lexical se întîlnesc numeroase cuvinte și forme specifice limbii vechi și populare (lexemele citate se regăsesc în glosarul acestei ediții cu ocurențele din text): *acmu, apucător, basne, becisnic, blăm* „să mergem”, *bori, cămeșe, cerca, ceti, chiar* „clar”, *chiti, cuvîntareș, dănăoară, a deplini, desfătăciune, dodei, dosădi, fecior* „copil, fiu”, *frînge, galbeni, găta, grobniță, hălădui, hulă, iani* (interj.), *iscusenie, iznoavă, îmbla, împle, împrotiva, încailea, îndărăpt, lepăda, meser, muieri, năpaste, năsilnic, nemilostiv, nemulțămitori, nescare, nevoiță, nice, pedestru, pîntece, prici, primbla, răposa, spăsenie, sudui, șagă, șerb, tăgădui, tălmăci, tustrele, urgie*.
- Cuvinte și forme care atestă caracterul regional (moldovenesc) al textului: *aiurile, amintrile, amistui, asin, buhai, chept, despui, dodei, feredei, găvozdi, îmbla, jac, lut, mamcă, mișel, mîlcom, numere* „nume”, *odoară, omăt, pară* (de foc), *porumbi* „porumbei”, *pripoit, prostire* „cearșaf”, *rășchira, silță, smidă, videa*.
- Împrumuturi din grecește: *anathema, apocalipsis, astronomi, chesari, chiparis, chir, cristal, criteni, epilipsie, eretic, finici, marghiol, organ, sarachini, teologhi, teologie*.
- Împrumuturi din slavonă: *azbuchi, Bitie, blagocestiv, bodzi, capiște, devastăvnic, dvori, jărtăvnic, liubov, obrezanie, otroci, pocaanie, pobedi, poclon, podobnic, pravoslavnic, preaditeci, preaobrajenie, spăsenie, stepenă, văleat, văznesenie, zavistnic*; din rusă: *sotnic*.

Din analiza structurii lexicale a textului se poate constata că, deși greaca este limba-sursă a traducerii, se înregistrează relativ puține împrumuturi din grecește, dar sînt prezente numeroase cuvinte de origine slavonă deoarece acestea

erau în circulație mai ales în scrierile religioase ca urmare a faptului că în cultura română primele traduceri s-au făcut din slavonă.

Traducerea conține, în marea lor majoritate, elemente fonetice și morfologice specifice limbii vechi și populare, fapte de limbă regionale, caracteristice graiurilor nordice, mai ales din zona Moldovei (*izbavască, șidere videi, vinire, [el] mărturisești, chept*, imperfectul *făcé*), dar și forme din Moldova care s-au păstrat în limba literară (*amănuntul, viclean*, pluralele *ochi, picioare*) sau inovații precum: *drept, folos, noroc*.

Inovațiile în morfologie sînt relativ puține și adesea alternează cu forme sau fenomene mai vechi. Considerată a fi o caracteristică sudică³⁴, forma variabilă a articolului posesiv, acordată în gen și număr, se întîlnește și în acest manuscris, și probabil o analiză diatopică pe mai multe texte din această perioadă ar putea schimba opinia referitoare la distribuția acestei realizări morfologice în vechea română literară. Alte inovații sînt: formele deiotacizate (cu *n* analogic) *țin, vinind* și forma invariabilă a pronumelui relativ *care*.

Analiza trăsăturilor lingvistice ale manuscrisului confirmă aserțiunile legate de datarea și localizarea textului: ms. **91** este o copie de pe la 1700, făcută de un moldovean.

PATERNITATEA TRADUCERII

Pentru a stabili paternitatea traducerii din ms. **91**, N.A. Ursu a pornit de la informațiile oferite de Virgil Cîndea în legătură cu interpolarea din *Cartea cu multe întrebări* și, presupunînd că manuscrisul de la ANR-Iași ar putea conține versiunea românească a lui Nicolae Spătarul, a întreprins o analiză lingvistică și stilistică a acestui text, comparat cu traducerea cunoscute ale cărturarului: *Cartea cu multe întrebări, Mintuirea păcătoșilor* (cele trei părți, păstrate în ms. **494** și **2517** de la BAR), *Vechiul Testament* păstrat în copia din ms. **45** de la Cluj, și a prezentat mai multe lexeme, sensuri din domeniul terminologiei religioase, sintagme, locuțiuni, construcții specifice limbii Spătarului, care se regăsesc și în *Apologie* (URSU, CONTRIB., p. 347–353). Demonstrația Domniei Sale ne-a determinat, atunci cînd am hotărît să ne ocupăm de acest manuscris, să considerăm că vom publica o scriere inedită a lui Nicolae Spătarul (Milescu)³⁵.

³⁴ Vezi Ion Gheție, *Baza...*, p. 161, 162.

³⁵ Adresăm pe această cale mulțumiri conducerii Arhivelor Naționale ale României, Serviciul Județean Iași, care ne-a pus la dispoziție manuscrisul și ne-a permis reproducerea fotocopiei acestuia în ediția de față.

Pe măsură ce am parcurs textul, am găsit noi elemente care susțin atribuirea făcută de N. A. Ursu, pe care le vom expune în continuare, considerînd că ele prezintă interes și pentru mai buna cunoaștere a trăsăturilor lingvistice ale cărturarului, pentru stabilirea practicilor de traducere ale acestuia, dar și pentru a putea individualiza ce îi este specific lui și care este dimensiunea intervențiilor făcute în scrierile sale de către revizori (sau copişti)³⁶.

I. Verbul a **zavistui** este construit cu dativul: ms. **91**: *Deci jîdovii, zavistuind lui Hristos, altă greșală nu-i aflară, fără numai ce-i dziseră: „Nu Ți să cade Ție să faci acestea lucruri în dzuoă simbetei”* 98^f. Această construcție se întîlnește și în traducerea *Istoriilor* lui Herodot³⁷, cap. VII [236]: *O, împărate, văzu că ascultî pre un om carile binelui tău zavistuiști, au doară iaste și viclean. Pentru că grecii, făcînd acesta lucru, le pare bini, că nărocului zavistuiesc și urăscu binile* (p. 397); cap. IX [79] *Care lucruri să cuvîn a face varvarii, iar nu grecii, și acelora încă le zavistuiim noi pentru acesta lucru, și-i ocărîm* (p. 462).

II. Verbul a **naște** intransitiv are sensul „a lua ființă, a veni pe lume, a căpăta viață”: *după ce născu Hristos* 15^f; *cînd născu fiul său Ioan* 27^f; *Fiul lui Dumnădzău celui Bun, carele este Dumnădzău deplin, carele au născut dintru Preacurata Fecioară Măria* 28^f; *aflatu-l-am în cîmpii codrului, pentru căci au născut în peșteră* 31^v; *să arătară întăi dumnădzăirea și omenia, apói și locul unde născu încă-l arătă* 31^v; *să priceapă nașterea lui*

³⁶ Pentru comparație am utilizat ediția *Bibliei* de la 1688 în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, publicată la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, *Pars I, Genesis*, Iași, 1988 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică); *Pars II, Exodus*, Iași, 1991 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Corneliu Dimitriu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică); *Pars VI, Iosue, Iudicum, Ruth*, Iași, 2004 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Ileana Câmpean, Eugenia Dima, Doina Grecu, Gabriela Haja, Gustavo Adolfo Loria Rivel, Elsa Lüder, Paul Miron, Mioara Săcrieru Dragomir, Stela Toma. Consultant științific: N.A. Ursu); *Pars XI, Liber Psalmorum*, Iași, 2001 (autorii volumului: Al. Andriescu, Eugenia Dima, Gustavo Adolfo Loria Rivel, Elsa Lüder, Paul Miron. Consultant științific: N.A. Ursu); *Pars VII, Regum I, Regum II*, Iași, 2008 (autorii volumului: Tamara Adoamnei, Mădălina Andronic, Mioara Dragomir, Gabriela Haja, Elsa Lüder, Paul Miron, Alexandra Moraru, Mihai Moraru, Adrian Muraru, Veronica Olariu, Elena Tamba Dănilă. Consultant științific: Eugen Munteanu). Vom folosi sigla **MLD**.

³⁷ Herodot, *Istori*, ediție îngrijită de Liviu Onu și Lucia Șapcaliu, cu prefață, studiu filologic și glosar de Liviu Onu, indice întocmit de Lucia Șapcaliu, București, 1984.

*Dumnădzău, cum au născut Fiul lui Dumnădzău 36^f; Hristos născu dintru Svînta Fecioară Măria fără de bărbat 37^v; Copilul iarăș trasă mîna în lontru, și născu pre urmă fratele lui Făres 102^v; la 609 de ani de la Hristos, după împelițarea Svințiii Sale, născu un om rău dintru firea lui și nebun 108^f; Sampson încă este Cuvîntul lui Dumnădzău, și alții mulți cîți născură dintru făgăduința lui Dumnădzău? 142^v. Același sens intransitiv al verbului **a naște** se regăsește și în ms. 45, Ps. 86.4: *Și iată cei striini de fêli, și Tiros, și nărodul arapilor, acêștea au născut acolo.**

III. Dezacordurile. Ca și în alte scrieri ale sale, Spătarul reține din limba-sursă valori gramaticale diferite de cele din limba română și face acordul în limba română după valoarea gramaticală a unui cuvînt din original (grecesc). De exemplu, în ms. 91, f. 131^f: *Pentru aceea, la // 131^v vremea chinurilor, Să ruga pentru ceia ce L-au răstignit, și liúbovul cătră neprietinii Lui ieși la arătarea tuturor, și o cunoscură toți, pentru ca să ia pildă foarte bună. Liubovul* traduce din PG, coloana 633, rîndul 13 de jos, substantivul feminin gr. *ᾠγάπι* lat. *charitas, -atis*, iar acordul se face la feminin: *o cunoscură*. La f. 139^f: *ce ei sint ca nește bice și vergi dați de cătră Dumnădzău spre certare*. În PG, coloana 648, rîndul 23 de sus, [s.f.] *μάστιξ καὶ* [s.m.] *λῶρος*.

Dezacordul în gen a fost invocat de către N.A. Ursu ca unul dintre argumentele pentru stabilirea paternității lui Nicolae Spătarul asupra traducerii părților I și a II-a ale *Mîntuirii păcătoșilor*³⁸ sau a cărturarului care a efectuat traducerea *Istoriilor* lui Herodot. Cităm exemplul din Herodot, I 194, comentat de N.A. Ursu: „Și mulți buți plini de vin de finici, adj. pl. *mulți*, care nu este acordat în gen cu s.f. pl. *buți*, nu este o grafie coruptă, ci reprezintă o particularitate de traducere a lui Nicolae Spătarul, și anume: dezacordul în gen al unor substantive cu articolele, pronumele, numeralele sau participiile aferente, el menținînd adeseori acordul în gen din limba greacă, în cazul unor substantive traduse în românește prin cuvinte corespunzătoare de gen diferit. În cazul citat mai sus (poate și adj. pl. *plini* este în aceeași situație), dezacordul se explică prin faptul că subst. βίκοç «amforă pentru vin», tradus prin s.f. *bute*, este de genul masculin. Dezacorduri similare se găsesc și în alte locuri»³⁹.

³⁸ Vezi Nicolae Spătarul (Milescu), traducător al *Mîntuirii păcătoșilor* a lui Agapie Landos, în URSU, CONTRIB., p. 320-322.

³⁹ Traducerea *Istoriilor* lui Herodot atribuită lui Nicolae Spătarul (Milescu) a fost remaniată de traducătorul cronografului numit „tip Danovici”. Anexă. Observații pe marginea ediției din anul 1984 a traducerii *Istoriilor* lui Herodot, în URSU, CONTRIB., p. 267.

IV. Genitivul construit fără articol. Această particularitate morfologică se regăsește relativ frecvent în ms. 45⁴⁰ și reprezintă o construcție specifică limbii grecești (a Septuagintei), care a influențat modul de traducere a genitivului în limba română. De exemplu:

MLD VI, *Judicum*

3.2. Pentru sămințile **fîlor Israil**, ca să-i învêțe pre ei război; 3.27. Și fu cîndu veni Aod la **pămîntul Israil**; 4.6. Și au trimis Devorra și au chemat pre Varac, **ficiorul Avineem**, de la Chedes Nefthalim și au dzis cătră el: «N-au porîncit **Domnul Dumnedzăul Israil** ție»; 4.23. Și au smerit Dumnedzău pre Iavin, **împăratul Hanaan**, întru dzua acêea înaintea **fîlor Israil**; 6.5. Căci și ei și dobitoacele lor să suia și corturile lor purta și veniia ca lăcusta în mulțime și lor, și cămilele lor nu era număr, și mergea la **pămîntul Israil**; 6.8. Acêstea dzice **Domnul Dumnedzăul Israil**; 7.8. Și au luat bucatele nărodului întru mîna lor, și buciunile lor, și pre tot **omul Israil** au trimis om la lăcașul lui; 8.28. Și să înfrînsse Madiam înaintea **fîlor Israil** și n-au mai adaos a rădica capul lor și au odihnit pămîntul 40 de ani întru **dzilele Ghedeon**; 11.27. Să judece Domnul cela ce judecă astădzi, întru mijlocul **fîlor Israil** și întru mijlocul **fîlor Ammon**; 14.4. Și tatăl lui și maica lui n-au cunoscut că de la Domnul iaste, căci el izbîndire cêre dentru ceia striini de neam. Și întru vrêmea acêea, cei striini de fêli stăpîniia **fîlor Israil**.

MLD VII, *Regum I*

1.17 Pasă întru pace, **Dumnedzăul Israil** să-ți dea ție toată cêrerea ta carea ai cerșut de la el; 2.28. Am dat casei tătîne-tău toate ale focului **fîlor Israil** întru mîncare; 2.30 Acêstea dzice **Domnul Dumnedzăul Israil**; 4.2. Și greși **om Israil** înaintea celor striini de fêli; 5.7 Nu va ședea chivotul lui **Dumnedzău Israil** împreună cu noi; 5.8. Ce vom face săcriiului lui **Dumnedzău Israil**?; 5.10 Ce ați întorsu săcriiul lui **Dumnedzău Israil** cătră noi; 5.11. Trimiteți săcriiul lui **Dumnedzău Israil**, și să să așêdze la locul ei, și să nu omoare pre noi și pre nărodul nostru; 6.3. De veți trimite voi săcriiul făgăduinței Domnului **Dumnedzăului Israil**; 7.11. Și ieșiră **bărbați Israil** den Masifath; 8.4. Și să adună **oamenii Israil**; 9.21. Neamul cel mai mic dentru tot **buzduganul Veniamin** și moșia mea mai mică decît toate **moșiile Veniamin**; 10.18. Acêstea dzise Domnul **Dumnedzăul Israil**; 11.3. Vom

⁴⁰ Vezi *Noi informații...*, în URSU, CONTRIB., p. 374.

trimite poslaneți la tot **hotarul Israil**; 11.7. **Hotarul fiilor Israil**; 11.7. **Preste tot nărodul Israil**; 11.15. **Și să veseli acolo Samuil și toți oamenii Israil** cât de tare; 12.1. **Și dzise Samuil cătră tot omul Israil**; 13.1. **Dentru oamenii Israil**; 13.19. **Și faur de fier nu să afla întru tot pământul Israil**; 14.12. **Sui-te denapoia mea, căce i-au dat pre ei Domnul în mînile Israil**; 14.22. **Și tot omul Israil**; 14.37. **Au da-i-vei pre ei în mînile Israil?**; 14.40. **Și dzise la tot omul Israil; Domnul Dumnedzăul Israil**; 15.17. **Povățitor a buzdugan fêliului Israil?**; 15.30. **Ce mărêște-mă dară înaintea bătrînilor Israil.**

MLD XI, Liber Psalmorum

45.7. **Domnul puterilor cu noi, sprăjenitor noao Dumnedzăul Iacov**; 67.9. (Strigare) **Pământul să cutremură, pentru că și ceriurile picară de cătră fața lui Dumnezău al Sinaei, de cătră fața lui Dumnedzău Israil**; 67.38. **Minunat Dumnedzău întru sfinții lui, Dumnedzăul Israil**; 102.7. **Cunoscú căile lui Moisi, fiilor Israil voile lui**; 105.47. **Binecuvîntat Domnul Dumnedzăul Israil, den vac și până în vac**; 145.4. **Fericit căruia Dumnedzăul Iacov ajutor lui, nădêjdea lui pre Domnul Dumnedzăul lui.**

Acest tip de genitiv se întilnește și în *Comentariile* de la Psalmi⁴¹, unde se face trimitere la originalul grec; astfel, la Psalmul 23.6 este citată construcția: πρόσωπον **του Θεου Ιακώβ**, care în ms. 45 a fost tradusă : *Aceasta-i ruda celora ce cearcă pre Domnul, celora ce cearcă fața Dumnedzăului Iacov.*

În ms. 91 apare aceeași construcție genitivală după model grecesc: f. 31^r *Nu voi da somn ochilor miei, sau adormire genelor mele, // 31^v și odihnire tîmplelor mele, până cînd voi afla locul lui Dumnădzău, și petrecerea Dumnădzăului Iacov*, în PG, coloana 425: σκήνωμα **τῷ Θεῷ Ιακώβ**⁴².

V. Aspectul grafic al propunerilor de modificare a sintaxei prin litere roșii suprascrise, din ms. 91, este identic cu acela din ms. 45. Vezi în prezenta ediție, la capitolul *Note și comentarii*, nota nr. 6, la f. 9^r: „În manuscris se propune modificarea topicii prin literele **A** și **B** (chirilice) suprascrise cu cerneală roșie, astfel: *în Legea Veche și în Legea Noauă*”, precum și nota nr. 156, la f. 79^r: „În

⁴¹ Vezi MLD XI, p. 378; comentariile din acest volum sînt semnate de Elsa Lüder, Paul Miron și Gustavo-Adolfo Loria-Rivel.

⁴² Această particularitate a limbii lui Milescu, de a traduce prin lipsa indicării genitivului printr-un element conector specific (articol, prepoziție, adverb ș.a.), după model grec, este discutată în *Comentarii* la ms. 45 semnate de Adrian Muraru, Elsa Lüder și Paul Miron, în MLD VII, *Regum I, Regum II*, p. 229, 264.

manuscris se propune modificarea topicii prin literele **A** și **B** (chirilice) suprascrise cu cerneală roșie, astfel: *toate un Dumnădzău*”.

Intervenții identice în sintaxa textului se întâlnesc frecvent în ms. **45**, de exemplu, în *Liber Psalmorum*: 12.1, 43.27, 48.12, 75.9, 77.5, 93.12, 103.28, 135.3-5, sau în *Regum I*: 3.13, 5.4, 10.1, 12.18, 13.7, 15.2, 20.27.

VI. Virgil Câdea, când a analizat traducerea aflată în ms. **494** de la BAR a *Cărții cu multe întrebări* a lui Nicolae Spătarul (Milescu), a transcris interpolarea ce reprezintă un fragment din lucrarea lui Ioan Cantacuzino, care face obiectul acestei ediții. Reproducem și noi acest fragment, respectând transcrierea grafiei chirilice aparținând lui Virgil Câdea, în comparație cu textul similar din ms. **91**:

Ms. 494 , f. 259 ^f – 259 ^v	Ms. 91 , f. 70 ^f
<p><i>Așa scrie acolo pentru minunea ce să face în toți anii la Ierusalim, la grobnița Domnului: «În vremea acéia ci părăznuim noi creștinii învierea lui, cum și tu singur știi, poți să zici au răspunzi ceva de acest lucru? foarte bine să știi cum locul acela iaste acum pre mîna voastră turcilor pentru mare județul dumnezeesc // – la vrémia învierii lui Hs bună și multă socotință au turcii ca se nu se afle acolo nicăirea lumină, acesta lucru pururea să face. Iară la vrémia acéia ci cîntă grecii tropariul învierii lui Hs, pogoră-se lumină den ceriu și să aprindea acéle 3 făclii ci sînt la grobnița lui Hs înaintea domnului turcesc; de la acel loc să fac toate acestea. Acum ce poți zice de aceasta?»⁴³.</i></p>	<p><i>Așjidirea și pentru minunea ce să face în tot anul la Ierusalim, la groapa lui Hristos, unde noi creștinii prăznuim învierea Svinții Sale, în ce chip știi și tu singur. Oare ce vei putea dzice de acesta lucru tu? Știi bine cum țara aceea este supt mîna musulmanilor și sint ei mai mari. Poate să fie că așe este voia lui Dumnădzău. În dzua învierii lui Hristos pun multă socotință toți musulmanii ca să nu se afle acoló lumină, și acesta lucru pre tot anul îl fac. Iară în ceasul ce cîntă creștinii cîntarea învierii lui Hristos, să pogoară lumină din ceri și aprinde pre cele trie făclii ce sint la grobnița lui Hristos, înaintea musulmanului vostru, domnul locului aceleuia. Acmu, spune-mi ce-ți pare ție, fost-au Hristos Dumnădzău, au ba?</i></p>

Asemănarea vizibilă dintre cele două fragmente ne duce la concluzia că în ms. **464** se află un fragment reprodus probabil după protograful traducerii românești a scrierii lui Ioan Cantacuzino, făcută de Nicolae Spătarul, care se regăsește și în copia din ms. **91**.

⁴³ Apud Virgil Câdea, *Une version...*, p. 235.

VII. Pentru a evidenția apropierile și diferențele lingvistice și stilistice între ms. 45 și ms. 91, traduse de Nicolae Spătarul (Milescu), influența ms. 45 asupra *Bibliei* de la 1688 sau influența protografului aparținând Spătarului asupra versiunii lui Daniil Panoneanu din ms. 4389, prezentăm paralel fragmentele similare din mai multe texte biblice (citate după **MLD**) și din ms. 91.

Facerea, 18.20– 33.

Ms. 91, f. 12 ^v	Ms. 45	Ms. 4389	<i>Biblia de la 1688</i>
<p><i>Dzice Dumnădzău: „Glasurile Sodómului și a Gomórolui să înmulțiră cătră mine.</i></p> <p><i>Și să mă pogorca să vădz”.</i></p> <p><i>Și Avraam sta înaintea lui Dumnădzău.</i></p> <p><i>Și apropiindu-se dzise: „Nu strica pre cel drept depreună cu cel păgîn, pentru căci va fi și cel drept ca și cel păgîn.</i></p> <p><i>Și de vor fi 50 de drepți în cetate?</i></p>	<p><i>Și dzise Domnul: „Strigarea Sodomului și Gomorei să înmulțiră cătră mine, și păcatele lor mari foarte.</i></p> <p><i>Deci, pogorîndu, voi vedea au după strigarea lor ce vine cătră mine să facă, iar de nu, ca să știu”.</i></p> <p><i>Și întorcîndu-să de acolo, bărbații veniră la Sodom, și Avraam încă sta innaintea Domnului.</i></p> <p><i>Și aprăpiindu-să, Avraam dzise: „Nu piêrde împreună pre cel dreptu cu cel necurat, și va fi cel dreptu ca și cel necurat.</i></p> <p><i>Să vor fi 50 de drepți în cetate, piêrde-i-vei pre ei? Nu vei lăsa tot locul pentru acei 50 de drepți să vor fi întru însă? [...]</i></p>	<p><i>Și zise Domnul: „Gîlceava Sodomului și a Gomorului se-au înmulțit cătră mine, și păcatele lor sînt foarte mari.</i></p> <p><i>Deci mă pogor să văz au doară după strigarea lor carea vine cătră mine să să săvîrșască ei, iar de nu, să știu”.</i></p> <p><i>Și întorcîndu-se bărbații d[eaco]lea, merseră în Sodom, iar Avraam încă era stînd înaintea Domnului.</i></p> <p><i>Și apropiindu-se Avraam zise: „Nu piêrde pre cel [dirept] cu cel necredincios, și să fie dreptul [ca] necredinciosul.</i></p> <p><i>De vor fi 50 de di[repti] în cetate, pirde-i-vei? Dară nu vei lăsa cetatea pentru 50 de drepți de vor fi? [...]</i></p>	<p><i>Și zise Domnul: „Strigarea Sodomului și a Gomorului să înmulți cătră mine, și păcatele lor mari-s foarte.</i></p> <p><i>Dêcii, pogorînd, voi vedea de dupre strigarea lor ce vine cătră mine facu, iară de nu, ca să știu”.</i></p> <p><i>Și întorcîndu-se de acolo bărbații veniră la Sodom, și Avraam era încă stînd înaintea Domnului.</i></p> <p><i>Și apropiindu-se Avraam zise: „Nu piêrde împreună pre cel drept cu cel necurat, și va fi cel drept ca și cel necurat.</i></p> <p><i>De vor fi 50 de drepți în cetate, piêrde-vei pre ei? Nu vei lăsa tot locul pentru acei 50 de drepți de vor fi într-însa? Nice într-un chip să</i></p>

Ms. 91, f. 12 ^v	Ms. 45	Ms. 4389	Biblia de la 1688
<p>Nu o veri lăsa cetatea, să nu faci acesta lucru, tu carele giudeci tot pământul”.</p> <p>Și dzisă Dumnădzău: „De voi afla 50 de drepți, voi lăsa aceasta cetate pentru acești 50 de drepți”.</p> <p>Iară Avraám dzisă: „Acum am început a grăi cu Domnul meu, iară eu sint pământ și cenușe. De să vor afla 45 de drepți?”. Și răspunse Dumnădzău: „De să vor afla 45, voi lăsa”.</p> <p>Și grăind Avraám, s-au pogorît până la 10.</p> <p>Apoi scrie Moiséi și dzice cum „Purcese Dumnădzău, după ce părăsi de a grăirea cătră Avraám”.</p>	<p>Nice într-un chip cela ce giudeci tot pământul nu vei face lège!”.</p> <p>Și dzise Domnul: „De voi afla la Sodom 50 de drepți în cetate, voi lăsa tot locul pentru înșii”.</p> <p>Și răspundzîndu Avraam dzise: „Acum încep a grăi cătră Domnul meu, iară eu sint pământ și cenușe. Iară de să vor împuțina cei 50 de drepți în 45, pierde-vei pentru acei 5 toată cetatea?”. Și dzise: „Nu voi pierde să voi afla acolo 45”. [...] „Dară de să vor afla acolo 10?”. Și dzise: „Nu voi pierde pentru 10”.</p> <p>Și să duse Domnul, după ce au părăsit grăindu cu Avraam, și Avraam s-au întorsu la locul lui.</p>	<p>Nicicum t[<i>u</i>, giudec]atoriul a tot pământul, să nu faci jude[cata aceea!]”.</p> <p>Și zise Domnul: „De se vor afla 50 de drepți tot hotarul voi lăsa pentru [...]”.</p> <p>Și răspunzînd Avraam zise: „Acum încep a grăi cătră Domnul meu, și eu sint pământ și țărînă. Dar de vor lipsi den cei 50 de drepți 5, pentru 45 de drepți pierde-vei cetatea toată?”. Și zise: „Nu voi pierde, de voi afla acolo 45”. [...] „Dară de să vor afla acolo dentr-înșii 10?”. Și zi-se: „Nu-i voi pierde nici pentru 10”.</p> <p>Și se duse Domnul, că sfîrși grăind cu Avraam, și se întoarse Avraam la locul său.</p>	<p>nu faci tu ca cuvîntul acesta ca să ucizi pre cel dreptu cu cel necurat, și va fi și cel drept ca și cel necurat. Nice într-un chip cela ce judeci tot pământul nu vei face judecată!”.</p> <p>Și zise Domnul: „De voi afla la Sodom 50 de drepți în cetate, voi lăsa tot locul pentru dînșii”.</p> <p>Și răspunzînd Avraam, zise: „Acum începui a grăi cătră Domnul meu, iară eu sint pământ și cenușă. Dară de să vor împuțina cei 50 de drepți în 40 și 5, piêrde-vei pentru acei 5 toată cetatea?”. Și zise: „Nu voi pierde de voi afla acolo 40 și 5”. [...] „Dară de se vor afla acolo 10?”. Și zise: „Nu voi piêrde pentru cei 10”.</p> <p>Și se duse Domnul după ce au părăsit grăind cu Avraam, și Avraam s-au întorsu la locul lui.</p>

Ieșirea, 3.1–5.

Ms. 91, f. 23 ^v -24 ^r	Ms. 45	Ms. 4389	Biblia de la 1688
<p>Marele Moisei, stînd la măgura Sinaiei, vădzu un rug ardzind cu pară de foc. Și vădzind rugul acela, în multe dzile ardzind, și nemică neveștedzindu-să, socotiia singur întru sine într-acesta chip: „Ce va să fie aceasta? Rugul atîtea dzile să aprinde și nemică nu arde. Să merg să vădz această minune mare și ciudată”.</p> <p>Și mergînd acolo, // aproape de rug, el audzi glas ce viniia acolo din ceri și-i dzisă: „Moisi, Moisi!</p> <p>Dezleagă-ți încălțăminte de la picioarele tale, pentru căci locul unde stai tu este loc svînt”.</p>	<p>Și Moisi era pascăndu oile lui Iothor, socru-său, popei Madiam. Și aduse oile supt pustii, și veni la muntele lui Dumnezău, Horiv.</p> <p>Și i să arătă lui îngerul Domnului în pară de foc den căpină; și văzu cum căpina ardea cu foc și căpina nu să topiia.</p> <p>Și dzise Moisi: „Mergîndu mai nainte, voi vedea această videnie mare, că ce nu să topêște căpina”.</p> <p>Și dacă vădzu Domnul că să apropie să vadză, îl chemă pre însul Domnul den căpină, dzicîndu: „Moisi, Moisi!”. Și el dzise: „Ce iaste, Doamne?”.</p> <p>Și el dzise: „Să nu te apropii aici! Dezleagă încălțăminte de la picior, pentru că locul întru carele tu stai pămînt svînt iaste”.</p>	<p>Și era Moisei pascănd oile socru-său, ale lui Iothor, popa al Madiamului. Și duse oile în pustie și mărse în muntele lui Dumnezeu, în Horiv.</p> <p>Și se arătă lui îngerul Domnului în văpaie de foc în rug; și văzu că ardea rugul cu foc și nu se pîrjoliia.</p> <p>Și dzise Moisei: „Merge-voiu mai nainte și voi vedea ce minune și arătare mare iaste aceasta, că rugul nu ardea”.</p> <p>Și deaca văzu Domnul că se apropie să vază, îl strigă Domnul den rug și zise: „Moisei, Moisei!”. El zise: „Ce iaste, Doamne?”.</p> <p>Domnul îi zise: „Nu te apropia încoace! Dăzlea-gă-ț încălțăminte de la picioarele tale, că locul pre carele stai tu iaste pămînt sfînt”.</p>	<p>Și Moisi era pascănd oile lui Iothor, socru-său, popei de Madiam. Și aduse oile supt pustii și veni la muntele lui Dumnezeu, Horiv.</p> <p>Și se arătă lui îngerul Domnului în pară de foc den rug; și văzu cum rugul arde cu foc și rugul nu ardea.</p> <p>Și zise Moisi: „Mergînd mai nainte, voi vedea această videnie mare, că ci nu arde rugul”.</p> <p>Și deaca văzu Domnul că să apropie să vază, îl chemă pre dînsul Domnul den rug, zicînd: „Moisi, Moisi!”. Și el zise: „Ce iaste, Doamne?”.</p> <p>Și el zise: „Nu te apropiia aicea! Dezleagă încălțăminte de la picioarele-ți, pentru că locul întru carele tu stai pămînt sfînt iaste”.</p>

Psalmul 44.12

Ms. 91, f. 31 ^v	Ms. 45	Ms. 4389	Biblia de la 1688
<i>Ascultă, fiică, și vedzi, și-ți pleacă urechea ta, și uită oamenii tăi și casa tătîne-tău.</i>	<i>Ascultă, fiică, și vezi, și pleacă urêchea ta, și uită nărodului tău și casei tătîne-tău.</i>	<i>Ascultă, fecioară, și vezi, și pleacă urêchiia ta, și uită oamenii tăi și casa tătîne-tău.</i>	<i>Ascultă, fiică, și vezi, și pleacă urêchea ta, și uită norodul tău și casa tătîne-tău.</i>

Psalmul 46.1–9

Ms. 91, f. 67 ^v -68 ^r	Ms. 45	Ms. 4389	Biblia de la 1688
<i>Așjidirea și David arată dzicînd: „Toate limbile, bateți în palme, strigați lui Dum-nădzău cu glas vesel. Pentru căci Dum-nădzău Cel Înalt, Împărat mare este preste tot pămîntul.</i>	<i>Toate limbile ba-teți mîinile, clicuiți lui Dumnedzău cu glas de bucurie.</i>	<i>Toate limbile ples-niți în palme, chiuți lui Dum-nezeu cu glas de bucurie.</i>	<i>Toate limbile ba-teți cu mîinile, clicuiți lui Dum-nezeu cu glas de bucurie.</i>
<i>Cîntați Dum-nă-dzăului nostru, cîntați; cîntați Împăratului nostru, cîntați,</i>	<i>Căce Domnul prea înalt, strașnic, împărat mare preste tot pămîntul.</i>	<i>Că Domnul cel prea înalt, împărat înfricoșat, mare preste tot pămîntul.</i>	<i>Căci Domnul e prea înalt, înfricoșat, împărat mare preste tot pămîntul.</i>
	<i>Supuse năroade noauo, și limbi supt picioarele noastre.</i>	<i>Plecat-au năroadele noaoă, și limbile supt picioarele noastre.</i>	<i>Supuse noroade noao, și limbi supt picioarele noastre.</i>
	<i>Alêse noauo moștenirea șie, frîmsêțea lui Iacov, carea au iubit.</i>	<i>Ales-au noaoă moșșii sa, ghizdăviia lui Iacov, carea o au îndrăgit.</i>	<i>Ales-au noao moștenirea lui, frumușêțea lui Iacov, carea au iubit.</i>
	<i>(Strigare) Suie-să Dumnedzău cu clic, Domnul cu glas de trîmbiță.</i>	<i>Suitu-se-au Dum-nezeu în chiuire, Domnul în glasul trîmbitei.</i>	<i>(Strigare) Să sui Dumnezeu cu clic, Domnul cu glas de trîmbiță.</i>
	<i>Cîntați Dumnedzăului nostru, cîntați; cîntați împăratului nostru, cîntați.</i>	<i>Cîntați Dumnezeului nostru, cîntați; cîntați împăratului nostru, cîntați.</i>	<i>Cîntați Dumnezeului nostru, cîntați; cîntați împăratului nostru, cîntați.</i>

Ms. 91, f. 67 ^v -68 ^r	Ms. 45	Ms. 4389	Biblia de la 1688
<p>pentru căci a tot pământul este Împărat Dumnădzău, cîntați cu minte și cu înțelepciune.</p> <p>Împărăți-va Dumnădzău la limbi, Dumnădzău șede în scaunul lui cel drept și svînt.</p> <p>Boierii năroa // delor s-au strîns depreună cu Dumnădzăul lui Avraam, pentru căci vitejii lui Dumnădzău foarte să rădicară de la pămînt”.</p>	<p>Căce împărat a tot pământul Dumne-dzău; cîntați înțelepțește.</p> <p>Împărăți Dumne-dzău preste limbi, Dumnedzău șade pre scaunul cel sfînt al lui.</p> <p>Boiêrii năroadelor s-au adunat cu Dumnedzăul lui Avraam, căce a lui Dumnedzău cei tari ai pămîntului foarte să rădicară.</p>	<p>Că împăratul a tot pământul Dumnezeu; cîntați înțelepțește.</p> <p>Împărățit-au Dumnezeu preste limbi, Dumnezeu șade pre scaunul său cel sfînt.</p> <p>Boiêrii năroadelor se-au adunat cu Dumnezeul lui Avraam, că putêrnicii dumnezeilor pămîntului foarte se-au înălțat.</p>	<p>Căci e împărat a tot pământul Dumnezeu, cîntați înțelepțește.</p> <p>Împărățit-au Dumnezău preste limbi, Dumnezău șade pre scaunul cel sfînt al lui.</p> <p>Boiêrii noroadelor s-au adunat cu Dumnezăul lui Avraam, căce ai lui Dumnezău cei tari ai pămîntului foarte să rădicară.</p>

Psalmul 50.17– 18

Ms. 91, f. 96 ^r	Ms. 45	Ms. 4389	Biblia de la 1688
<p>De ai vrea jărtve, eu Ț-ași da; ce Tu giunghituri și arsuri de dobitoace nu le priimești.</p> <p>Ce jărtva cea adevărată cătră Dumnădzău este suflet înfrînt; și inimă înfrîntă și smerită Dumnădzău nu o va lepăda.</p>	<p>Căce dă ai fi vrut jirtvă, datu-aș; arderi de tot nu vei binevrea.</p> <p>Jirtvă lui Dumne-dzău, duh înfrînt; inimă înfrîntă și smerită Dumne-dzău nu va dăfăima-o.</p>	<p>Că de ai fi vrut jărtvă, fire-aș dat dară; arderea cea de tot nu o poțtești.</p> <p>Jărtva lui Dumnezeu, duhul cel sfărîmat; inima cea sfărîmată și cea smerită nu o va urgisi Dumnezeu.</p>	<p>Că de ai fi vrut jirtvă, aș fi dat; arderi de tot nu vei binevoi.</p> <p>Jirtvă lui Dumnezău, duh zdrobit; inimă înfrîntă și smerită Dumnezău nu o va defăima.</p>

Psalmul 68

compilație din mai multe versete, în ordinea din ms. 91: 9, 5, 6

Ms. 91, f. 54 ^r	Ms. 45	Ms. 4389	Biblia de la 1688
<p>Și sudălmile celoră ce te suduia pre tine cădzură asupra mea.</p> <p>Și să înmulțiră mai mult decît perii capului meu ceia ce fără pricină mă urîse.</p> <p>Și să întăriră neprietinii miei, ce cu năpaste mă goniia, și celea ce nu le eram datori, pentru căci nu le-am jecuit, ádecă păcatele, le plătiiam.</p>	<p>Căce pentru tine am suferit ocară, acoperit-au rușine obrazul meu.</p> <p>Înmulțiră-să mai mult decît perii capului meu ceia ci mă urăsc în dar.</p> <p>Întăriră-să vrăjmașii miei, ceia ci mă goniia pre mine cu strîmbul; carele nu jăfuii, atuncea plătiia.</p>	<p>Că pentru tine am suferit înfruntare, rușinea au acoperit fața mea.</p> <p>Înmulțiră-se ceia ce mă urăsc în zadar mai mult decît perii capului meu.</p> <p>Întăritu-se-au vrăjmașii miei ceia ce mă gonesc fără de direptate; cêle ce n-am jăfuit, am întors atunci.</p>	<p>Căci pentru tine am suferit ocară, acoperit-au rușinea obrazul meu.</p> <p>Înmulțiră-se mai mult decît perii capului meu cei ce mă urăsc în dar.</p> <p>Întăriră-se vrăjmașii miei, cei ce mă goniia pre mine cu strîmbătate; cêlea ce nu jăfuiam, atuncea plătiiam.</p>

Psalmul 131. 4– 7

Ms. 91, f. 31 ^r -31 ^v	Ms. 45	Ms. 4389	Biblia de la 1688
<p>Nu voi da somn ochilor miei, sau adormire genelor mele, // și odihnire tîmplelor mele,</p> <p>până cînd voi afla locul lui Dumnezău, și pretrecerea dumnezăului Iacov.</p>	<p>Dă voi da somn ochilor miei, și gênelor mêle adormitare, Și odihnă tîmplelor mêle,</p> <p>Până unde voi afla loc Domnului, sălaş Dumnezăului Iacov.</p>	<p>De voi da somn ochilor miei, și gênelor mêle ațipire, Și răpaos tîmplelor mêle,</p> <p>Pînă ce voi afla loc Domnului, sălaş Dumnezeului lui Iacov.</p>	<p>De voi da somnu ochilor miei, și gênelor mêle adormitare, și odihnă tîmplelor mêle,</p> <p>Pînă unde voi afla loc Domnului, sălaş Dumnezăului lui Iacov.</p>

Ms. 91, f. 31 ^r -31 ^v	Ms. 45	Ms. 4389	Biblia de la 1688
<p>Și iată că audzim că este la Efratha, ádecă ca unde este Vitlem, aflatu-l-am în cîmpii codrului, pentru căci au născut în peșteră.</p> <p>Să întrăm și noi întru petrecerile lui, și ca să ne închinăm la locul unde stătură picioarele lui.</p>	<p>Iată am audzit pre ea în Efratha, aflăm pre ea întru cîmpii dumbrăvii.</p> <p>Întra-vom la lăcașurile lui, închina-ne-vom la locul unde au stătut picioarele lui.</p>	<p>Iată l-am auzit în Efratha, aflatu-l-am în cîmpii dumbrăvii.</p> <p>Întra-vom în sălășăle lui, închina-ne-vom în locul pre care au stătut picioarele lui.</p>	<p>Iată, am auzit pre ea în Efratha, aflăm pre ea în cîmpii Dumbrăvii.</p> <p>Întra-vom la lăcașurile lui, închina-ne-vom la locul unde au stătut picioarele lui.</p>

Se poate constata că textul revizuit al ms. 45 este mai apropiat de *Biblia* de la 1688, și mai îndepărtat de cel din ms. 91. În ms. 91 sînt lexeme și construcții care se întîlnesc și în ms. 4389, dar nu se regăsesc în ms. 45, ceea ce confirmă opinia că asupra autografului lui Nicolae Spătarul s-a produs o „revizie substanțială”, după cum a apreciat N.A. Ursu (*Noi informații..., passim*), spre deosebire de traducerea scrierii lui Ioan Cantacuzino, păstrată în ms. 91, care va fi avut probabil alți revizori și a păstrat mai multe trăsături lingvistice specifice cărturarului român. Unele din asemănările lingvistice dintre ms. 91 și ms. 4389 constituie un argument în plus pentru faptul că Daniil Panoneanul a utilizat protograful versiunii Spătarului. Credem că prezentarea comparativă a acestor fragmente facilitează analiza relațiilor dintre scrierile Spătarului și alte lucrări care au utilizat traducerile sale, precum și a intervențiilor revizorilor sau ale copiștilor asupra autografelor cărturarului. În același timp remarcăm că în ms. 91 există mai multe lexeme apreciate a constitui un fond comun scrierilor lui Nicolae Spătarul, prezentate în studiile citate referitoare la tăsăturile lingvistice ale traducerilor în limba română ale acestuia: *așeși, cuvîntareț, despuitor, divă, divi, dodei, dovedință, dvori, feredeie, găvozdi, genune, sfadă, silță, sudalmă, șagă, șerb, ștopi* ș. a.

O ALTĂ TRADUCERE ÎN LIMBA ROMÂNĂ
A LUI NICOLAE SPĂTARUL (MILESCU)

Ca urmare a sugestiei venite din partea lui N.A. Ursu să edităm undeva și *Cîntarea* lui Leon Înțeleptul, aceasta fiind de asemenea un text bizantin important și tot o traducere necunoscută a lui Nicolae Spătarul, am publicat această traducere în numărul omagial al revistei „Limba română” dedicat Domniei Sale (LR, L, 2001, nr. 1-2, p. 45–57). Considerînd-o necesară pentru completarea imaginii cărturarului moldovean și apreciind că textul reprodus în revistă este mai greu accesibil, reluăm mai jos partea studiului intitulat *Cîntare pentru a doua venire a lui Hristos, poema împăratului bizantin Leon Înțeleptul, tradusă de Nicolae Spătarul (Milescu)* în care este prezentat sub aspect filologic acest text, precum și textul propriu-zis. Analiza limbii *Cîntării* oferă noi dovezi privind asemănările dintre scrierile recunoscute (scrieri-martor) și cele a căror paternitate a fost stabilită recent, mărirind totodată și numărul lucrărilor în limba română aparținînd lui Nicolae Spătarul (Milescu).

Poema lui Leon conține 31 de strofe a câte trei versuri, iar în acrostih are alfabetul grecesc, reprezentat de litera cu care începe primul vers al fiecărei strofe. Diferența dintre numărul strofelor (31) și cel al literelor alfabetului grecesc (24) se explică prin faptul că unele litere apar în acrostih la două strofe (δ, θ, μ, π, υ), sau la trei (ω). Tema poemei și multe dintre imaginile ei sînt luate, în mod firesc, din *Apocalipsă* și din alte texte ale *Noului Testament* cu referințe la a doua venire a lui Hristos și la Judecata de apoi.

Pînă în prezent se cunosc trei versiuni în limba română ale acestui text. Prima este cea pe care am editat-o, traducere în proză datorată lui Nicolae Spătarul, aflată în traducerea *Mîntuirii păcătoșilor* a lui Agapie Landos din ms. 2174 și 2517 de la BAR. A doua, tot în proză, este tradusă după o versiune similară în neogreacă, apărută la Iași în anul 1846. Broșura respectivă, publicată anonim, cuprinde la început prefața autorului versiunii neogrecești, datată Iași, 31 ianuarie 1846, o scurtă biografie a împăratului Leon cel Înțelept, textul original al *Cîntării* lui Leon și textul versiunii ei în neogreacă, iar în partea a doua traducerea în limba română a prefeței menționate, a biografiei lui Leon și a versiunii neogrecești a poemei, intitulată aici *Jalnică cîntare și rugătoare a împăratului Leon celui Înțelept pentru sfîrșitul lumii în scurt, pentru a doua venire a Domnului nostru Is. Hs. și pentru negrăitele chinuri a vecinicei munci*⁴⁴. A treia traducere este în

⁴⁴ Un exemplar din această broșură se află la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, cota II-12010, și altul la Biblioteca Academiei Române. Vezi *Bibliografia românească modernă. (1831-1918)*, vol. III, București, 1989, p. 74.

versuri și se află în ms. **4352** de la BAR; a fost făcută de monahul Chiril Lambrino, la Athos, în anul 1868⁴⁵.

După ce face precizarea importantă că prima traducere românească a *Cântării* lui Leon s-a păstrat numai în cele două manuscrise menționate (**2174** și **2517**), L. Onu presupune că „ceilați copişti au renunțat la acest text fie din cauza caracterului *abscons al versiunii românești, versiune absolut neinteligibilă*, fie din alte motive”⁴⁶. Aprecierea aceasta categoric negativă a traducerii este însă contrazisă de mai buna cunoaștere a textului. Este adevărat că, traducând poema lui Leon mai mult *literal*, așa cum a tradus el și Vechiul Testament, acolo fiind stăpînit de teama de a nu altera prin traducere sensul adevărat al textului biblic, iar aici de grija de a transpune cît mai exact imaginile poetice din original, multe tot de sorginte biblică, Nicolae Spătarul nu a reușit să realizeze peste tot o versiune clară și cu calități estetice. Lectura mai atentă a traducerii sale arată însă că textul este totuși inteligibil și, în multe locuri, conține imagini cu adevărat frumoase.

Deși a tradus poema în proză, Nicolae Spătarul s-a străduit să realizeze în textul românesc acrostihul ei din original, folosind în această operație dificilă următoarele procedee: modificarea topicii unor fraze (în strofele 5, 6, 12, 14, 20), traducerea unor cuvinte grecești prin cuvinte românești cu alt sens (adv. εὖ „bine” prin *curat*, în strofa 10; interj. ἰδοὺ „iată” prin *lasă*, în strofa 11), folosirea unor cuvinte românești care nu au corespondent în textul original (*dară* în strofa 4, *iată* în strofa 7, *iani* în strofa 9, *mare* în strofa 12, *toate* în strofa 23, *foarte* în strofa 26), menținerea sau introducerea în textul românesc a unor cuvinte grecești care au litera inițială cerută de acrostih (*troiește*, scris cu **Θ**, în strofa 9, *xen* în strofa 17, *pos* în strofa 19). Firește, la fel ca în acrostihul din original, unele litere apar în acrostihul din textul românesc la două strofe (**Π**, **Τ**), la trei (**W**) sau la patru (**Н**). Traducătorul nu a putut găsi în limba română cuvinte care să înceapă cu literele υ (în strofa 25) și ψ (în strofa 28).

Acest text reprezintă deci o interesantă mostră a modului de a traduce al lui Nicolae Spătarul, care merită să fie scoasă din anonimatul și necunoașterea în care se afla în cele două copii ale traducerii *Mîntuirii păcătoșilor*. El poate constitui, de exemplu, dovada că Spătarul nu se încumeta să traducă în versuri. Prin urmare, este posibil ca versiunea românească reușită, în metru antic, a epigramei intitulată *Stihuri la dumnezeiescul David*, inserată între psalmii 76 și 77, în ediția Frankfurt, 1597, a *Bibliei* în limba greacă, după care a tradus Nicolae Spătarul *Vechiul Testament* aflat în copia revizuită din ms. **45**, să nu îi aparțină lui, cum a crezut Virgil Cîndea⁴⁷, ci să fie opera lui Dosoftei, care a revizuit această traducere, cum a susținut N.A. Ursu⁴⁸.

⁴⁵ Este semnalată de Liviu Onu, în articolul *Ce a tradus Nicolae Spătarul (Milescu) din Mîntuirea păcătoșilor a lui Agapie Landos?*, în SCL, XLVI, 1995, nr. 2–6, p. 147.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 146. Sublimierile noastre.

⁴⁷ Vezi Virgil Cîndea, *Rațiunea dominantă*, p. 215–221.

⁴⁸ Vezi Dosoftei, *Opere*, vol. I, *Versuri*, ediție critică de N.A. Ursu. Studiu introductiv de Al. Andriescu, București, 1978, p. 504–507.

Reproducem mai jos textul aflat în copia din ms. **2517** de la BAR, f. 390^r – 392^v, aplicînd principiul transcrierii fonetice interpretative a slovelor chirilice și normele ortografice actuale. Literele care alcătuiesc acrostihul poemei au fost transcrise cu caractere aldine. Nu am avut posibilitatea să comparăm copia din acest manuscris cu cea din ms. **2174**. La stabilirea punctuației ne-am orientat după cea aflată în manuscris, precum și după logica frazelor respective, căci în originalul grecesc este convențională și uniformă.

Pentru a identifica mai ușor strofele la care am făcut trimiterile în comentariile noastre, am notat între paranteze drepte, pe marginea din stînga a textului editat, numărul de ordine al fiecărei strofe, iar la sfîrșitul textului corespunzător de pe fiecare pagină din manuscris, indicat prin două bare oblice, am menționat în paranteze rotunde numărul filei pe care se află textul respectiv.

În notele la text sînt semnalate greșelile (sau presupusele greșeli) de copist aflate în manuscris, sînt definite unele cuvinte sau sintagme mai rare, se fac scurte comentarii privitoare la etimologia sau la circulația în epocă a unor cuvinte, sînt explicate unele procedee ale traducătorului pentru a avea literele cerute de acrostih.

***Cîntare a lui Leon cel Înțelept împărat la a doaoa venire a lui Hristos,
după azbucari⁴⁹, prin stihuri***

- [1] OAre neștine, rădicîndu-mă întru volbură de áustru, să m-aducă într-un ceas cătră a plîngerii rîpă⁵⁰, ca celea ce mă așteaptă vîzînd muncile să plîng?
- [2] Vai, vai, cum va huieta⁵¹ pămîntul în doao spărgînd, cu voia siliu⁵² de sus strașnicele arătînd locuri cele ce-s acum ascunse! Vai de vederea aceea!
- [3] Grobnițe⁵³ prea împistrite⁵⁴, pline de pîclă și nor, fund ca alt fărădefund⁵⁵ și propastie peșteroașă⁵⁶ întru ascunsuri să cruță la toți cei ce rău trăiesc.
- [4] Dară acoló grozav caută cel rău băutori de sînge, geme, muge, bate-ș coada și hrăpind⁵⁷, că așteaptă ca să înghiță amarul vierme pre cei ce-s ca eu greșiți.

⁴⁹ *Azbucar* s.n. „alfabet”. Nu este înregistrat în dicționarele limbii române.

⁵⁰ *Rîpă* s.f. „vale adîncă și prăpăstioasă”. În DLR nu este consemnată sintagma *rîpa plîngerii*, nici s. v. *plîngere*, nici s. v. *rîpă*.

⁵¹ *Huieta* vb. I „a răsuna, a face zgomot”. Nu este înregistrat în dicționarele limbii române.

⁵² *Silă* s.f. „putere”. Sintagma *silă de sus* „puterea divină”.

⁵³ *Grobniță*, variantă fonetică a s. f. *gropniță* „mormînt”.

⁵⁴ *Împistrit*, -ă adj. „ornamentat; zugrăvit sau sculptat”.

⁵⁵ *Fărădefund* s.n. „genune, hău, abis”, calc după gr. ἄπυθμοντος.

⁵⁶ *Peșteros*, -oasă, adj. „cu peșteri, bogat în peșteri”. Vezi DLR, unde sînt citate atestări tîrzii, din dicționarul lui Laurian și Massim și din cel al lui Barcianu.

⁵⁷ Prin *hrăpi* vb. IV este tradus vb. κερηνως formă a lui χαίνω „a deschide, a căsca gura”.

- [5] Ertătoriu⁵⁸ cel pre lesne al lui Dumnezeu Cuvinte, ploi de lacrimi dăruiești, până groapa nu mă ascunde strein și gol de ce-s bune, mai nainte ce răi vameși îmi vor cerca faptele rele.
- [6] Zioa de lacrimi și plînsuri, acolo e scrișnire de dinți, tartar departe e de cald, nici e soare, ci tot (f. 390^r) // umbră, acolo e jale și suspini.
- [7] Iată e cumpănă de fapte, cumpănesc și ispitesc, îngreuiază, ușurează, au nu ce-s rele și bune carele eu le-am făcut dintru obiceiul rău.
- [8] Troiește⁵⁹ vîntul iute⁶⁰ și sunetul ce e prin vihor, cea întunecată ceață, și izbituri de zid, tunet, trăsnet neales⁶¹, și groaza a fulgere mari.
- [9] Iani⁶² caută ce spaimă este, și încă a gîndi cu tremur rîul cel prea mîncăcios de foc, și încă e și genune, clocotește, duduiește să mă arză, că mie vina.
- [10] Curatul sorț⁶³ omenesc, cea Dumnezeiască Maică Măria, scut creștinesc, nădejdea celor greșiți și lumii veselie, scoate-mă din rîu de foc!
- [11] Lasă, suflete ticăloase, în cugetul gîndind! Scrisu-ți-am ce e cu groază și munci ce-s la judecată. Stăi, nu dormi, ce gîndești să te mîntuiești de acestea!
- [12] Mare judecători vine, înscăuiat⁶⁴ e în nori, lumea toată scuturînd din temeiele de afund, valuri făcînd, și văzduhul, cu puterea cea vîrtoasă.
- [13] Noian de vînt vîntura-va măguri și va sparge rîpe, și (f. 390^v) // cu foc nedomolit încenușa-se-va⁶⁵ pămîntul de cătră față de Domn, lumea judeca-va viind.
- [14] Numaidecît să vor stinge razele cele de stele, și mulțimea de luceferi cădea-vor ca niște frunze. Dară tu, suflete sărace, cum tu suferi aceasta!
- [15] Nu te îndura, Împărate ca din fire milostiv, cu rugile Maicii Tale, a oștilor nevăzute, a sfinților tuturor, de faptele mîinii⁶⁶ Tale!
- [16] Noian de mare cît se cade că de frig va răbda, și rîurile să storc, cei ce izvorîia întins. Tu, suflete, ce vei face, acestea groaznice cînd se fac!

⁵⁸ Am transcris *Ertătoriu*, nu *Iertătoriu*, conform regulilor ortografice actuale, pentru a menține litera **E** în acrostihul poemei.

⁵⁹ *Troi* vb. IV, în ms. cu **Θ**. Este o adaptare a formei verbului *θοροῶ* „a face zgomot (înspăimîntător)”, din versul respectiv, pe care traducătorul a menținut-o pentru a avea astfel litera **Θ** în acrostihul poemei.

⁶⁰ Prin sintagma *vîntul iute* este tradus s. f. *καταιγίς* „furtună; uragan”.

⁶¹ *Neales,-easă* adj. „nedefinit, nedeslușit; neconținut”.

⁶² *Iani* interj., variantă a lui *ia*.

⁶³ Prin sintagma *curatul sorț* este tradus s. f. *εὐκλῆρῖα* „sorț fericit, șansă”, atribut al Maicii Domnului. Adv. *εὖ* din acest compus a fost tradus prin *curat*, pentru a avea astfel litera **K** în acrostihul poemei.

⁶⁴ *Înscăiua*, formă analogică a vb. I *înscăuna*.

⁶⁵ *Încenușa* vb. I „a (se) acoperi cu cenușă”.

⁶⁶ În ms. *mîniei*, greșeală de copist; în original: τῶν χειρῶν σου.

- [17] Xen⁶⁷ și striin că este a vederea ceriul tot să arză întru tot ca niște pădure multă, și iarăși să se învălească, ca un val⁶⁸ din pargament.
- [18] O, cum nu bagi seamă acestea, suflet ticălos, ci decît năsipul mării uiți păcate făcînd fără de știre. Săvîrșitul iată dară vine ție!
- [19] Pos⁶⁹ cît mi-ș⁷⁰ cîntă de dulce trîmbița, și cum suferi! Pămîntul tocma din fund pre morți va împrăștiia, și încă marea pre ai săi, tot den groaznică poruncă. (f. 391^r) //
- [20] Puterea mea tu, Fecioară, te fă în ceasul de apoi, strașnic paznic, păzitori și iertători, și scuteală, din fapte eu neavînd nădejde de ca iertare!
- [21] Rumpe-să-vor toate gropi a morților însemnați la județ, întimpinare și sîrguind, și înger pre toți un ceas să-i aducă din vînturile cîte patru.
- [22] Să iei aminte după aceasta, suflete, cum scaune pun și cărțile să deșchid, dvorind⁷¹ toți cu mare frică, și îngeri, și încă și oameni.
- [23] Toate acestea cîte-s munci arăta-se-vor cîte am zis, ca să priimească zarac⁷² însetînd pre cei greșiți, din carii sus mai dintăi și mai de apoi decît toți eu, ticălosul de mine!
- [24] Tot cu liniște grăind judecători celor direpți, și pre nevrednici iarăși de la divan izgonește, pre unii în bine îi trimite, iară pre alții la plîns.
- [25] De⁷³ multă milă ce ai plecîndu-te, o, Hristoase, nu la slugi care-s strașnice și la îngeri neîmpăcați (f. 391^v) // pre cela ce dîn⁷⁴ pruncie ție au greșit ca să-l dai!
- [26] Foarte mare îndurare⁷⁵ cădea-vor toți cei ce-s trufași judecători, și încă⁷⁶ domni, și încă împărați, călugări și încă și preoți, vai, călugărițe multe.

⁶⁷ *Xen* adj. „străin”, adaptare a adj. ξένος din original, pe care traducătorul l-a menținut pentru a avea astfel litera X în acrostihul poemei. L-a glosat însă printr-un procedeu obișnuit în epocă: „Xen și striin”.

⁶⁸ *Val* s.n. „sul (de materiale flexibile)”. Pentru literatura veche, DLR citează la acest sens al cuvîntului o singură atestare, din *Biblia* de la 1688.

⁶⁹ Grafia *Pom* din manuscris este greșeală de copist, în loc de *Pos*, adv. πῶς „cum, în ce fel” din original, pe care traducătorul l-a menținut pentru a avea astfel litera P în acrostihul poemei. Adv. *pos* este glosat prin *cît* următor ca și în cazul lui „xen și striin” (vezi nota 67).

⁷⁰ Forma *mi-ș*, apare în ms. 2517 și la f. 169^r: *Mai apoi de toate au murit pre cruce gol de tot, neavînd unde să mi-ș plece capul*.

⁷¹ *Dvori* vb. IV „a fi de față, prezent; a sluji, a îndeplini anumite servicii”.

⁷² Prin *zarac* este tradus adv. ἑτοιμῶς „îndată, cu promptitudine”. Cf. tc. *zoraki* adv. „cu forță”.

⁷³ La începutul acestei strofe traducătorul nu a avut posibilitatea să folosească un cuvînt românesc care să înceapă cu litera o, cerută de acrostihul poemei.

⁷⁴ În ms. *dînd*, probabil greșeală de copist, în loc de *dîn*, pronunțarea sudică a prep. *din*.

⁷⁵ Prin sintagma *foarte mare îndurare* este tradusă forma de genitiv φιλανθρωπίας „de la iubirea de oameni, de la mărinimie”.

⁷⁶ În ms. *cînd*, probabil greșeală de copist, în loc de *încă*.

- [27] **Har**⁷⁷ nu este între frați, părinți, feciori și prieteni. Cine gândind nu va plînge și cine va ținea jalea, că nu vor vedea pre sine întru vecii fără de număr!
- [28] Socotește⁷⁸, al meu suflet, cum odată să vor băga în muncă fără milă de îngeri tot înfocați, ce suspină până ai vreme tocma dintr-adînc din suflet⁷⁹!
- [29] **O**⁸⁰, căce comoara beznei, și încă jgheaburile din ceri cum ai deschis, înecînd, Doamne, pămîntul la Noe, așa și acum să îneci pîcla păcatelor mele.
- [30] **O**, despuitori⁸¹ de veacuri, Părinte, Fiiul și Duhul, ce în cîte trele una și neîmpărțită ești fire, dă-mi vreme de pocăință cătră iertare de păcate!
- [31] **O**⁸², despuitoare mare, lui Dumnezeu Născătoare, sîrguiește, mîntuiește, cît degrabă mă scutește, pentru (f. 392^r) // că topor ascuțit ca pre un sec⁸³ să mă spari, și ceta ce e vînturători⁸⁴ zi să [nu]⁸⁵ mă arză ca pre niște pleve rele! (f. 392^v).

Și în acest text se regăesc unele lexeme întîlnite în alte scrieri ale cărturarului moldovean, comentate în lucrările de filologie ale lui N.A. Ursu citate mai sus: *despuitoare*, *dvorind*, *genune*, *grobnițe*, *împistrite*, *jgheaburile*, *săvîrșitul*. Semnalăm și un dezacord rezultat din păstrarea genului masculin al substantivului grecesc *ποταμοί* „rîuri” (pl. de la *ποταμός*): *rîurile* să storc, *cei* ce izvorîia întins.

Pentru comparația traducerii românești cu textul original, am folosit ediția *Mîntuirii păcătoșilor* apărută la Veneția în anul 1681, din care reproducem în continuare prima pagină (p. 285) a poemei în limba greacă a lui Leon.

⁷⁷ În ms. *Și har*, cu *Și* adăugat probabil de copist. Prin sintagma *har nu este* a fost tradus vb. *χωρίζω* „a sta deoparte, a fi separat”.

⁷⁸ Ca și în cazul strofei 25 (vezi nota 73), traducătorul nu a avut aici posibilitatea să găsească în românește un cuvânt care să înceapă cu litera *ψ*, cerută de acrostihul poemei.

⁷⁹ În ms., s.n. *suflet* este glosat marginal prin *cuget*.

⁸⁰ Interj. **O** de la începutul strofelor 29 și 30 este scrisă în manuscris cu **W**, cum cere acrostihul poemei.

⁸¹ *Despuitor*, -oare s.m. și f. „stăpân, -ă”.

⁸² Interj. **O** lipsește în ms., probabil printr-o greșeală de copist. Ea exista desigur în textul autograf al traducătorului, așa cum există în original.

⁸³ *Sec* adj. este aici substantivat: *un sec* „un pom neroditor”.

⁸⁴ *Vînturător* s.m. „cel care separă, prin vînturare, grăunțele de pleavă” are aici sens figurat. Se referă la Iisus Hristos, care la Judecata de apoi va separa pe cei buni de cei răi.

⁸⁵ În ms. a fost omisă, probabil prin greșeală de copist, negația *nu*, aflată în original: *δέ*.

Ὡδ' ἄρον Λίοντος τοῦ σοφοῦ εἰς τὴν .β'. τῆ Χρυσῆ παρουσίᾳ ,
καὶ Ἀλφάβητην .

Α ῥα τίς γῆθεν αἴρας , ἐν συσροφῇ με ζεφύρου .
 Ἀκαριαίως ὑπείσει , πρὸς τὴν κλαυθμῆος κολλάδα .
 Ἴν' ὅπως με τὰς μερούσας , ἰδὼν κολάσεις θρῆνήσω .
 Βαβαὶ βαβαὶ πῶς βρυχήσει , γαῖα διχῆ ῥηγυμένη .
 Νεύσει τῆς ὑπερδυν βίας , φεικῶδεις ἀπογυμῆσα .
 Χώρους τῆς νύκτις κεκυθμένους . Φεῦμοι τῆς θῆρας ἀκείνης .
 Γλαφυροτόρνουτοι τάφοι , σότους μεσοῖτε καὶ γνόφου .
 Μύχος ἀπύθμαντος ἄλλος , καὶ ἀνξονόχιος χάσμη .
 Ἐν δακρῦφοῖς τηροῦνται , πᾶσι λυγρῶς τοῖς βιοῦσι .
 Δεινῶς ἐκείσει κοιτάζων , ὁ ἄγχιος αἰμοπότης .
 Βρύχει μαιμᾶ σάειναι κέρκον , καὶ κεχλῶδὸς ἀγαμίνει .
 Καταπῆν πικρὸς σκιάξ , τῆς κατ' ἐμὲ πλημμελοῦντας .
 Δακρῶν ὄμβρες μοι δίδου , δόξατε Θεοῦ Λόγε .
 Πρὶν κατακρῦψαι τῆς ταφῆς , ξίνον γυμνὸν ἀφραγίας .
 Πρὶν οἱ πικροὶ φορολόγοι , ζητήσουσ' ἴμου τὰς φράξεις .
 Ἐκεῖ βρυγμὸς τῆς ὀδόντων , ὀλολυγμῶς καὶ θρῆνός .
 Τάρταρος ἄμοιρος θέρμης , ἀήλιος καὶ σκιάξ .
 Ἐκεῖ πολὺς ἐστὶν πένθος , καὶ ὄχετοί τῆς δακρῶν .
 Ζυγὸς καὶ πλῆσιξ τὰ ἔργα , σαθμίζονται δοκιμάζων .
 Ἀνακουφίζων βαρυῶν , οὐ τὰ ἰσθμῶν , τὰ δὲ φαῦλα .
 Ἄπερ ἐγὼ ἐπεφράχην , ἐκ ποτηρᾶς σπηθείας .
 Ἦ καταγίς ἐκθροῆμι , καὶ ταραχὴ τῆς πνυμάτων .
 Τὸν αὐχμηρὸν τῆς θεῆλλης , καὶ συνοχὴ τῆς κτισμάτων .
 Κτύποι βροντῆς ἰπαλλήλων , ἀσιροπῶντε τὸ δέος .
 Θάμβος ἰδεῖν ἑκάσθ' πάντα , καὶ ἔοσιος ἀναπολήσαι .
 Τὸν ποταμὸν τῆς παμοῦρου , πυρὸς ὀμῆτε καὶ λίμνῶν .
 Παρλίξασαν καὶ βειμῶσαν , ἐσθ' ἰκῶς μὲ πυρπολήσαι .
 Θεοκῆτορ Μαεῖα , τῆς γηγῶν ἀκλήσεια .
 Χειρῶν προσασία , ἀμαρτωλῶν ἐλπίς μόνη .
 Καὶ κοσμητὴ θυμῶν , ῥῦσαι πυρὸς ἀπειλήσε .
 Ἰδὲ ψυχὴ παναθλία , βλεφαροῖς τῆς θενόσιας .
 Ἰσθρῆσάσοι τὰς θλίψεις , καὶ τὰς ποινὰς πρὸς τῆς δίκης .
 Νᾶρε θερμῶς ποτηῖα , τῆς πείρας τῶν ρυθμῶν .

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Problema editării de texte vechi și interpretarea grafiei acestora au provocat dificultăți numeroase cercetătorilor, dezbaterile, adesea cu un pronunțat caracter polemic, s-au referit la modul în care o ediție modernă transpune grafemele chirilice sau chiar latine din perioadele în care normele de scriere nu erau consolidate.

În ultimele decenii, ca urmare a intensificării activității de editare a textelor scrise cu alfabet chirilic, a crescut numărul studiilor în care au fost analizate valorile fonologice ale slovelor chirilice într-un grup mai numeros de texte și pe o perioadă mai mare. Problema transcrierii textelor chirilice continuă să fie discutată în funcție de atitudinea editorilor față de litera scrisă, pe de o parte, dar și față de realitățile fonetice prezumate ale unui singur grafem care poate avea mai multe valori.

În legătură cu acest aspect reproducem un fragment dintr-o recenzie a lui Iorgu Iordan. Astfel, Iorgu Iordan, comentînd o ediție care conține versuri ale lui Mihai Eminescu, *Poezii*, București, Cultura Națională, 1924, alcătuită de G. Bogdan-Duică, constată critic faptul că editorul, evitînd ceea ce el considera o „modernizare” a limbii, menține grafii precum *riu, sin, resare, țerm* pentru *rîu, sîn, răsare, țărm*, și apreciază că formele păstrate de editor reprezintă o confuzie între limbă și imaginea ei grafică⁸⁶. În continuare Iorgu Iordan afirmă: „Nu e, cu adevărat, o falsificare respectarea unei ortografii care și atunci, cînd a luat naștere, era etimologică, adică neconformă cu realitatea lingvistică? [...] Între modul cum vorbeau Eminescu și contemporanii lui și modul de a le reda în scris vorbirea exista o mare deosebire, care ducea la prezentarea limbii sub un aspect fals. Respectarea strictă a ortografiei epocii în edițiile ulterioare are o singură explicație, aceea că filologii manifestă o încredere exagerată și nejustificată în „literă”⁸⁷, pe care o apără, la nevoie, invocînd primejdia subiectivismului în cazul cînd cineva... îndrăznește să interpreteze grafia, nu s-o accepte orbește. Cunoștințele noastre de fonetică istorică sînt și numeroase și precise, pentru a ne putea da seama, fără riscul de a greși, despre aspectul real al limbii, mai

⁸⁶ Cf. Iorgu Iordan, *Despre edițiile de texte*, în *Studii de limbă literară și filologie*, I, Editura Academiei Române, p. 263.

⁸⁷ *Ibidem*: „Dragostea lor pentru cuvînt – asta înseamnă *filologie* – este, în realitate, dragoste pentru forma *scrisă*”, p. 264.

cu seamă în cazul unor texte afît de apropiate, în timp, de epoca actuală. Dar și pentru epocile mai vechi ne putem conduce tot după așa-zisele legi fonetice ale limbii române, pe care, de astă dată, le utilizăm cu o siguranță, într-un anumit sens, chiar mai mare, datorită faptului că scrierea cu alfabetul chirilic era fonetică în cel mai înalt grad⁸⁸.

În ultimele decenii, distinsul filolog ieșean N.A. Ursu, care a parcurs zeci de mii de pagini din secolele XVI-XIX, în special manuscrise, a constatat că evoluția unor realizări fonetice s-a produs mai curînd decît este de obște acceptată de către unii lingviști români și a insistat pentru interpretarea mai flexibilă a grafiei chirilice, pornind de la faptul că în textele manuscrise (în special laice) și în documente sau scrieri administrative, copiștii erau mai puțin tributari unei tradiții grafice, păstrate însă riguros în tipăriturile religioase, mai conservatoare și din acest punct de vedere. Domnia Sa și-a demonstrat aceste opinii în studii speciale⁸⁹, și-a expus punctul de vedere în notele asupra edițiilor unor scriitori⁹⁰, în studiile de filologie publicate în mai multe volume care conțin contribuții legate de literatura română veche⁹¹ sau în calitate de consultant științific la proiectul *Momumenta linguae Dacoromanorum. Biblia de la 1688*. N.A. Ursu a apreciat că formele grafice paralele din texte,

⁸⁸ *Ibidem*, p. 263–264.

⁸⁹ Vezi *Problema interpretării grafiei chirilice românești din jurul anului 1800*, în LR, IX, 1960, nr. 3, p. 33–46; *Contribuția Academiei Române în domeniul editării critice a textelor vechi românești*, în LR, XV, 1966, nr. 5, p. 531–547; *Din nou despre interpretarea grafiei chirilice românești*, în LR, XXV, 1976, nr. 5, p. 475–489. În legătură cu interpretarea grafiei chirilice, vezi și Mioara Avram, Florica Dimitrescu, *Principii de transcriere a textelor românești vechi*, în LR, XI, 1962, p. 653–660; D. Strugaru, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. Problema dispariției lui u final în limba română*, în LR, XI, 1962, p. 582–594; Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, în SCL, XV, 1964, nr. 1–5.

⁹⁰ Dimitrie Eustatievici Brașoveanu, *Gramatica rumânească. 1757. Prima gramatică a limbii române*, ediție, studiu introductiv și glosar, Editura Științifică, București, 1969; Gheorghe Asachi, *Opere*, ediție critică și prefață, Editura Minerva, București, vol. I. *Versuri și teatru*, 1973, vol. II. *Nuvele istorice. Varia*, 1981; Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, ediție critică, cu textul original reprodus în fotocopie, Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași, 1974; Dosoftei, *Opere*, vol. I. *Versuri*, ediție critică, Editura Minerva, București, 1978; Dosoftei, *Dumnezeiasca Liturghie*, ediție critică, cu textul original reprodus în fotocopie, Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași, 1980.

⁹¹ *Contribuții la istoria literaturii române. Studii și note filologice*, Editura Cronica, Iași, 1997; *Contribuții la istoria culturii românești. Studii și note filologice*, Editura Cronica, Iași, 2002; *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Editura Cronica, Iași, 2003.

atestate încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea (de exemplu *єcre – ꙗcre*), demonstrează că acestea reflectă prezența unor evoluții fonetice care încă nu se generalizaseră și că în secolele următoare ele s-au extins pe o arie tot mai largă și au avut o circulație mare, astfel încât multe deveniseră generale pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, deși de multe ori tradiția scrisă menținea grafemele dorespunzătoare unor fenomene fonetice mai vechi. De un real folos pentru compararea și interpretarea anumitor grafii chirilice sînt considerate textele scrise cu caractere latine, mai ales din secolul al XVII-lea, de către vernaculari sau de străini care au învățat limba română: „Spre deosebire de grafia tradițională a textelor chirilice, ale cărei norme ortografice au început la un moment dat, în anumite situații, să nu mai corespundă realității fonetice sau fonologice pe care o reprezentaseră inițial, grafia textelor românești scrise în alfabet latin, cu ortografie maghiară sau amestecată (maghiară, germană, polonă, italiană), consemnează, în limita posibilităților oferite de sistemul ortografic respectiv, pronunțarea literară sau dialectală din epoca și regiunea cărora le aparține un atare text”⁹².

Discuțiile privitoare la utilizarea metodei transliterării sau interpretarea fonetică a slovelor chirilice pornind de la analiza evoluției limbii române continuă și astăzi, deși criteriile după care se poate stabili valoarea fonetică a unui grafem chirilic sînt acceptate de mai mulți cercetători ai vechii limbi literare.

Fiind întru totul de acord cu punctul de vedere al lui N.A. Ursu, punct de vedere verificat prin parcurgerea, la rîndul nostru, a unui număr mare de pagini (de manuscris) din secolele al XVII-lea și mai ales al XVIII-lea, ne-am străduit în ediția de față, în care punem în circulație un text inedit al lui Nicolae Spătarul (Milescu), și anume traducerea în limba română a unei scrieri de polemică teologică a împăratului bizantin Ioan Cantacuzino, să stabilim care va fi fost realitatea fonologică reprezentată de un grafem, în funcție de anumite criterii.

Versiunea românească a lucrării împăratului Ioan Cantacuzino, scrisă cu caractere chirilice, păstrată în manuscrisul nr. **91** de la Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Iași, reprezintă o copie făcută de un anonim moldovean pe la 1700. Stabilirea valorilor fonologice ale fiecărui grafem chirilic s-a făcut prin aplicarea principiului transcrierii fonetice interpretative, ceea ce însemnează că valoarea prezumată a unui grafem este rezultatul analizei particularităților lingvistice specifice limbii vechi personalizate în funcție și de locul unde s-a făcut traducerea/copierea, de data efectuării traducerii/copierii, de influențele exercitate în epocă asupra limbii de cultură, de cunoștințele și de apartenența diatopică a cărturarilor care au trudit la lucrarea respectivă.

⁹² N.A. Ursu, *Din nou despre interpretarea grafiei chirilice ...*, p.484.

Desigur că fiecare text inedit pus la dispoziția cercetătorilor într-o ediție științifică lărgeste orizontul cunoștințelor, oferind posibilitatea alcătuirii unei imagini cât mai exacte a vechii române literare, dar această activitate este încă la începuturi, fondul de manuscrise care nu au fost încă studiate rămânând considerabil⁹³.

În această *Notă asupra ediției* vom face descrierea grafiei manuscrisului **91**: caracterele de literă, semnele diacritice, abrevierile, tipurile de suprascriere, punctuația ș. a.

GRAFIA

I. Inventarul slovelor din ms. 91

А = a	Н = n	Ш = ș
В = b	О = o	Ъ = ă, î
Ѡ = v	П = p	Ы = i
Г = g	Р = r	Ь = i, zero
Д = d	С = s	Ѣ = ea, ia, e
Е = e	Т = t	Ю = iu
Ж = j	УѢ = u	Ѧ = ia, ea, e
З = dz	Ѣ = u	Ѧ = ia, ea, e
З = z	Ф = f	Ѧ = ă, î
И = i	Х = h	Ѧ = ps
İ = i	W = o, uo	Ѧ = th, t, ft
К = c	Ѧ = șt	Ѧ = u, i
Л = l	Ц = ț	Ѧ = î, în, îm, ă
М = m	Ч = ci	Ѧ = gi

Din inventarul slovelor utilizate de copistul ms. **91**, le vom analiza numai pe acelea care ridică probleme dificile de interpretare, ca urmare a valorilor multiple ale unui grafem, a ezitărilor în privința valorii fonologice a unui grafem etc.⁹⁴

⁹³ Este suficientă o privire asupra inventarului de manuscrise de la Biblioteca Academiei Române, și avem în vedere în primul rând valoroasele cataloage publicate de către Acad. Gabriel Ștrempel, dar și din alte biblioteci universitare, arhive, mănăstiri, muzee etc., pentru a constata numărul impresionant al acestor texte care încă își așteaptă editorii, cercetătorii.

⁹⁴ Exemplele din text privitoare la utilizarea unui grafem și la valorile lui fonologice sînt selective.

II. Vocalele, diftongii

1. **ж** (ius) – poziția grafemului este medială sau finală și are valoarea fonologică *ă* sau *î*.

- A fost transcris *ă*:

– în mijlocul cuvîntului: **адєвжратѣ** 11^r, 12^r, 14^v, 26^r, 35^r, 45^v = *adevărat*, **адєвжрдль** 12^r, 17^r = *adevărul*, **адүсжрж** 33^r, 51^r, 64^v = *adusără*, **кждѣ** 20^v = *cădea*, **кдржцжскъ** 149^v = *curățâsc*, **дѣмнъсжѣ** 11^r = *dumnădzău*, **примжвара** 25^v = *primăvara*, **прослжвит** 29^v, 137^v = *proslăvit*, **ржспндє** 9^r, 9^v = *răspunde*, **рждика** 15^r = *rădica*, **рждикава** 17^v = *rădica-va*, **ржү** 39^v, 41^r, 44^r, 51^v = *rău*, **вжсѣ** 16^r, 23^v, 78^r = *vădzu*.

– în finalul cuvîntului: **алтж** 29^r, 29^v, 30^r, 33^v, 44^r = *altă*, **аратж** 4^v = *arată*, **вѣнж** 9^r, 12^r, 18^r = *bună*, **късүрж** 42^v, 43^v, 54^r = *cădzură*, **кѣтрж** 6^r, 11^v, 12^r, 13^v, 15^v = *cătră*, **крєсүрж** 44^v, 55^v, 66^v, 67^v, 96^v = *credzură*, **дакж** 17^v, 39^v, 50^v, 69^r, 76^v = *dacă*, **дарж** 29^v, 36^r, 42^r, 63^r, 80^r = *dară*, **дѣпж** 9^r, 11^r, 12^v, 14^v, 16^v, 19^r, 33^v, 45^v = *după*, **гонжскж** 14^v, 80^r = *gonească*, **іарж** 5^r, 10^v, 23^r, 29^v, 31^r = *iară*, **ѣтѣнекж** 78^v = *întunecă*, **лѣж** 4^v = *luă*, **лүминж** 40^r, 55^r, 61^v, 70^r, 122^r = *lumină*, **самж** 123^r = *samă*, **токмалж** 29^v, 39^v, 77^r, 116^v = *toctmală*, **вжсѣрж** 28^v, 46^r, 127^r = *vădzură*.

– în mijlocul și la sfîrșitul cuvîntului, repetat: **аржтж** 13^v, 16^r, 26^r, 31^v = *arătă*, **вжрѣтѣскж** 28^r, 28^v = *bărbătească*, **рждикжц** 46^v = *rădică-ți*, **вжсүрж** 32^v, 46^r, 47^v, 56^r = *vădzură*.

– conform pronunției din graiul moldovenesc, grafiile **ѣнтжю** 9^v, 12^v, 16^r, 22^r, 33^v, **пжржүл** 83^v au fost transcrise *întăi*, *părăul*.

• A fost transcris *ă* sau *î*, atunci cînd grafemul este repetat în același cuvînt, pornind de la aprecierea valorii lui în limba literară din perioada în care s-a scris textul sau conform ortografiei actuale: **фжржме** 25^v = *fărîme*, **пжргнжтатє** 42^v, 43^v, 95^v, 111^r = *păgînităte*, **пжмжнтѣл** 12^r, 13^r, 23^r, 27^r, 29^r = *pămîntul*, **ржсипитж** 15^v = *răsipită*, **тжмплжндѣсж** 28^v = *tîmplîndu-să*.

• A fost transcris *î* în următoarele grafii: **атжта** 12^r, 16^r, 32^r, 43^r, 68^v = *atîta*, **кжнд** 14^v, 18^r, 23^v, 33^r, 45^r = *cînd*, **кжнтарѣ** 70^r, 153^r = *cîntarea*, **кѣвжнтѣл** 10^v, 16^r, 16^v, 19^v, 103^v, 106^r = *cuvîntul*, **дєкжт** 14^v, 17^r, 19^r, 22^v, 41^v, 52^r = *decît*, **джнсүл** 41^r, 44^v, 49^r, 78^r = *dînsul*, **сикжнд** 12^r, 13^v, 17^v, 22^r, 26^v = *dzicînd*, **мжна** 43^v, 48^v, 74^v, 100^v, 128^r = *mîna*.

• Nu are valoare fonologică în grafii precum: **сѣ сикж мѣи вине** 117^r = *să dzic mai bine*.

2. **ѣ** (ierul tare) – poziția grafemului este medială sau finală și are valoarea fonologică *ă* sau *î*.

• A fost transcris *ă* în următoarele grafii: **адєкѣ** 39^r = *adecă*, **кѣ** 4^v, 7^r, 8^r, 58^r, 59^v = *că*, **кѣч** 10^r, 11^v, 128^v, 129^v = *căci*, **кѣтрѣ** 7^v, 9^r, 13^v, 15^v, 18^v = *cătră*, **күсѣтүрж** 51^v = *cusătură*, **ѣмпѣржциє** 64^v = *împărăție*, **сѣ** 3^v, 4^v, 85^v, 86^r, 88^v = *să*;

– grafia **пльнъ** 12^v, 14^v, 18^f, 19^v, 31^v, 44^v a fost transcrisă *până*, avînd în vedere că traducătorul, ca și copistul sînt moldoveni și am respectat pronunția acestora.

- A fost transcris *i* în următoarele grafii: **кѣте** 26^v, 35^f, 39^f, 47^v, 65^f = *cîte*.
- A fost transcris *ă* și *î*, atunci cînd grafemul se repetă în același cuvînt, conform ortografiei actuale : **ѡкѣръци** 65^f = *ocăriți*.

Frecvența sau distribuția celor două grafeme **ж** și **ъ** este aleatorie. De exemplu în unele cuvinte sînt utilizate mai multe slove pentru același fonem, în cazul aceluiași cuvînt, uneori pe aceeași pagină: la f. 15^v, *cătră* este scris **кѣтрж**, dar și **кѣтръ**, iar la f. 13^v, 14^f, apare grafia **кѣтрж**. Situațiile de acest fel sînt frecvente, din manuscris neputîndu-se deduce o anumită regulă în privința valorii fonologice *ă* sau *î* a celor două grafeme, stabilirea acestora făcîndu-se prin interpretarea grafiei chirilice conform apartenenței dialectale a traducătorului român sau a copistului, a perioadei în care a fost scris textul, dar și în funcție de evoluția limbii române literare.

3. ѡ (ierul moale) – poziția grafemului este finală și nu are valoare fonologică:

аржтатъ 13^f, 16^v = *arătat*, **кѣндъ** 7^f, 15^f = *cînd*, **съ кѣржцѣскъ** 149^v = *să curățesc*, **кѣвжнтѣль** 7^v, 10^v, 17^v = *cuvîntul*, **зикѣндъ** 29^v, 47^f, 51^f = *dzicînd*, **ѡстѣ** 8^f, 9^f, 13^f = (*au*) *fost*, **сѣ гѣндѣскъ** 103^v = *să gîndesc*, **†тѣнѣрекъ** 40^f, 86^v, 106^v, 111^f = *întunerec*, **оменѣскъ** 11^v, 13^f, 19^v, 29^f = *omenesc*, **пѣмѣнтъ** 12^v, 23^f, 27^f = *pămînt*, **саѣ пѣсъ** 116^v = *s-au pus*, **ам скрисъ** 95^f, 106^f = *am scris*, **чел смерить** 7^v = *cel smerit*, **тѣлмѣчѣскъ** 71^f = *tălmăcesc*, **ѣрсъ** 82^v = *urs*, **вѣзѣндъ** 3^v, 145^f = *vădzînd*, **вѣзѣтъ** 7^v, 8^v, 10^v = *vădzut*, **вѣтѣзь** 151^v = *vitez*.

4. † – poziția grafemului este mai ales inițială, unde are valoarea *în*, *îm* sau *î*.

• grafiile **†л** 109^v, 114^v, 118^v, **†мпѣржциѣ** 25^v, 26^f, 125^f, **†пѣржциѣи** 3^v, **†каиѣ** 5^f, 125^v, 128^v, **†мѣлцирж** 3^v, 12^v, **†шii** 24^v, 28^v, 33^v, **†треварѣ** 10^f, 11^v, 63^f, 110^v, **†тѣнекж** 52^f, 55^f, **†вѣцаци** 11^f, 105^f au fost transcrise *îl*, *împărăție*, *împărăției*, *încealea*, *înmulțiră*, *înșii*, *întrebare*, *întunecă*, *învățați*.

• **†** apare, mai puțin obișnuit în tradiția grafiei chirilice a epocii, și în finalul sau la mijlocul unor cuvinte, avînd valoarea (*u*)*ă*. Grafii ca **амѣндѡ†** 7^f, **лѣ†** 19^v, **нѣ†рii** 51^f, 64^v, 78^v au fost transcrise *amîndouă*, *luă*, *nuării*.

5. ѡ (ia) – poziția grafemului este inițială, medială sau finală și are multiple valori fonologice.

• A fost transcris *ea* în următoarele grafii: **ѡчѣѡ** 4^f, 6^v, 10^f, 17^f = *aceea*, **ѡчѣѡѡ** 14^v, 17^f, 26^f, 35^v, 36^v = *acelea*, **ѡчѣѡѡ** 40^f, 42^v, 51^v, 52^v, 62^v, 66^f, 67^f, 71^f = *aceștea*, **ѡтѣнчѡ** 72^v, 73^f = *atuncea*, **каѣѡ** 13^f, 20^f, 21^v, 23^f = *careea*, **дѣспѣнтоѡѣѡѡ**

160^r = *despuitoarea*, **†НЖЛЦИМЛА** 49^v, 96^v = *înălțimea*, **ЛДМА** 5^r, 15^v, 17^r, 18^r, 55^r, 62^v = *lumea*, **МАРЦИНА** 13^v, 36^r = *marginea*, **МИНДНА** 74^v = *minunea*, **НЖЦА** 28^v = *năștea*, **ПЖЦА** 28^v, 108^v = *păștea*, **РЖМЖНА** 103^r = *rămînea*, **ВИНИРА** 29^v = *vinirea*, **ВРѢРА** 30^r, 88^v = *vrerea*.

• A fost transcris *e* în următoarele grafii: **АША** 4^v, 8^v, 10^v, 49^v, 51^r, 51^v, 52^r = *așe*, **КРАДЕМ**⁹⁵ 28^r = *credem*, **ФАЦЕ** 25^v, 160^r = *fețe*, **ФАЧЕ** 5^v, 6^v, 25^v, 38^r, 40^r = *fece*, **МАРСЕ**⁹⁶ 74^v, 89^v = *merse*, **ТРДПАЦЕ** 24^r, 71^v, 72^r = *trupește*, **ПЕНТРД ЗАВИСТІА** 115^v = *pentru zavistie*.

– În cazul paradigmei verbului *a fi*, forma de prezent indicativ persoana a treia singular apare în manuscris cu mai multe grafii: **АСТЕ** cu cel mai mare număr de ocurențe (4^r, 7^r, 8^r, 8^v, 11^r, 12^r, 13^r, 15^r, 16^r, 17^r, 18^r, 20^r, 22^v, 41^r, 61^r ș.a.), **ІАСТЕ** (17^v, 41^v, 63^v), **ЕСТЕ** (5^v, 10^v, 41^r, 69^r); uneori grafiile diferite ale acestei forme alternează pe aceeași pagină: **АСТЕ** – **ІАСТЕ** (f. 10^r), **АСТЕ** – **ЕСТЕ** (10^v, 41^r); am transcris peste tot *este* deoarece am considerat că în jurul anului 1700, când s-a făcut probabil copierea textului, aceasta era pronunția reală. Opțiunea noastră este susținută și de prezența în câteva fragmente olografe ale Spătarului Nicolae a grafiei **ЕСТЕ**⁹⁷.

• A fost transcris (*i*)e în următoarele grafii: **ХИАРЕ** 54^v = *hiere*, **†НВИАРѢ** 56^v, 58^r, 58^v, 60^r, 64^v, 70^r (dar și **†НВИЕРѢ** 58^v) = *învierea*, **ГРЖАЦЕ** 8^r, 21^r, 27^v, 30^r, 36^v, 59^r = *grăiește*, **АСЛЕ** 21^v, 28^v, 29^r = *iesle*, **ТРЕВДАЦЕ** 10^r, 11^r, 13^r, 17^r, 24^r = *trebuiește*.

• A fost transcris *ia* în următoarele grafii: **АЧЕА** 6^v, 9^v, 18^r, 42^v, 44^v, 46^r = *aceia*, **†ГЖДА** 65^v, 135^v = *îngăduia*, **ТЖАТ** 25^v = *tăiat*, **ВОА** 4^r, 6^r, 7^r, 12^r, 19^r, 22^r = *voia*.

– La unele forme de imperfect indicativ persoana a 3-a, la verbe de conjugarea a patra, care prezintă fenomenul fonetic de diereză, grafiile: **ГРЖИА** 53^v, 111^v, **†ТЖРИА** 66^v, 71^r, 153^v, **ПЛИИА** 4^r, **ПОГОРЖА** 28^v, **СОКОТИА** 14^v, 23^v, 47^v, 67^r, 79^r, 135^r, 141^v, 143^v s-au transcris: *grăiia*, *întăriia*, *pliniia*, *pogoriia*, *socotiia*.

• A fost transcris *ia* sau *ea* în cuvintele: **АЧЕСТДА** 4^r, 17^v, 18^v, 91^r, 96^v = *acestiua*, **ЛЮРИА**⁹⁸ 13^v, 59^r, 112^r, 148^v = *aiurilea*, **АТДНЧА**⁹⁹ 15^r, 17^v, 21^v, 24^v, 39^v = *atuncea*, **†НТЕМЕА** 134^v = *întemeia*, conform ortografiei actuale.

⁹⁵ Dar și **КРѢДЕМ** 10^v, 11^r, 35^v, 42^r.

⁹⁶ Dar și **МѢРСЕ** 50^r, 52^r, 52^v, 60^r.

⁹⁷ Vezi Alexandru Mareș, *În legătură cu o traducere românească a lui Nicolae Milescu*, în LR, XXVIII, 1977, nr. 3, p. 253–265. În aceleași fragmente olografe există și grafii precum **ЧЕТЕЦЕ**, **МИЛЕЦЕ** (*cetește*, *miluiește*), ceea ce indică faptul că adesea cărturarilor se îndepărtau de normele ortografice specifice culturii vechi, tributare unor realități fonetice depășite, și scriau conform pronunției reale.

⁹⁸ Dar și **ЛЮРИА** 65^v, 72^v, 116^v.

⁹⁹ Dar și **АТДНЧ** 19^r, 44^v, 58^v.

• A fost transcris *a*, conform normelor ortografice actuale; **оменїа** = 31^v, 38^r, 40^v = *omenia*, **мѣртвїа** = 20^v *mărturia*, **волницїа** 88^v = *volnicia*.

6. ѣ (iati) – poziția grafemului este medială, finală, mai rar inițială, și are multiple valori fonologice.

• A fost transcris *e* în următoarele grafii: **ачѣа** 6^v, 10^r, 15^r, 17^r, 25^r, 35^v, 134^v, 135^r, 138^v, 139^r, 143^v = *aceea*, **ачѣста** 4^r, 13^v, 18^r, 36^r, 49^r = *acestea*, **амѣстекѣ**¹⁰⁰ 109^v, 135^r = *amestecă*, **чюдѣсе**¹⁰¹ 14^v, 45^r, 47^r, 81^r, 119^r = *ciudese*, **крѣде** 26^r, 28^v, 36^v, 37^r, 52^v = *crede*, **крѣдемь** 10^v, 11^r, 35^r, 38^v, 42^r, 45^v, 57^r = *credem* **крѣдеци** 37^r, 46^r, 67^r, 80^r = *credeți*, **дѣде** 92^v, 97^v, 99^v, 101^v, 124^r = *dede*, **фѣлюри**¹⁰² 154^r = *feliuri*, **ферѣще** 106^v, 109^r, 151^v = *fereste*, **†тѣнѣрек** 9^v, 40^r, 42^v, 86^v, 94^v = *întunerec*, **ловѣще** 151^v = *lovește*, **мѣле** 31^v, 48^r, 54^v, 75^v, 95^v, 121^v, 154^r = *mele*, **мѣрсе** 4^r, 24^v, 39^v, 50^v, 52^r, 124^r = *merse*, **недѣжде** 15^r, 23^r, 50^r, 119^v, 145^r = *nedejde*, **сѣ плѣче** 31^v = *să plece*, **причѣпе** 11^r, 37^v, 115^r, 145^v = *pricepe*, **пѣтѣре** 47^r, 53^r, 64^v = *putere*, **рѣче** 159^v = *rece*, **ррѣле** 83^v, 90^v, 107^v, 123^r, 124^v = *rrele*, **скѣдѣре** 36^v, 37^v, 145^r = *scădere*, **стѣле** 13^v, 24^v, 59^v, 127^v = *stele*, **шѣде** 41^r = *șede*, **токмѣще** 18^v, 111^v, 156^v, 157^v = *tocmește*, **урѣка** 31^v = *urechea*, **вѣче** 4^v, 15^r, 35^v, 66^r, 77^r, 88^r, 94^r = *veche*, **вѣде**¹⁰³ 72^v, 94^v = *vede*, **вѣчи** 16^r, 18^v, 26^r, 28^v, 65^r, 99^r = *veci*, **видѣніе** 13^r, 154^v, 155^r = *videnie*, **видѣре** 64^v, 65^r = *videre*, **врѣме** 7^r, 11^v, 15^v, 29^r, 36^r, 41^v, 55^r = *vreme*.

• A fost transcris *e-a*, *i-a* (prin sinereza diftongului) în următoarele grafii: **дѣре** 38^v, 55^r = *de-are*, **нѣам** 52^r = *ne-am*, **тѣи** 6^v, 8^v, 102^v = *te-ai*, **тѣмь** 13^v, = *te-am*.

• A fost transcris *ea* (diftong) în următoarele grafii: **ачѣ** 7^v, 22^r, 23^r, 59^v, 73^r, 98^r = *aicea*, **ашиждирѣ** 5^v, 16^r, 21^v, 33^r, 47^r, 62^r, 76^r = *așijdirea*, **авѣ** 19^r = *avea*, **карѣ** 7^v, 11^r, 20^v, 24^r, 25^r = *carea*, **кѣдѣ** 20^v = *cădea*, **сичѣ** 16^v, 45^v, 72^v, 145^r = *dzicea*, **фирѣ** 18^r, 20^r, 22^r, 145^r = *firea*, **†каилѣ** 5^r, 125^v, 128^v = *încailea*, **†шелѣчѣнѣ** 8^r, 52^r, 114^r = *înșelăciunea*, **†трѣвѣж** 36^r, 55^v, 63^r = *întreabă*, **прѣ** 68^r, 88^v, 106^v, 126^r, 144^r = *prea*, **видѣи** 25^v = *videai*.

– În același cuvânt, grafemul **ѣ** apare de mai multe ori și s-a transcris *e* sau *ea*, în funcție de valoarea interpretată a acestei slove: **ачѣстѣ** 38^v, 47^r = *acestea*, **пѣтѣрѣ** 50^v, 104^v = *puterea*.

Din exemplele date se observă alternanța slovelor **а** și **ѣ**, ocurența lor fiind relativ egală în unele forme. Deși în text se regăsesc grafii care ilustrează și pronunțarea moldovenească, normală dacă avem în vedere faptul că traducătorul,

¹⁰⁰ Dar și **аместекѣ** 135^r.

¹⁰¹ Dar și **чюдесе** 18^r, 46^v, 69^v, 81^r.

¹⁰² Dar și **фѣлюри** 8^v, 64^v, 98^r, 109^r.

¹⁰³ Dar și **ведѣ** 42^r.

ca și copistul manuscrisului **91** erau vorbitori ai graiurilor nordice (ачестѹе 11^v, аюриле 61^f, 119^v, атѣнче 29^f, 39^v, 56^f, 84^f, 117^f, фжче 14^v, ва тѣіе 52^f, съ тѣемее 17^v, transcrise *acestuiе, aiurile, atunче, făce, va învie, să întemeie*), am considerat că într-un text scris pot alterna forme specifice graiurilor cu cele care reflectă influența limbii literare din alte arii lingvistice, și deci tendința de alcătuire a unei norme supradialectale, astfel încât în grafii precum ачестѣа, кѣдѣ, зичѣ, аюрилл-аюрилѣ, атѣнчл-атѣнчѣ nu am riscat o refacere a formei moldovenești și grafiile respective au fost transcrise: *acestuiа, cădea, dziceа, aiurilea, atuncea*.

7. ѡ (iaco) – poziția grafemului este inițială, medială sau finală.

- A fost transcris prin diftongii *ea, ia*, conform normelor ortografice actuale:

- *ia* la începutul cuvântului: ѡдѹлѹи 58^f, 59^v = *iadului*, ѡтж 9^f, 14^f, 15^v, 16^v, 17^v, 26^f = *iată*, ѡрж 4^f, 5^f, 9^v, 21^v, 24^v, 29^v, 32^f, 33^f, 35^v = *iară*, ѡржш 34^f, 36^v, 42^v, 46^f, 50^f, 53^v = *iarăș*.

- *ea, ia* în mijlocul și la sfârșitul cuvântului: кѡамж 12^v, 26^v, 110^f, 112^v, 121^v = *cheamă*, крѡасж 40^v = *crează*, диѡволѹлѹи 109^f, 144^v, 150^f, 151^f = *diavolului*, фѣрѡасжж 87^f, 90^f = *ferească*, гжндѡасжж 21^f, 49^f, 55^v = *gîndească*, гонѡасжж 14^v, 80^f = *gonească*, тгждѹѡасжж 87^f, 88^v, 90^v = *îngăduiască*, мжнтѣѡасжж 5^v, 6^v, 21^v, 62^f = *mîntuiască*, ѡменѡасжж 18^f, 19^v, 25^v, 36^f, 108^v, 150^v = *omenească*, печѣтѹѡасжж 52^f, 60^f = *pecethuiască*, спорѡасжж 7^v = *sporească*, весѣлѡасжж 29^f = *veselească*.

- A fost transcris *e-a, i-a* (prin sinereza diftongului) în următoarele grafii: ѡлѹ 49^f, 71^f, 78^f, 83^v, 99^f = *le-au*, ѡѣ 14^f, 15^v, 120^f, 124^f = *i-au*, ѡам 6^f, 7^v = *ne-am*.

8. ю – poziția grafemului este inițială, medială sau finală.

- În poziție inițială sau medială reprezintă un diftong și a fost transcris *iu*: юбици 106^v = *iubiți*, юѣѹе 140^v = *iubește*; аюрилл 59^f = *aiurilea*, краюлди 7^v = *craiului*, флѹри 8^v, 64^v = *feliuri*, Цюдецѣлди 89^f, 118^v = *giudețului*, минчюниле 4^v = *minciunile*, ржтѣнцюне 159^v = *rătungiuine*, ѣнцюлди 151^v = *unghiului*.

- În finalul unor cuvinte, de obicei substantive terminate în *r* muiat sau forme verbale flexionare (perfect indicativ), unde este vorba doar de păstrarea unei tradiții grafice, a fost transcris *i*: черю 12^f, 24^f, 30^f = *ceri*, датюрю 117^v = *datori*, динтжю 43^v = *dintăi*, тѣенѣнкѣю 154^f = *îngenunchiai*, милѣитюрю 7^v = *miluitori*, оларию 51^v = *olari*, раю 88^f, 124^f, 150^f = *rai*, рѣгаю 153^v, 154^f = *rugai*, вѣзѣю 154^v = *vădzui*, вистѣрю 51^v = *visteri*. Numele propriu *Moise* are grafia мѡисею 38^v, 39^f, 74^v, dar și мѡисеи 45^f, 80^v, мѡисеѹ sau, cu chendima, мѡисѣ 45^f, 74^v și a fost transcris *Moisei*.

- Forma *voi* din paradigma verbului *a vrea*, la prezent indicativ, sau ca auxiliar la formarea viitorului, are în scrierea chirilică din ms. **91** două variante

grafice, într-un raport de variație liberă: вою - вои; acestea au fost transcrise peste tot *voi*: е8 вою фи 79^r = *eu voi fi*; la fila 5^r: вою аржта – вои твжца, вои скріе ; la fila 66^r: вою гржи – вои гржи; la fila 139^v: вою л8а – вои сокоти ; alte exemple : вои да 31^r – вою да 13^v, 156^v, вои гржи 130^v, вою тчтне 9^v;

• În grafia фню 21^r, 22^v, 112^r, ю a fost transcris *u*: *fiu*, stabilind astfel o diferență între forma de singular și cea de plural¹⁰⁴; și în п8стию 39^r, ю a fost transcris *u*: *pustiu*.

9. 8 – poziția grafemului este inițială, medială sau finală.

• Slova are valoarea *u*. Grafiile 8итате 117^v, 8нде 118^r, 8ндл 7^v, 8рѣка 114^r, 8скат 74^r; л8кр8 117^v, пжмжнт8л 5^r, 12^r, р8да 79^r, 80^r, 105^r, ржсп8нс 4^v, 38^r, ржт8нцюнк 159^v; динтр8 4^v, 7^v, пентр8 7^v, 8^v, 10^r, са8 10^v au fost transcrise *uitate*, *unde*, *unul*, *urechea*, *uscat*; *lucru*, *pământul*, *ruda*, *răspuns*, *rătungiuine*; *dintru*, *pentru*, *sau*.

• 8 nu are valoare fonologică în finalul unor cuvinte; grafiile де прост8 106^r, 108^v, тлѣк8 32^r au fost transcrise *de prost*, *tilc*.

10. ҫ – poziția grafemului este inițială, medială sau finală.

• A fost transcris *u* în următoarele grafii : ҫскат 47^v = *uscat*; ҫҫра 54^v, 108^r = *gura* лҫрҫри 111^v = *lucruri*, лҫи 112^r, 113^r = *lui*, мҫате 23^v, 25^v = *multe*, пҫсе 39^r, 93^v, 108^r = *puse*, рҫг 23^v = *rug*; акмҫ 28^r, 29^r, 31^r = *actui*, мжнҫ 47^r = *mînu*, пентрҫ 47^r = *pentru*, саҫ 48^r, 68^r = *sau*.

• Nu are valoare fonologică în finalul unor cuvinte, în următoarele grafii: гжндескҫ 83^r, 142^r = *gîndesc*, ласҫ 85^v = *las*, тревҫескҫ 105^r = *trebuie*.

• Uneori grafemul ҫ are valoarea lui *i* în мочҫеи, transcris *Moisei*.

11. оҫ – poziția grafemului este inițială sau medială.

Grupul de slove оҫ este utilizat tot pentru sunetul *u*; grafiile батҫокоҫри 50^r, деоҫсебіа 58^r, оҫчиде 89^r, оҫна 58^r au fost transcrise *batgiocuri*, *deusebiia*, *ucide*, *una*.

Ca și în cazul altor grafeme duble (sau triple) pentru același fonem, pentru slovele 8 și ҫ, оҫ nu se poate stabili o regulă în privința utilizării lor.

12. Alte situații :

• Pentru sunetul *i* se mai folosesc următoarele slove:

– и la mijlocul și la sfârșitul cuvîntului: бине 7^v = *bine*, мине 25^r = *mine*, вѣчи 99^r, 107^r = *veci*.

¹⁰⁴ Vezi N.A. Ursu, *Despre interpretarea grafiei...*, p. 483, care consideră că în limba veche a apărut alternanța între formele *fiu* și *fii* pentru evitarea omofoniei formei de singular cu cea de plural.

– **ы** în poziție medială sau finală: **жидовы** 45^v = *jidovi*, **окии** 134^f = *ochii*, **земыслици** 88^v = *zemisliți*, **мжртүрисицы** 28^f = *mărturisii*.

– **ї** la mijlocul cuvintelor: **съ фїе** 18^f = *să fie*, **міеѢ** 18^v = *mieu*, **цїи** 7^v, 12^f, 25^f = *știi*.

• **o** accentuat în interiorul cuvântului, în anumite situații, s-a transcris *oa*; grafiile **мижлоче** 27^v, **скрисореи** 103^v s-au transcris *mijloace*, *scrisoare*. Grafia **мижлоче** 28^f, cu *o* neaccentuat, a fost transcrisă tot *mijloace* după modelul celorlalte grafii din text ale acestui cuvânt, pornind de la presupunerea că avem a face cu o omitere la copiere a accentului.

• S-au aplicat normele ortografice actuale grafiilor care conțin vocala **е** la început de cuvânt sau după o vocală plenisonă: **ачестүе** 11^v, **күелор** 60^f, **еши** 20^v, **ертж** 84^v, **ржзбоае** 61^f, **съ сүпүие** 60^v, **тревүе** 67^f au fost transcrise *acestaie*, *ciuelor*, *ieși*, *iertă*, *războaie*, *să supuie*, *trebuie*.

III. Consoanele

1. **ð** a fost transcrisă *th*, *ft*, *t*:

• S-au transcris cu *th* grafiile care reprezintă cuvinte de origine greacă; **ефрада** 31^v, și **анадема** 42^f, 45^v au fost transcrise *Efratha* și *anathema*.

• Grafiile **додор** 110^f, **поделе** 43^v, **подеи** 44^f au fost transcrise cu *t*: *doftor*, *poftete*, *poftei*.

• Grafiile **видлеем** 31^f, **наданани** 146^v au fost transcrise cu *t*: *Vitleem* și *Natanail*.

2. Grafemul **s** a fost transcris *dz*. Apare în cuvinte moștenite din latină, în cuvinte autohtone, dar și în împrumuturi târzii, mai ales de origine slavă; grafiile **креасж** 59^f, **ржспүнши** 59^v; **вүсиле** 96^f, **грѢмаши** 97^f; **словоси** 59^f au fost transcrise *creadză*, *răspundzi*; *budzile*, *grumadzi*; *slobodzi*.

3. Consoanele duble se păstrează atunci când geminarea consoanei în unele cuvintele corespunde unei particularități fonetice, în cazul de față graiurilor nordice; în textul analizat, femininul singular și plural al adjectivului *rea*: **ррѧ** 45^f, 48^f, 52^f, cu pluralul **ррѧе** 83^v, 90^v a fost transcris *rea*, *rrele*.

4. Metatezele grafice (reduplicări sau triplări consonantice) au fost transcrise avându-se în vedere formele din limba literară veche și/sau din limba literară actuală. De exemplu, grafiile **†протива** 4^v, **протива** 14^v au fost transcrise *împrotiva*, *protiva*; grafiile **гръбовите** 16^f, **жрѣтвж** 43^f, **жрѣтвжник** 89^v, **несвршит** 30^f, **скръвици** 8^f, **стлпүл** 33^f, **свршит** 160^f, **тлѣк** 32^f, **тлѣмѣчеши** 32^f, **врѣсат** 107^f, **врѣтос** 13^v, au fost transcrise *gîrbovite*, *jărtvă*, *jărtăvnic*, *nesvîrșit*, *scîrbiți*, *stîlpul*, *svîrșit*, *tîlc*, *tălmăcești*, *vărsat*, *vîrtos*.

IV. Hipercorecția

Au fost reproduse ca atare formele: *cădzind, credzind, întrestară, întunerec, întunerece învățându-se, nedejede, nedejdui, osindă, osindi, pementești, pemintesc, simbetei, singe, sint și sintem, sinteți* (forme flexionare ale verbului *a fi* la prezent indicativ), *sirg, sirgui, sirguială, spentecat, sprejineală, Svinta, țîță, vădzind, zemisli*. Considerăm că în acest stadiu al cercetărilor de fonetică istorică, este dificil de precizat dacă asemenea forme au apărut ca urmare a influenței pronunției din graiuri (din Banat și Transilvania) sau reprezintă o hipercorecție aparținând cărturarilor, în speță traducătorului sau copiștilor, care considerau că anumite forme sînt mai apropiate de uzul limbii literare; de asemenea se poate admite, în anumite cazuri, și intervenția analogiei lexicale, morfologice sau a unor transformări fonetice (asimilare sau disimilare).

Într-un amplu studiu intitulat *O problemă controversată: literarizarea*, inclus în volumul *Limba română literară. Studii și articole*¹⁰⁵, p. 72-121, profesorul Gavril Istrate analizează fenomenul literarizării (hipercorecției) în limba literară din secolul al XIX-lea. Autorul constată prezența unor forme precum *reu, sin, singe, zimbet* la Eminescu, dar și la Coșbuc, la Creangă sau la alți scriitori și apreciază că pentru perioada dintre 1840–1880 astfel de fenomene ar putea fi explicate prin influența lui Eliade, prin influența latinștilor, dar și a graiurilor populare (p. 101). Domnia Sa crede că este posibil să se fi exercitat și o influență a limbii textelor din secolele anterioare, și amintește existența acestor forme în *Codicele Voronețean*, în *Psaltirea Scheiană* sau la Miron Costin, afirmînd că ele nu reprezintă numai o problemă de ortografie. Dintre explicațiile oferite în acest studiu, reținem una care are legătură cu formele întîlnite în ms. **91**: „Pentru explicarea satisfăcătoare a acestor fonetisme [din secolul al XIX-lea, n.e.] va trebui să plecăm de la limba veche, pe care se sprijină ațîția scriitori, mai mari sau mai mărunți”¹⁰⁶.

Situația comportă discuții mai ample, aplicate pe un număr mare de texte de la sfîrșitul secolului al XVI-lea pînă la începutul secolului al XIX-lea, cînd cărturarii români și-au propus alcătuirea unui sistem unitar de norme care să consolideze limba literară modernă. Prezența acestei particularități (fonetice) în texte din mai multe provincii românești ne determină să apreciem că răspîndirea fenomenului va fi fost mai mare la nivel diatopic¹⁰⁷. Afirmăția noastră se bazează pe faptul că, cercetînd mai multe texte din secolul al XVIII-lea, traduse (și copiate)

¹⁰⁵ Volumul a fost publicat la Editura Minerva în anul 1970.

¹⁰⁶ Gavril Istrate, *op. cit.*, p. 120.

¹⁰⁷ Cf. și Alexandru Gafton, *Hipercorectitudinea. Abordare fonetico-fonologică din perspectivă diacronică și cu aplicare la palatalizarea labialelor și la velarizare*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2000.

de cărturari din Țara Românească, am înregistrat numeroase lexeme care prezintă astfel de forme. De exemplu :

Matei Fărcășanu ¹⁰⁸	<i>frățini-său</i> 161 ^v , 177 ^t , <i>fringhie</i> 206 ^v , <i>întimpina</i> 135 ^t , <i>întimpinare</i> 290 ^v , <i>jalnec</i> 243 ^t .
Costandin Cocorășcul ¹⁰⁹	<i>adeogînd</i> 45 ^t , 91 ^t , <i>bătrinime</i> 155 ^v , <i>înstrimtorați</i> 240 ^t , <i>linește</i> 50 ^t , 84 ^t , 113 ^t , 226 ^t , <i>margene</i> 8 ^v , 63 ^t , <i>neravuri</i> 3 ^v , <i>să pletească</i> 111 ^t , 143 ^v , 260 ^v , <i>stredui</i> 183 ^t , 227 ^t , <i>privelește</i> 8 ^t , <i>sarcene</i> 108 ^t , <i>silnecii</i> 336 ^t , <i>strejuitor</i> 31 ^t , <i>stremoș</i> 366 ^t , <i>strenepoți</i> 6 ^v , <i>strimtă</i> 32 ^v , <i>a strimta</i> 70 ^v , 303 ^t , <i>strimtoare</i> 124 ^t , 139 ^t , 186 ^v , 221 ^t , 350 ^v .
Șerban Bodeț ¹¹⁰	<i>să crepe</i> 125 ^v , <i>întimpina</i> 74 ^v , 85 ^v , <i>întimpinare</i> 4 ^t , 4 ^v , 12 ^t , 39 ^t , <i>miloserdă</i> 232 ^t , <i>seteni</i> 149 ^v , <i>sufer</i> 167 ^v , 150 ^t , <i>zimbind</i> 56 ^t , 230 ^v .
Mihai Cantacuzino ¹¹¹	tomul III : <i>groaznec</i> 27 ^v , <i>puternec</i> 14 ^t , 27 ^v , <i>sălbatec</i> 33 ^t , <i>sfetneci</i> 24 ^v , <i>strașnec</i> 33 ^t , <i>vecinec</i> 27 ^v ; tomul IV: <i>ceasornec</i> 67 ^t , <i>datornec</i> 60 ^v , <i>duhovnec</i> 151 ^t , <i>falnec</i> 121 ^t , 144 ^v , <i>grabnec</i> 93 ^t , <i>groaznec</i> 4 ^v , 20 ^v , 54 ^t , 74 ^v , 100 ^v , 101 ^v , 167 ^t , 220 ^v , <i>ibovnec</i> 105 ^v , 108 ^v , 163 ^v , <i>jalnec</i> 134 ^t , 173 ^v , <i>nestatornecă</i> 106 ^v , <i>obraznec</i> 188 ^v , <i>pazneci</i> 40 ^v , 95 ^t , 141 ^t , <i>piersec</i> 250 ^t , <i>puternec</i> 90 ^t , <i>sfetneci</i> 184 ^v , 257 ^t , 266 ^t , <i>silnec</i> 75 ^t , 98 ^t , 293 ^t , <i>strașnec</i> 7 ^v , 10 ^v , 47 ^t , 78 ^t , 107 ^t , 265 ^t , <i>statornec</i> 20 ^v , 49 ^t , 96 ^v , <i>strimt</i> 9 ^t , 40 ^v , 123 ^t , 157 ^v , 205 ^v , 220 ^t , 240 ^t , 309 ^t , <i>strimta</i> 19 ^v , <i>strimtoare</i> 40 ^v , 48 ^t , 211 ^t , 75 ^v , <i>trainec</i> 205 ^t , <i>volnec</i> 266 ^t , <i>vretnec</i> 15 ^v , 68 ^v , 86 ^v , 124 ^t , 173 ^v , 272 ^v , <i>zadarnec</i> 48 ^v , 71 ^v , 88 ^t , 125 ^v , 134 ^v , 165 ^t .

¹⁰⁸ *Viața Marelui Petru* a lui Antonios Katiforos, traducere din neogreacă (tomuri I–IV) de Matei Fărcășanu la 1749, copiată în 1755 de Rafail de la Hurez, ms. 2353 de la BAR.

¹⁰⁹ *Istoria veche* a lui Charles Rollin, traducere din neogreacă (tomul I) de Costandin Cocorășcul în anii 1767–1768, ms. 5846 de la BAR; autograf al traducătorului.

¹¹⁰ *Halima*, carte populară, traducere din neogreacă de Șerban Bodeț înainte de 1778, ms. 2587 de la BAR. Vezi Eugenia Dima, *Primele traduceri din Halima în limba română*, în ALIL, XXXI, 1986-1987, A, p. 39–64.

¹¹¹ *A toată lumea călătorie* a scriitorului francez Joseph Delaporte, traducere din limba rusă de Mihai Cantacuzino (tomurile I–IV) între 1780–1786, ms. I-40 de la Biblioteca Patriarhiei Române Ortodoxe (tomul III), ms. 2586 de la BAR (tomul IV); autograf al traducătorului. Vezi Eugenia Dima, *Mihai Cantacuzino, traducătorul în limba română al Voiajorului francez al lui Joseph Delaporte*, în volumul *In honorem Gabriel Ștrempel*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2006, p. 214–229.

Ienăchiță Văcărescu ¹¹²	<i>puter nec 44^f, 45^f, strimte 32^r, sufer 29^r, teptil 49^f.</i>
Alecu Văcărescu ¹¹³	<i>păminte 166^f, scrișnind 108^r, sfetneci 27^v, zine 81^f.</i>
Ioan Cantacuzino ¹¹⁴	CNP: <i>bătrinețile 28^f, 87^f, cledeste 41^v, a derui 4^f, 26^v, groaznec 5^v, 6^v, 26^v, 142^v, îmbrățișind 61^f, lacreme 142^f, linește 1^v, 14^v, linești 86^v, 112^f, 138^r, lineștirea 74^v, 89^v, 134^v, neravuri 11^f, nevezute 53^v, praznec 2^f, prededi 43^v, remase 38^r, sfetuieste 10^f, 17^f, slebiciune 85^v, stremoși 36^f, 37^v, strenepoți 43^r, strimtorind 47^v, tăbăriți 40^f; CC: <i>nedejde 19^f, prebuși 4^v, 9^f, zemislitoare 23^f.</i></i>
Iordache Slătineanu ¹¹⁵	SM: <i>bătrinețe 93, îmbrățeșez 61, împărețistii IV, răspletire 22, 33, resipi, respunde 33, 36, singurăteții I, stremoși 91; SF: tată-seu 100; MT: sufer 3^v, 10^f, zizăanii 8^v; MS: să crepe 49^f, strejeri 43^f.</i>
Răducanu Greceanu ¹¹⁶	<i>bunătețile 16^v, împărteșire 20^f, linește 28^r, margene 21^v, pogorirea 7^f, zimbind 39^f.</i>

¹¹² Ienăchiță Văcărescu, *Istorie a preaputernicilor împărați otomani*, partea a doua, cca 1788–1794, ms. **2906** de la BAR.

¹¹³ *Erotocritul* lui Vincenzo Kornaros, traducere din neogreacă de Alecu Văcărescu înainte de 1787, ms. **1391** de la BAR. Vezi Eugenia Dima, *Alecu Văcărescu, traducător al Erotocritului*, în LR, XXXIII, 1984, nr. 6, p. 492–502;

¹¹⁴ *Numa Pompilius* a lui Florian, traducere din franceză de Ioan Cantacuzino, la începutul secolului al XIX-lea, ms. **1550** de la BAR; autograf al traducătorului (siglă CNP); *Cercare asupra omului* a lui Alexander Pope, traducere din franceză de Ioan Cantacuzino în 1807, ms. **6002** de la BAR (siglă CC).

¹¹⁵ *Ahilefs la Schiro* a lui Metastasio, traducere din neogreacă și Florian, *Sofronim, Greaca noao*, tipărite la Sibiu, 1797 (sigle SM, SF), *Milostivirea lui Tit, Siroiu*, piese de teatru ale lui Metastasio, traducere din neogreacă de Iordache Slătineanu, pe la 1800, ms. **3454** de la BAR (sigle MT, MS); autograf al traducătorului. Vezi Eugenia Dima, *Traduceri necunoscute ale lui Iordache Slătineanu din teatrul lui Metastasio*, în ALIL, XVIII, 1981–1982, A, p. 121–127.

¹¹⁶ *Cuvântările filosofului Fontenel astronomul [...] pentru mulțimea lumilor și învîrtejirile lor [...]* de Fontenelle, traducere din neogreacă făcută de Răducanu Greceanu pe la 1800, ms. **1383** de la BAR; autograf al traducătorului. Vezi Eugenia Dima, *Prima traducere din Fontenelle în cultura românească*, în „Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași”, secțiunea III e. Lingvistică, tomurile XLIX-L, 2003–2004, p. 169–182.

V. Semne diacritice

1. Accentul. Este deasupra cuvintelor, plasat de obicei cu regularitate. Este folosit accentul ascuțit plasat deasupra vocalelor tonice: *ачѣстѣ* 18^v, *апѡи* 46^f, *кѣте* 66^f, *гжндѣрж* 47^v, *тоѣтж* 30^f. Accentul grav marchează vocalele tonice din silaba finală a unui cuvânt: *аржтѣ* 11^v, *ерѣ* 19^f, *гржѣ* 12^v, *немерѣ* 63^v sau apare pe vocalele din monosilabe: *чѣ* 12^f, *фѣ* 11^f, *тѣ* 42^f, *фѣ* 37^v. Accentul lipsește uneori la cuvintele prescurtate (*иерѣли*^m 60^v, *свнцѣи* 46^v), la monosilabe (*ши* 4^v, *кѣ* 7^f) sau atunci când un cuvânt prezintă litere suprascrise (*кж*^q 63^f, *крѣдиѣ* 42^v, *сиѣрѣ* 42^f).

Unele erori de accentuare au fost semnalate în notele de la subsolul ediției.

În ediție s-a marcat accentul în următoarele situații:

- când este indicat în manuscris și este diferit de cel al românei standard de azi, când prezintă oscilații în text ori în limba literară a epocii: *acelóra* 43^v, *acoló* 45^f, 70^f, 73^f, 156^f, *ádecă* 21^f, 92^v, 115^v, 155^v, *altóra* 149^v, *apóstol* 72^v, 119^v – *apostóli* 86^f, 104^v, 118^f, 119^v, *arípi* 61^v – *áripile* 61^v, *bólnavi* 129^v, *dáscal* 46^f, 67^f, 93^v – *dascál* 3^v, 96^v, 119^v, *jídovi* 109^f, 110^f, 112^v, *míjloc* 4^f, 20^v, 45^v, 59^f – *míjlóc* 11^f, 44^f, *númai* 5^v, 14^v, 15^v, 17^f, 19^f, 20^v – *numái* 6^v, 8^v, 11^v, 13^f, 16^v, 21^f, *príciná* 63^f, 72^f, 83^f, 98^v – *príciná* 103^v, 124^f, 155^v, *scîrnáv* 43^f – *scîrnáv* 83^v, 155^f, *spurcátá* 100^f, *zavístie* 9^f, 47^v, 115^v – *zavístie* 91^f, 150^f;
- când există posibilitatea unor confuzii semnifice în cazul unor forme flexionare, a unor omonime, derivate etc.: *áflá* 81^f – *aflá* 45^f, *améstecă* 51^v, *ápără* 92^f, *ascúltă* 43^v, *astúpă* 114^f, *clevetíturi* 75^v, *déderă* 50^v, *fápturi*, 131^f, *împreună* 149^v, *închină* 100^f – *închină* 104^f, *lumină* 48^v, *molíme* 137^v, *sloveni* 93^f, *státuri* 20^v, *strică* 114^v, *țárină* 51^v, *urmă úrma* 4^f;
- la numele proprii care prezintă accentul diferit față de cel consacrat în limba română sau la nume proprii mai puțin cunoscute: *David*, *Ierocliu*, *Mária*, *Moiséi*, *Zlatóust*;
- la neologisme (din greacă, slavonă etc.): *anáthema* 42^f, 45^v, 62^v, 72^f, *anghélii* 40^v, *cóneț* 38^f, *epilípsie* 109^v, *eretíc* 34^f, 56^v, 62^v, 103^v, 114^v, *filosóf* 110^f, 128^v – *filósof* 66^v, *liúbov* 4^f, 53^v, 91^v, 121^f, 125^v, 131^v, *otróci* 140^f, *podnójta* 75^v, *príceavi* 37^f, *slobóde* 82^v, *stépenă* 93^v, *teológhie* 147^f;
- la cuvinte mai puțin cunoscute (regionale): *jácăș* 82^f, *țircălám* 153^v.

2. Chendima (°) are două reprezentări grafice, este suprascrisă, utilizată mai ales deasupra slovei finale a unui cuvânt și are valoarea *i*; grafiile *аржц* 6^f, *е*[°] 14^v, *фѣи* 22^v, *лѣ* 31^v și *лѣ* 36^f, *ма* 22^v, *омвл* 40^v, *сѣ* 32^v, *ш* 82^f, au fost transcrise *arăți*, *ei*, *fiului*, *lui*, *mai*, *omului*, *să-i*, *și*.

3. Spiritul lin (˘) apare notat mai ales deasupra vocalei inițiale a unui cuvânt: *ѣдекж* 41^v, *ѣсте* 97^f, *ѣтл* 29^v sau pe slova-vocală a unor cuvinte monosilabice : *ѣ мвевлманилор* 37^f. Nu are valoare fonologică și nu a fost reprodus în textul transcris.

4. Paiericul (ˆ) plasat deasupra unor consoane care închid silaba, nu are valoare fonologică și nu a fost reprodus în textul ediției : *алѣж* 29^v, *кѣрѣл* 4^f, *тѣл* 4^f, *фѣрѣ* 27^v, *свѣт* 26^v.

5. Titla (̄ ̂ ̃) are mai multe reprezentări grafice, a fost utilizată de copist deasupra slovelor suprascrise, deasupra cuvintelor prescurtate și deasupra cifrelor: чѣ[̄] 14^f = *cer*, дѣдѣ[̄] 31^f = *David*, пѣ[̄]трь[̄] 17^f = *pentru*, хѣ[̄] 12^f = *Hristos*, свѣ[̄]тъ 24^f = *svînt*; м̄ = 40, мѣ[̄] = 45, н̄ = 50. Nu apare deasupra literelor suprascrise pe două caturi.

6. Vrahia (̂) timbrează slova и: кѣ[̂]иле 27^f, кѣ[̂]ртвраріѣ 30^v, ꙗ[̂]кайлѣ 133^f, май 92^f, нѣ[̂]май 24^v, тайнѣ 24^f,

7. Isonul (̃) marchează vocala inițială a unui cuvînt ѣдекж 31^f, ѣрж 28^f, ѡри 29^v, o vocală în interiorul unui cuvînt: дѣпреѡнж 12^v, инилѣи 97^f, пріѣтеніѣ 92^f, sau slova-vocală unui cuvînt monosilabic: ѡи 10^f. 12^v, 13^v,

8. Trema este plasată în slova ѣ: плинїѣ 4^f, цїи 7^v.

VI. Suprascrierea slovelor

În manuscrisul studiat, slovele suprascrise, de obicei consoane, prezintă mai multe situații: **1.** Suprascrierea unei singure slove în interiorul cuvîntului sau suprascrierea slovei finale (suprascrierea prin poziție); **2.** Suprascrierea a două slove (diferite), vocală și consoană sau două consoane; **3.** Suprascrierea prin contragere (supresiune), la sfîrșitul unui cuvînt; **4.** Suprascrierea a două slove pe două nivele (caturi).

1. Suprascrierea unei singure slove în interiorul cuvîntului sau suprascrierea slovei finale (suprascrierea prin poziție).

a. Vocale

- ж: лѣ[̂]дѣт 6^v, transcris: *lăudat*.
- и: slova nu apare suprascrisă, fiind înlocuită de chendimă.
- о: прѣ[̂]рочит 12^f, transcris: *prorocit*.
- ѡ: лѣ[̂]дѣж 7^v, în mijlocul cuvîntului, transcris: *laudă*; ѣ[̂] 8^f, la sfîrșit de cuvînt, transcris: *eu*.

b. Consoane

- в: люво[̂] 4^f, transcris: *liubov*.
- г: ро[̂] 8^f, ржсти[̂]нѣтъ 15^v, виклешѡ[̂] 53^f, transcrise: *rog, răstignit, viclesug*.
- д: кре[̂] 7^f, примежѣ[̂]иниле 140^v, transcrise: *cred, primejdiile*.
- ж: аши[̂]дире 8^f, вржѣ[̂]маше 16^v, transcrise: *așijdire, vrăjmașe*.
- к: мижло[̂] 64^v, норо[̂] 10^f, си[̂] 36^v, transcrise: *mijloc, noroc, dzic*.
- л: аскѡ[̂]ци 10^f, чѣлалѣ[̂]тъ 7^f, египетѡ[̂] 81^f, лѡкрѡ[̂] 10^v, мѡ[̂]ци 18^f, мѡсѡ[̂]мани 5^v, темѣю[̂] 3^v, ѡнѡ[̂] 7^v, transcrise: *ascuți, celalalt, Eghipetul, lucrul, mulți, musulmani, temeiul, unul*.
- м: кредѣ[̂] 10^v, ꙗ[̂]цѣлѣѣ[̂] 8^v, о[̂] 6^v, слѣ[̂]сатинѣ 9^v, ски[̂]бѣтъ 8^v, transcrise: *credem, înțelegem, om, Samsatine, schimbat*.

- **н:** дн^и 9^r, дн^трѡ 4^v, лъсж^идѣи 3^v, ми^ичинось 3^v, пай^ижинж 4^r, пжгж^и 10^v, пж^игж^итъ 134^r, си^игѡр 4^r, си^итъ 9^v, transcrie: *din, dintru, lăsându-i, mincinos, painjină, păgîn, pîngărit, singur, sint.*
- **п:** дре^итѡль 8^r, ки^и 5^r, transcrie: *dreptul, chip.*
- **р:** кълѣгж^и 113^r, къ^иѡиле 6^v, че^ика 10^v, крецинило^и 38^v, маскѡ^и 7^r, пжсто^и 31^r, пе^исѡл 4^v, 8^игиси 15^r, transcrie: *călugăr, cărțile, cerca, creștinilor, mascul, păstori, persul, urghisi.*
- **с:** хѡле^икъ 5^v, трими^и 8^r, transcrie: *hulesc, trimis.*
- **т:** аѡси^и 10^v, лѡмина^и 39^r, вѣлѣ^и 3^v, transcrie: *audzit, luminat, văleat.*
- **х:** ма^имет 144^v, transcrie: *Mahmet.*
- **ц:** коне^и 5^v, transcrie: *conef.*
- **ш:** рж^икирж 15^r, a fost transcris *rășchiră*; чине^и 12^r, п^иж^и 11^v, ѡнда^итж^и 18^r, au fost transcrie: *cineș, iarăș, îndatăș*; în cazul fricativei ș, în aceste grafii apare numai litera suprascrisă în finalul cuvîntului, și reprezintă pronunțarea dură a consoanei, specifică graiurilor nordice; de asemenea pronunțarea dură a acestei consoane se întîlnește și la perfectul simplu persoana a doua singular фжкѡ^и 23^r, фѡсж^и 22^v, вжѡѡ^и 26^v, transcrie: *făcuș, fusăș, văduș.*
- **ч:** дестоини^и 36^v, transcrie: *destoinici*; grafia ни^и a fost transcrisă *nice* deoarece în rînd se întîlnește această formă cu un număr mare de ocurențe și doar de cîteva ori, la f. 8^r, 100^r, 142^r, 143^r, apare, în rînd, grafia ничи, transcrisă *nici*; кж^и a fost transcris *căci* de asemenea pe baza numărului mare de ocurențe ale grafiei кжчи în rînd. Excepțiile se întîlnesc, în rînd, la filele 43^v, 88^v, кжчи, transcrie *căci*, și în construcția къचेи 13^v, 24^r, 44^r, 88^v, transcrisă *căce-i*.

2. Suprascrierea a două slove (diferite), vocale și consoane.

- la distanță, în același cuvînt: че^икж^ид 3^v, кѡвѣ^итѡ^и 14^v, до^инѡ^и 15^v, гж^идѡ^и 32^r, ѡцеле^итѡ^и 6^r, ма^име^и 37^r, мж^итѡриси^и 10^v, мѡсѡ^има^и 8^v, пжмж^итѡ^и 12^r, пж^игж^итъ 137^v, правосла^ини^и 83^v, рж^ипѡ^исе 12^v, au fost transcrie *cercînd, cuvîntul, domnul, gîndul, înțeleptul, Mahmet, mărturisim, musulman, pămîntul, pîngărit, pravoslavnic, răspunse.*
- două slove diferite alăturate, la sfîrșitul unui cuvînt: фѡ^и 33^r.

3. Suprascrierea prin contragere (supresiune), la sfîrșitul unui cuvînt.

În situația suprascrierii prin contragere, cuvîntul a fost întregit pe baza formei care apare scrisă în rînd: да^и 44^r, фѡ^и 44^r, па^и 68^v, пж^иинте^и 11^r, са^и 72^v au fost transcrie *dară, fără, iară, părintele, s-are* (condițional); grafiile печетлѡи^и 60^r, спѣсж^и 29^r au fost transcrie *pecethuiră, spusără*. În cazul africativei ț, observăm că aceasta apare suprascrisă în finalul unor cuvinte precum: а^и (фи) 47^r, кема^и 16^r, кж^и 17^r, ма^и 47^v, рж^итжчи^и 11^r, то^и 107^r, grafia interpretată fiind *ați (fi), chemați, cîți, m-ați, rătăciți, toți*, deoarece, atunci cînd sînt scrise în rînd, grafiile

respective prezintă forme cu ț moale (аци четит 50^r = ați cetit, нѣци силит 37^v = ne-ați silit)¹¹⁷.

4. Suprascrierea a două slove pe două nivele (caturi).

Suprascrierea a două slove pe două nivele (caturi) se întâlnește, la sfârșitul unui cuvânt, în mai multe cazuri, de exemplu: трекж^м б^в, кж^м 14^v, нжскж^м 42^v au fost transcrise: *trecînd, cînd, născînd* (în grupul *nd* suprascris, slova *d* este plasată deasupra slovei *n*; în acest caz nu am avut posibilitatea tehnică de a reproduce exact poziția în manuscris a slovelor respective).

VII. Abrevieri

Au fost completate tacit și automat toate prescurtările utilizate de copist, lista lor fiind următoarea:

ап ^л ь apostol	Іс ^х с Iisus Hristos
бл ^г твѣдѣи blagoceativului	мл ^т ивѣи milostivi
бл ^в еніе blagoslovenie	мл ^т ивѣдѣ milostivul
бл ^в и blagoslovi	мчнкъ mucenic
бл ^в итѣ blagoslovit	пр ^ч та Precista
дѣдъ David	пр ^р къ proroc
дмнъ domn	пр ^р ческ prorocesc
дмнѣште domnește	спсение spăsenie
дмнѣжѣ Dumnădzău	сѣи svetii
дмнѣжеци dumnădzăiești	свнтъ svînt
дмнѣжирѣ dumnădzăirea	тр ^р цж Troiță
ев ^г ліе Evanghelie	цр ^ь țar
иер ^л мъ Ierusalim	оч ^ч чїи ucinicii

VIII. Semnele de punctuație

În manuscris sînt utilizate următoarele semne de punctuație: punctul, virgula, punctul și virgula, două puncte; folosirea lor este în general arbitrară și adesea nu coincide cu regulile actuale. Punctuația textului transcris s-a stabilit în funcție de normele ortografice actuale, de logica frazei, de comparația cu textul grecesc după care s-a făcut traducerea. S-a avut în vedere și stilul traducătorului român, așa cum a fost descris pe baza altor lucrări.

¹¹⁷ S-au transcris cu ț dur grafiile цам аржтат 34^v, цад фостъ б^r = ț-am arătat, ț-au fost, deoarece forma pronominală neaccentuată de dativ este scrisă în rînd și atestă pronunțarea dură a consoanei în aceste structuri morfologice.

1. Alternanța stilului direct cu cel indirect, fiind caracteristică acestui text, s-a procedat astfel:

a. În cazul discursului direct legat de un verb *dicendi*, s-au pus două puncte, de exemplu:

- f. 8^v, Iarăș stau de mă mir și-ți dzic: Ce ai vădzut de te-ai înșelat și te-ai împreunat cu legea lor?

În cazul când după două puncte urmează fragmente din textele sacre (Biblia și Coranul), acestea au fost reproduse utilizându-se caracterul de literă italic, de exemplu:

- f. 8^t, Și iarăș i-au iertat, în ce chip și singur cu rostul Său cel svînt arată dzicînd: *Gata sint a priimi pre cela ce să va pocăi;*
- f. 14^t, Dzisă Dumnădzău lui Avraam: *Scoate roaba cu feciorul ei, pentru căci nu va urma feciorul roabei cu feciorul volnicei.*
- f. 20^v, Dzice iarăș David mai gios: *Toiag de puțină îți va trimite Dumnădzău din Sion și cu acela vei supune pre vrăjmașii tăi.*

La fel s-a procedat și atunci când discursul inserat nu conține expresii *dicendi*, de exemplu:

- f. 23^t, Iară și minunatul Solomon, fiul lui David, într-acesta chip arată: *Și acmu Tu, Doamne Dumnădzăul lui Izrail, încredză-să cuvîntul Tău, carele ai grăit cătră robul tău, tată-mieu David, de va lăcui Dumnădzău depreună cu oamenii asupra pămîntului?*
- f. 23^v, Și vădzind rugul acela în multe dzile ardzind și nemică neveștedzindu-să, socotiia singur întru sine într-acesta chip: *Ce va să fie aceasta? Rugul atîtea dzile să aprînde și nemică nu arde. Să merg să vădz această minune mare și ciudată.*
- f. 91^v, Așjidirea, arată Legea Veche: *Să iubești pre aproapele tău, și să urăști pre neprietini.*
- f. 135^v, Atuncea dzice și răutățile ce li s-au tîmplat lor apoi, ádecă: *Fie masa lor înaintea lor întru silță și întru izbîndire, și vrajbă.*

b. În cazul vorbirii indirecte, discursul inserat prin conectori-conjunții, *că, ce, cum*, care se referă la textele religioase, a fost reprodus tot cu caracter italic, dar fără două puncte, de exemplu:

- f. 21^v, Domnul Hristos arată la Evanghelie cum *Eu n-am vinit să giudec lmea, ce am vinit ca să mîntuiesc lumea.*
- f. 44^t, Care lucru vădzind, și prorocul David dzise că *Om fiind, la cinsti nu cunoaște, și protivnic fu ca dobitoacele cele fără minte.*

c. Când într-un discurs inserat este inclus un alt discurs se utilizează semnele unghiulare ale citării («...»), de exemplu:

- f. 47^v, Când audziia pre Hristos dzicînd celora ce credea întru Însul cum *Iertate să fie păcatele voastre*, ei îndatăș: *Dumnădzău dzice numai «Lasă păcatele», dară tu ce putere ai?*

2. Teonimele, pronumele și construcțiile substitute ale acestora, precum și sintagmele asimilate lor au fost scrise cu majusculă, de exemplu: Acela, Cuvîntul, Duhul, Dumnădzău, El, Eu, Făcătorul, Fiu, Împărat, Întrutotțiitor, Maică, Precista, Sufletul, Suflarea, Svînta, Tu, Tău; Cel Înalt, Cel Vechi de dzile, Dumnădzău Cel Viu, Părintele Cel Ceresc, Părintele Cel de Veci, Părintele Ziditor, Singur Născut, Svinția Sa, Svînta Precista.

Tot cu majuscule au fost scrise numele cărților sacre sau ale capitolelor din acestea: Biblie, Bîtie, Coran, Evanghelie, Legea Noauă (Noul Testament), Legea Veche (Vechiul Testament), Scrisoare, Scriptură ș.a.

APARATUL CRITIC

Textul manuscrisului este însoțit de două tipuri de aparate critice, unul infrapaginal și unul plasat după textul transcris, cu titlul *Note și comentarii*.

I. Secțiunea infrapaginală, marcată prin cifre romane la umăr, cuprinde precizări privitoare la: erori de grafie aparținînd copistului, emendate în textul ediției (silabe, cuvinte, fragmente de propoziție repetate din greșală la copiere); completări sau corecturi făcute de copist, plasate în rînd, interliniar sau marginal; indicarea filelor intervertite și ordinea lor în legătura manuscrisului; semnalarea omisiunilor făcute de copist în text și introducerea fragmentului care lipsește în paranteze drepte; motivarea utilizării parantezelor drepte care conțin puncte de suspensie; semnalarea petelor, a umezelii, care au determinat deteriorarea cernelii, a ștersăturilor și consemnarea lecțiunilor nesigure sau probabile; semnalarea filelor deteriorate care conțin textul fragmentar sau a filelor scrise parțial; identificarea întreruperilor de text ca urmare a desprinderii unor file.

II. Prin cifrele arabe aflate la umărul unor cuvinte se face trimitere la capitolul *Note și comentarii* de la sfîrșitul textului. Acesta conține: trimiteri la versetele sau la capitolele din principalele scrieri religioase, Biblia și Coranul, discutate în textul editat¹¹⁸; referiri la originalul bizantin utilizat de traducătorul român, precum și la versiunea neogreacă, aparținînd teologului Meletie Syrigos; semnalarea unor diferențe față de original și a intervențiilor traducătorului român în textul din limba-sursă (informații sau comentarii datorate cărturarului român, interpolări); explicarea unor forme corupte și a unor confuzii în text; propuneri pentru alte lecțiuni ale unor cuvinte.

¹¹⁸ Nu am avut întotdeauna posibilitatea să facem trimiterea exactă la paragraful comentat deoarece intervențiile în text, fragmentarea sau parafrizarea citatelor de către traducătorul român a făcut mai dificilă identificarea surselor.

Manuscrisul 91 de la ANR - Iași

IOAN CANTACUZINO

***[Patru apologii pentru religia creștină
împotriva sectei mahomedane]***

traduse în limba română
la mijlocul secolului al XVII-lea de
Nicolae Spătarul (Milescu)

3^r **¹ Cartea blagocestivului și bun credinciosului împărat
Ioán Catacozinó²,**

3^v *scrisă cu adevărate și drepte dovădzî împotriva legii lui
Mahmet, carea o au dovidit din toate scripturile Legii
Vechi și aceștii Noauă, împreună // cu Melentie [...] ¹ pers,
și cunoscînd ade [...] ^{II} .*

4^r După ce să întăriră și [să înmulțiră] ^{III} eresurile prorocului mincinos,
lui Mahmet, mulți urmîndu-i și credzind, să înmulțiră și să lățiră, pentru
păcatele noastre lăsîndu-i Dumnădzău ca să pedepsască și să supuie pe
creștini. Și cuprindzind cu mare tirănie multe țări și cetăți din stăpînirea
împărăției grecești: Eghîpetul, Sinăia, Ierusalimul, Antióhia, Damascul,
Capadóchie și alte țări di-mpărăția creștinilor, iară la văleat [...] ^{IV}, fiind unul
din boierii lui Amíra, fiind învățat dascál și știutori legii lui Mahmet,
numele lui în legea persască era [...] ^V. Acesta, cetind și foarte cercînd
temeiul legii lui Mahmet, și din Legea Vechi, de la Moiséi și de la David, și
Evanghelie lui Hristos, și din Coranul lui Mahmet, și vădzind și adevărind
precum legea lui Mahmet // este painjină și amăgitură, și luminat cu radzele
credinței creștinești, și ocărîta fu legea lui de însul, și întru tot supusă, și așe
cunoscū pre Cela ce este singur Dumnădzău. După acestea lăsă-și toate
lucrurile pementești, și așe sirgui de merse cătră pravoslavnicul împăratul
creștinesc chir Ioan Catacozinó ^{VI}, și cu mult liúbov și dragoste fu priimit de
acesta împărat, și așe cinsti-l ca și pre alți boieri din curtea lui. Iară după
aceea vru Dumnădzău de chemă pre împăratul acesta la ceata călugărească,
și el încă urmă urma împăratului și fu și el călugăr, premenindu-și numele,
și-i dzisără Meléntie³. Acestuia în toate dzile împăratul, unde era amîndoi la
călugărie, îi lumina ochii cu învățătura creștinească, și el cu multă
îngăduință pliniia voia împăratului.

Acestea toate vădzind cel cumplit și zavistnic diavol, socoti de rădică
război mare asupra lui Meléntie, și așeși află bun mijloc pre un pers și-l

^I Fila deteriorată, text fragmentar.

^{II} Idem.

^{III} Fila deteriorată; lecțiune probabilă.

^{IV} În manuscris nu este indicat anul, fiind lăsat loc gol.

^V În manuscris nu este indicat numele, fiind lăsat loc gol.

^{VI} În manuscris, greșit: „Catazinó”.

- 4^v îndemnă ca // să scrie cărți ca acelea cu multe înșelăciuni, ca să-l scoată iarăș dintru calea dreptății și să-l întoarcă iară la legea cea dintâi. Iară Melentie vru ca să-i facă răspuns la cărțile ce-i scrisese persul, ce socoti că nu va fi destoinic ca să-i răspundă la toate. Și așe alergă la împăratul de-i arată cărțile, cercînd agiutori de cătră dînsul. Iară împăratul laudă firea lui cea bună și luă asupra sa grijea aceasta, și împrumută rostul său lui Melentie. Iară acesta răspuns stînd împotiva cărții persului, surupă toate învățăturile turcești, arătînd și dovedind legea pravoslavnică și supuind și rășchirînd toate minciunile turcești, să nu să divască neștine, de vreme ce cuvîntul acesta arată mărturii dintru Svînta Scriptură cea Noauă și cea Veche și cu acestea dovedește legea pravoslavnică, căci și turcii singuri arată dzicînd că toate cîte arată Legea Veche, și prorocii, și Svînta Evanghelie sint cuvin^I // te svinte și de credut.

Aceste toate le poate neștine dzice și împotiva jîdovilor, și foarte cu cale, căci multe lucruri sint depreună întru legea turcească și jidovască. De vreme ce amîndouă legile acestea cred un Dumnădzău într-un stat, iară nu în trei stături, și nunte multe iartă ca să fie, și de carne de mascur să feresc, și obrezanie au amîndouă legile, și așjidire fac carte de despărțit bărbatul de fâmeie cînd le este voia lor, și murind un frate ori la fie carii, poate să ia celalalt frate fâmeia fratelui celui mort, socotim că, de^{II} are dzice neștine legii turcești lege jidovască, rătăcită și scurtată, nemică nu are greși. Pentru acesta lucru și Svîntul Ioan la Apocalipsis, prorocind de legea aceasta, dzise că *Arată pre sine că sint jidovi, și jidovi nu sint*^A. Pentru aceea, la multe lucruri sint răspunsurile și împotiva legei jidovești, ca să să știe.^{III} //

7^v

Cartea carea au scris persul cătră Melentie.

Musulmanul Sâmsatin Sfahani persul cătră călugărul Melentie, întru numele lui Dumnădzău celui milostiv și miluitori.

Frate iubite, priimește sănătate, laudă și rugă de cătră noi, smeriții frații tăi, și caută să pricepi dintru scrisoare pofta carea avem cătră tine. Să știi că eu, fratele tău cel smerit și nedestoinic, de multă vreme am venit în

^I Manuscrisul este legat greșit. Textul de la f. 4^v se continuă la f. 7^f. Vezi *Studiul introductiv*, p. X.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „de”.

^{III} Textul de la f. 7^v este în continuarea celui de la f. 7^f. Vezi *Studiul introductiv*, p. X.

țara a marelui crai Amíra, căruia dreptatea singur Dumnădzău să o sporească.

8^r Bine știi că unul pre altul nu ne-am vădzut, iară de altă parte am înțales lauda ta, și cuvîntul, și înțelepciunea ta dintru oamenii tăi și dintru frații și prietini carii ai aicea, și atîta dragoste au cătră tine cît, de cîte ori mă văd, tot mi să roagă pentru tine ca să mă rog craiului să te aducă iarăș la cinstea carea // ^I ai fost. Socotind și eu atîția prietini ai tăi scîrbiți, pare-mi și mie foarte rău căci nu fum cunoscuți și tot mă rog lui Dumnădzău ca să-ți dea năstav să te întorci di-ntunerec și din înșelăciunea ce ai cădzut.

Rogu-te și eu, frate, întoarce-te, plînge, suspină, pentru căci Dumnădzău este milostiv, și acesta rău nu numai tu singur ai greșit, ce și proroci, și svinți, și mari oameni alții au greșit lui Dumnădzău. Și iarăș i-au iertat, în ce chip și singur cu rostul Său cel svînt arată dzicînd: *Gata sint a priimi pre cela ce să va pocăi*. Așjidire și prorocul așe grăiește, că *De să va pocăi neștine cătră Dumnădzău de cîte păcate au făcut, va fi ca și unul fără de păcate*.

8^v Să ai greșit și tu ca un om, nu este nici o divă, ce iarăș te pocăiește și curățește inima ta, pentru ca să te priimască Dumnădzău, că mult este îngăduitori. Socotește că de n-am și^{II} greși lui Dumnădzău, în ce chip am noi ști că Dumnădzău este milostiv cu dreptul? Cărți ai scris și ai trimis de ai defăimat // ^{III} pre prorocul, ce n-au fost după gîndul tău. Și l-ai năpăstuit mult, după cum și tu singur cunoști. Credzi, știi cum scrie scrisoarea de la Dumnădzău pentru prorocul, că *Toate lucrurile pentru tine le-am făcut, și pre tine pentru mine?*

Rog pre Dumnădzău să nu te afle moartea întru această înșălăciune. Pentru Dumnădzău, arată-mi ce bine ai vădzut între creștini? Ei așe gîndesc că pre Hristos îl cinstesc, și ei îl suduiesc, și dzic așe că este Dumnădzău, și Fiu lui Dumnădzău. Cu adevărat pierdut-au calea cea dreaptă și să împiedică într-o parte și într-altă, cădzut-au în boală nevindecată.

Nu să cuvine, cine este musulman pravoslavnic, să-i blastămi, numái să să roage pentru dînșii, în ce chip arată Dumnădzău și prorocul. Iarăș stau de mă mir și-ți dzic: ce ai vădzut de te-ai înșelat și te-ai împreunat cu legea lor?

Ei dzic că să închină la trei obraze: Părinte, și Maică, și Fiu. Cine au vădzut sau cine au audzit, sau care proroc au învățat, sau care svînt au vădzut la videnia sa? În ce chip înțelegem că în multe feliuri s-au schimbat

^I Textul de la f. 8^r este în continuarea celui de la f. 7^v. Vezi *Studiul introductiv*, p. X.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „și”.

^{III} Textul de la f. 8^v este în continuarea celui de la f. 8^r. Vezi *Studiul introductiv*, p. X.

5^r și s-au împărțit, și // ^I unii dzic dumnădzăi mulți, alții dzic puțini. Pentru aceea, în toate dzilile să și pricesc pentru povestea aceasta, încailea pentru acesta lucru nu-i cunoscut, vai de omenia lor, vai de nebunia lor! Pentru căci au lăsat Făcătoriu de Veci și să închină la dumnădzăi, și pre Hristos, Cuvîntul lui Dumnădzău, îl viclenesc, cum să fie dzis că este Fiu lui Dumnădzău. Credzi, jîdovii întrebatu-l-au: *Tu ești Fiul lui Dumnădzău?*, iară el s-au tăgăduit și au dzis cum *Voi dziceți acesta lucru*. Ce vom să mai dzicem noi acestea lucruri ce-ți voi scrie, ce te voi învăța, ce-ți voi arăta că este un Dumnădzău, carele au făcut ceriul și pămîntul, după cum și singur au dzis: *Eu sint Dumnădzău, și soție nu am la dumnădzăirea Mea*.

Știm că fără minte nu ești, nice prost, după cum am înțeles, iară de biruí pofta trupului, bine știi că lumea să petrece, și destulu-ți este până acmu. Celui înțelept destul este aceasta. Acestea toate cu scrisoare i-au arătat, iară și fără scrisoare i-au poroncit. În ce chip este pu // ^{II} tință Dumnădzău să aibă Fiu fără de fămeie? Și de va avea Dumndzău Fiu, poate să fie și sfadă între dînșii, și deusebire. Și cum poate să fie Dumnădzău om? Și cu ce mijloc să să facă om? Și de are fi fost Hristos Dumnădzău, și Fiu lui Dumnădzău, cum n-au mîntuit^{III} pre om cu cuvîntul númai? Ce cum n-are avea nice o putere, să fece om pentru ca să mîntuiască pre om, după cum dzic creștinii. Și de vreme ce fu Dumnădzău, în ce chip au pățit? Pentru căci Dumnădzău nu pate. Și cum creștinii, de vreme ce n-au viclenit legea lui Moiséi, pentru căci-i hulesc, ce și ei încă hulesc pre musulmani, carii sint de laudă, așjdirea și numele lui Máhmet, cum este scris în Scriptura Veche, și la Evanghelie, și Hristos încă-l laudă. Iară creștinii au scos cuvintele acestea. Și nu númai într-acestea cărți au fost scris, ce încă și în na dreapta parte a scaunului lui Dumnădzău să află scris din veci, și legea lui Máhmet cum să pogoară de la Avraám.

Cóneț cărții persului.

^I Manuscrisul este legat greșit. Textul de la f. 5^r este în continuarea celui de la f. 8^v. Vezi *Studiul introductiv*, p. X.

^{II} Manuscrisul este legat greșit. Textul de la f. 5^v este în continuarea celui de la f. 5^r. Vezi *Studiul introductiv*, p. X.

^{III} În manuscris, greșit: „mîntuit”.

**Aicea sint răspunsuri creștinești pre rînd
pentru Domnul Hristos⁵. //**

6^r

¹ **Răspunsul împăratului, cel dintăi,**

*cum Hristos este Fiul lui Dumnădzău, și Dumnădzău deplin,
și fiind Dumnădzău, fu și om, după cum și prorocii
propoveduiesc.*

Mare este Dumnădzăul creștinilor. De la mine, smeritul călugărul Melentie, la tine, prea înțeleptul și cu bun cumpăt Samsatin Sfahaní.

6^v

Luat-am scrisorile tale ce mi-ai trimis și am înțeles cîte ȝ-au fost voia ca să-mi arăți, de ne-am fi putut împreuna. Ce acesta lucru tîmplarea vremii oprindu-l, și de nevoie ai scris cîte ȝ-au fost voia ca să-mi arăți, eu încă am răspuns cu scrisoare, cîte am putut, după putința mea, cătră cîte mi-ai scris. Îngăduit-am și răspunsul cu scrisoarea de că // tră tine, ce nu mi-au mai vinit. Iară trecînd vreme multă, veniră îndărăpt cărțile mele ce ȝ-am scris, și fără nice o scrisoare de la tine sau poroncă din rost. Ce mult m-am mirat de acesta lucru, gîndind întru mine multe de toate. După aceea veniră dintr-acolô niște oameni și-mi spusără cum te-ai căit mult, pentru care lucru mi-ai trimis cărțile îndărăpt.

9^r

Și aceia din rost mi-au arătat într-acesta chip cum să fii dzis: „Cum poate Dumnădzău ca să aibă Fiu fără de fămeie? Și de are avea Dumnădzău Fiu, are fi și svadă între înșii. Și cum poate fi să fie Dumnădzău om, și cu ce mijloc să facă acesta lucru? Și de are fi Hristos Dumnădzău, și Fiu lui Dumnădzău, cum nu spăsi pre om numai cu cuvîntul său, ce, cum nu are avea putere, să fece om și muri pentru ca să mîntuiască pre om? Și fiind Dumnădzău, în ce chip au pățit? Că Dumnădzău nu pate. Și cum noi, creștinii, am stricat legea lui Moiséi și vă hulim pre voi cum sinteți înșelați. Și cum Hristos au arătat mainte de Mahmet și l-au lăudat, // ¹¹ și cum au fost scris numele lui și în Legea Noauă, și în Legea Veche⁶, ce creștinii l-au scos pentru zavistie”.

Și altele încă mi-au arătat aceștea oameni. Cum ai îngăduit ca să-ți răspundz mai ales și mai curat, eu acesta lucru înțelegînd, foarte dau laudă

¹ Manuscrisul este legat greșit. Textul de la f. 6^r este în continuarea celui de la f. 5^v. Vezi *Studiul introductiv*, p. X.

¹¹ Manuscrisul este legat greșit. Textul de la f. 9^r este în continuarea celui de la f. 5^v. Vezi *Studiul introductiv*, p. X.

ție. Căci cine cercetează pre amănuntul^I adevărul, îl află. Iară musulmanii contenesc și nu lasă ca să să pricească din carte cu creștinii; acesta lucru poate să fie că-l fac pentru ca să nu să întoarcă vrutul spre creștinătate, dintru dovedința legii. Iară noi, creștinii, știindu-ne curați și lege bună, pre nime nu oprim de acesta lucru, ce slobodzim pre toți să să pricească din carte, nedejduind pre temeiul legii noastre. Deci iată că eu, după putința mea, îți răspundz cătră toate^{II} pre larg și pre amănuntul, ca să te poți pricepe la toate lucrurile^{III} cele bune.

Aicea începe ales a răspunde. //

9^v Aceasta sint toate cuvintele tale, o nebune⁷ Samsatîne, ce eu mă mir de unde voi începe și ce-ți voi arăta întâi. Și așe mi-aduc aminte ca să nu să tîmple și la tine lucrul acela ce pat ceia ce au durere de ochi, pentru căci aceia, avînd durere la ochii lor, fug de lumina soarelui, și să depărtează, și să odihnesc mai bine întru întunerec. Într-acela chip și tu, audzind cuvintele legeri și a dreptății, știu că vii fugi de dreptate și vii urî lumina dreptății, și te veri odihni mai bine întru întunerecul cel înșelători. De care lucru mă rog lui Dumnădzău ca să nu și^{IV} fie. Iară pentru aceea nedejduind și întru minte cea din fire ce Ț-au dăruit Dumnădzău, și dintru învățătura ta, socotesc cum cîndai te veri întoarce cătră lumina credinței creștinești, și mă rog lui Dumnădzău ca să-mi deșchidă ochii sufletului să-ți poci răspunde toate pre cale, ca să te poci întoarce cătră legea cea aleasă, despre legea voastră cea încîlcită.

10^r Pen // tru aceea foarte te rog ca să mă ascuți cu multă îngăduință și socotință, pentru căci eu nu voi dzice cuvinte de la mine, nice dintru cărțile carele^V voi nu le priimiți, ce așeși dintru cărțile acelea ce toți musulmanii le priimăsc cum sint adevărate și svinte, pentru căci sint scrisori date de cătră Dumnădzău.

Deci trebuiește foarte să te iei aminte pentru ca să nu pați în ce chip pat ceia ce stau asupra unor comoară, și ei pre ce stau nu știu, și ce este lîngă dînșii, și pentru aceea să scoală de fug de pre acela noroc, pentru căci nu știu unde stau. Deci, de vreme ce ți să dau cuvintele lui Dumnădzău, carele păgînii nu le pot să le cunoască, trebuiește cu multă cercetare să le cerci, pentru ca să-ți plinești gîndul de frica dumnădzăiască, pentru căci mare este credința creștinilor, și foarte mare este taina împelițării Fiului Dumnădzăiesc.

^I Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „nun”.

^{II} Scris inițial: „ate”, adăugat la începutul cuvîntului, suprascris: „to”.

^{III} În manuscris, accentuat: „lucurile”.

^{IV} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „și”.

^V Omis în text, adăugat marginal, de aceeași mînă: „carele”.

10^v Întrebare. // Ai dzis așe: „Cum poate Dumnădzău ca să aibă^I Fiu fără de fâmeie? Și cum poate omul să fie Dumnădzău? Și carele dintru toți svinții au arătat lucrul acesta? Sau care proroc au vădzut la videnia sa taina aceasta?”. Tu așe^{II} ai dzis, iară noi așe răspundem cum Domnul Dumnădzău este făcători a toate lucrurile făcute și nefăcute, și nevădzute, acesta lucru îl cunoaștem și-l și credem, iară ce este Dumnădzău nice am audzit, nice am învățat, nice am cunoscut, nice pre inima noastră s-au suit gândul acesta.

Ca să cercăm un lucru ca acesta într-acela chip și Hristos cum este Fiul lui Dumnădzău,^{III} și Cuvîntul, și este singur Dumnădzău, acesta lucru încă l-am învățat, și-l cunoaștem, și-l credem, și-l mărturisim.

11^r Iară în ce chip L-au născut, nice noi, nice altă zidire omenească nu este vrednică ca să poată ști acesta lucru, și păgîn lucru și strein de legea credincioșilor creștini este a cerca acesta // lucru. Ce așe socotim cum nu numai noi pementenii, ce și tocma îngerii nu știu lucrul acesta carele este preste fire. Într-acesta chip și la împelițarea Lui știm și cunoaștem, și credem cum fu om, iară mijlócul acesta în ce chip fu este nepriceput. În ce chip nu putem pricepe nașterea aceea dintru Părintele Ceresc, într-acela chip nu putem pricepe nice nașterea dintru maică-Sa, Preacurata Fecioară Măria. Iară voi, de vreme ce știți ce nu poate să facă Dumnădzău, și ce poate face Dumnădzău, de vreme ce dziceți cum în ce chip poate Dumnădzău ca să aibă fiu, cu adevărat dintru cuvintele voastre vă arătați cum puteți cunoaște și ce poate să facă Dumnădzău. Pentru carea, de vreme ce sinteți voi așe învățați, trebuiește să ne învățați și pre noi, pre cei proști, ce este firea lui Dumnădzău, și ce poate și ce nu poate, ca să facă Dumnădzău, pentru ca să ne spășiți și pre noi, căci noi sintem rătăciți, după cum ne dziceți voi.

11^v Iani spune-mi tu mie ce este Dumnădzău și ce este firea lui Dumnă // dzău, și eu îți voi spune ție în ce chip au născut Dumnădzău pre Fiul și Cuvîntul Său. Iară să să va ispiti neștine, om ca acela fără socotință, ca să-mi răspundă ce-i va vini la gura lui, eu nu voi îngădui lucrul lui acestuie⁸, ce fără nice o rușine voi arăta cum noi creștinii aceasta întrebare nu o putem ști, pentru căci covârșește tot gândul omenesc.

Iară pentru aceea răspunde-mi la un cuvînt și la^{IV} o întrebare ce te voi întreba: Pentru care lucru voi, carii dziceți în ce chip poate să aibă Dumnădzău fiu fără de fâmeie, veți ști mai pre lesne în ce chip fu născut

^I În manuscris, greșit: „ibă”.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „așe”.

^{III} În manuscris urmează: „acesta lu”, șters cu mai multe linii, copiat din greșeală de mai jos: „acesta lucru”.

^{IV} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „la”.

Hristos dintru fãmeie fãrã de bãrbat? Și alta-mi spuneți mai pre lesne: „Adam în ce chip fu om fãrã de fãmeie, și fãrã de bãrbat, și iarăș Eva în ce chip fu nãscutã fãrã de fãmeie dintru bãrbat, și nu dupã obiceiul firei omenești ce sã nasc astãdзи, ce într-alt chip?”. Care lucru de cãtrã noi, de cãtrã creștini, este nepriceput, numãi singur Dumnãdzãu știe lucrul acesta. Ce, de vreme ce lucrurile acestea sint nepricepute, în zadar grãiesc musulmanii și ne silesc cu întrebarea la lucrurile acelea ce nice le pricep,

12^r nice le cu // nosc, ce afița sint depãrtați de adevãr, ca și pãmîntul de ceri. Cãci necercînd scrisorile, au cãdzut la o groapã ca aceasta. Și de o parte aratã dzicînd cum toate sint svinte, și drepte, și bune cãrțile lui Moisei, și Psaltirea lui David, și scrisoarea prorocilor, și Evanghelia lui Hristos, în ce chip și adevãrat sint, și de altã parte au nu știu ce scriu scrisorile, au numai cu rostul grãind, iarã cu faptele sã tãgãduiesc. Și în ce chip aratã de îngerii cum sint cu multã dulceață și laudã pre Dumnãdzãu, iarã ce dzic nu le înțeleg, într-acela chip și în toate cãrțile svinte, cîte sint scrise, le laudã, iarã ce dzic nu le pot sã le priceapã.

Și sã vedem pentru ce, cãci nu vor sã le învețe, nice sã le cercetedze. Iarã noi, creștinii, ori sã strîng unii la beserici, ori cineș la casa lui cetește carte dumnãdzãiascã, și așe cu cetirea cea multã și cu ispita cea bunã au cunoscut adevãrul. Iarã de vreme ce nu știi lucrurile lui Hristos și gîndești cum nice unul dintru svinți n-au grãit pentru Însul, nice proroc au prorocit, și-ți este voia ca sã înțelegi, de cãtrã noi socotind cum // nu vom avea rãspunsul acesta, ascultã bine ce-ți grãiesc. Moiséi, prorocul cel mare, la cartea ce sã cheamã Bítie, într-acesta chip scrie: *Dzice Dumnãdzãu: «Glasurile Sodómului și a Gomórolui sã înmulțirã cãtrã Mine. Și sã Mã pogor ca sã vãdz». Și Avraam sta înaintea lui Dumnãdzãu. Și apropiindu-se dzise: «Nu strica pre cel drept depreunã cu cel pãgîn, pentru cãci va fi și cel drept ca și cel pãgîn. Și de vor fi 50 de drepti în cetate? Nu o veri lãsa cetatea, sã nu faci acesta lucru, Tu carele giudeci tot pãmîntul»⁹. Și dzisã Dumnãdzãu: «De voi afla 50 de drepti, voi lãsa aceasta cetate pentru acești 50 de drepti». Iarã Avraám dzisã: «Acum am început a grãii cu Domnul meu, iarã eu sint pãmînt și cenușe. De sã vor afla 45 de drepti?». Și rãspunse Dumnãdzãu: «De sã vor afla 45, voi lãsa». Și grãind Avraám, s-au pogorît pãnã la 10. Apoi scrie Moiséi și dzice cum Purcese Dumnãdzãu, dupã ce pãrãsi de a grãirea cãtrã Avraám¹⁰.*

13^r Socotește de unde au început întãi pre cãtinel a sã arãta lucrurile lui Hristos. Pentru cãci ochii dreptului are fi putut cunoaște // pre Dumnãdzãu, macar cã era și în chipul șerbului sãu. Deci, stã și te ia foarte aminte cum Pãrintele și Dumnãdzãul nice odãnãoară nu s-au arãtat în vro videnie ca un om, pentru cãci nice om era sã fie, ce uneori într-un chip s-au arãtat, alteori într-alt chip. Și îngerii încã dupã vremea și prilejul slujbei lor într-acela chip s-au arãtat în felii omenesc.

Deci trebuiește să cercăm videnia aceasta, cine este acesta ce s-au arătat lui Avraam? Cu adevărat că Părintele n-au fost, de vreme ce s-au arătat în felul omenesc, nice înger putea să fie. Pentru căci nu să cuvine, că unde să arată la Svînta Scriptură ca să fie vădzut, au Moiséi, au alt proroc, înger și să-i fie dzis „Domn” sau „Giudecători” sau „Dumnădzău”? Cine giudecă tot pămîntul fără numai Dumnădzău? Deci, de vreme¹ ce să arată cum n-au fost Părintele, nice au fost înger, pentru pricinile ce am arătat, cu adevărat altul n-au fost fără numai Fiul și Cuvîntul lui Dumnădzău, carele este și Dumnădzău, și om deplin. Pentru căci arătîndu-se în chip de om

13^v cătră Avraam, au arătat împelițarea carea era să ia. Și a // rătîndu-l iarăș Avraám Dumnădzău și Giudeț, îl arată că este Dumnădzău deplin, pentru căci aceasta-i dată lui Dumnădzău a giudeca și a certa, și a milui, iară nu este dată omului.

Și dzicînd „50 și 40 de drepti în cetate”, arată putința lui, iară tu încă te ia aminte și aiúrirea, căci înțelegînd cum dzice Dumnădzău cum să va pogorî și să va sui, să nu gîndești vrun lucru smerit dumnădzăirii lui, pentru căci pentru neputința oamenilor să dzic cuvintele acestea cătră Dumnădzău, și mai vîrtos pentru plecarea cea desăvîrșită ce era să facă pentru rodul omenesc.

După acestea, arată Dumnădzău lui Avraám patru părți a pămîntului și-i dzisă: *Ție îți voi da pămîntul acesta, și semențiii tale, și înmulțind voi înmulți semenția ta ca stelele ceriului, și ca năsipul de pre marginea mării, pentru căci te-am pus părinte a multe limbi, și întru tine să vor blagoslovi toate limbile*¹¹ ¹¹. Acestea sint cuvintele lui Dumnădzău cătră Avraám, deci

14^r trebuiește să cercăm acestea // ce dzic. Pentru căci iată că Dumnădzău au făgăduit, în ce chip dzice Moiséi, să-i dea lui Avraám și semențiii lui tot pămîntul; și celealalte cuvinte să videm, că cuvintele lui Dumnădzău sint neclintite, nice dănăoară nu să petrec. Deci să videm unde s-au plinit cătră Avraám cuvintele acestea¹².

Avraám au avut doi feciori: unul dintru roaba sa Agára, carele îl chema Izmail, și altul dintru fămeie-sa cea volnică, dintru Sárta, ce-l chema Isaác. Să socotim întru carele să cuvine a să blagoslovi toate limbile, în cela din roabă, au înțelegînd în cela chiar și adevărat¹³ fecior? Nu poate să fie întru cel din roabă, pentru căci dzisă Dumnădzău lui Avraam: *Scoate roaba cu feciorul ei, pentru căci nu va urma feciorul roabei cu feciorul volnicei*. Și după poronca lui Dumnădzău, goni pre Agára cu pruncul Izmaíl, feciorul ei, și fură goniți dintru casa lui Avraam. Iară și singur dreptul acesta, înțelegînd de cătră Dumnădzău făgăduința ce i-au dzis, cum toate limbile să

¹ Scris la margine: „vre”, completat, în afara rîndului, cu silaba: „me”.

¹¹ Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „limbile”.

¹³ În manuscris, greșit: „aderat”.

14^v vor blagoslovi întru însul, și el fecior altul nu avea, răspuse de dzise: *Ce-mi vei da, Doamne, căci eu voi peri fără de fecior, că // acela dintru trupul mieu vedzi acmu?*¹³, că și mainte, până a nu scoate pre Agára, tot nu-l socotia pre Izmail fecior adevărat. Căci, de l-are fi ținut în loc de fecior adevărat, n-are fi cerșut alt fecior de cătră Dumnădzău. Așjidire și cuvîntul lui Dumnădzău încă-l arată pre Izmail gonit, cînd învăță pre Avraám să-l gonească depreună cu maică-sa. Deci iată că acesta n-are nice o parte dintru blagoslovenia limbilor, de vreme ce fu gonit de cătră Dumnădzău și de tată-său.

Acmu să socotim să vedem pentru Isaác, oare dzice cuvîntul acesta că să vor blagoslovi toate limbile¹ întru însul, au ba? Cu adevărat că nice pentru Isaác dzice, căci dintru semenția lui Isaác alții nu sint, fără numai jîdovii. Deci jîdovii, și cînd era ei în bine și cu împărăție, cu mult era mai puțini decît alte limbi multe, de abia de era de protiva unii limbi numai. Macar că cu^{II} puterea dumnădzăiască marele Moiséi făcē ciudese ca acelea la Eghipet, și apoi Isus a lui Naviin iarăș, ce tot singur Dumnădzău le agiuta, pentru căci să chema oamenii lui. Așjidire și după aceea, până la nașterea lui Hristos, tot jîdo // vii avea puțință, iară apoi, îndatăș după vinirea lui Hristos, începură a să strica și a să împuțina jîdovii.

15^r Și fu plinită prorocia lui Iăcov, unde dzice: *Nu va lipsi Domn dintru ruda Iudēi, și mai mari dintru ruda aceea, până cînd va vini Mésia, carele este nedejdea limbilor*¹⁴. Aicea fu plinită și prorocia prorocului Isăiei, unde dzice: *Va vini vremea cînd rădăcina lui Iesēi, și cela ce să va rădica pentru ca să domnească limbile, acesta va fi întru carele vor nedejdui toate limbile*¹⁵. Pentru căci până la nașterea lui Hristos avea și jîdovii și împărați, și arhierii dintru ruda lor. Iară după ce născu Hristos, lipsiră și arhierii, și împărații, și fură supt^{III} alții.

De multe ori, greșind mai înainte multe greșele, ierta-i Dumnădzău, iară făcînd aceasta greșală amară, de atuncea Dumnădzău-i părăsi, și-i urgisi, și-i rășchiră prin toate limbile. Multe greșele și multe păcate făcură jîdovii cătră Dumnădzău, în ce chip să arată la Legea Veche, și mult mîniară pre Dumnădzău, iară pentru aceea și la Eghipet, // 15^v ce să dzice la Misiri, și pentr-alte locuri părăsi-i de să certară, și apoi iarăș i-au iertat.

Îmbla prorociei de le prorocia cîtă vreme vor petrece nevoie aceea, iară acmu toate acele să încheiară, și după ce greșiră grașala aceasta cătră Domnul Hristos sint [1360]^{IV} de ai, și încă credința o țin foarte bine.

^I În manuscris se repetă, din greșeală: „întru”, primul fiind tăiat.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „cu”.

^{III} Șters parțial cuvîntul: „supuși”, înlocuit cu: „supt”.

^{IV} Loc gol lăsat de copist; completat după PG, coloana 389.

Iară pentru aceea Dumnădzău nu va să-i mai ierte pentru păcatu cel mare ce feceră cătră Domnul Hristos, ce rășchirați fură și ocărăți prin toată lumea, și cu adevărat nice proroc mai fu între dînșii după Svetii Ioan Preaditéci, feciorul Zahariéi. Acesta lucru este adevărat, căci după ce vini Domnul Hristos, de-aciia înainte prorociile toate să împlură. Ce va să mai procească prorocul și alta iarăș pentru căci fură osindiți de cătră Dumnădzău, pentru păcatele ce au făcut cătră Hristos Dumnădzău. Pentru căci n-au răstignit númai om, ce și Dumnădzău și om, macar să dzicem cum dumnădzăirea n-au pățit, iară númai omenia.

- Deci iată că să dovedi cum dintru Isaác, feciorul cel drept a lui Avraám, încă fu răsipită // ruda jidovască. Căci în ce chip s-are fi cădzut să să cheme ruda jidovască ruda lui Avraám, când fusese prorocită de cătră David ca să fie tot supuși și urgisiți, după cum dzice: *Întunece-să ochii lor ca să nu vadză, și spatele lor întru tot gîrbovite*¹⁶, ádecă să fie pururea robi? Deci prorocul acesta, cu ochii prorociei lui acesta lucru vâdzu și cunoscú. Aceasta osindă o arătă și prorocul Daniíl, de vreme ce întâi jeluind cîte vor să pață ei, apoi întoarce dzicînd cum *Până în veci vor păți și vor fi robi*¹⁷. Așjidirea și la Svînta Evanghelie este scris cum, fâlindu-se jidovii și dzicînd cum au părinte pre Avraám, dzisă Ioan¹⁸ cătră dînșii ca să nu dzică întru sine cum sint feciorii lui Avraám, căci Dumnădzău poate și din pietri ca să rădice semenția lui Avraam, și arată cuvîntul acesta cum *Ádecă voi nu aveți nice un bine asupra voastră, iară atîta vă este nedejde, căci vă chemați «feciori lui Avraám»*. Și cum *Poate Dumnădzău să facă oameni din piatră?*
- 16^v Poate să facă, că lui Dumnădzău toate I să pot. Ce // numái acmu cuvîntul acesta arată cum în ce chip sint pietrile vrăjmașe, într-acela chip și inimile limbilor fiind vrăjmașe, fură chemate cătră credință, carele toate s-au închinat lui Hristos, după cum le-au fâgăduit Hristos. Căci Hristos, netocma să le dzică jidovilor „fii lui Avraam”, ce încă mai vîrtos le dzicea „fii diavolului”, de care lucru să arată cumu-i depărteadză de tot.

- Acmu, după cum cred jidovii și musulmanii, cuvintele lui Dumnădzău au rămas întru deșert. Ce acela lucru nu poate fi, căci iată că s-au dovedit cum pentru Hristos au dzis Dumnădzău cătră Avraam, întru însul s-au blagoslovit toate limbile, carele iarăș dintru semenția lor fu născut, așjidirea și altele¹ multe vederi și arătări îl arătară și Dumnădzău și om deplin, după cum am și arătat, și încă vom și mai arăta. Macar că vor și dzice ei cum n-au credzut toate limbile întru Hristos ca să ia blagoslovenie, pentru aceea iată numái musulmanii și jidovii n-au credzut, carii sint împrotiva credincioșilor lui Hristos, iară alte lim // bi toate cred în Hristos, númai aceștea ce au rămas întunecați. Să dzicem și soarele lumineadză pre toți oamenii cîți în lume sint;
- 17^r

¹ În text urmează: „multe”, repetat; prima formă a fost tăiată.

acmu, de este neștine orb și nu-l poate videa, ce vină are soarele? Vină au ei, căci sint cu ochii stricați. Așe și Evanghelie lui Hristos, în toată lumea fu arătată, și mai luminoasă de o mie de ori decît soarele. Cîți au vrut să o priimască, să vor spăsi, iară cîți n-au vrut, vor peri. Nice iarăș cîți au credzut, și nu vor avea fapte bune ca acelea vrednice credinței, nu vor fi spășiți. Iară pentru aceea trebuiește iarăș să ne întoarcem, să grăim pentru Hristos și să arătăm mărturiile. Însă nu toate, căci mulți scriitori are trebui cu multă trudă ca să poată cuprinde toate arătările și mărturiile. Iară pentru aceea, pentru ca să dovedim adevărul, dintr-însele tot vom arăta pre scurt. //

17^v Moiséi prorocul dzisă cătră rodul jidovăsc: *Rădica-va Dumnădzăul nostru un proroc dintru frații noștri ca și mine; și ori fie ce suflet nu va asculta de prorocul acela, va fi perit*¹⁹. Socotește socotința prorocului acestuia, de vreme ce, vrînd să arete că va fi om acesta ce să va arăta, dzisă cum va ridica Dumnădzău proroc, și cum va fi de la Dumnădzău, ádecă nu să fie vrun proroc mincinos.

Și dzicînd „dintru frații noștri”, arată cum iarăș dintru limba jidovască, nu dintru altă limbă, ádecă de să va rădica neștine să dzică cum de la Dumnădzău este proroc, și va fi dintru altă rudă, ce¹ să nu-l creadză, ce să-l socotească ca pre un om foarte viclean^{II} la firea lui.

Ce singur acesta Moiséi întăi luă mărturiile de cătră Dumnădzău, făcînd atîtea minuni pretitinderea. Și atuncea dacă să întemeie, el déde și pravila lui Dumnădzău. Deci iată că pentru Hristos arată Moisei cuvîntul acesta: *Iară pentru căci dzisă ca și mine, arată cum în ce chip v-am scos eu dintru toa*²⁰ // tă că fu și om.

18^r

Căci la oameni să pun dzile, iară la Dumnădzău acesta lucru nu să poate dzice, și Dumnădzău dzile nu are nice odănăoară. Și dzicînd iarăș: *Pănă cînd va peri luna*, arată cum omul acesta este Dumnădzău carele face acestea ciudese, căci firea omenească nu este vrednică ca să poată sta pănă la stricarea lunii.

Și acesta lucru știm cum și luna va vini vremea de să va strica, iară dumnădzăirea în veci va sta, iară neavînd la noi între oameni altă pildă mai bună și mai îndelungată decît aceasta, pentru aceea dzice prorocul aceasta, și arătînd cum toți împărații lumii i să^{III} vor închina lui, arată întoarcere tuturor limbilor spre^{IV} credința lui.

Ce socotind prorocul să nu gîndească neștine cum este vrun împărat pementesc, căci cum era Avgust și alți împărați mari de li să închina lor

^I În manuscris: „ca”.

^{II} Cuvînt șters parțial, dar lizibil: „viclean”.

^{III} În manuscris, greșit: „si”.

^{IV} Cuvînt șters parțial, lecțiune probabilă.

18^v mulți, să nu dzică neștine că este vruncul^I de aceia, îndatăș răspunsă arătînd puterea dumnădzăirei lui cea mare, cum blagoslovit să fie numele lui în veci, și în veci de veci, pentru căci lauda fieștecăru om până cînd va sta lumea, până atuncea va și sta, // iară de-aciia să petrece, iară lauda dumnădzăiască în veci este neclătită. Deci iată că să tocmește prorocia aceasta cu cît au prorocit pentru Domnul Hristos Isaia și Iăcov, carii l-au arătat cum este nedejdea limbilor.

Acestea toate socotindu-le prorocul și adunîndu-le într-o parte atîtea smerenii prea desăvîrșit, și socotind supunerea celui vrăjmaș și cumplit diavol de cătră Domnul Hristos, în ce chip cu mare bucurie s-are veseli arată de dzice: *Blagoslovit Domnul Dumnădzăul lui Izrail, carele singur face minuni*²¹. Oare trebuie și cuvîntului acestuia vrun tîlc ca acela, au singur să cunoaște cît este luminos și curat decît toate lucrurile pementești?

Iată că pre Domnul Hristos îl arată prorocul David și om deplin, și Dumnădzău nelipsit, după dovedința de Sus. Deci, de vreme ce singur David îl arată, cine este așe nebun ca să nu-l creadză, și ca să nu să închine acestuia ca unui Dumnădzău deplin.

19^r După acestea iarăș dzisă prorocul David cum *Dzisă Domnul Dumnădzăului mieu: «Ședzi în na dreapta mea, până cînd voi supune vrăjmașii // tăi supt talpele tale. Și Dumnădzău-ți va trimite ție din Siôn un toiag de puțință. Și cu acela despuiește asupra vrăjmașilor tăi. Cu tine este începătura și împărăția la dzua puținței tale, întru luminile svinților tăi, căci din pîntecele mieu te-am născut mainte decît soarele*²².

Socotește iarăș prorocia aceasta a lui David, oare carele socotiți să fie Dumnădzăul prorocului și împăratului? Să nu fie vrun împărat de cii mari pementești? Nu poate^{II} să fie, căci atuncea jîdovii nu era supt ascultarea nemăru, ce era nûmai de Dumnădzău împărățiți. Iară așe mai mare întăi avură pre Moiséi, apoi pre Isus Naviin, și apoi giudețele ce avea. Și după aceea au cerșut singuri împărat de cătră Dumnădzău să li să dea. Și le dăde Dumnădzău pre Saul, feciorul lui Chis, dintru semenția lor, ca să fie lor împărat, după acesta le dăde pre David, feciorul lui Iesei, pentru carele dzise Dumnădzău cătră Samuîl: *Găsit-am om ca acela după inima mea, carele va face toată voia mea*²³.

19^v Deci jîdovii era împărățiți, iarăș dintru rudeniile lor era împărății lor, // nu era supuși supt nime, până la nașterea lui Hristos. Și de are fi dzis alt proroc, să nu fie dzis David aceasta prorocie, carele era împărat, am putea dzice cum au dzis^{III} pentru vrun împărat pementesc. Iară de vreme ce dzisă cuvîntul acesta un împărat volnic, cu adevărat că de

^I În manuscris: „vruncul”.

^{II} Idem: „puate”.

^{III} Omis în text, adăugat pe margine, de aceeași mînă: „dzis”.

Domnul Hristos au dzis cuvîntul acesta, de vreme ce-i era Stăpîn și Domn pre partea dumnădzăirei. Deci, cătră carele să fie dzis Dumnădzău cum să șadză în na dreapta Sa, fără nûmai cătră Fiul Său Cela ce să împeliță cu trup omenesc, căci Fiul di-nceput era depreună cu Părintele Ceresc, mai înainte de veci, ca un Dumnădzău deplin. Iară apoi luînd trup omenesc, să svinți și să cinsti de Părintele, căci vrînd să arate prorocul cum dumnădzăirea este neîncepută, iară firea omenească are începătură, arată cuvîntul acesta: „Ședzi în na dreapta mea”, așijdirea^I șederea aceasta arată întemeierea și cinstea ce luă firea omenească a lui Hristos. Și în ce chip cînd să împreună focul cu herul, focul nu priimește răceala herului, iară herul să faci tot foc, nice negreața herului ia // focul, iară herul ia lumina focului, într-acela chip și la Fiul și Cuvîntul lui Dumnădzău socotește că s-au făcut. Căci dumnădzăirea, împreunîndu-să cu omenia, nu păți nemică, nice să amestecă ca să nu să cunoască carea este firea dumnădzăirei și carea este^{II} firea omeniei²⁴. Ce dumnădzăirea neclătită rămasă, și omenia o svinți și o curăți, și o lumină cu lumina dumnădzăirei Lui. Și cinstindu-o, o pusă în na dreapta Părintelui și Dumnădzăului Său.

Și să nu gîndești cum Dumnădzău are în na dreapta, au în na stînga, pentru căci acestea lucruri sint pementești și trupești, iară Dumnădzău trup n-are, ce în ce chip cu șiderea au arătat cinstea, într-acela chip și cu în na dreapta au arătat cum este de o protivă și de o asămănare Fiul cu Părintele Ceresc. Pentru căci Dumnădzău nice stă, nice șede, nice este vrun lucru deșert, ce toate sint pline de Mărire Lui.

Dzice mai gios David: „Până voi supune vrăjmașii tăi sup talpele tale”. Oare carii sint // vrăjmașii Fiului lui Dumnădzău? Ceia ce nu să închină lui, ce bodzilor, și apoi singur diavolul. Și nu dzisă acesta cuvînt Părintele „până voi supune vrăjmașii tăi”, ádecă pentru căci Fiul nu avea putere a-i supunere, ce nûmai ca să arate cum una este într-o dumnădzăire și în trei stăturile dumnădzăirei toate putințele. Pentru căci în ce chip dzice Hristos la Evanghelie cum *Nime nu poate să margă la Părintele Mieu, numai cu mijlocul Mieu*, într-acela chip și Părintele dzice cum *Cu mijlocul Mieu vor cădea vrăjmașii sup talpele Tale*.

Dzice iarăș David mai gios: *Toiag de putință îți va trimite Dumnădzău din Sion și cu acela vei^{III} supune pre vrăjmașii tăi²⁵*. Carele este oare toiagul^{IV} acesta? Altul nu este fără nûmai crucea, carea fu trimisă la omenia Fiului Părintesc. Și în ce chip toiagul are putință de păstorit, și are

^I În manuscris, greșit: „ajdirea”, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „și”.

^{II} Omis în text, introdus interliniar, de aceeași mîna: „este”.

^{III} În manuscris, greșit: „va”.

^{IV} Idem: „toagul”.

21^r putință a goni și pre prietiniilor oilor, într-acesta chip și cinstita cruce are putere de la Hristos ca să să pască^I oile și turma lui, cu mărturia Svintei Evanghelii, în ce chip și prorocul Isaia arată dzicînd că *Din Sion va ieși legea, și cuvîntul lui Dumnădzău de la Ierusalim*²⁶. Deci, ori cîți au audzit cuvîntul Evangheliei lui Hristos, toți^{II} [...] ²⁷ // Împăratului, alta nu arată numai pre Dumnădzău Împărat și pre Fiul Său, pre Hristos, carele va giudeca mișeii oamenilor, și va spăsi pre cei meseri, și va smeri pre cel viclean, să nu gîndească neștine cîndai grăiește de vrun boierin sau de vrun silnic ca acela, sau de vrun împărat drept²⁸.

Căci dzice cum *Depreună cu soarele stă și va sta*, ádecă până cînd și soarele va lumina, până atuncea va sta și el, și cum *El este mainte de nașterea lunii*²⁹. Pot acestea lucruri ca să încapă la vrun om, au este vrun om ca acela să aibă asupra sa acestea lucruri? Cu adevărat númai de Domnul Hristos arată aicea, pentru căci, arătînd cum va giudeca pre cei méseri, arată dreptatea lui și socotința cătră oameni. Și dzicînd cum *Este numele lui mainte decît soarele*³⁰, arată cum este fără începătură, și dzicînd cum *Va sta iarăș cu soarele*³¹, arată cum n-are săvîrșit. Dzice iarăș că *Să va pogorî ca ploaia pre lînă*³², ádecă cu mare liniște și plecarea, și smerenie, în ce chip au pogorît Domnul Hristos cu mare plecarea pre pămînt și să sălășlui întru Preacurata Fecioară Mária, // dintru carea născut fu întru o iesle sărăcească. Pentru căci n-au vinit să giudece lumea, ce ca să mîntuiască lumea, iară cînd va vini să giudece lumea, atuncea depreună cu toți îngerii lui cu mare mărire va giudeca, în ce chip singur Domnul Hristos arată la Evanghelie cum *Eu n-am vinit*^{III} *să giudec lumea, ce am vinit ca să mîntuiesc lumea*.

Așjidirea dzicînd prorocul, cum în dzilile lui va străluci dreptatea și mulțime de pace, aceasta închipuiește: mare strîmbătate și nedreptate au făcut oamenii cătră Dumnădzău, de vreme ce să închina bodzilor și altor lucruri de nemică, și pre Făcătorii lor l-au părăsit. Și era ca întru-ntunec mare foarte, până cînd vini Domnul Hristos, și iarăș-i aduse la dreptate și la cale ca aceea de cunoscură^{IV} pre Dumnădzău. În ce chip arată și prorocul David cum *Ferice*^V *de ceia ce li s-au iertat păcatele lor, și li s-au acoperit greșelele lor. Ferice de omul cela ce nu-i va socoti Dumnădzău păcatul*³³, și arătînd cum în dzilele lui va fi dreptatea, cu aceasta iarăș le arată // întru

22^r

^I Lecțiune probabilă: „pască”.

^{II} Textul este întrerupt, ca urmare a lipsei unei file.

^{III} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „vinit”.

^{IV} În manuscris, greșit: „cu + ră”, completat pe margine, de aceeași mîna: „noscu”.

^V În manuscris, urmează cuvintele: „de omul acela”, tăiate cu mai multe linii, fiind copiate din greșeală din fraza următoare.

multă pace, în ce chip arată și Solomón, și scrie și la Evanghelie cum vor lumina ca și soarele. Și în ce chip la celalalt psalm arată dumnădzăirea și omenia prorocul acesta, într-acesta chip și aicea. Căci arătînd întâi împelițarea omenească, arată cum este și Dumnădzău, dzicînd cum cu dînsul este puțința. Acesta cuvînt are fi destul ca să dovedească dumnădzăirea lui. Ce arată mai ales lucrul acesta, dzicînd mai gios: *Din pîntece mainte de luceafăr te-am născut*, cum ai dzice: „Mainte decît soarele”³⁴. Oare ce om poate să fie născut mainte decît soarele sau decît luceafărul? Și iarăș, pentru ca să nu gîndească^I neștine cum dzice cuvîntul acesta pentru vrun înger, pentru căci îngerii încă sint născuți mainte de soare, îndatăș dzisă cum „Dintru pîntecele meu”, care lucru n-au dzis, ádecă cum Dumnădzău are pîntece, númai pentru ca să arate cum dintru firea lui fu născut, și nu ca pre îngeri, carii, dintru voia lui, cu cuvîntul fură făcuți.

22^v În ce chip iarăș prorocul acesta arată dzicînd cum *Mînule tale mă făcură și mă zidiră*³⁵, pentru // ca să arate puterea dumnădzăiască, și cum *Ochii lui Dumnădzău sint asupra dreptilor*³⁶, vrînd ca să arate socotița lui Dumnădzău, într-acesta chip și la psalmul acesta, vrînd să arate firea dumnădzăiască de o protivă, dzisă „că-l născu”. Pentru căci, în ce chip toți copacii nasc iarăș^{II} de protiva lor, într-acesta chip și dobitoacele, iară mai vîrtos decît toate omul, născînd fiu carele iarăș este la asămănarea părintelui său, cu mult mai vîrtos să arată lucrul acesta că este la dumnădzăire, cum Fiul Dumnădzăiesc să fie de o fire și de o protivă depreună cu Părintele Ceresc^{III}.

23^r Socotește și înțelepciunea prorocului, căci dzicînd: *Domnul*^{IV} întâi, arată pre Dumnădzăul și pre Părintele, apoi iarăș dzicînd: *Dumnădzăului meu și Ședzi în na dreapta mea*, acestea toate și cîte dzic mai gios, toate arată împelițarea cea preste fire a Fiului lui Dumnădzău. Și vrînd iarăș să-l arate Dumnădzău deplin, dzisă cum „Dintru pîntecele meu fusăș născut”, iarăș // singur David la alt psalm dzice cum *Și tu, Doamne, nedejdea mea, pre Cel Înalt făcuș scăpare ție*³⁷. Ia aminte ce scrie aicea, pentru căci dzicînd prorocul cum „Tu, Doamne, ești nedejdea mea”, arată pre Fiul lui Dumnădzău. Și iarăș dzicînd: „Pre Cel Înalt”, arată pre Părintele și Dumnădzăul, și dzicînd iarăș: „Făcuș scăpare ție”, arată firea omenească carea o priimi de luă Fiul lui Dumnădzău, căriia îi trebuia scăpare dumnădzăirea. Iară dumnădzăirei nemică nu-i trebuie, nice o scăpare sau

^I În manuscris, greșit: „gîdească”.

^{II} În manuscris, șters parțial, lecțiune probabilă: „iarăș”.

^{III} În manuscris, urmează, greșit, repetarea unei părți din finalul frazei: „și tot să fie de o fire și de o protivă”.

^{IV} În manuscris, șters parțial, lecțiune probabilă: „Domnul”.

vrun agiutori.

Iară și minunatul Solomon, fiul lui David, într-acesta chip arată: *Și acmu Tu, Doamne Dumnădzăul lui Izrail, încredză-să cuvîntul Tău, carele ai grăit cătră robul tău, tată-mieu David, de va lăcui Dumnădzău depreună¹ cu oamenii asupra pămîntului?*³⁸, în ce chip și Ieremia proroc dzisă cum *Dumnădzăul nostru acesta nemică nu să protivește cu alți dumnădzăi, nice să socotește alt dumnădzău înaintea Lui. Iară apoi pre pămînt S-au arătat, și cu oamenii S-au împreunat*³⁹. Într-acela chip și minunatul Solomón dzisă: *Doamne, // încredză-să cuvîntul Tău, ádecă arate-să, dovedească-să, ca să lăcuiști depreună cu oamenii. Care lucru iată că și fu, căci depreună cu oamenii Să sălășlui. Acmu ce-ți pare? Nu-ți este destul cîte mărturii să arătară și-ți descoperiră pentru Hristos Dumnădzău?*

23^v

Noi am gîndi într-acesta chip cum sint destule atîtea mărturii ca să poată dovedi dumnădzăirea, și omenia Fiului lui Dumnădzău, însă cînd va fi numai vrun om ca acela ce nu va cunoaște și nu va vrea să creadză, iară pentru aceea, fiindu-mi mie prietin, iarăș voi începe a-ți dovedi lucrul acesta și într-alt chip, pre amănuntul.

24^r

Marele Moiséi, sînd la mágura Sinaei, vădzu un rug ardind cu pară de foc. Și vădzind rugul^{II} acela în multe dzile ardind și nemică neveștedzindu-să, socotiiia singur întru sine într-acesta chip: *Ce va să fie aceasta? Rugul atîtea dzile să aprînde și nemică nu arde. Să merg să vădz această minune mare și ciudată*⁴⁰. Și mergînd acolo, // aproape de rug, el audzi glas ce viniia acolo din ceri și-i dzisă: *Moisi, Moisi! Dezleagă-ți încălțăminte de la picioarele tale, pentru căci locul unde stai tu este loc svînt*⁴¹.

Acesta rug altă ce închipuiește fără numai pre Svînta Fecioară Mária, carea născu pre Fiul și Cuvîntul lui Dumnădzău trupește. Pentru căci, în ce chip rugul ardea și nu să veștedziia, într-acela chip și Preacurata Fecioară Mária, sălășluindu-se întru însă Fiul lui Dumnădzău, nu fu arsă de lumina dumnădzăirei, ce fu cruțată de cătră Dumnădzău, de vreme ce acesta lucru nu era pre puțină omenească. Iară pentru căce-i dzisă să dezlege încălțăminte, altă nu închipuiește fără numai în ce chip este încălțăminte piele de dobitoc mort, într-acela chip și ceia ce sint supuși supt păcat sint morți. Deci va să arate cu cuvîntul acesta cum cîți vor crește și vor vrea să cunoască aceasta taină trebuiește nemică lucru mort și păcătos să n-aibă, ce să fie întru tot curați și luminați, întru nemică să nu fie întunecați. //

24^v

Așjidirea pre lîngă acestea toate, împăratul persilor, Navuhodonósor, vădzind un vis întru somnul său, uită visul acela. Și strînsă toți vrăjitorii

¹ În manuscris, șters parțial, lecțiune probabilă: „depreună”.

^{II} În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „rugul”.

haldeenilor și pre toți cetitorii de stele și-i întrebă ce au fost visul ce-au vădzut și ce-au închipuit. Iară aceștea, neputînd ca să știe nice visul, nice dezlegarea visului, foarte strica voia împăratului. Și foarte era scîrbit asupra lor. Deci le dăde slobodzenie într-atîtea dzile ca să poată afla dezlegarea și visul acela ce l-au vădzut, și de vor putea ca să-l dezlege, multe daruri vor avea de la dînsul, iară de nu, certarea lor moartea va fi, și certarea aceea nu numai pre înșii să fii, ce și pre toți feciorii lor, și pre toți prietini lor. Deci, neputînd să dezlege lucrul acesta, altă nemică n-au rămas, fără numai ce-și plîngea moartea lor.

25^r Atuncea prorocul Dániil să afla în țara Vavilonului, supus supt robie, depreună cu alți jidovi mulți⁴². Deci înțelegînd povestea aceasta și poronca împăratului, merse la Arioh, boierinul persesc carele era pus ca să o // moară pre înțelepții Vavilonului și-i dzise așe: *Nu omorî pre înțelepții Vavilonului, ce să mă duci pre mine înaintea împăratului, și eu voi spune împăratului¹ și vederea carea au vădzut, și încă ce închipuiește videnia aceea carea au vădzut⁴³.*

25^v Atuncea Arioh cu multă sirguială dusă pre Daniil înaintea împăratului. Și împăratul dzisă cătră însul: *Poți, Daniile, să dezlegi visul și videnia carea am vădzut?*⁴⁴ El răspunsă: *O, împărate, taina carea Măria Ta întrebi nu este dată ca să o știe înțelepții și vrăjitorii, număi singur Dumnădzău, carele este în ceri, Acela le știi și le descopere tainile acestea. Și-i dzise așe: Împărate, ție-ți arată Dumnădzău ce vor să fie întru dzilele de apoi; gînduri întru așternutul tău viniră, ce va fi după urma ta. Pentru aceea tu, împărate, videi și-ți părea un chip mare stînd înaintea ta, și viderea lui era foarte înaltă și strașnică, și capul chipului era aur curat, și mînule și cheptul și brațele de argint, pîntecele și șoldurile de aramă, și pulpele de heri, picioa // rele o samă de heri, o samă de lut. Și videai, împărate, până unde să rupsă o piatră dintr-o măgură, fără de mîină omenească, și lovi chipul la picioarele cele de heri și de lut, și așe întru tot fu surupat bucăți cîte bucăți mănunțele. Și să feceră atuncea mici fărîme toate: aurul, herul, lutul, arama, argintul, și să feceră ca și pravul de asupra unii fețe de arie^{II}, cînd este primăvára. Și le luă mulțime de vînt, și nu și să află locul lor. Iară piatra aceea ce lovi chipul să fece un munte mare și împlu tot pămîntul. Acesta este visul tău, și dezlegarea lui vom arăta-o înainte^{III} împăratului⁴⁵.*

Și după ce talmăci prorocul împărățiile ce era să fie întru carele să arăta aurul, argintul, arama, herul, lutul, atunce^{IV} și dzise împăratului:

^I În manuscris, greșit: „împăratatului”, silaba: „ta”, fiind tăiată ulterior.

^{II} În manuscris, greșit: „are”.

^{III} Omis în text, adăugat pe margine, de aceeași mîină: „împăratului”.

^{IV} În manuscris, greșit: „atuce”.

26^r *Rădica-va Dumnădzăul ceriului și a pământului o împărăție carea în veci nu să va^I strica, și împărăția aceea la altul nu va rămînea, și va sfărîma în multe fărîme și va vîntura toate împărățiile lumii, și împărăția aceasta va sta în veci, în ce chip ai vădzut cum s-au tăiat piatra // din măgură, fără de mînă omenească, și sfărîmă toate trupurile acelea Dumnădzăul cel mare⁴⁶. Arată împăratului ce vor să fie acelea la dzilele de apoi, și adevărat este visul, și trebuiește a să crede dezlegarea lui. Atuncea împăratul cădzu cu fața și să închină lui Daniil, și-i dzisă: *Cu adevărat, Dumnădzăul vostru, a jidovilor, este Dumnădzău adevărat, și este Dumnădzău dumnădzăilor, și Domn împăraților, pentru căci descopere taine ca acestea, căci mi-ai descoperit lucruri ca acestea*⁴⁷.*

Deci pentru aceea trebuiește a socoti ce împărăție este carea în veci nu să va^{II} strica? Acesta lucru mintea omenească nu-l poate încăpea. Deci iată că-ți voi tîlmăci eu și-ți voi tîlcui cu adevărat lucrul acesta. Măgura este Svînta Precistă, ce au născut pre Fiul și Cuvîntul lui Dumnădzău trupește. Iară piatra ce să tăie din măgură, fără de mînă omenească, arată cum dintru însă fu născut, însă fără de bărbat. Și aceea piatră carea împlu lumea este singur Domnul Hristos, și împărăția lui în veci nu să va clinti, și au supus toa // tă puțința și împărăția diavolului, și au pus-o supt ascultarea lui.

26^v Cătră aceasta și prorocul Isaia arată dzicînd: *Iată Fecioara în zgăiu zămislî, și va naște Fiu, și-i vor pune numele lui «Cu noi Dumnădzău»*⁴⁸. Și iarăș prorocul acesta dzisă: *Iată Prunc să născu noauă, și Fiu ni să dède noauă, căruia este împărăția pre umerele lui, și numele lui să cheamă «Înger a Svatului celui Mare, Sfetnic minunat, Dumnădzău puternic, Despuitori, Domn păcei, Părinte vacului ce vine», și va aduce pace între boieri, pace și sănătate lor. Mare este împărăția lui*⁴⁹.

Vădzuși cum l-au pomenit „Prunc și Înger Svatului celui Mare”, și după ce dzisă toate cîte să cuvin omeneniei, atuncea începu a arăta și cîte să cuvin firei dumnădzăiești, arătînd „Înger Svatului celui Mare”, cu care lucrul arată cu o fire cu Părintele Ceresc? De vreme ce la Dumnădzău svat nu încape, ce numai vrînd să arate cîntea Fiului cătră Părin // tele Său, pentru aceea Îl arată, deci și aceasta prorocie Îl arată Dumnădzău deplin și om desăvîrșit, într-o voie cu Părintele Ceresc.

27^r Așjidire prorocul Zaharia, cînd născu fiul său Ioán, el îndată dzise: *Și tu, pruncule, te veri chema proroc acelui înalt Dumnădzău, căci vei merge înaintea feței lui Dumnădzău, să-I gătedzi căile Lui, și să dai la oamenii Lui minte de spăsenie, pentru ca să să ierte păcatele lor, pentru îndurarea*

^I Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „va”.

^{II} Idem.

*Dumnădzăului nostru*⁵⁰. Cu adevărat Ioán, feciorul Zahariei, mare proroc este, în ce chip și toți musulmanii arată acesta lucru, ce altă n-au prorocit, numai pentru Hristos, în ce chip să arată poveste.

27^v Ce și prorocul Ieremía arată dzicînd: *Acesta Dumnădzăul nostru nu să va socoti altul cătră însul. Află toată calea înțelepciunii și o dăde lui Iăcov, fiului său, și lui Izrail, iubitului său. Și apoi s-au arătat pre pămînt și s-au amestecat cu oamenii.* Aceasta carte este poroncile // lui Dumnădzău.

Vădzuși prorocii¹ mai luminate decît soarele, pentru căci toți prorocii grăiesc cu multe mijloace și cuvinte, ce toți să tocmesc la o poveste, căci un Dumnădzău grăiește dintru rostul tuturor. Ce acesta lucru este dovedit de cătră toți prorocii. Isaia proroc și Ieremía arătară taina lui Hristos cu cuvinte puține și pre scurt, însă sint foarte adevărate și curate, și Isaia dzicînd cum *Pruncul fu născut și dat noauă*. După aceea dzice cum *Este Dumnădzău tare?*, iară Ieremía dzice întăi dumnădzăirea, căci dzice: *Acesta Dumnădzăul nostru*, și apoi arată și omenia, dzicînd: *Pre pămînt s-au arătat, și cu oamenii s-au amestecat*. Și prorocii încă nu numai pentru Domnul Hristos au prorocit, ce și pentru Fecioara Mária, maică-Sa, carele pentru mulțime le lăsăm, să nu ți să supere.

28^r Deci iată că să arată cuvîntul ce ai dzis că „N-au vădzut nice un svînt, nice un proroc la videnia lui acesta lucru”, întru tot deșert și de nemică să arată. Ce iată că toți prorocii și svinții mărturisesc acesta lucru, cu multe // mijloace și cu multe chipuri întăresc și dovedesc acesta lucru deplin și desăvîrșit.

Acum să cuvine a socoti cum Arhanghel Gavriil fu trimis la Preacurata Fecioară Mária, de-i dăde veste bună pentru zămislire, cum au zămislit întru sine Cuvîntul lui Dumnădzău. Acesta lucru și voi singuri încă-l mărturisiți, macar că nu credeți drept acesta lucru, pentru căci dziceți c-au născut numai om, iară n-au născut și Dumnădzău, și urmați învățătura lui Nestórie, și cum Hristos au fost om, ce au^{II} fost om mare și svînt, și foarte mărit, și înalt, cît altul de protiva lui n-au fost svînt ca Hristos, nice va fi, și cum el este mai svînt decît toți oamenii.

28^v Iară noi credem și mărturisim, și dzicem cum acesta este Fiul lui Dumnădzău celui Bun, carele este Dumnădzău deplin, carele au născut dintru Preacurata Fecioară Mária, fără sămîntă bărbătească, și este Dumnădzău mainte de veci, și luă trup dintru însă, carele-L credem cum este om deplin și Dumnădzău desăvîrșit. Acesta lucru l-am apucat și l-am învățat // de la prorocul Moisei, și de la toți prorocii și svinții, și de la toți svinții cîți au fost mainte de Hristos, ca să puteți și voi crede dintru atîtea mărturii ce v-am arătat întru tot lucrul dintru Svintele și dumnădzăieștile

^I În manuscris, greșit: „prorociei”.

^{II} În manuscris, șters, lecțiune probabilă: „au”.

Scripturi.

Tîmplîndu-să a să zămisli întru fecioară fără sămînță bărbătească, veni și vremea nașterii, și așe să dusă la Vitlêem, și acolô născu pre Hristos, și-l pusă într-o iesle sărăcească, iesle de cai. Atuncea fu plinită prorocia prorocului Isaiei, unde dzice: *Așe dzice Dumnădzău: «Cunoscú boul pre stăpînu-său, și măgariul ieslea mai marelui său, iară Izrail pre Mine nu mă cunoscú»*⁵¹. Iară într-acela ceas ce Hristos să năștea, mulțime de îngeri pogorîia din ceri și lăuda dzicînd: *Mărire lui Dumnădzău întru înaltul ceriului, și pre pămînt pace, și între oameni bună voie!*⁵²

29^r Tîmplîndu-să acolô păstori ce-și păștea turmele lor, vădzură videnia îngerilor, înțelesără cîntări dumnădzăiești, cu multă frică să întrestară. Iară un înger dzisă cătră îșșii: *Nu vă temeți. Căci iată veste bună dau voao, carea // în toată lumea va fi. Sămnul acesta este: Afla-veți Prunc micșor înfășat, într-o iesle*⁵³. Și mersără și spusără în tîrgul lor de unde era ei.

Acmu trebuiește a socoti cuvintele îngerilor ce-au grăit ce vor să dzică. De vreme ce dzic: „Mărire lui Dumnădzău!”, aceasta altă nu închipuiește, numái fiind multă vrajbă între oameni și între Dumnădzău, fiind tot rodul omenesc în urgie de cătră Dumnădzău, pentru multe păcate ce-au făcut împotriva lui Dumnădzău. Și atuncea și îngerii, vădzind cum luă trup omenesc și să împacă cu firea omenească, foarte cu mărire mulțămîră lui Dumnădzău. Pentru aceea dzisără: „Pre pămînt pace”. Și atuncea să plini glasul lui David, unde dzice: *Veselească-să ceriurile, și să să bucure pămîntul, adecă oamenii și îngerii!*⁵⁴ Și iarăș dzice: *Vestiră ceriurile dreptatea lui Dumnădzău, și toți oamenii vădzură mărirea Lui. Și vă închinați Lui toți îngerii lui Dumnădzău*⁵⁵, și aiurilea dzice: *Măgurile să vor bucura de cătră fața lui Dumnădzău, pentru căci va vini, veni-va să giudece pămîntul, // să giudece pre toată lumea cu dreptate, și pre oameni cu dreptate*⁵⁶.

29^v Socotește tocmală bună între oameni și între proroci, și stă singur de te miră. Ca un organ de cîntare, prorocii dzisără: „Să să bucure îngerii”, iară îngerii dzisără: „Mărire lui Dumnădzău!”. Dzise prorocul: „Bucure-se pămîntul!”. Îngerii dzisără: „Pre pămînt pace”. Și Moiséi încă dzisă: *Să să bucure ceriurile cu Însul, și Lui să să închine toți îngerii lui Dumnădzău!* Și ei cu adevărat că s-au închinat, și au și proslăvit, dară oare pentru căci îndoii cuvîntul acesta și dzise de doauă ori: *Veni-va, veni-va?* Altă nu este, fără nūmai cu o venire arătă vinirea carea au vinit întăi cu multă smerenie, și cu îngăduință⁵⁷ mare, iară cu cealaltă vinire arătă cum va vini ca să giudece tot pămîntul; și aicea încă să tocmește cu cuvîntul lui Hristos, unde arătă dzicînd cum *Cînd va vini Fiul Omenesc întru mărirea Lui, și toți svinții, îngerii Lui, depreună cu Dînsul, atuncea va ședea întru scaunul Său și a Măririi Sale, și să vor strînge toate // limbile înaintea Lui,*

30^r

și-i va despărți în ce chip desparte păstoriul oile de capre, și va pune oile din na^I dreapta, iară caprele din na stînga, și va plini tuturor după faptele lor⁵⁸. Ádecă, celora ce-au stătut împotriva Evangheliei le va da muncă neîncetată în veci, iară celora ce vor fi îmblat precum au poroncit da-le-va viața de veci, și raiul, și binele cel nesvîrșit.

Vădzuși fir^{II} adînc a graiuri dumnădzăiești? Carele ca un lanțuh să țin una cătră alta, în ce chip are fi un lanțuh din ceri pripoit și să să ție de pămînt. Într-acela chip toate învățăturile și prorociile să țin una de altă, și toată Svînta Scriptură pre o urmă grăiește, în ce chip are fi grăit tot dintru rost, așe prorocesc pentru Hristos. Acestea așe sint.

După aceea, la nașterea lui Hristos, nește vrăjitori^{III} de la Persída cunoscură dintru vrerea lui Dumnădzău cum va naște un Împărat preste fire, Dumnădzău și om. Și vrăjitorii aceștea nu era oameni mici, ce crai și domni. **30^v** Deci cunoscind acesta lucru, socotiră întru sine să margă să să închi // ne acestui Împărat, și să-i aducă și daruri. Gîndind acesta lucru, socotiră în ce chip vor putea afla pofta lor, fiind oameni foarte depărtați cu streinătatea, și nu avea povață. Deci îndatăș să ivi lor o stea carea-i îndrepta și dzua și noaptea. Iară și ei foarte cu bucurie mare urmă urma steliu aceiia, până cînd sosiră de la Persída la Palestína, și agiungînd ei la Palestína, îndatăș steaoa să ascunsă de cătră înșii; pentru căci, pentru ca neavînd povață, să și întrebe de Hristos, și așe nașterea lui fu la ivală tuturor.

După ce lipsi steaoa vrăjitorilor, întrebară: *Unde este Împăratul jidovilor, Cela ce să născu, căci I-am vădzut steaoa la răsărit, și am vinit să ne închinăm Lui?*⁵⁹ Acesta cuvînt înțelegîndu-l Iród, împăratul ce s-au întîmplat atuncea, mult s-au întrestat, și toată țara Ierusalimului depreună cu însul. Și strînsă pre toți arhieriei și cărturarii lor de-i întreba: *Unde scrie Scriptura că va naște Hristos?* Ei au răspuns: *În Vitileemul țărîi jidovești, pentru căci așe este scris și de prorocul Mihéi unde dzice: «Și tu, Vitileeme, pămîntul Iudei, // nu veri fi mic întru împărățiile Iudei, pentru căci dintru tine va ieși un păstori carele va paște pre Izrail, și ieșirea lui din dzilele de veci»*⁶⁰.

Vedzi că lucrurile lui Hristos au fost scrise mainte dentru toți prorocii? Pentru căci nu numai pentru Hristos au grăit, ce tocma și^{IV} pentru locul unde va naște. De vreme ce-l arată acest proroc, ádecă: *Mic ai fost mainte, iară de acmu nu vei fi mic, că întru tine va naște Hristos.* Iară pentru căci dzice mai gios că *Va paște oamenii miei*, nu arată pentru jidovi, de vreme ce am arătat cum jidovii au fost goniți de cătră Dumnădzău și

^I Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „na”.

^{II} În manuscris, greșit: „făr”.

^{III} În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „vrăjitori”.

^{IV} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „și”.

urgisiți. Ce aicea socotește pentru limbi, de vreme ce ei au priimit legea lui Avraám și a lui Isaac și a lui Iácov, de vreme ce altul mai mare dintru Vitleem n-au ieșit, fără numai Hristos, după cum să plinesc și alte cuvinte a prorocului ce arată pentru dumnădzăirea lui, căci pre Fiul pururea îl naște Părintele deplin, în ce chip am dzice că naște soarele lumina pururea.

31^v Pentru aceasta ce era să nască la Vitleem dzice David, prorocind: *Nu voi da somn ochilor miei, sau adormire genelor mele, // și odihnire tîmplelor mele, până cînd voi afla locul lui Dumnădzău, și petrecerea Dumnădzăului Iácov. Și iată că audzim că este la Efrátha, ádecă ca unde este Vitleem⁶¹, aflatu-l-am în cîmpii codrului, pentru căci au născut în peșteră. Să întrăm și noi întru petrecerile lui, și ca să ne închinăm la locul unde stătura picioarele lui⁶².* Ia aminte cuvintele prorocului, în dzilele lui și cuvintele lui să arătară întăi dumnădzăirea și omenia, apói și locul unde născu încă-l arătă.

Altele multe ce vom mai grăi, și pentru Precista, încă într-acesta chip arată: *Ascultă, fică, și vedzi, și-ți pleacă urechea ta, și uită oamenii tăi și casa tătine-tău⁶³.* Pentru căci Svînta Mária au fost lui David fată. Și pentru căci au fost să audză graiul lui Gavriil, i-au dzis ca să-și plece urechea ca să asculte. Și pentru căci au fost să rămîie toată Legea Veche întru nemică, cătră această Noauă, pentru aceea îi dzice: „Și uită oamenii tăi”.

32^r Acesta proroc toate le mărturisi, și arătă și cuvîntul acesta ce mai sus dzisăm. Iară acesta cuvînt ce dzicem, cum arătă prorocul: *// Să ne închinăm supt talpele picioarelor lui, și unde i-au stătut picioarele lui⁶⁴,* de cătră mine ce tîlc aștepți? Că eu pre tine te voi întreba: Cui să să fie închinat acest proroc mare și vestit? de carele, după cum am dzis și mainte, cum dzisă Dumnădzău că *Am aflat om după inima mea*, acesta nu numai locul unde s-au născut, s-au închinat acolo, ce încă unde i-au stătut picioarele. Aceasta o las ca să o tălmăcești tu singur, căci mie-mi pare așe cum are fi destul cătră tine atîta tîlc.

Mulți proroci alții arată de Vitleem, ce noi pentru multe cuvinte fugim și facem precum am făcut și mainte, lăsăm acestea toate și începem de unde am lăsat și mainte poveste.

32^v Atuncea și Irod înțelegînd de Hristos, cum naște Hristos în Vitleemul țării Iudei, ádecă jidovești, chemă la sine pre ascuns vrăjitorii, și dzisă: *Păsați și cercați cu socotință pentru pruncul acesta, și daca-l veți afla, iară voi să viniți să-mi dați știre, ca să mărg și eu să mă închin lui⁶⁵.* Care lucrul lui i-au fost gîndul într-alt chip, că vrea să omoară // pruncul de tot. Ce nu știia el cu adevărat în ce loc a Vitleémului să va naște, pentru aceea amăgiia pre vrăjitori să margă să-i spuie de prunc. Audzind ei cuvîntul împăratului, purceasără și să dusără. Și așe vădzură steaoa de la răsărit, cea de mainte ce să ascunsese, și era atuncea povață lor, și vini de stătu asupra unde era pruncul.

Iară înțelegînd cum au dzis vrăjitorii pentru steaoa lui Hristos, cum

au vădzut-o la răsărit, nu te gîndi că este fieștece om Hristos. Căci astronomii, adecă dáscalii stelelor, așe dzic, cum toți oamenii au stelele lor, și deusébi iarăș împărații au stelele lor toți, întru carele să arată cine ce va petrece întru toată viața sa, carea, macar că este minciună mare, iară noi acmu nu putem sta ca să dovedim minciuna aceea, ce trebuiește a ne păzi treaba noastră. Să vedem steaoa ce poate să fie, oare poate să fie fost o stea ca și alte din ceri? Aceasta nu poate fi, pentru căci toate stelele, și luna, și soarele le este calea a merge de la răsărit spre apus, iară aceasta stea era-n¹ calea despre miadzănoapte spre amiadzădzi. Căci țara persilor este la ră //

33^r sărit, iară Palestína este spre amiadzădzi.

Încă de are fi fost o stea de rînd, n-are fi stînd cînd sta și vrăjitorii, ce are fi apuind. Așjidirea de are fi fost stea, dzua nu s-are fi vădzut, ce are fi fost întunecată de cătră lumina soarelui, ca și alálte, iară ea dzua mai luminoasă era, și nu putea soarele să întunece lumina ei. Care lucru iată că n-au fost stea, ce au fost înger carele să arăta și în ceri și pre pămînt, în ce chip oarecînd îndrepta și pre jídovi stîlpul cel de foc și cu nuărul; acela era înger, și acesta încă era înger.

Iată că întăi să arătară vrăjitorii cunoscători de Dumnădzău și de Hristos dintru toate limbile. Deci, după ce stătu steaoa, întrară vrăjitorii în lontru, și găsiră pre Hristos prunc micșor depreună cu maică-sa, și așe-i închinară pocloanele, aur, și tămîie, și zmirnă. Și socotește ce apropietate au întru însăle acestea daruri; cine le va videa nemică în samă nu le va socoti, iară cu fîlcul sint foarte minunate. Căci Hristos, fiind Împărat, îi adusără aur și, ca unui om pementesc, // îi adusără zmirnă, căci așe era obiceiul la jídovi, de-i îngropa cu zmirnă, și ca unui Dumnădzău îi închinară tămîie, pentru căci așe era obiceiul de da tămîie la Dumnădzău, cu zmirnă și mai vîrtos cu tămîie.

33^v

Vădzuș că și vrăjitorii aceștea încă cunoscură pre Hristos Dumnădzău deplin, și om desăvîrșit. După aceea, după ce să închinară vrăjitorii lui Hristos, îndatăș veni îngerul trimis de la Dumnădzău cătră^{II} înșii, dzicîndu-le să nu să întoarcă cătră Irod. Drept aceea să întoarsără pre altă cale la țara lor. Și îngerul marsă și dzisă lui Iosif: *Ia-ți fămăia și pruncul și fugi la Eghípet, pentru căci va să cerce Irod să ia sufletul pruncului*⁶⁶, și așe să dusără la Eghípet, ce să dzice la Misír. Atuncea să împlu glasul prorocului unde dzice: *De la Eghípet chemai Fiul Mieu*⁶⁷. Atuncea Iród, vădzind cum s-au înșelat de cătră vrăjitori, foarte s-au scîrbit tare, și trimisă îndată de omorî toți pruncii, pre cei de doi ani și mai mici, cîți au fost în Vitleem, mii multe.

Și pentru care lucru fu povestea aceasta? Întăi pentru ca să să arate

^I În manuscris, greșit: „erai”.

^{II} Idem: „că întră”.

34^r cum Hristos fu Dumnădzău deplin, după cum și // prorocii îl arătară, și încă om deplin întru tot, de nemică lipsit, nu cum dzic o samă de eretici, carii dzic cum la arătare au fost numai om. Și apoi pentru ca și glasul prorocului Ieremiéi să fie plinit, unde dzice: *Glas în Ráma să înțelesă, ce este un loc la Vitleem,⁶⁸ plîngere și suspini, și lacrimi multe, plîngînd Rahíl feciorii săi, și nu vrea să să mai mângîie, pentru căci nu mai avea⁶⁹.* Și a treia iarăș pentru ca să să arate pre încetul lucrurile lui Dumnădzău și să nu afle nice o vină oamenii cei răi, căci cîte s-au făcut la Hristos și cîte pilde s-au plinit, nice la unul di-nceput nu s-au arătat.

Iară după ce vini la vrîstă deplină pruncul, vini la Ioán, feciorul Zahariéi, și el vădzînd pre Hristos vinind cătră însul, el dzisă cătră Jíдови: *Iată mielușelul lui Dumnădzău, Cela ce rădică păcatele lumii⁷⁰,* iară în ce chip¹ L-au arătat miel, și oaie, apoi îl vom arăta mai încoló. Iară a rădica păcatele lumii, altul nu este fără numai singur Dumnădzău, și de cela ce mainte dzicea cum nu este vrednic a-I dezlega încălțăminte, acmu Îl arată și Dumnădzău. Deci Hristos // îi dzise: *Próroce, ia-mblă de Mă boteadză!* Iară Ioan răsponse: *Mie mi să cade a mă botedza de la Tine, și Tu vii la mine?⁷¹*

Socotește și cuvîntul acesta. Prorocul cel mare, ce fu născut dintru făgăduință, în ce chip dziceți și voi cum fu trimis de Dumnădzău ca să botedze, cerea botedzu de la Hristos. Poate să fie ca de la un om prost numai, au ca de la un Dumnădzău? Ce, ce om are fi fost Ioan de are fi cerșut de la^{II} om botedzu? Ce poate că pricepîndu-L că este Dumnădzău, pentru aceea cerea botedzu. Ce poate să ne întrebe neștine în ce chip este aceasta, căci iată că și Hristos cerea botedz de la Ioán. Cu dreptul, așe era, ce într-alt chip cerea botedzul Ioan, și într-alt chip îl cerea Hristos. Și socotește bine: Ioan Îl mărturisi Dumnădzău și om, arătînd cum nu este harnic a-I purta încălțămintele Lui, și cum rădică păcatele lumii. Și arătîndu-L așe, dzise: „Mie mi să cuvine a mă botedza de Tine, și Tu vii la mine?”. Iară Hristos într-alt chip, domnește, ca un stăpîn cerșu botedz și dzise: „O, próroce, ia-mblă de Mă boteadză!”, iară Ioan întăi să arată cum nu este vrednic, apoi fu // ascultători de cîte-i poronci. Și vini la Iordan, și botedzindu-Se Hristos, să deșchisără ceriurile, și ieși un glas din ceri, dzicînd: *Acesta este Fiul Mieu cel iubit, Cela ce de Sine bine vrui⁷².*

35^r Vădzuș mare minune? Până acii prorocii prorocii, iară acmu începu singur Părintele și Dumnădzăul Ceresc a-L arăta întru tot Fiu iubit.

Poate să fie că dintru atîtea videri și cuvinte ce ț-am arătat, putem dzice, cum și tu și fieștecare musulman poate, însă carele va fi înțelept a să pricepe cum au fost oameni svinți carii au vădzut multe videnii pentru

¹ În manuscris, greșit, se repetă: „chip”.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „la”.

Domnul Hristos și cum prorocii au prorocit de acesta lucru, au iarăș pre noi ne veți ținea înșelați și ne veți dzice cum nu știm ce credem, dovedind legea noastră cu atâtea mărturii. Iară poate să fie că în ce chip arăți tu cum noauă^I ni să cade rugă a să ruga neștine pentru noi, pentru aceea și noi mărturisim cum Hristos, Fiul lui Dumnădzău, este Dumnădzău adevărat și deplin.

35^v Și tu încă scrii întru cartea carea ne-ai trimis într-acesta chip, deci cu adevă // rat de acesta lucru s-au înșelat elinii, s-au înșelat jidovii, s-au înșelat musulmanii. Pentru aceea nu priimăsc acestea ce le arătăm noi, ce noi toate lucrurile dintru Legea Veche și dintru Svînta Scriptură arătăm, iară pentru aceea elinii, neavînd scrisori și scripturi, nu foarte sint supt pricina defăimatului, în ce chip sint jidovii și musulmanii. Cu adevărat că sint mult de ocară mare, cînd toate cărțile le cinstesc, și ce scrie în cărți nu cearcă și nu cred, pre proroci-i pomenesc în loc de fericiți, și pre cela ce ei prorocesc întru nemică nu-l cred.

Pentru care lucru, mai vîrtos decît toți sint huliți musulmanii, pentru căci aceștea au luat depreună cu alte cărți multe, cum Evanghelia este svîntă și deplină, și de cătră Dumnădzău dată, și de-acia numai cu cuvîntul o cinstesc, iară cu faptele departe lipsesc de cătră însă, ca și pămîntul de ceri. Și lăsară calea dreptății, și urmară gîndurile și cugetele cele înșelătoare a elinilor, și celea ce mintea lor nu le încăpea, acelea nu le priimăsc. // Și vrînd să dovedească lucrul acesta, cu socotință din firea omenească, așe să înșală fugind de adevăr, și numai ce împlă lunecîndu-se, dzicînd: „În ce chip poate Dumnădzău să aibă Fiu fără de fămeie?”. Și aceasta naștere a lui Dumnădzău iarăș cine o cercetează? Ceia ce nu știu cîte stele sint în ceri, cîte vedre de apă sint în luciul mării, cîtă arină este pre marginea mării, și alte lucruri multe ca acestea sint de protiva acestora!

36^r Iară pentru aceasta mulți oameni sint carii cred și nu cearcă lucruri ca acestea, iară pentru ceștea ce întrebă pre toți nașterea Domnului Hristos, ádecă Fiul lui Dumnădzău în ce chip este, trebuiește a-i întreba pentru nașterea lor în ce chip este, în ce chip să zămisli sămînța întru zgăul mîne-sa, și în ce chip întră^{II} sufletul la trup, și cînd întră^{III}, și unde lăcuiește și petrece sufletul până a întra în trupul omenesc. Deci, de vreme ce acestea nu le pot să le priceapă, dară cu cît mai vîrtos să priceapă nașterea lui Dumnădzău, cum au născut Fiul lui Dumnădzău, și ceia ce nu știu până mîne fi-vor vii? **36^v** Cearcă de nașterea Fiului lui // Dumnădzău, care lucru nice îngerii nu-l cearcă. Ei singuri nu știu a cui feciori sint, și cearcă lucruri ca acestea minunate! Pentru acesta lucru nu sint destoinici ca să priceapă taina aceasta preste firea omenească. Și nu socotesc, oamenii de nemică, cum Hristos, pre

^I În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „noauă”.

^{II} În manuscris, accentuat greșit: „întră”.

^{III} Idem.

carele dzic musulmanii „Cuvînt lui Dumnădzău”, și „Suflet lui Dumnădzău”, și „Duhul lui Dumnădzău”, de o mie de ori dzisă cum este Fiul lui Dumnădzău, și de vreme ce singur din rostul său au arătat cuvîntul acesta, unde Hristos în deșert nu grăiește, trebuiește fără alte întrebări și mărturii a crede cuvîntul acesta, deci trebuiește a crede ce-au dzis Dumnădzău. Iară pentru acesta lucru îndoit-au rău musulmanii, una pentru căci nu cred cum Hristos este Fiul lui Dumnădzău, și alta pentru căci defaimă pre creștini, pentru căci cred de lucrurile acelea ce musulmanii nu le pot să le știe.

37^r Așjidirea dzic: „În ce chip poate să fie, cum să aibă Dumnădzău Fiu fără de fâmeie?”. Și cine va vini iarăș la atîta nebunie și scădere ca să dzică cuvînt ca acesta și cum singur Dumnădzău^I, cel fără de trup și fără apipăire omenească, să nască Fiul // Său cel necuprins cu mijlocul fâmeiei^{II} bine are fi de are crede fără de cercetare lucrul acesta. Iară de vreme ce ne silesc foarte de acesta lucru, noi vom mai dzice: poate să fie că nice pre unul dintru proroci nu cred. După cum dzice și Isaia: *De nu veți cunoaște, nu veți crede*⁷³. Vedzi că după credință este cunoștința, și iarăș după necredință nebunia, căci la lucrurile ce să văd cu ochii nu trebuie nice o dovadă. Deci, nice cătră voi s-are cădea vro dovadă ca aceasta, ce să credeți ce scrie Svînta Evanghelie, de vreme ce^{III} și Mahmet, prorocul vostru, a musulmanilor, arată cum este svîntă. Iară de vreme ce tot nu credeți, arăta-vă-voi oarece pre scurt ca să credeți. Însă pildele omenești nu să vor putea să să protivască lucrurilor celora dumnădzăiești, căci sint preste firea omenească, iară pentru aceea tot vom odihni oarece gîndul priceavilor.

37^v Naște-să Fiul dintru Părintele ca și cuvîntul din minte, și radza din soare. Ce vă pare acmu? Oare cu fâmeie naște gîndul cuvîntul, și soarele radza, au pentru căci naște soarele radza, și gîndul cuvîntul, // cum ai dzice mintea, cuvîntul, să face vro scădere au vro price întru înșii? Iată că de vreme ce nașterea acestora n-are nice o gîlceavă, nice o scădere, cu mult mai vîrtos va fi mai minunată nașterea Fiului lui Dumnădzău, și nepricepută, și va fi depărtată de toate întrebările voastre cîte dziceți. Acestea toate le-am dzis pentru arătarea voastră, pentru căci ne-ați silit. Iară de acmu acesta^{IV} lucru nu ni s-are fi cădzut nice a grăi cătră voi, ce n-am avut ce ne face căci ne-ați silit.

Iară pentru acesta lucru și Mahmet și toți musulmanii arată și mărturisesc cum Hristos născu dintru Svînta Fecioară Măria fără de bărbat, și cum fecioară îl născu, și iară după naștere fecioară rămasă, și cum

^I Omis în text, adăugat pe margine, de aceeași mîna: „Dumnădzău”.

^{II} În manuscris, greșit: „fâmeie”.

^{III} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „ce”.

^{IV} În manuscris, greșit: „aceta”.

38^r

pururea va fi fecioară. Deci, de vreme ce arată adevărul acesta, trebuiește să ne arate și adevărul nașterii cum au fost, iară de vreme ce acesta lucru nu să apucă a-l arăta, cum să înșală a pricepe și a cerca nașterea cea fără de ceas a Domnului nostru, lui Iisus Hristos, a Fiului lui Dumnădzău, cea mainte de veci și fără // începătură? Dzig ei multe, să-i întrebăm noi puține: Unde sint mațele țințarilor, și unde le este glasul, și unde sint crierii furnicei, unde este inima ei, sau unde are atîta minte de face atîtea lucruri înțelepte? Deci, de vreme ce nu-s harnici a știre lucruri pementești, trebuiește a să părăsi și a crede cum Dumnădzău Hristos este Fiul lui Dumnădzău, și Dumnădzău deplin, și om desăvîrșit.

Coneț pervîi otveát.

Răspunsul al doile,

cum Fiul lui Dumnădzău, fiind Dumnădzău, întru dzilele de apoi Să fece om, și Să împeliță pentru mîntuirea omenească, și muri pre cruce, și Să îngropă, și învise, și Să înălță. Și dumnădzăirea nu păți, număi omenia. Și cum El este carele va să giudece tot pămîntul. //

- 38^v** De vreme ce dovedim toate lucrurile pentru Hristos, și-ți arătăm de la Avraám, și de la Isáac, și de la Iácov, și de la Moiséi, și de la David, și pre urmă de la toți prorocii, și mai vîrtos de la singur Dumnădzău, Părintele de Veci, fu dovedit acesta lucru, vremea au venit ca să cercăm și pentru celealalte întrebări, au să dzic mai mult pentru hula creștinilor, să răspundem carele dzici tu. Și sint acestea: „Cum poate Dumnădzău să fie om, și cu ce mijloc să fie om? Și cum de-are fi Hristos Dumnădzău, și Fiu lui Dumnădzău, cum n-au spăsit pre om număi cu cuvîntul, și cu poronca lui, și în ce chip nu are putea așe să fece om, și păți, pentru ca să mîntuiască pre noi, în ce chip dzic creștinii? Și fiind Dumnădzău, în ce chip au pățit? Căci Dumnădzău nu pate”. Acestea ce dzici tu, și ne huliți pre noi, pre creștini. Iară noi dzicem așe cum nu putem ca să știm ce poate Dumnădzău să facă și ce nu poate, și cum Dumnădzău poate să facă toate, și nemică nu-i ca să nu I să poată. Și credem cum toate le poate face, iară noi ce nu poate fi agiuns de firea omenească nu ne apucăm să dovedim. Iară // pentru împelițarea lui Dumnădzău, noi vom răspunde după puțință. Și tu ascultă cu multă îngăduință.

- 39^r** Domnul Dumnădzău, neavînd lipsă nice de un lucru, númai pentru binele Său cel fără de număr, făcu și zidi toată lumea vădzută și nevădzută, adecă îngerii, ceriul, pămîntul, și toate cîte sint cuprinse de însă. Zidi și omul, luînd lut de pre pămînt și puind întru însul suflet viu, și-l făcu după chipul Său. Și dintru coastele bărbatului zidi femeia. Și-i puse în rai, și le déde învățătură ca să mănînce din toate lemnele ce sint în rai, númai den lemnul ce le arătă, cunoștința binelui și a răului, dintru acela lemn să să ferească să nu mănînce dintr-însul, căci în ce dzi vor mînca, vor muri cu moarte, după cum scrie marele Moiséi la Svînta Scriptură.

- 39^v** Iară unul dintru boierii îngerești, vădzind pre sine luminat și minunat, nu gîndi întru sine cum este rob și zidit de Dumnădzău, și cum l-au adus dintru nemică la ființă, și ca un rob să să închine // stăpînului său și să-l cinstească, ce ca un nebun ce era dzisă: *Pune-mi-voi scaunul meu asupra noastră, adecă asupra îngerilor, și voi fi într-un chip cu Cel Înalt*⁷⁴. Și gîndind el întru sine această tocmală, îndatăș pre urma lui și toată ceata lui urmă după însul. Și într-acela ceas cădzu din ceri cu toată oastea sa și să făcură toți draci.

Atuncea dracul, pre om vădzind în rai și zavistuind pre însul, merse și află pre fâmeie, și ca pre o parte mai slabă, nedejdii cum curund o va înșela, și-i dzise: *Pentru care lucru v-au dzis Dumnădzău să mîncați din toate lemnele¹ din rai, și dintru lemnul din mijlocul raiului ca să nu mîncați, căci apoi îndatăș veți muri? Ce voi nu veți muri cu moarte, ce știe Dumnădzău cum dacă veți mînca dintru lemnul acela, îndatăș nu veți muri, ce să vor deșchide ochii și veți fi ca niște dumnădzăi, cunoscînd și rău și bine⁷⁵*. Acesta lucru înțelegînd fâmeie, să înșelă și mîncă dintru lemnul acela, și déde și lui Adam, bărbatului ei, de mîncă, poftind ca să fie dumnădzăi. Și mîncînd din lemn, îndatăș cădzură dintru darul lui

40^r Dumnădzău. Atuncea-i dzisă Dumnădzău, îmblînd în rai, în na // prîndz: *Adame, Adame, unde ești? Și el răspunse: Audzii glasul Tău cînd îmblai în rai și mă ascunș, pentru căci eram gol. Și Dumnădzău îi dzise: Cine ț-au spus cum ești gol? Fără nîmai dintru lemnul ce ț-am dzis Eu să nu mănînci, dintru acela ai mîncat tu?* Atuncea S-au mîniat Dumnădzău pre însul, și-l scoasă cu mare urgie afară din rai⁷⁶.

Ia aminte ce scriem noi. Diavolul, pentru simetia lui, înălțîndu-și gîtul ca un mîndru ce era ca să fie dumnădzău, de protiva lui Dumnădzău, cădzu din ceri cu toată ceata lui, și pentru lumină ce era să fece întunec și drac. Pentru căci pentru simetia lui îl lepădă Dumnădzău, și nu cum dziceți voi că i-au dzis Dumnădzău să să închine lui Adam, și n-au vrut, cum au făcut alți îngeri. Pentru care lucru căci s-au închinat, pentru aceea s-au și spăsit, și stau la ceata lor pănă astădzi îngeri, iară diavolul, nevrînd să să închine lui Adam, luă urgie și fu gonit.

Socotiți, oamenilor, ce cuvinte înțelepte sint acestea, sau la ce scriptură sint scrise? Nice la Moísei, nice la proroci, nice Hristos arată. Și

40^v de vreme ce nu să arată de aceștea cuvîntul acesta, iată că este // minciună mare adevărată, și nu să cade ca să creadză cineva cuvîntul acesta. Căci în ce chip poate să să închine lucrul cel ceresc celui pementesc, îngerul omului? Nice dănăoară nu poate să fie acesta lucru. Iară poate să dzică neștine în ce chip să închină lui Hristos îngerii, fiind om deplin întru tot, iarăș poate să fie dintru voi, cătră carele noi, creștinii, răspundem cum Fiul și Cuvîntul lui Dumnădzău, fiind Dumnădzău mainte de veci, pururea I să închină Lui îngerii în ceri și Lui și Părintelui, și acmu după ce s-au împelițat, iarăș I să închină Lui toți îngerii și trupului carele-L poartă, închină-să anghéliei, ádecă îngerii în ceri, statului Fiului depreună cu omenia.

Iară la Adam nu poate să fie lucrul acesta, în ce chip este la Hristos, căci să punem noi o pildă: Oare cînd să închină robii împăratului, numai

¹ În manuscris, cuvîntul șters parțial, lecțiune probabilă: „lemnele”.

trupului să închină, au și sufletului? Acesta lucru fieștecine poate să-l priceapă. Unde va fi o haină împărătească să să vîndză, fieștecine să va feri de aceea haină de-acia înainte a să îmbrăca cu dînsa, pentru căci au

41^r îmbrăcat-o // împăratul. Într-acela chip și firea omenească, fiind suptiată de cătră partea dumnădzăiască cu darul acela, și fiind luminată omenia de dumnădzăire, șede în na dreapta dumnădzăirei și să cinstește depreună cu Părintele și Dumnădzău. Pentru aceea I să închină și îngerii statului lui Hristos. Într-acela chip și Adam, neîngăduind mila lui Dumnădzău cîta era pre înșii, vrură să fie dumnădzăi și să simețiră, și pentru simeție și mîndrie fură la osinda de veci.

Vădzind Dumnădzău și pre diavolul cum este un vas rău și de nemică, și cum nu să va pocăi, îl părăsi de tot și nice Își aduse aminte de dînsul. Iară pre Adam și pre Eva, vădzind cum greșala nu le este ca și a diavolului, dintru simeția lor, ce dintru înșălăciunea și vicleșugul diavolului, și cum iarăș omul să va pocăi, macar că l-au și urgisit pentru greșala, și iarăș primblîndu-Se prin rai, îl întreba unde este. Nu căci nu-l știa, căci aceasta este o greșală mare, ce pentru ca să-l întrebe ádecă în ce cinste era mainte și la ce au agiuns acmu, și la ce rîpă au cădzut. Iară Adam încă-I //

41^v răspunsă: „Glasul Îți audzii că îmblai prin rai, și mă ascunș eu”. Pentru căci, trecînd multă vreme, voi vini și Eu, ádecă Dumnădzău, să să sălășluiască întru firea omenească. Raiul încă pre pămînt să áflă, după cum arată Moiséi, căci atîta este a dzice, cum au întrat în rai ca și pre pămînt. Iară să videm ce este vremea cea multă ce mai sus dzicem.

Dintru începutul lumii până acmu sint vro 7000 de ani, și Hristos Dumnădzău la 5000 de ani fu împelițat. Pentru aceea arată la vremea de apoi, pentru acesta lucru au dzis svinții și prorocii că în vremea de-apoi să va împelița Hristos.

Socotește cum dintru dzilele lui Adam au început a să arăta taina aceasta a Fiului lui Dumnădzău, și încă mainte decît Adam. Căci cătră cine dzise Dumnădzău: *Să facem om?* Dumnădzău este neusebit, ce trebuiește să vedem cătră cine să sfătui Dumnădzău și au dzis: *Să facem om*. Cu adevărat cătră altul cătră nime, fără numai cătră Fiul Său. Pentru căci Părintele și Fiul Unul sint, după cum arată și singur Hristos la Evanghelie cum *Eu și Părintele sintem Una și Ci // ne Mă vede pre Mine au vădzut și pre Părintele*. Și noi, creștinii, încă dzicem cum să fie anáthema, ádecă „lepădat de Dumnădzău”, cine arată doi dumnădzăi, númai un Dumnădzău credem, făcătoriu cerului și a pămîntului⁷⁷.

42^r

Deci urgisind Dumnădzău pre Adam, din rai îl scoasă și-i poronci să lucredze pămîntul, și atuncia sãmăna și făcea grîu și alte semințe. Vedzi acmu cum cela ce v-au învățat pre voi de au dzis că pomul ce au mîncat Adam au fost spic de grîu, acela n-au știut ce v-au învățat, ce numai ce i să părea aceea și grăiia. În ce chip și la altele multe să arată acesta lucru, cum numai dintru gîndul lui învăța visuri de ale sale. Pentru căci spicul grîului

s-au arătat apoi după căderea lui Adam, și după urgie, căci dzisă Dumnădzău lui Adam: *Cu sudoarea obrazului tău vei mânca pâinea ta*⁷⁸, și cu multă trudă și sudoare ca aceea sămână grâul. Și Adam, dintru lemnul ce mîncă, cunoștea și răul și binele, după cum dzisă Moiséi. Dară acela rai, sau ce au fost lemnul acela, nice Moiséi n-au arătat, nice alt proroc, nice singur Hristos. Ce tot este ca o taină acoperită, ca și mainte. Iară Mahmet unde au aflat acesta lucru de l-au arătat, cum să fie fost spic de grîu? // Eu nu știu ce poate să fie, că sint visurile lui. Căci aflînd oameni neînvățați, și mujici, carii era ca niște dobitoace, de vreme ce era toți arapii păstori, pre aceștea-i învăță minciunile gîndului său, carele le supunem supt tăcere acmu deodată. Căci ne era gîndul acmu întăi să dovedim păgînătatea musulmanilor, iară mai cu cale este întăi să propoveduim credința creștinilor, cum este svîntă și dreaptă, și bună. Ce trebuiește să întoarcem unde am lăsat.

42^v După acestea născînd Adam fii și fete, și aceia iarăș născînd fii și fete, să înmulți ruda omenească pre pămînt. Și depărtîndu-să dintru adevăr, cădzură la multe lucruri fără de cale, și la păcate preste fire, carele și a le pomenire nu să cuvin omului înțelept. Și nu numai aceasta făcură, ce mai vîrtos greșiră, de vreme ce pre Făcătorul lor îl părăsiră, ádecă pre Dumnădzău, și să închina ziditelor, și nu Ziditoriului. Alții să închina lunii, alții să închina soarelui, alții stelilor, și le punea nume „dumnădzăi”. Și cum ceia ce împlă întru întunec nu vād, într-acela chip și ei nu putea să cunoască pre făcătorul lor. // Misirlinii să închina bouului și apei, levieții oii, indienii vinului, alții la apă curătoare, alții la izvoară, alții făcea bodzi și să închina la fapturile¹ mînului omenești.

43^r Și pentru ca să nu rătăcesc cuvîntul, voi lăsa înșelăciunile oamenilor de atuncea. Și nu fu destul până într-atîta să să aședze nebunia lor, ce încă la tătari era obicei scîrnăv, căci cînd să vrea tîmpla nescare oameni streini să scape din vro corabie, ei îi omorîia și făcea jărtvă la dumnădzăoie a lor. Iară de are fi fost cădzind la robie, număra-i și dintr-o sută făcea jărtvă pre unul. Vădzuș oameni crudzi și fără lege, mai vîrtos și decît jiganiile! Căci fieștecare fiară pre ceia ce este de felul ei nu o dodeiește întru nemică, ori fieștece jiganie va fi. Și alții nu numai pre cei streini îi omorîia, ce critenii și finicii pre rudele lor și pre fetele lor le făcea jirtvă la dumnădzăii lor, în ce chip are fi cu inima de piatră, nemilostivi.

43^v Iară și mainte de-aceste fu potopul, în dzilele lui Nóe, și muri tot ce fu viu de potopul apei aceia, pentru păcatele oamenilor // acelóra, și numai ce rămasără opt suflete întru corabia aceea a lui Nóe, ádecă Noe și cu fâmeia sa, și cu trei feciori ai săi, și cu trei fâmei a feciorilor săi. Și atuncea Nóe adusă cu sine în corabie de toate lucrurile ce au suflet și sint vii, pentru

¹ În manuscris, accentuat greșit: „fapturile”.

ca să nu piară de tot zidirea dintăi. Și după aceea să milostivi Dumnădzău și poronci să să înmulțască și să să sporească ruda omenească⁷⁹. Și iarăș fu plin pământul, și de oameni și de dobitoace, iară oamenii iarăș căzură la păgînătatea carea am și mai arătat mai sus.

Iară Melhisedec, ce să dzice împăratul dreptății, și Avraám, și Lot, nepotu-său, să arătară șerbi lui Dumnădzău Celui Înalt. Iară alți oameni să închina diavolului și idolilor. Care lucru vădzind Dumnădzău cum supune diavolul atîtea suflete supt mîna lui, mult îngădui, ce nu mai putu. Și așe să milostivi și luă trup pentru ca să ne mîntuiască. Și ascultă^I cu multă frică cum fu și aceasta.

44^r Omul șie singur să-și agiute nu putea, una căci nu-și vrea, alta căce-i părea că este mai bine a petrece întru poftele // trupului, și nu cunoștea ei pre Dumnădzău, ce așe gîndiia cum binele cel deplin altă nu este fără numai plinirea poftii cei rele.

Să dzicem și aminterea: lasă să fie și priceput oamenii să să întoarcă dintru răutățile lor, dară cu ce mijloc și în ce chip are putea face lucrul acesta, ca să să mîntuiască dintru mîna diavolului, avînd ei asupra lor osinda lui Adam, pentru căci aceea îi supunea tare. Deci, au nesocotind omul în ce rău este, au neputînd el să-și folosască, iată că are fi fost păcatul pururea, și nice dănăoară nu s-are fi fost izbăvit. Care lucru vădzind, și prorocul David dzise că *Om fiind, la cinsti nu cunoaște, și protivnic fu ca dobitoacele cele fără minte*⁸⁰.

44^v Iară milostivul Dumnădzău nu să îndură, ce vru ca să mîntuiască chipul său de supt mîna diavolului. Și începu așeși de la Avraám iarăș a chema pre om cătră însul, pentru^{II} căce, născînd Avraám pre Isaác, și Isaác pre Iácov, și Iácov pre cei 12 feciori ai săi, cei unsprădzece feciori a lui Iácov zavistuiră asupra lui Iosif, fratelui lor. Și așe îl legară și într-o groapă // îl aruncară, și aflînd niște oameni de la Misíri, îl și vîndură. Iară aceia, ducîndu-l la Misíri, agiunsă și până la mînule lui Fáraon, și de dînsul fu pus mai mare și giudecători a tot Misíriul. Și după ce să fece foamea cea^{III} mare acolo, atuncea frații lui să pogorîră acolo să cumpere de mîncat. Și Iosif, cunoscînd pre frații lui, îi hrăni, și nu-și aduse aminte de răul carele-i feceră, și chemară depreună și pre tatul lor, pre Iácov, și aceasta fu pildă lui Hristos. Căci în ce chip Iosif află rău de la frații săi și le dăde bine, într-acesta chip și Domnul Hristos era să să omoară dintru neamul lui, dintru jidovi, și să să puie întru mormînt, ca și pre Iosif în groapă. Și în ce chip Iosif, după ce să cinsti la Eghipét, mîntui pre tată-său și pre oamenii săi de foame, într-acesta chip și Domnul Hristos surupă porțile^{IV} morței și

^I În manuscris, șters parțial, lecțiune probabilă: „ascultă”.

^{II} Idem: „pentru”.

^{III} Omis în text, adăugat suprascris: „cea”.

^{IV} În manuscris, greșit: „morțile”.

împărăția diavolului, mîntui pre cîți jidovi îl credzură, și limbile, și pre strămoșul Adam. Și viind Iácov la Eghipét cu 75 de suflete, acolo lăcui și până la moarte, și după dînsul toată ruda lui, slujind lui Faraón 430 // de ani, tot slujbă cumplită și reea.

45^r Trimisă apoi Dumnădzău pre Moiséi de-i scoase de-acoló, și multe minune și ciudese fece acoló, și cîndu-i trecu prin Marea Roșie, despică-o în doauă și înecă pre Faraon într-însă, cu toată oastea lui. Și cînd să afla jidovii la pustiu, de le déde Dumnădzău mană pentru toate bucatele, și ei tot fînjiia, iară Moiséi totu-i învăța pre înși. Și cînd să sui Moiséi la mägura Sinăei, ca să ia legea de la Dumnădzău, atuncea jidovii să feceră păgîni. Și cerșură de la Aron, fratele lui Moiséi, să le dea dumnădzău, și dzisără: *Să ne facem dumnădzăi carii vor merge înaintea noastră, căci acesta povața noastră nu-l știm ce s-au făcut*⁸¹. Și strînsără tot aurul și argintul lor, și-l băgară în foc, și să află la mijlocul focului o căpățînă de bou; deci o și luară și feceră jărtvă ei, ca și cătră un dumnădzău, și să veseliia. Și daca vini Moisei, află atîta răutate și să mînie foarte, și strică legea ce-i déde Dumnădzău. Și Dumnădzău încă-i dzise să strice legea aceasta și ruda aceasta: *Și pre tine să te fac împărat la multă și mare lege și limbă*⁸².
 45^v Iară Moiséi nu vru, ce să rugă mult // pentru dînșii lui Dumnădzău, și nu fură supărați. Ascultă acmu cu multă ascultare, căci vedzi cum nu dzise Dumnădzău cătră Avraam pentru dînșii cum *Să vor blagoslovi toate limbile*⁸³, ce pentru Hristos. După aceasta iarăș să rugă Moiséi lui Dumnădzău, și li să déde altă lege. Atuncea dzise Dumnădzău cătră înșii, cu mijlocul lui Moiséi, cum *Eu sint Dumnădzău dintăi, și Eu până în cea de apoi voi fi, și după Mine nu va fi alt Dumnădzău*⁸⁴. Acesta cuvînt adevărat și cunoscut este.

Iară la scrisoarea ce mi-ai scris tu pui acesta cuvînt în loc de hulă mare cum au dzis Dumnădzău: „Eu sint singur Dumnădzău, și nu am soție la dumnădzăirea Mea”, și noi încă dzicem lui Hristos „Dumnădzău”, și „Fiul lui Dumnădzău”, și nu ne închinăm la mulți dumnădzăi, căci fie anáthema cine să închină la doi dumnădzăi sau la mulți. Căci și Dumnădzău, învățind pre jidovi să nu creadză bodzii, le dzicea să nu creadză dumnădzăi mulți, iară noi creștinii, credzind pre Părintele și pre Fiul Său, credem un Dumnădzău adevărat, Făcătorul lumii, căci aceste doauă obraze n-au nice o deusebire // întru însele nice la un lucru, ce sint un Dumnădzău, în ce chip ne învăță și singur Hristos la Evanghelie cum este una cu Părintele. Iară voi, necetind Scriptura, altele audziți, și altele știți, și altele credeți.

46^r Atuncea iarăș Dumnădzău iertă pre jidovi și nu-i omorî; iară pentru aceea tot nu vădzură pămîntul cel făgăduit, ce ca niște oameni rătăciți să învăluia într-acele pustii 40 de ani, până cînd toți aceia s-au svîrșit, pentru ca să nu vadză pămîntul ce li s-au făgăduit. Și atuncea, după moartea lor, viniră feciorii lor la pămîntul acela, și mult bine vădzură. Atuncea le trimise

Dumnădzău proroci și dascăli, dintru carii pre unii i-au ucis cu pietri, și i-au omorît, și pentru ca să laude¹ pre Dumnădzău, ei încă să închina bodzilor, pentru aceea la multe robii îi déde. Și iarăș pentru mila lui cea deplină îi izbăviia; pentru aceea și întru dzilele de apoi vru să vie Fiul și Cuvîntul lui Dumnădzău întru lumea aceasta, ca să mîntuiască lumea.

46^v Deci, pogorînd Fiul lui Dumnădzău dintru ceri și luînd trup dintru Precurata Fecioară Mária, fu om deplin, în ce chip am arătat și mainte, la // celealalte cuvinte dintru proroci. Și după ce fu om 30 de ani îngădui, și apoi începu a învăța oamenii și a-i îndrepta pre calea dreptății, și învățîndu-i, cite-i învăța le și făcea, și făcîndu-le deplinia lucrul cu multe minuni și ciudese, nu le făcea cum le făcea svinții pre numele^{II} Lui, ce ca un stăpîn le făcea. După cum dzise și celui stricat: *Voia mi-i curățește-te*⁸⁵, și îndată să curăți. Și celui slăbănog iarăș-ii dzise: *Rădică-ți patul tău și îmblă*⁸⁶, și îndată fu așe.

Pretutindirea într-acesta chip făcea. Orbii făcea cu ochi, șchiopii însănătoșea, slăbănogii vindeca, morții învia, îndrăciții izbăviia ca un stăpîn, și pentru ca să arătăm pre scurt, toate ca un Dumnădzău le făcea. În ce chip și povestea orbului, că fiind el fără de vasele ochilor, pentru căci era din naștere orb, vrînd să arate cum El au făcut și omul di-nceput, luă lut de gios și-i fece ochii, și-i dzisă să creadză întru Fiul lui Dumnădzău, și întrebîndu-L El cine este?, El dzisă: *Eu sint Acela*⁸⁷, și îndatăș credzu orbul.

47^r Așjidirea și cînd hrăni atîtea mii de oameni cu cincî pîni și cu doi pești, vrînd să arate cum el au // hrănit părinții lor în pustiu cu mană. Alta iarăș și pre Lázar, a patra dzi fiind îngropat, îl învise dzicînd: *Lázare, ieși afară*⁸⁸. Și fiind legat de mînu și de picioare, după obiceiul jidovăsc, și fu ciudesă preste ciudese, căci îl și învise, și încă și îmbla. Acesta giudeț l-au făcut Dumnădzău pentru ca să vadză toți oamenii cum El este dătător morții și vieții. Și cîndu-L vor videa și pre Însul din groapă învis, să-L creadză că este El, de vreme ce poate învie pre alții, cu mult mai vîrtos pre Sine. Pentru aceea dzicea și cătră ucinicii săi cum *Nime viața Mea de la Mine nu o va lua*, și cum *Am putere să o aduc la moarte, și iarăș să o înviu*⁸⁹.

47^v Pentru minunile acestea ce făcea Hristos, și pentru cum să întorcea de credea mulțime de oameni, și pentru cum sta împotiva lui arhieriei și cărturarii, acesta lucru și prorocul Isaia îl arată dzicînd: *Ochi au, și nu văd, urechi au, și n-aud*⁹⁰. Și să plini prorocia aceasta, și ei feceră ca și aspida, cînd aude cîntînd își astupă urechile ca să n-audză. Și iarăș Hristos îi muștra cum *De ați fi de // la Dumnădzău, pre Mine M-ați iubi*⁹¹. Ce întru nemică nu putea să le plece gîndul lor cel năsilnic, și pentru aceea ei cerca prilej pururea ca să-l poată omurî.

^I În manuscris, șters, lecțiune probabilă: „laude”.

^{II} În manuscris: „nume”.

Multe sint și nenumărate minunile câte arată Hristos la rodul jidovăsc. Iară pentru aceea, fiind îndemnați pentru zavistia cea dintru firea lor, cerca ca să afle vină asupra Lui. Deci altă nemică nu putură ca să afle, fără numai căci să dzicea pre Sine Fiu lui Dumnădzău, și fiind El om, să face că este Dumnădzău. Și mai vîrtos cînd audziia pre Hristos dzicînd celora ce credea întru Însul cum *Iertate să fie păcatele voastre*⁹², ei îndatăș: *Dumnădzău dzice numai «Lasă păcatele», dară tu ce putere ai?*

Și nu socotiia orbii și nebunii cum cîteși făcea toate, cu puterea dumnădzăirei le făcea. Nu vădzură pre Petră cînd cu cuvîntul Lui împlînd pre apă nu să afundă, ce să împreună cu Însul. Nu gîndiră dintru aceasta, cum acesta va fi Cela ce-i trecu prin Marea Roșie și fece uscat pre unde soarele nu mai vădzuse.

48^r Așijdirea și altă dată împlînd // ucenicii lui pre mare, și de furtună înecîndu-se vasul întru carele era, atuncea să rugară lui Hristos ucenicii ca să să potoale marea, și ca un stăpîn îndatăș dzise mării: *Taci, contenește-te!* Aceasta audzind jidovii, atuncea să mira: *Cine-i acesta, căci și marea, și vîntul ascultă de însul?*⁹³

Acestea toate minuni vădzindu-le jidovii, întru nemică nu să mai încredea. Uneori le dzicea Hristos: *Eu sint ușea*⁹⁴, uneori: *Eu sint Adevărul*⁹⁵, uneori: *De nu mă credeți pre mine, credeți faptele mele*⁹⁶. Acestea le dzicea Hristos pentru ca să cunoască cum nice un proroc sau alt svînt n-au arătat cu atîta mărime cuvintele acestea, ce ei să arăta pre sine slugi numai lui Dumnădzău. Iară Domnul Hristos cu învățăturile și minunile acestea multe și nenumărate năroade de oameni întorcea¹ cătră credință, iară dintru cărturarii și dintru farisei foarte puțini. Acestea minuni toate în trii ani le făcu, și cîndu-i învăța, aducea mărturie de la toți prorocii; nu pentru vro lipsă făcea Hristos acestea lucruri, ce pentru ca să-i îndemne mai vîrtos spre credință. Altă dată le pomeniia pentru Avraam și de alții, ce tot nemică nu putu face, pentru căci rrea // limbă și năsilnică era. Pentru aceea începu a spune cătră ucenicii săi cele ce li să vor tîmpla lor, și ce să va tîmpla în toată lumea. Iară mai apoi dzisă și așe: *Iată că noi ne suim la Ierusalim, și Fiul Omenesc Să va da pre mîna arhierilor, și a cărturarilor, și-L vor da la limbi, și-L vor bate, și-L vor batgiocuri întru tot, și-L vor șchiopi, și-L vor omori, și iarăș a tria dzi va învie*⁹⁷. Înțelegînd acesta lucru ucenicii Lui, mult să întristară și-și făcură voia rrea. Iară Hristos îi luă și-i dusă pre înși la mägura Tavóruului, și lumină fața Lui mai vîrtos decît soarele, și hainele lui mai albe fură decît omătul. Care lucru vădzind ucenicii Lui, și nesuferind lumina aceea, cădzură cu fața la pămînt. Și atuncea vădzură pre Moiséi și pre Ilie vorovind cu Hristos, cu chip de smerenie. Acesta lucru îl fece

48^v

¹ În manuscris, greșit: „întoarcea”.

Hristos întâi pentru ca să arate ucenicilor Săi lumina dumnădzăirei Lui, și cum de bună voia Sa Să dă la moarte, și nu de vro nevoie, și apoi pentru ca să-i mîngîie cu acesta lucru pentru voia lor cea rea. Și încă vădzind pre Ilie și pre Moiséi vorovind cu Însul, să să încrează cum El Singur este Dumnădzău. Pentru căci și cînd să botedză Hristos, veni glas ca acela din ceri, de dzisă: // *Acesta este Fiul Mieu cel iubit, Cela ce de Sine bine vrui.* Și acii iarăș într-acela chip vini glas dintru ceri: *Acesta este Fiul Mieu cel iubit, Cela ce de Sine bine vrui, de Dînsul să ascultați.*

49^r Acestea toate mai vîrtos le-au făcut pentru căci apostolii era niște oameni proști și de gios, și Hristos era atuncea curund să moară, și ei era să să trimiță în toată lumea pentru ca să arate numele lui Hristos. Deci, pentru ca să nu să întristedză, și să gîndească atuncea altul făcu minunea aceasta, și ca să înțeleagă cum unul este Fiul și Părintele Cel Ceresc. Aicea fu plinită prorocia prorocului David, unde dzice: *Tavór și Ermon întru numele tău să vor veseli*⁹⁸. Iară și prorocul Moiséi dzisă, după cum am arătat și mainte, cum *Dumnădzău va rădica proroc dintru frații voștri ca și mine. Și ori fieștece suflet nu va asculta de acela proroc va fi perit*⁹⁹. Moiséi atuncea așe au arătat, iară și aicea Hristos Dumnădzău fu mărturisit de Părintele Său, și le dzise: „De Dînsul să ascultați”.

49^v Socotește căci în ce chip soarele nu să ivește odată, de pripă, ce pre încetul să arată luminos, într-acela chip // și Domnul Hristos întâi pre cătinel să arătă, iară mai apoi lumină ca și soarele cătră inimile celora ce să încredzură întru Însul.

Sosi Hristos și la Ierusalim, pentru ca să priimască chinurile, după cum arătă și apostolilor. Și întrînd în Ierusalim toți jîdovii, și mai vîrtos copiii jîdovilor, începură a striga: *Blagoslovit Cella ce vine întru numele lui Dumnădzău, mîntuiește¹ dintru Cel Înalt Împărat a lui Izrail, pace pre pămînt și mărire întru înălțimea ceriului.* Atuncea să împlură de mînie cărturarii și fariseii și dzisără lui Hristos: *Dzi-le să tacă,* iară Hristos răspunse: *Nu ați cetit prorocul unde dzice: «Din rostul pruncilor și a celora ce sug țîță întăriș cîntare?»*¹⁰⁰.

50^r Ascultă și aicea, la nașterea lui Hristos îngerii dzisără: *Mărire lui Dumnădzău în ceri, și pre pămînt pace, și între oameni bună voință,* iară aicea pruncii dzisără: „Blagoslovit Cella ce vine întru numele lui Dumnădzău, Țar Izrailev, Împăratul lui Izrail”. Cine asupra pămîntului să cheamă „Domn”, fără unul Dumnădzău? Iară de să și cheamă, depreună cu numele să cheamă, cum dzisă și Isus, feciorul lui Náviiin: „Domnul mieu Moiséi”, // altul iară dzisă: „Domnul mieu David”. Și până astăzi tot acela obicei este.

¹ Idem: „mînește”.

Dzisă Hristos cum *N-ați cetit prorocul?*, și apoi dzisă cum *Și pietrile încă vor striga de vor tăcea aceia*¹⁰¹, arătînd inimile cele împietrite a limbilor, carele era să să întoarcă cătră credința lui Hristos.

Atuncea și dzisă Hristos¹: *Acum ne suim la Ierusalim, și să vor plini la Fiul Omenesc toate cîte au scris prorocii, căci după ce-L vor batgiocuri, Îl vor omori și va învie în a treia zi*¹⁰². Și la cină unde au făcut cu ucenicii săi, le arătă dzicînd cum *Unul dintru voi mă va da*, deci ori fieștecarele dintru dînșii arăta: *Cîndai să nu fiu eu?*, și el nemăruî nu răspunse. Dzisă și Iuda, de vreme ce era și el ucenic: *Să nu fiu eu?*, iară Hristos îi dzisă: *Tu ai dzis. Preste puțin, iarăș-i dzisă: Ce vii să faci, fă mai curund*¹⁰³. Căci nice Iuda, nice altul are fi avut putere a face ceva împotiva lui Hristos, fără numai Hristos Dumnădzău. Și iarăș dzisă: *Apropie-să vremea, deci să nu vă întristați*¹⁰⁴, și le dăde nedejde și îndrăznire, și iarăș le dzisă: *Acum veți scîrbi, și iarăș vă veți veseli, și veselia voastră nime nu o va putea // lua de la voi*¹⁰⁵. Și dzise: *Să ne ducem de aicea*.

Deci să dusără unde le era obiceiul lor a merge. Iară cărturarii și fariseii, și cu arhierii, și cu tot svatul lor s-au strîns într-un loc și au dzis: *Ce vom face?, acest om face niște minuni multe. Și de-L vom lăsa, cu adevărat că vor vini rîmlenii și ne vor lua și țara noastră. Mai bine să piară pentru toată ruda; decît să piară toată ruda, mai bine să moară un om*¹⁰⁶. Iară Iúda din Scariót merse cătră arhierii și cătră cărturari și le dzise: *Ce-mi veți da mie, și eu vă L-oi da voauă?*¹⁰⁷ Și așe-i dederă triidzeci de arginți. Și preste puțin luă Iuda mulți oameni și merse acoló unde era Iisus, și dacă sosiră acoló, le dzise Hristos: *Pre cine cercați?* Dzisără: *Pre Iisus Nazarineanul*. Dzise-le Iisus: *Eu sint*^{II} *Acela*. Înțelegînd ei acesta lucru, îndatăș cădzură la pămînt.

Aceasta poate cunoaște fieștecine cum are fi putut face și alte minuni, ca să nu Să dea lor, ce nu vru El așe. Deci le dzisă iarăș: *De mă cercați pre mine, lăsați pre acește să să ducă*. Și lăsară pre ucenicii lui, și luară pre Hristos. Vădzuș că^{III} acum să dăde de bună voie și-și arătă și voia, și puterea. Pentru aceea dzisă și David: *Mă dediu, și de bună voia // mea mă duș*.

Luară pre Iisus la arhierii. Iară ucenicii lui, vădzindu-L prins, să înspăimară și fugiră. Iară arhierii, prinzind pre Iisus, foarte să bucurară, și începură a aduce mărturii minciunoase, și împotiva lui nădiia cîte minciune le era voia lor. Iară Iisus tot tăcea mîlcom. Deci arhierul îi dzisă: *Giuru-te*

^I Pe margine, notă aparținînd lui Costandin Veisa, proprietarul manuscrisului.

^{II} În manuscris, greșit: „a sint”.

^{III} În manuscris urmează: „de”, șters de copist.

întru Dumnădzău, să ne arăți, Tu ești Fiul lui Dumnădzău Celui Blagoslovit, Tu ești Hristos, Fiul lui Dumnădzău? Dzisă Hristos: *Eu sint, iară de astădzi înainte veți videa Fiul Omenesc ședzind în na dreapta puterei lui Dumnădzău, și va¹ să vie cu nuării ceriului.*

Atuncea arhiereul își rumsă hainele, dzicînd cum *Au grăit blăstăm cătră Dumnădzău, și dzisă ce Ni-s mai bune mărturiile, voi ați audzit ce au dzis singur, acmu ce vă pare voauă?* Ei dzisără: *Acesta este vrednic morții*¹⁰⁸. Și unul dintru aceia ce sta acoló déde o palmă lui Iisus, și-L măscări, și-L schiopi, și așe-L adúsără și-L déderă la Pilat. Iară Iuda, vădzind cum fără vină Îl giudecară de moarte, el să dusă la arhierei și dzisă: *Greșit-am, căci am dat singe nevinovat!*, și aruncă arginții în beserică, și așe să duse de să¹¹ spîndzură. Iară arhireii luară arginții // și dzisără: *Nu să cuvine ca să-i punem în visteri aceștea bani, căci este preț de singe*¹⁰⁹. Și așe cumpărară o țarină a unui olari, pentru ca să să îngroape streinii acoló.

Deci slujitorii lui Pilát, vrînd să aibă mulțămită de cătră jidovi, Îl dezbrăcară și-L îmbrăcară în haine de ocară, și-L aduseră la Irod Împărat. Și vădzindu-L Irod, iarăș Îl trimisă la Pilát. Iară Pilat întrebă pre jidovi: *Ce dziceți de acest om?* Ei dzisără: *Răstignește-L*, iară Pilát dzisă: *Ce rău v-au făcut voauă?*, iară ei răspusără căci *Stă împrotiva chesariului, și pre Sine să face „Fiul lui Dumnădzău”*.

Și așe tulburară pre Pilat, iară el vrînd să le arate cum nu să amésteacă, luă apă înaintea lor și să spălă, dzicînd: *Curat sint, și nu sint vinovat la singele Acestui Drept, voi știți*. Iară ei dzisără: *Singele Lui să fie asupra noastră, și asupra feciorilor noștri*. Atuncea déde pre Hristos la slujitorii să-L răstignască, și luîndu-L aduseră-L la locul Capului celui Săc, și după multe bătăi și sudalme, Îi împărțiră hainele Lui. Și avea și o cămeșe carea nu era nice cu o cusătură, ce era țesută de sus până gios, și aceea nu o împărțiră, ce pusără sorți cine o va lua // întreagă. Și răstignindu-L, déderă-I oțat cu hierie amestecat de bău¹¹⁰. Și așeși întunecă soarele de la șese ceasuri până la noauă; iară la noauă ceasuri stătu mort, și la cruce acoló sta maică-Sa, și un ucenic al Său, singur Ioan. Iară ceialalți toți s-au ascuns de frică. Iară un slujitorii vini cu o suliță și-L lovi în coaste. Și unul dintru boieri, anume Iosif, merse la Pilat și cerșu trupul lui Iisus; și-L pogorî de pre cruce, încă cu altul ce-l chema Nicodim. Și-L învăli într-o prostire cu zmirnă, mai 100 de litre, căci așe era obiceiul jidovăsc. Și-L îngropară într-un mormînt de piatră cioplită, întru carele nime nu să îngropase, și pusără și o piatră foarte mare asupra grobniței¹¹¹.

Și în ceealaltă dzi viniră cărturarii și fariseii cătră Pilat, și-i dzisără: *Doamne, noi așe acmu încă ne-am adus aminte cum acel înșelători au dzis,*

¹ În manuscris, greșit: „ca”.

¹¹ Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „să”.

52^v încă până era viu, cum să va învie din morți a treia dzi. Ce să dai învățătură să-L foarte păzască bine, și grobnița să o pecetluiască, ca să nu-L fure ucenicii Lui, și vor dzice cum au învis din morți; și va fi mai rrea înșelăciunea cea de apoi, decît cea dintâi. Iară Pilat dzise: *Voi aveți // straje pre mîna; și păsați de puneți să-L păzască foarte bine*¹¹².

Deci merseră și pusără straje foarte tare și pecetluiră grobnița foarte bine. Iară în a treia dzi mare cutremur să fece; și așe să răsturnă^I piatra de pre^{II} groapă, și slujitorii de frică rămasără ca niște morți. Iară Hristos învise din groapă. Iară slujitorii mersără și dzisără arhierelor și cărturarilor toate cîte să feceră. Iară arhierii^{III} mulți bani déderă-le și le dziseră^{IV}: *Dziceți voi cum noi am adormit, și au vinit ucenicii Lui și L-au furat, și de va înțelege domnul acesta lucru, noi îl vom potoli*¹¹³. Aceștea luară banii și după cum îi învățară, așe grăiră.

53^r Și Iisus merse la ucenicii Săi și-i află ascunși de frica jîdovilor, și le dzisă: *Pace voauă! Și ei vădzindu-L, foarte le păru bine. Și ședzind cu dînșii patruzeci de dzile, și învățindu-i, și arătîndu-le toate lucrurile, le dzise: În dzua cea de apoi, păsați în toată lumea și mărturisiți Evanghelie în toată lumea^V, și cine va crede și să va botedza, să va spăsi, iară cine nu va crede, să va osindi. Și minunile ce veți face vor fi acestea: întru numele Mieu veți // scoate diavoli, și veți grăi în toate limbile, și veți călca pre șerpi, și ce veți bea, macar otravă, încă nu va strica. Și voi ședéți la Ierusalim până unde va vini putere din ceri*¹¹⁴. Și dzicîndu-le așe, îi blagoslovi și Să duse de la dînșii, și Să sui în ceri, și ședzu în na dreapta lui Dumnădzău. Și apostolii să întoarsără la Ierusalim, îngăduind puterea din ceri.

Aceștea toate, de vom vrea să le arătăm cu Scriptura, multă vreme ne trébui și prilej ca să aducem mărturiile de la proroci, ce, macar că voi Scriptura nu o știți, tot vom sili dintru proroci să vă arătăm ceva, macar cît de puțin^{VI}.

Adunară-să împotiva lui Hristos împreună Irod și Pilat, arhierii și cărturarii, pentru carii dzisă David: *Pentru care lucru cugetară întru deșert, și gîndiră întru înșelăciune oamenii? Stătură împărații pămîntului și boierii*

^I În manuscris, greșit: „sturnă”.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „pre”.

^{III} În manuscris, greșit: „arhieii”.

^{IV} În manuscris, urmează: „Cum noi am adormit”, greșeală de copist, tăiată cu mai multe linii.

^V Omis în text, adăugat infrapaginal, de aceeași mîna: „și mărturisiți Evanghelie în toată lumea”.

^{VI} Pe margine, notă aparținînd lui Costandin Veisa, proprietar al manuscrisului.

53^v împreună, să strînsă^I împotriva lui Dumnădzău și Miruitului Său¹¹⁵. Dede Iuda pre Hristos jîdovi // lor.

Și iarăș dzisă David: *Pentru însul neprietinii miei dzisără rău împotriva mea: «Cînd va muri și să-i piară numele lui?». Și el întra în lontru și căuta ceasul. În deșert grăiia inima lui, ieșiiia afară și iarăș acelea grăiia. Pentru căci omul liúbovului meu, ce mînca pînea mea, înmulți spre mine vicleșug¹¹⁶, Pune, Doamne, asupra lui diavol păcătos, el să stea din dreapta lui. Cînd să va giudeca, să iasă urgisit, și ruga lui să fie în loc de¹¹⁷ păcat. Puține să-i fie dzilele lui, și socotința lui ca să o ia altul. Ca să să stingă numele lui într-o rudă. Și ca să să pomenească greșala părinților lui înaintea lui Dumnădzău, și păcatul mîne-sa să nu să stingă. Iubi urgia, și-i va vini; nu vru blagoslovenia, și să va depărta de cătră însu¹¹⁸.*

Luară jîdovii pre Hristos și-L dusără la arhieriei. Deci Isăia dzice ca despre partea lui Hristos: *Iară Eu ca un mielușel prost Mă trăgea la giunghere¹¹⁹.*

54^r Luă Iuda 30 de arginți și iarăș-ii lepădă, și cumpărără țarina olariului. Și îndatăș dzise Zaharia: *Pusără treidzeci de arginți prețul // Celui prețuit, carele L-au prețuit dintru feciorii lui Izrail. Și i-au dat la țarina olariului, în ce chip au învățat Dumnădzău¹²⁰.*

Mărturisiră mărturii minciunoase, și iarăș dzisă David, ca de cătră partea lui Hristos: *Rădicară-să marturi năpastnici împotriva mea, și cea ce nu știia mă întreba. Pentru binele ce le-am făcut mi-au dat rău¹²¹.*

Măscăriia pre Hristos slujitorii la casele lui Irod. Iarăș dzisă David: *Mă încungiurără funi multe, și tauri mari mă ținea¹²², Și sudălmile celora ce te suduia pre tine cădzură asupra mea. Și să înmulțiră mai mult decît perii capului meu ceia ce fără pricină mă urîse. Și să întăriră^{II} neprietinii miei, ce cu năpaste mă gonii, și cea ce nu le eram^{III} datori, pentru căci nu le-am jecuit, ádecă păcatele, le plătiiam^{IV} 123. Pentru căci Adam, mîncînd^V din lemn, cu cale și muri. Iară Hristos, necunoscînd păcatul, muri și El moartea aceea.*

54^v Déderă pre Hristos la Pilat, și Pilat Îl dede slujitorilor. Slujitorii-L dezbrăcară și-I împărțiră hainele Lui, și aruncară sorți pentru haina cea necusută. // Și acii rostul lui David proroci, unde dzice: *Împărțiră întru dînșii hainele mele, și pentru îmbrăcăminte mea aruncară sorți¹²⁴.*

^I În manuscris, greșit: „sstrînsără”.

^{II} În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „întăriră”.

^{III} În manuscris, greșit: „era”.

^{IV} Idem: „plătiia”.

^V În manuscris, greșit: „mîcînd”.

Și iarăș Îl îmbrăcară cu haine de ocară. Și dzisă David: *Cînd mă dodeia, eram^I îmbrăcat cu sac¹²⁵.*

Bătură-L pre Hristos, déderă-I palmă, ștopiră-I în obraz. Dzice Isaia¹²⁶, despre partea lui Hristos: *Eu nu^{II} sint neascultători, nice stau împrotivă. Spinarea Mea la bătaie, și fălcile Mele la palme, și obrazul Mieu nu să întoarsă îndărăpt de rușinea ștopitului. Și Dumnădzău agiutoriu-Mi fu, pentru aceea nu Mă rușina, ce-Mi puș obrazul Mieu ca și o piatră tare, și cunoscul cum nu Mă voi rușina.*

Déderă-I oțăt și hierie. Dzise David: *Déderă-mi la mîncarea mea hierie, și la setea mea mă adăpară cu oțet¹²⁷.*

Luară pre Hristos să-L răstignască. Dzice Isaia: *Ca o oaie să duse la giunghiat, și ca un mieluşel înaintea celuia ce-l tunde, într-aceia chip nu-Și deșchide gura Sa. Și cu smerenia Lui să face giudețul Lui. Iară ruda Lui cine o va arăta? Pentru căci de pre pămînt rădică-să viața Lui¹²⁸.*

55^r Déde-L Pilat să-L ră // stignească pre cruce. Iarăș dzisă David: *Săpară mînule mele și picioarele mele. Și numărără toate oasele mele¹²⁹.*

Și-L loviră cu sulița. Și dzice Zaharia proroc: *Videa-vor la cine au împuns¹³⁰.*

Întunecă soarele cînd răstignără pre Hristos. Dzisă Zaharia: *Dzua aceea va fi cunoscută la Dumnădzău, și nu va fi nice dzua, nice noapte, și sara va fi lumină. Și va fi Dumnădzău întrat în toată lumea; într-aceia vreme va fi un Dumnădzău, și numele Lui unul va fi¹³¹.*

55^v Și socotește di-nceputul lumii că pururea vine noapte după dzuă, și dzua după noapte. Iară la răstignirea lui Hristos nu fu așa, ce dzua să întunecă soarele și fu noapte, și iarăș de cătră sară fu dzuă, că de-are fi fost în ce chip este de bogati ori lipsire soarelui, și iarăș să luminează, nu are fi dzis prorocul acesta într-aceia chip. Ce lipsa aceea să face cînd soarele cu luna stau împrotivă unul cătră altul și în 14 dzile a luminei nice dănăoară lucru ca acesta nu să face, nice poate să fie. Pentru aceea prorocul acesta ca un lucru mi // nunat arată mainte acesta lucru, pentru ca să cunoască și ei cum pentru chinul lui Hristos întunecă soarele, mare lucru de nu vrură să creadză. Pietrile să despicară, acoperemîntul besericii să despică de sus până gios, și pentru ca să nu gîndească neștine cum au prinsu-o în mîină omenească de gios, de au spentecat-o, pentru aceea dzisă că de sus în gios să despică. Și multe trupuri a răposăților svinți învisără, după cum scrie Svînta Evanghelie, și întrară în Ierusalim, și la mulți să arătară; iară oamenii cei nebuni nu credzură, ce orbiră.

Muri Hristos. Întreabă pre Isaia, că dzice: *N-are frîmsețe, nice chip. Și-L vădzum, și n-avea chip, nice față. Ce față Lui era necinstită și moartă*

^I Idem: „era”.

^{II} Omis în text, adăugat suprascriis, de aceeași mîină: „nu”.

mai mult decât a tuturor oamenilor¹³². Iară prorociile carele arată de cruce, vom mai îngădui oarece și le vom arăta.

56^r La crucea lui Hristos sta maică-Sa, și Ioan. Și pentru căci să fece acesta lucru, ascultă-mă: *Un om era la Ierusalim, anume Simeon, om drept și svînt, carele era orînduit de cătră Dumnădzău să nu vadă moartea până nu va videa pre Hristos Dumnădzău. // Cînd era Hristos prunc și-L duse la beserecă maică-sa, atuncea și Simeon Îl priimi în brațele sale, căci era preut, și dzisă: «Acmu, Doamne, mîntuiește pre robul tău cu pace, că vădzură ochii mii mîntuirea ta carea ai gătat înaintea tuturor limbilor, lumînă cătră descoperirea limbilor și mărire omului Tău, lui Izrail». Și atuncea să întoarsă cătră Fecioară de-i dzisă: «Acesta, feciorul tău, să va cruța pentru căderea și rădicarea a mulți cătră Izrail, și la un sămn de price, și prin sufletul tău va trece o sabie, pentru ca să să descopere a multe inimi gînduri»¹³³.*

56^v Socotește ce vor să dzică cuvintele acestea. Acesta Simeon, vădzind și cunoscînd pre Hristos cum El este Mésie, și-și cerea iertăciune de moarte. Iară pentru cuvîntul cel de pricină ce au dzis Simeon este cînd cei doi tîlhari să răstigniră cu Hristos, unul din na dreapta și altul din na stînga, și unul Îl defăima pre Hristos, iară altul dzise aceluia: *Nu te temi tu de Dumnădzău, pentru căci ești întru osindă? Și noi // pre dreptate parte pățim, iară Acesta nice un păcat n-au făcut. Și dzise cătră Iisus: Adu-Ți aminte de mine, Doamne, cînd vei vini la împărăția Ta*¹³⁴. Acesta să spăsi, iară celalalt¹ peri. Iară cuvîntul ce dzise Simeon cum va trece sabie prin sufletul Precistei, altă nu este, ce nûmai mulți eretici dzicea că Hristos era Dumnădzău deplin, iară om numai la ivala oamenilor, iară nu era deplin. Deci pentru ca să cunoască că-i este fecior adevărat își făcu voie rrea Precistaa, ca pentru un fiu din trupul său, și apoi pre urmă, știind învierea ce era să facă, iarăș să veseliiia întru tot.

57^r Socotește cum cîte să arătară la Hristos toate era scrisă mainte de proroci, și macar că voi musulmanii nu dziceți în ce chip dzic aceia, cum să fie fost Hristos om număi la arătare, ce-I dziceți om deplin, iară pentru aceea tot vă asămănați la un lucru cu aceia, pentru căci dziceți cum pre acesta Hristos nu L-au răstignit, ce vrînd ádecă să-L cinstiți, dziceți cum pre altul au răstignit jîdovii, gîndind cum este Hristos, iară de vreme ce dziceți și voi la aceasta înșelăciune, iată că și voi // sinteți ca și aceia.

Căci să dzicem și alta. Veți vini la price cu aceia oameni, deci ei vor dzice cum au fost Hristos la arătare om, voi veți dzice: Ba n-au fost așe, ce au fost om deplin, număi n-au pățit el, ce altul. Deci îndatăș de aceasta te vor pobedi întru tot, căci de vreme ce la una au fost arătare unde s-au cădzut

¹ În manuscris: „celalt”; silaba: „la”, omisă în text, adăugată suprascris, de aceeași mînă.

mai virtos, deci și la altele, la toate, într-acesta chip va fi fost. Vedzi că nu v-au învățat pre voi, pre musulmani, bine, iară noi nu vom să dzicem așe, căci credem cum cu adevărat au fost și om și Dumnădzău deplin. De nu ne credzi, ascultă ce dzice Isaia prorocul: *Îl vădzum, și nu avea față și chip, și chipul lui era ca de mort și fără cinste, mai mult decît a tuturor fiilor omenesți*¹³⁵.

57^v Om ce este // [...] ^I //

58^r De ne va întreba neștine: Cum poate să fie aceasta că oamenii tot mor și diavolul tot dodeiește pre oameni și-i îndeamnă spre rău?, noi așe vom răspunde. Doauă puțință au avut moartea: una cătră trupurile oamenilor cele stricate, de le deusebiia sufletele, și alta iarăș asupra sufletelor, de le ținea la robie în mijlocul iadului, și depărtate de lumina dumnădzăiască.

Deci Hristos supuse o puțință a morței de scoasă sufletele, iară moartea trupului tot o lăsă, pentru căci să nu dzică neștine că pentru aceea cred într-aceasta credință pentru ca să nu moară, macar că moartea credincioșilor nu să cheamă moarte, ce să cheamă somn. De vreme ce nedejduim iarăș la învierea lui Hristos, iarăș să să învie^{II} sufletul acela, să află întru multă bucurie cătră lăcașurile dumnădzăiești, așteptînd și trupul să să învie^{III}, pentru ca să ia amîndouă bucuria acea fără de număr.

58^v Și cînd să vor împreuna amîndouă, atun // ce va fi surupată și împărăția ceastalaltă, a morții, de nu va mai putea omorî pre nimerile, în ce chip n-are putere, nice pre trupul lui Hristos carele învise, nice pre alte trupuri creștinești ce înviseră, ce îngăduiesc toate trupurile învierea aceea ce va să bucine atuncea să să scoale toți morții. De nu are crede musulmanii și învierea, noi am dovedi și acesta lucru, iară de vreme ce cred, noi îi vom lăsa, numai atîta vom dzice cum moartea lui Hristos și învierea Lui au folosit tuturor cîți au credzut întru Însul, și i-au scos de supt ascultarea diavolului.

Așijdirea și pentru diavolul așe arătăm, că macar^{IV} că nu s-au giudecat să vie la certarea unde i să cade, pentru căci încă n-au giudecat Hristos legea cea nefățarnică, și atuncea giudecîndu-se, să va da cu totul focului nestins. Ce așe-l socotește ca și mort, ca și un ucigaș cînd așteaptă pentru grașala sa moarte. Căci de cînd Hristos învise, el știe certarea lui și o îngăduiește, macar că mult fu scădzut dintru puțință ce avea, căci acmu nime nu i // să închină. Și cîte poate face numai cu meșterșuguri, cu înșelăciune le face asupra oamenilor. Pentru aceea acmu și el ispitește pre

58^r

^I Textul întrerupt, s-a lăsat albă jumătate din f. 57^r și în întregime f. 57^v, pe care altcineva a scris ulterior diverse note. Vezi *Studiul introductiv*, p. XI, XVI.

^{II} În manuscris, accentuat greșit: „învié”.

^{III} Idem.

^{IV} În manuscris, se repetă din greșeală: „măcar”, tăiat.

om în tot chipul. Deci, carele să va pleca cătră însul, el îl priimește, iară carele nu, el fuge și merge aiurilea, iară când află și el suflet slab și inimă, atuncea să și sălășluiește acolo și-și plinește voia cea rea.

Iată că Ț-am arătat acmu pentru Domnul Hristos, căci cât să apropiia nașterea lui mai vîrtos, așe și prorocii mai ales grăia. Iară după ce vini Hristos, atuncea dède minte și cheile pravoslaviei¹ cătră creștini, și slobodzi cîte cuvinte sint alese toate la mijloc, pentru căci nu-i va fi voia să și creadă. Iară noi iară trebuiește să întoarcem la cuvîntul unde am lăsat.

După aceasta muri Hristos, și arătăm toate mărturiile la voi ce dzisără prorocii pentru însul. Și la Iov încă grăiește așe: *Încinge-ți ca un bărbat mijlocul tău, // și Eu te voi întreba, și tu să-Mi răspundzi! Unde ai fost cînd am întărit pămîntul? Spune-Mi, de știi înțelepciune, cînd să făcură stelele toate? Atuncea cu glas mare Mă lăudară toți ingerii Mie!*¹¹. *Îngrădii marea și-i puș porți și hotar. Și-i dziș: «Pănă aicea să vii, și întru tine ca să să înfrîngă valurile tale». Spune-mi: «Tu ai luat lut și l-ai făcut ca să fie viu, și l-ai făcut să grăiască asupra pămîntului? Au tu ai îmblat asupra beznei? Au ție să deșchisără porțile morței, și portarii iadului vădzindu-te să întrestară?»*¹³⁶. Atuncea Iov socotind, dzise cătră Dumnădzău: *Știu că toate lucrurile Ți să pot, și nice un lucru nu este preste puțința Ta. Mainte de mult Te-am audzit cu urechile, iară acmu cu ochii Te-am vădzut*¹³⁷.

Socotește unde vii afla mai ales mărturie decît aceasta, cînd ales arată, ádecă Eu, Dumnădzău, ce am făcut ceriul și pămîntul, Eu iarăș voi merge la iad și voi deșchide porțile lui, arătînd moartea lui Hristos. // Așe este și aceasta adevărată foarte și aleasă mai mult decît toate, ce poate să fie iarăș să întoarcem cuvîntul.

Acesta lucru ce făcu atuncea Pilat, foarte cu socotință dumnădzăiască făcu, pentru căci de are fi dat pecetea sa să pecetluiască, mult are fi prepus jîdovii, iară așe pecetlură ei și rămasără la atîta rușine. Și nu putură ascunde acesta lucru întru nemică. Ce cum era Hristos învălit cu zmirnă și cu altele multe, așe învise și să și duse la ucenicii săi și le dzise: *Pace voauă!* Și ucenicilor săi foarte le păru bine. Și unul dintru ucenicii săi, netîmplîndu-se atuncea acolo, anume Toma, el nu credzu învierea aceasta, ce dzisă: *Pănă nu voi videa, nu voi crede*¹³⁸. Deci ședzind ei iarăș strînși într-un loc, și închise fiind ușile, merse Hristos și stătu în mijlocul lor și le dzise: *Pace voauă!* Atuncea poronci ucenicului și vini de-și pusă mîna de vădzu unde era locul cuielor, și unde era în coaste lovit cu sulița. Și dacă vădzu, el // strigă: *Domnul meu și Dumnădzăul meu!*, iară Hristos dzise: *Tu ai vădzut și ai credzut. Iară ferice de ceia ce nu au vădzut și vor crede*¹³⁹.

¹ În manuscris, ortografiat: „právo slaviéi”.

¹¹ În manuscris, greșit: „mii ei” [în gr. *μοῦ*; cf. PG, coloana 484].

După înviere, învăță Hristos pre apostoli 40 de dzile, și-i întări pre lege și le dăde puțință ca aceea ca să supuie toate lucrurile câte vor fi împotriva lor, și nu numai lor, ce și altor următori ai lor, au arătat acesta lucru și l-au dăruit. Iară după ce să împlură 40 de dzile, la dzua de apoi luă Hristos pre ucenicii săi și să duse la măgura Eleónului, ádecă a Maslinilor^I, aproape de Ierusalim, și-i blagoslovi pre înși, și-i învăță. Și să sui în ceri și ședzu în na dreapta Părintelui.

61^r Și musulmanii încă dzic pentru Hristos că Să áflă în ceri, ce nu ca un Fiu a lui Dumnădzău, ce ca un om singur, și cum este mai svînt decît toți oamenii. Și așe dzic numai cum este în ceri, iară alte taine a lui Hristos toate le lase și tăgăduiesc. De aceasta și David proorocește dzicînd: *Înalță-te în ceri, // Dumnădzăule, și preste tot pămîntul mărirea Ta!*¹⁴⁰ Cu adevărat că aceasta înălțare arată prorocul, iară și aiurile mai ales arată: *Rădicați porțile, boierii cerești, și vă rădicați ușile cele de veci și va intra Împăratul Mărireii.* Iară îngerii cei mai de gios dzicea celora mai de sus, ceia ce ținea pre Hristos: *Boierii noștri, deșchideți porțile să între în lontru Împăratul Mărireii.* Răspunsără cinurile îngerești de sus: *Cine este acesta?* Ei dzisără: *Dumnădzău puternic și silnic, Dumnădzău puternic la războaie.* Și acele iarăș dzisără cătră celea mai de sus: *Rădicați porțile, boierii noștri, și vă rădicați ușile cele de veci, ca să între în lontru Împăratul Mărireii.* Și iarăș întrebară și celea cete îngerești: *Cine este acesta?* Celealalte, ce era mai sus, și răspunsără: *Dumnădzăul puterilor este Acesta!*¹⁴¹.

61^v Ce vă pare de prorocia aceasta? Mie așe-mi pare că destul are fi aceasta prorocie a arăta aceasta taină a lui Dumnădzău. De vreme ce mare lucru este, că îngerii încă să mirară și întrebară: „Cine este Acesta?”. // Pentru căci-L întreba? Căci videa trup omenesc și în ceri să suia. Mare minune este aceasta, și cu adevărat arată suirea în ceri a Domnului Hristos. Dintru carea are fi destul să cunoască fieștecine lucrul acesta, cum Hristos fu și om deplin, și Dumnădzău deplin. Și așe să sui în ceri.

Cătră aceasta și Iezechiil prorocul încă arată dzicînd: *Eu eram^{II} la apa lui Hovár^{III}, la robia Vavilonului, și să deșchisără ceriurile, și vădzui vedere dumnădzăiască. Și vini la mine mîna lui Dumnădzău. Și vădzui un nuăr foarte mare, și lumină era împregiurul nuărului, și foc strălucind. Și în mijlocul nuărului, în chipul a patru dobitoace, și fieștecarea dintru înse avea câte patru aripi și scotea scînteii, în ce chip are străluci niște aramă frumoasă. Și áripile lor iușoare era, și asupra capetelor dobitoacelor era în chip de ceri și să arăta în chipul cristalului, și de asupra ceriului acehuia*

^I În manuscris, accentuat: „maslinilor”.

^{II} În manuscris, greșit: „era”.

^{III} Idem: „Horáv”.

62^r *era în chip de scaun, și în scaunul acela ședea un chip de om. Și vădzui ca un chip de // foc deasupra*¹⁴².

Și cum prorocia aceasta este minunată, cu adevărat așa este, ce o lășăm pentru căci este foarte mare, ce trebuiește a socoti, aceste patru dobitoace ce vădzú pot să fie numai serafimii, în ce chipu-i vădzú, și cu adevărat în scaunul acela carele ședea, altul nu a fi fost, fără numai Fiul lui Dumnădzău cel adevărat, ce am arătat până acmu.

Așjidirea tu, împreună cu alți musulmani, dziceți: De vreme ce Hristos este Dumnădzău, cum dzic creștinii, cum au pățit? Că lui Dumnădzău nu-i este firea să pață. Și nice n-au spăsit pre om numai cu cuvîntul, ce în ce chip n-are fi putut, să împeliță și luă trup omenesc, și muri pentru ca să mîntuiască pre om. Acesta lucru eu încă dzic că Dumnădzău nu pate, și tu singur încă acesta lucru îl mărturisești. Și omul, ori fie cînd să tîmplă a muri, ori de sabie, ori de năpaste, ori de moarte bună, atuncea numai trupul pate și moare, iară sufletul rămîne fără de moarte.

62^v Și la Hristos, cine este așa fără // minte, cînd pățind omenia, să dzică că pate și dumnădzăirea? Iară pentru aceea nu lășă diavolul și acesta lucru nedodeit. Pentru căci și armenii dzic cum Hristos este Fiul lui Dumnădzău, și Dumnădzău adevărat. Iară dzic și aceasta cum în ce chip au pățit omenia, așa au pățit și dumnădzăirea, și nu socotesc becisnicii cum, cînd soarele este pre vru copaci și-l luminează, iară neștine lovește copaciul de o mie de ori cu toporul, copaciul să taie și cade, iară soarele nepățit și netăiat rămîne. Și cînd herul cel înrușit de foc de este tot foc îl bate pre her ciocanul, iară focul nu are nice o patimă, macar că sint întru una împreunate, într-acela chip și la Domnul Hristos. Macar că păția omenia, iară dumnădzăirea încă era tot depreună, iară pentru aceea nemică nu păția. Pentru aceștea¹ armeni ce dzic așa, toți armenii sint anáthema, și eretici și lepădați de lege. Iară pentru acesta lucru ce dziceți, cum pentru căci nu mîntuî Dumnădzău lumea numai cu cuvîntul, ce în ce chip n-are fi putut, să fece om și muri, eu acesta lucru neputînd să-l arăt cu înțelepciunea mea și să-l agiungă cu firea mea,

63^r nu // poci cunoaște aceasta pricină. Și într-acesta chip te sfătuiesc cîte sint de credință să le credzi și să nu cerci mult cît este preste firea omenească, căci cine poate ști pentru căci vru Dumnădzău așa, și nu vru amintrile.

De bogate ori să dă o poroncă a unui împărat pemintesc și o credem, și o facem, și numai cercăm mai încoló să știm pentru care lucru este poronca aceea, dară încă aicea, la Împăratul Cel Ceresc, cine poate să cunoască poronca și tocma la Lui? Numai Singur îl știe acesta lucru. Căci are fi putut Dumnădzău cu alt mijloc să mîntuiască lumea, au cu îngeru, au cu cuvîntul, ce nu vru, căci nu cîte poate să le facă Dumnădzău le și va, ce

¹ Omis în text, adăugat pe margine, de aceeași mînă: „aceștea”.

cîte I-i voia să facă. Căci cîte I-i voia poate să le facă, ce nu cîte poate face I-i și voia să le facă. Căci are fi putut Dumnădzău să facă o mie de lumi, și alte lucruri minunate, ce nu-I fu voia.

63^v Pentru aceea nu cerca mai înainte. Căci de vii începe a întreba numai o întrebare fără de cale, de-acia multe să vor scorni. Căci cine îndrăznește de întreabă acestea întrebări, poate // întreba cum de vreme ce-au știut Dumnădzău pre diavolul că va greși, căci l-au făcut, și dac-au greșit, căci nu l-au prăpădit, să nu mai amestece și să tulbure oamenii? Și altele multe întrebări fără de cale poate întreba omul nebun, iară pentru căci te îndoiești și nu-ți place acesta răspuns, iată cum eu îți răspundz și cu o pildă. De-mi va agiuta Dumnădzău de voi nemeri, laudă lui Dumnădzău căci ne arată tainele, de nu voi nemeri, iarăș rămîie la acela ce o au făcut, și să știi și pricina.

64^r Scrie Moiséi, și mai bine¹ voi dzice cum Dumnădzău cu mijlocul lui Móisei, cum *Să iubești pre aproapele tău ca pre tine*. Ce să începem dintăi. Scrie așe: *Să iubești pre Domnul Dumnădzăul tău dintru tot sufletul tău, și dintru tot cugetul tău, și dintru toată puțința ta*. Dzise și Hristos la Evanghelie: *Cine Mă va iubi pre Mine să va iubi de Părintele Mieu*. Dzise și Isaia: *Așe dzice Dumnădzău: «Au doară va uita vro fămeie copiii săi? Iară de va uita fămeia, iară Eu nu te voi uita»*¹⁴³. Dzise Dumnădzău, și acesta lucru este adevărat, că Dumnă // dzău iubește pre om mai vîrtos și decît maică-sa, și decît părintele său, nu cu o parte, ce cu o mie de părți. Pentru aceea și fieștece om dator este a iubi pre Dumnădzău mai vîrtos decît pre tată-său și pre îmă-sa, și pre toată ruda sa, și decît viața sa. Și cîtu-l va iubi pre Dumnădzău mai mult, atîta să va iubi și el de Dumnădzău mai mult.

64^v Deci acmu întăi trebuiește să socotim dintru ce faptă să îndeamnă omul mai mult a iubi pre Dumnădzău și a face cuvîntul deplin ce scrie la Biblie: „Să iubești pre Dumnădzău”, nu poate să-l îndemne mai tare decît lucrul acesta, cîndu-și va aduce aminte ori fieștece om pentru Dumnădzău, cum s-au împelițat, și au luat trup, și cu trupul muri, și învise iarăș pentru mîntuirea noastră. Cu adevărat că, știind atîta milă de cătră Dumnădzău, fieștecine să pleacă mai vîrtos cătră lauda lui Dumnădzău și face poroncile lui, și cu^{II} acesta lucru să plinesc cuvintele Scripturii ce mai sus arătăm și să spăsește și omul mai pre iușor. Una aceasta este pricina, alta iarăș în multe // feliuri să arăta la proroci și la svinți, cătră unii ca un văzduh, cătră alții ca un nuăr, cătră alții ca un foc, în ce chip și cătră Ilie. Iară acmu vru să să arate fără de nice un mijloc cătră ceia ce-L iubăsc pre Însul și să grăiască cu înșii fără de nice o opreliște, în ce chip va grăi și la învierea depreună cu

¹ Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „ne”.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „cu”.

65^r iubiții săi svinți, cînd va vini să giudece viii și morții, și va despărți într-o parte pre cei drepți și într-altă pre cei păcătoși, în ce chip și prorocul Daniil arată dzicînd: *Vădzui până unde să pusără scaunele și Cel Vechi de Dzile ședzu; și scaunul Lui, ca para focului, și roatele lui, foc ardzători, și apă de foc curătoare înaintea Lui. Cu miile de mii Îi slujia, cu întunerecele întunerecelor Îi dvoria. Giudeț stătu, și cărțile să deșchisără. Vădzui întru aceea videre, și vini unul cu nuării ca un¹ Fiu Omenesc. Și agiunsă până la Cel Vechi de Dzile și înaintea Lui să adūsără. Și Lui să déde domnie și cinste și împărăție, și toate limbile și rudele oamenilor Îi vor sluji. Și putere Lui va fi // în veci, carea nu să va clăti. Să întrestă sufletul meu, lui Daniil, întru aceasta videre, și videniile capului meu să spămîntară¹⁴⁴. Iani cearcă cu socotință cine este „Acest Vechi de Dzile” și cine-I sta înainte, și cine era aceia ce sta înaintea Lui și cine fu Cela ce sămăna a om și vini, și i să déde putere, și ce este apa focului? Acestea toate poate fieștecine a le cunoaște ce închipuiesc, și cînd vor fi. De care lucru, de vreme ce prorocul Daniil dzice că să spămîntă duhul lui întru însul, de acesta lucru dară musulmanilor cum nu le este rușine a dzice că știu cîte nu li să cuvine a le ști? Pentru aceea sint ocărîți.*

Coneț al doile răspuns a lui Melentie. //

¹ În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „ca un”.

65^v**Răspunsul al triile a lui Melentie cătră pers,**

cum după văznesenia lui Hristos apostolii învățară, și propoveduiră în toată lumea, și întăriră cu minunile credința, și pentru Preacurata Fecioară Măria, și pentru întrebarea ce au întrebat Pilat pre Hristos de este Fiu lui Dumnădzău, și-i răspunse cum „Tu dzisăș”, și pentru cruce, și pentru icoane.

66^r

Pentru Fiul lui Dumnădzău, cum să arătă Dumnădzău și Om deplin, arătăm după puțință dintru proroci și de aiurilea tot deplin și desăvârșit. Acum trebuiește să cercăm și pentru lucrurile ce s-au urmat apoi, pre urma aceea, după ce să văznesi, ádecă să înălță Hristos, și dzise ucenicilor Săi să îngăduiască la Ierusalim până le va vini putere de Sus. Atuncea ei I să închinară, și cu mare bucurie îngăduia // acela dar să le vie. Deci, ședzind apóstolii depreună, să fece un sunet mare ca un vînt tare și să pogorîră limbi ca și de foc. Și ședzind cîte pre unul, îi împlură^I de darul dumnădzăiesc. Și acesta lucru l-are fi și Hristos putut face până unde era pre pămînt, ce nu vru pentru ca să arate cum una este cu Părintele și cu Duhul Svînt, și una este puțință. Socotește cum și Hristos au avut putere cînd dzise El ucenicilor Săi să calce pre șerpi și pre scorpii. Deci, împlîndu-se apostolii de darul dumnădzăiesc, toți știia toate limbile cîte sint supt ceri. Căci de vreme ce lor li să déde toată lumea a o îndrepta, cu cale au fost ca să știe și limbile, să nu le trebuiască necăiuri nice un tălmaci de nemică. Și întăi începură de la Ierusalim, căci așe dzise Isaia: *Așe dzice Dumnădzău: «Din Sion va ieși legea, și cuvîntul lui Dumnădzău din Ierusalim»*. Deci jidovii, fiind tot orbiți, nu priimiră aceasta, și îndatăș fu plinită ce scrie la Legea Veche cum *Cu alte limbi voi grăi cu înșii, și cu alte budze voi grăi cătră însul și cătră aceștea oameni*¹⁴⁵. Și // nice cu chipul acesta îmi dzise cum *Nu vor putea să mă asculte*, dzise Dumnădzău, iară alte gloate de oameni credzură mulți și mărturisiră pre Hristos Fiu lui Dumnădzău adevărat.

66^v

Făcea și minuni mare apostolii, cu carele întăriia și credința. Iară nu le făcea cum le făcea Hristos, ca un stăpîn, ce ca niște slugi a lui Hristos, cu numele Lui făcea multe minuni. Și într-acesta chip multe minuni întorcea^{II} cătră credința lui Hristos. Și mulți oameni creștini periiă pentru numele lui Hristos, și cît periiă atîția, mai mulți să întorce cătră credința lui Hristos. Și

^I În manuscris, greșit: „plură”.

^{II} În manuscris: „întoarcea”.

de multe ori și câte cincidzeci de mii de oameni într-o dzi să creștina. Și apostolii încă îmbla pentre păgîni ca oile pentre lupi, și Dumnădzău totu-i ferii, cu ce mijloc și cu ce agiutori, fără numai cu agiutoriul Domnului Hristos. Și nime nu le putea sta împotrivă, nice vrăjtori, nice filosofi, și să arătara ca nește^I pești fără de glas. Și așe să mărturisi toată Evanghelia în toată lumea, și să plini glasul prorocului David, unde dzice cum *În tot pămîntul ieși glasul lor, și în marginile pămîntului cuvintele lor*¹⁴⁶./

67^r Acmu să cuvine ca să credeți că toate acestea cuvinte câte am grăit, toate sint de cătră Dumnădzău și de la proroci arătate, carele și voi musulmanii să cade să le credeți întru tot, căci sint svinte. Și singur Mahmet, carele este dascăl tuturor musulmanilor, acela încă nu putu ca să ascundză adevărul, ce și el încă mărturisești, toate câte sint svinte el încă le arată. Deci, de vreme ce era așe, trebuie a crede și voi nu numai cărțile, ce și cuvintele carele scriu încă trebuie a le crede. Deci trebuiește să socotim pentru care lucru nu vor să creadză câte scriu cărțile cu adevărat, că mult s-au înșelat aceștea oameni.

67^v Mulți tirani să închina apostolilor și credea pre Hristos, și mărturisiia numele lui Hristos, și ei încă să arăta propoveditori numelui lui Hristos. Și pre dînșii nu-i foarte dodeia, în ce chip munciia pre ceia ce era mainte păgîni și-i făcea ca să să întoarcă iarăș la legea lor, și cu multe cazne socotii să-i supuie. Iară Dumnădzău le agiu // ta și era de toate mai sus și mai înalți, și cu acesta lucru să arăta puțința lui Hristos. Aceștea lucruri minunate socotind toți împărății și craii, să întoarseră cătră credința lui Hristos și credzură toți cum Hristos este Fiul lui Dumnădzău. Și plinită fu prorocia prorocului David și altora, unde grăiesc cum toate limbile-i vor sluji. Și acesta lucru să arată cu dovedința căci cîți vor crede, aceia vor avea și breaslă la împărăția lui, iară cîți nu vor crede, aceia încă vor videa.

68^r Așijdirea și David arată dzicînd: *Toate limbile, bateți în palme, strigați lui Dumnădzău cu glas vesel. Pentru căci Dumnădzău Cel Înalt Împărat^{II} mare este^{III} preste tot pămîntul. Cîntați Dumnădzăului nostru, cîntați; cîntați Împăratului nostru, cîntați, pentru căci a tot pămîntul este Împărat Dumnădzău, cîntați cu minte și cu înțelepciune. Împărăți-va Dumnădzău la limbi, Dumnădzău șede în scaunul lui cel drept și svînt. Boierii năroa // delor s-au strîns depreună cu^{IV} Dumnădzăul lui Avraám, pentru căci vitejii lui Dumnădzău foarte să rădicară de la pămînt¹⁴⁷. Socotește rogu-te aceștea cuvinte cu multă socotință. Dzice cum toate limbile, nu númai pre jidovi sau pre izmailteni, ce pre toată lumea cheamă*

^I În text: „ne”, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „ște”.

^{II} În manuscris, copiat din greșeală: „a toată”, șters cu mai multe linii.

^{III} În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „este”.

^{IV} În manuscris, greșit: „cum”.

la aceasta bucurie, și toate neamurile omenești. Să are dzice neștine: ”O, fericite Davide, și când n-au fost Dumnădzău înalt de-l faci tu acmu înalt!” și el iarăș ne dzice: „Cîntați lui Dumnădzău, cîntați; cîntați Împăratului nostru, cîntați”, în ce chip are dzice neștine cînd s-are întoarce biruitori de la un război cum au biruit pre neprietini, iară de l-are tot întreba altul ce veste este și în ce chip au fost vrun lucru de a războiului, el tot să dzică: „Am biruit pre neprietinii într-acesta chip”. Și prorocul David, socotind înaintea lucrurile acestea cum limbile să vor întoarce, iară el cu multă bucurie lăuda și proslăviia pre Dumnădzău, și tot îndemna să-I cînte și să-L laude. Pentru care lucru toate cuvintele acestea au laudă mare, prea desăvîrșit, și arată pre Hristos Fiul lui // Dumnădzău adevărat și deplin, carele pentru mulțime le vom lăsa, nesocotind acesta lucru că va fi cu greșală. Căci de veți fi cu minte, destul va fi și atîta a vă întoarce cătră credința creștinească.

Iară dzise David prorocul cum „Să să înalță cei mari a lui Dumnădzău de pre pămînt”, alții nu sint fără numai ucenicii lui, carii mainte era smeriți și puțini, și apoi să mărîră și să înălțară. De vreme ce toți împărații și domnii, după Dumnădzău, pre apostoli au mijloace și rugători cătră Dumnădzău, de vreme ce mult fură minunați și lăudați apostolii, căci pre mulți întoarsără cătră Dumnădzău și cătră credința lui Hristos, și oameni mari și de cinste, în ce chip dintru cei mulți este și marele mucenic a lui Hristos Gheorghie, pre carele îl cinstiți și voi musulmanii și-i dziceți „Hedir Iliáz”, pre acesta mult îl siliră să să închine bodzilor. Iară mult îngădui la multe chinuri și suferi multe, și nu-și vru întru nemică să fie ascultători. Și într-o dzi dzise mucenicul cătră muncitoriul: *Blăm să-ți vădz dumnădzăii tăi!* Și lui foarte-i păru bine, gîndindu-se // că doară să va închina bodzilor. Iară dacă întrară în capiștea lor, stătu și dzise: *Spuneți-mi voi, bolovanilor, cine este Dumnădzău adevărat?* Și îndatăș răspunseră: *Unul este Hristos, Fiul lui Dumnădzău cel adevărat.* Și iarăș dzise Gheorghie: *Cădeți dară de vă zdrobiți, daca nu vă este locul aicea,* și îndatăș cădzură gios de să surupară. Și rămasără păgîinii rușinați întru tot. Ce vom altă mărturie, cînd singuri diavoli îl arătară că este unul Hristos, Fiul lui Dumnădzău?

Așijdirea și cînd era Hristos pre pămînt, aduseră părinții un copil îndrăcit, și era mulți draci într-însul, ca să-l izbavască. Iară dracii îndatăș strigară: *Ce-i noauă și Ție, Hristoase, Fiul lui Dumnădzău, de ai vinit mainte de vreme să ne cerți pre noi?* Iată că și Satana Îl arăta Dumnădzău, și Fiul lui Dumnădzău. Pentru aceea, vai de aceia ce nu vor crede întru Hristos; mai bine să nu-și fie născuți aceia oameni pre fața pămîntului. Amar va fi acelora! Și după moarte svinților încă la grobnițele lor multe // ciudese să

fac și să arată, și pre mulți de multe, de boale-i izbăvăsc. Și astăzi mulți sint în pustii lăcuiitori și au puțință ca aceea de vindecă toate boalele.

70^r Acmu, ce vă pare voaă de acesta lucru, fost-au^I Dumnădzău adevărat, deplin Hristos, au ba? În ce chip s-are fi îndrăznit a să dzice că este Dumnădzău, de nu are fi fost Dumnădzău, de vreme ce de toate lucrurile și păcatele să scîrbește Dumnădzău. Iară mai vîrtos pentru cela ce să face pre sine Dumnădzău. Căci mulți, și la Scriptura Veche, numai pentru căci să atinsără de lucrurile dumnădzăiești ce nu li se cuviniia, într-acela ceas îi loviia urgie și mînia lui Dumnădzău, și-i prăpădiia. Deci trebuiește a crede cum au fost adevărat Hristos Fiul lui Dumnădzău, și Dumnădzău adevărat și deplin, căci, de n-are fi fost Dumnădzău deplin, îndatăș simetîndu-se are fi pățit cum au pățit și diavolul, și Adam. De care lucru și Mahmet al vostru, și toți musulmanii arată pentru Hristos cum este „Cuvîntul lui Dumnădzău”, și „Duhul lui Dumnădzău”, și // „Sufletul lui Dumnădzău”, deci datori sint toți musulmanii a crede fără cercetare cum au dzis Hristos pentru sine.

¹⁴⁸Așjidirea și pentru minunea ce să face în tot anul la Ierusalim, la groapa lui Hristos, unde noi creștinii prăznuim învierea Svinții Sale, în ce chip știi și tu singur. Oare ce vei putea dzice de acesta lucru tu? Știi bine cum țara aceea este supt mîna musulmanilor și sint ei mai mari. Poate să fie că așe este voia lui Dumnădzău. În dzua învierii lui Hristos pun multă socotință toți musulmanii ca să nu se afle acolô lumină, și acesta lucru pre tot anul îl fac. Iară în ceasul ce cîntă creștinii cîntarea învierii lui Hristos, să pogoară lumină din ceri și aprinde pre cele trie făclii ce sint la grobnița lui Hristos, înaintea musulmanului vostru, Domnul locului aceluia.

70^v Acmu, spune-mi ce-ți pare ție, fost-au Hristos Dumnădzău au ba?¹⁴⁹ Au mint^{II} creștinii căci dzic așe acesta lucru? Pentru aceea arată Domnul Hristos, ca să credeți cum sint adevărate toate lucrurile cîte sint la credința creștinească. Aprindzin // du-se luminile la grobnița lui Hristos, în ce chip și odănoară, cînd să botedză Hristos, arătă-L Părintele cum este Fiul Lui, într-acesta chip și acmu mărturisește aceasta lumină, ca să credză toți cum Hristos au fost Fiu lui Dumnădzău și Dumnădzău adevărat. Pentru aceea, carele este așe de nemică și prost ca să nu creadză și să nu-L mărturisască Dumnădzău deplin întru tot? Macar că turcii dzic într-acesta chip cum creștinii, pentru ca să cinstească pre Hristos, Îi dzic cum este Fecior lui Dumnădzău. Iară Hristos s-au tăgăduit de acesta lucru, cînd L-au întreat jîdovii, și dzisă: *Voi dziceți*. Acesta lucru vrînd Domnul Hristos să-l arate, iată că nu într-un loc, ce într-o mie de locuri arată la Svînta Evanghelie cum este și Dumnădzău deplin, și om desăvîrșit, și singur născut este. Căci

^I Idem: „fot-au”.

^{II} Idem: „mint”.

și Evanghelia încă aceasta silește să arate, cum toți să se întoarcă despre lucrurile cele rele și să arate la toate lucrurile bune, și bine // **71^r** credincioși lui Hristos, și pentru aceasta Evanghelia mulți svinți au murit și au pățit până în svârșit.

Așijdirea și o samă de eretici dzic pentru Hristos cum adevărat au fost nainte decît toată lumea. Și El este făcătorul îngerilor, și lui Adam, și a pămîntului, și a toată lumea, iară acestea toate le-au făcut, ce Fiu lui Dumnădzău n-au fost. Aceștea eretici mult rău făcură între toți creștinii, căci împăratul carele s-au tîmplat la aceea vreme acolă încă au fost de un gînd ca dînșii și foarte sta nevoitori de le întăria eresul lor întru tot. Pentru care lucru și aceștea, de n-are fi la Evanghelia scris cum Hristos este Fiul lui Dumnădzău, și Singur dzice, și prorocii arată de multă vreme, s-are fi și mai întărit eresul lor. Ce ei fac într-alt chip, căci tălmăcesc într-alt chip, ei strîmbă cuvintele Evangheliei. Ce și acestora puțină le este puțința, pre carii acmu adevărat i-au surupat, numai ce au rămas la Misiri unii ce să dzic **71^v** arieni, unii iacoviți, alții nestorienii. // Întrebați și pre aceștea ce vor dzice. Dzik c-au fost Hristos Dumnădzău, au ba? Macar că ne sint și neprietini, căci nu vor putea dzice cum noi am scos și am pus ceva la Evanghelia decît au fost di-nceput și s-au scris.

Așijdirea dziceți cum noi, creștinii, credem trei obraze: Părinte și Maică și Fiu. Ce poate să fie că puțină știință ai de lucrurile creștinești. Pentru aceasta, de te înșeli și la aceasta, ca și la altele, ascultă-mă pre mine. Noi creștinii credem un Dumnădzău, Părintele Cel de Veci, ce au făcut lumea, și un Fiu, Singur Născut mainte de veci, Dumnădzău deplin, iară pre Precista Svînta Măria o ținem în loc de fapta lui Dumnădzău, și roabă lui Dumnădzău. Și așe credem cum nu poate să fie născut om de protiva Svintei Preciste, din bărbat și din fămeie. Și încă cît este om, după firea omenească, o socotim mai gios decît îngerii. Iară pentru căci au născut pre Fiul și Cuvîntul lui Dumnădzău trupește, care lucru îngerii nu-l feceră, o ținem mai sus decît îngerii, și la cinste, și la svințenie. Și toți o rugăm și o **72^r** avem mijloc cătră // Fiul ei, și pururea să roagă pentru păcătoși, și face minuni mare și minunate, și ne închinăm ei, nu ca lui Dumnădzău, ce ca unii maice trupește Fiului lui Dumnădzău. Și anáthema să fie cine să închină la trei dumnădzăi, au la mulți. Pentru căci noi un Dumnădzău credem, făcătorul ceriului și a pămîntului.

Aduceți mărturie așijdirea asupra noastră și ne defăimați, dzicînd cum pre Hristos Îl întrebă au este Fiu lui Dumnădzău?, și El dzisă: *Voi dziceți, iară nu Eu*. Și acesta lucru împotriva noastră îl arătați pentru ca să vă întăriți cuvîntul. Ce acesta lucru îl faceți neștiind Scrisoarea. Căci de ați fi știut Scrisoarea, nu v-ați fi înșelat într-acesta chip. Și ne grăiți de rău la lucrul ce nu știți. Ce noi acmu nu vom să mai aducem altă mărturie pentru Hristos, de vreme ce nu ne este și vremea, iară mărturii avem multe, fără de număr a le arăta, dintru carele o samă am și arătat. Ce iată că voi arăta.

72^v

Jidovii, pentru altă pricină, pre Hristos nu-L răstigniră fără numai ca să-L omoară, căci să făcea pre Sine // Fiul lui Dumnădzău. Căci uneori dzicea: *Cine vede pre Mine vede și pre Părintele Mieu*, altădată iarăș cum *Eu și cu Părintele una sintem*, și aiurilea iarăș: *Iertate să fie păcatele tale*. Carele toate vădzindu-le jidovii dzicea cătră însul: *Cine te faci pre tine?*¹ *Tu ești om, și dzici cum ești Dumnădzău?* Iară Hristos le răspunsă că *Cine va crede întru Mine, de va și muri, tot va trăi, și În ce chip Părintele învié pre morți și le dă viață, într-aceia chip și Fiul, și cum Nimerilea pre Părintele nu știe, fără numai Fiul, nice pre Fiul, fără numai Părintele*. Deci Hristos, de vreme ce arată acesta lucru, ce vom altă mărturie, căci pentru acestea cuvinte L-au și răstignit. Vedzi cum fără de nice o cale sint întrebările voastre? Credzi, când întrebă pre apostolii săi dzicînd: *Cine dzic oamenii că sint Eu?*, atuncea alții dzicea pre unul, alții pre altul. Iară Petră apóstolul, el dzise: *Tu ești Hristos, Fiul lui Dumnădzău Celui Viu*. Atuncea s-are fi cădzut lui Hristos, de n-are fi fost așe, să dzică lui Petră că *Dziseș tu, Petre, Eu sint Fiul lui Dumnădzău, în ce chip arătași tu lucrul acesta? Rău ai făcut! Cum să fiu // Fiul lui Dumnădzău?* Iară Hristos ce răspunsă lui Petră: *Fericit ești tu, Petre, căci nu-ți descoperi ție acesta lucru trup omenesc, ce Părintele Mieu Cel Ceresc*. Și nu întrebă Hristos pre Petră pentru aceasta lucru neștiind de vreme ce și când.

73^r

Muri Lázar, îl știu Dumnădzău cum muri, iară când marsă acoló la groapă, întrebă unde l-au pus, în ce chip nu l-are ști¹⁵⁰. Într-acesta chip și aicea întrebă Hristos, pentru ca să arate pre sine și Dumnădzău, și om deplin. Și Toma apóstolul iarăș, ce dzise după ce apipăi pre Hristos după înviere: *Domnul mieu, și Dumnădzău mieu*¹⁵¹, iară Hristos nu-i dzise să tacă, sau într-alt chip, ce-i dzisă: *Pentru căci M-ai vădzut, ai credzut. Ferice de ceia ce nu M-au vădzut și au credzut!*¹⁵² Iară și la începutul învățaturii lui Hristos, ce dzice Natanaíl apóstol, carele era mainte învățători de legea jidovască, și vini la Hristos, și arătîndu-I toate tainile inimii sale, atuncea dzise Natanaíl: *Tu ești Fiul lui Dumnădzău, Tu ești Împăratul lui Izrail*, iară Hristos îi dzisă: *Credzi, mai mari încă vei videa*.

73^v

Și când Hristos dzise cătră Pilat, cîndu-L întrebă de este Fiul lui Dumnădzău, și El // dzise: *Tu ai dzis acesta cuvînt*, nu este nice de o tăgadă, ce încă mai vîrtos adeverește cuvîntul acesta. Și în ce chip, cînd întreba la cină pre ucenicii Săi și le dzisă cum *Unul dintru voi Mă va da*, și ei să întreba unul pre altul, într-acesta chip și acmu, căci atuncea dzicînd Iuda: *Cîndai să nu fiu eu*, iară Hristos și dzise: *Tu ai dzis!* Și cu cuvîntul acesta mai mult Îl dovedi și-L arătă cum El este, pentru căci era un cuvînt ca acela ce era obicei a să dzice într-aceia țară. Pentru acesta lucru îl dzise și

¹ Idem: „sine”.

Hristos. În ce chip și acmu este obiceiul între musulmani, când să svătuiesc unul cu alt și vor să facă un lucru, dzice unul către altul: „Tu știi”, și tot este una în ce chip are dzice cum să facem acesta lucru, într-acela chip și Domnul Hristos. Așijdirea și altă dată, când întreba iarăș pre Hristos Pilat *Împărat este?*, iară Hristos dzise: *Tu dziseși acesta lucru*. Iată și aicea iarăș într-acesta chip este ca și mai sus. Vădzuș că musulmanii hulesc pre noi, pre creștini, la lucrurile ce nu li să cuvine. Deci, de-ți este voia a cunoaște, cunoaște adevărul, iară de nu, fă ce știi. Căci // nu este vina adevărului, ce a celora ce fug de însul.

Deci, de vreme ce-am făgăduit noi pentru cruce ca să arătăm, trebuiește să și arătăm, căci în ce chip s-au fost arătînd lucrurile toate a lui Hristos, într-acesta chip și a Svintei Cruci, ascultă-mă: Ieșind jidovii cu mijlocul lui Moiséi de la Misíri, viniră eghiptenii după dînșii și, gonindu-i, agiunsără până la Marea Roșie. Iară jidovii înspăimîndu-se, și de viață să lăsară. Iară Moisei rugă pre Dumnădzău, și Dumnădzău îi dzise: *Pentru ce strigi¹ către Mine? Dzi fiilor lui Izrail să să rădice să margă. Și tu rădică toiagul tău și bate marea, și așe o vor trece fiii lui Izrail ca și pre uscat*. Deci lovi Moiséi marea cu toiagul său cu lovitură dreaptă, și fu ruptă apa mării în doauă și stătu ca un zidiu de îmbe părțile, și în na dreapta și în na stînga, și trecură toți pre uscat. După aceea, gonindu-i misirlinii, și întrînd după înșii într-apă, dzise Dumnădzău către Moiséi să bată marea, și el o lovi nu ca mainte, ce în curmedziș; // într-acesta chip să întoarsă apa iarăș îndărăpt și-i înecă pre toți, și pre Faraón, împăratul Misíriului, și toate carăle lui, și pre toată oaste lui. Și atuncea aceasta închipui Svînta Cruce, și cu minunea Crucii să fece un lucru mare ca acesta. Căci în ce chip Moiséi cu lemnul și cu marea spăsi jidovii de supt mîna păgînilor, într-acesta chip și Domnul Hristos cu crucea și cu botedzul spăsi pre om dintru munca cea mare a năsilnicului diavolului.

Așijdirea și altădată Moisei merse într-un loc unde să chema Méra, și nu avea apă să bea, căci apele era foarte amară. Deci arătă lui Moiséi Dumnădzău un lemn, și așe îl puse într-apă și să îndulci, și să săturară toți de apa aceea. Aceasta închipui crucea carea întoarsă amărăciunea lumii aceștia și a diavolului întru multă bucurie.

Așijdirea și Moisei altă dată merse într-un loc unde era șerpi mulți, deci mușca oamenii și muriia mulți. De-a // ciia învăță Dumnădzău pre Moiséi de fece un șerpe de aramă și-l puse într-un par înalt, și cine videa șerpele acela el nu muriia. Acesta lucru altă nu închipuia fără numai pre Hristos pre cruce. Și în ce chip acela chip de șerpe era, ce otravă nu avea, într-acesta chip și acesta Domnul Hristos om era și păcat nu avea, și cine va crede întru Însul nu va muri cu totul, ce va avea viața de veci.

¹ Idem: „strige”.

Altă dată iarăș război era între jidovi și între amalichiteni, și avînd Moiséi mînule lui întinse cătră Dumnădzău, biruiia oamenii lui, și cînd le punea gios, atunce biruia amalichitenii. Deci învăță pre doi Móisei de-i ținea mînule, până unde supuse de tot pre amalichiteni, și acesta lucru iarăș crucea închipui.

75^v Așjidirea și fericitul Iacov, blagoslovind pre nepoții lui, pusă-și feciorii lui pre feciorii lor să-i blagoslovască. Și așeși puse mînule în cruciș, închipuind crucea, și blagoslovi. Și mai ales decît toate arată cu prorocul Isaia, dzicînd // cum *Limbile și împărații, ce nu-ți vor sluji, să vor strica, și limbile cu pustiitate să vor pustii, și locul meu cel svînt îl voi mări cu chiparis, și cu brad, și cu chedru depreună, și locul picioarelor mele îl voi cinsti*¹⁵³.

Socotește acmu lucru minunat, căci în ce chip arătară prorocii de alte chinuri a lui Hristos de toate, într-acesta chip și de cinstita cruce au arătat cu adevărat, iară Isaia arată și feliul lemnului de ce era, căci de aceste trei lemne era și crucea: Unul drept, altul în curmedziș, altul gios, la picioare. Și David dzice: *Înălțați pre Domnul Dumnădzăul vostru, și vă închinați supt podnôjia picioarelor Lui, căci este svînt*¹⁵⁴. Iată că și pentru cruce multă dovedință avem a-ți arăta. Și toți prorocii îl închipuia și-l săruta de departe, ca și noi de aproape astădzi.

Așjidirea, într-alte multe clevetituri, ce ne dzic musulmanii, este și aceasta, căci ne dzic pentru căci ne închinăm la icoanele svinților. Și dzic că ne închinăm la lemne, și la vâpsele, și la pietri, ce în ce chip și la altele.

76^r Cine // au dzis, n-au știut ce au dzis, într-acesta chip și la acesta lucru, și ascultă. Singur Dumnădzău la Svînta Scriptură învăță pre jidovi cum toate¹ minunile ce au făcut Dumnădzău cu înșii să le ție scrise în mînule popilor lor și să le vadză în toate dzile jidovii, pentru ca să-și aducă aminte de Dumnădzău. Și vădzindu-le acelea, cum au bătut atîtea războaie și cum au vinit la atîta bine, să dea laudă lui Dumnădzău, într-acesta chip și noi zugrăvim nașterea, butedzul și alte sărbători, chipul Svintei Preciste și alte minuni multe, carele vădzindu-le, ne aducem aminte de mila lui Dumnădzău și-L proslăvim. Așjidirea și icoanele mucenicilor și a tuturor svinților ne aduc cătră aducerea aminte a chinurilor lui Hristos. Și într-acesta chip și la Rîm au fost făcînd multe chipuri omenești, și împărătești, și domnești și, puindu-le sus, aduce-și aminte de faptele lor și-i cinstia, care lucru noi încă pentru aducerea aminte facem acesta lucru și până unde sint noauă ne închinăm și noi, iară daca să vechesc, atunce nu ne mai închinăm.

76^v Pentru căci, până unde // este chipul scris, atîta le și cinstim, iară dacă să vechesc, atunce le și uităm și nu le mai cinstim. Căci nu pentru vâpsele și

¹ În manuscris, urmează: „scripturi”, tăiat cu mai multe linii.

pentru lemn ne închinăm, ce pentru câte sint scrise într-însăle. Și socotește și alta: fie ce lemn, până unde este în chipul crucei făcut, ne închinăm, iară după ce să strică chipul crucei, atuncea este iarăș lemn.

77^r Socotește și alta: de multe ori în bani sint scriș și svinți, și Domnul Hristos, și Precista, și crucea. Iară pentru aceea, nefiind făcuți de închinat, nu ne închinăm lor, ce-i lepădăm fieșteunde, și-i călcăm, și-i cheltuim, pentru căci nu sint făcuți de închinat, iară la alte chipuri ce sint făcute într-alt chip, nu facem acesta lucru nice dănăoară. Pare-mi așe că are fi destul atîta mărturii cătră arătarea acestora lucruri. Iară pentru căci nu credzi, să-ți mai spunem încă una de la Svînta Scriptură. Dumnădzău dzise lui Móisei de fece Cortul Mărturiei și altele multe lucruri dumnădzăiești, de care lucru îi dzise să facă și chipurile heruvimilor și să le puie asupra Chivotului. Și acesta lucru // încă dovedește cum este lucru creștinesc și dumnădzăiesc a să închina icoanelor.

Vădzuș acmu, turcule, cum toate lucrurile câte fac creștinii, toate cu socotință sint făcute? Și nice un lucru nu poate fi făcut fără tocmală și fără dovedință, ce toate sint aședzate după cum li să cade.

Coneț al treile răspuns.

Răspunsul al patrule a lui Melentie cătră pers,

cum Mahmet multe au învățat greșite și rele, și cum Hristos n-au stricat Legea Veche și făgăduința, și încă mai virtos au întărit-o, și cum neputința Legei Vechi au deplinit-o Evanghelia.

77^v Pentru toate lucrurile cîte ne defaimară musulmanii, de toate-i arătăm cum sint de nemică și // covîrșim preste toate întrebările lor cu răspunsurile noastre. Acum trebuiește a socoti și pentru celealalte, carele sint acestea: cum Dumnădzău dzise lui Mahmet cum *Toate lucrurile le-am făcut pentru tine și pre tine pentru Mine*, iară creștinii acesta lucru nu-l priimăsc, și cum numele lui Mahmet au fost scris la Evanghelie, pentru căci Hristos au dzis jîdovilor cum *Eu vă arăt, pentru ca să știți cum după Mine apóstolul și prorocul*. Așjidirea este scris și la Legea Veche a lui Moisei, iară creștinii, zavistuind, au scos acesta cuvînt de la Evanghelie, și cum nu numai aicea este scris numele lui Mahmet, ce încă și în na dreapta scaunului lui Dumnădzău este scris, și cum legea musulmanilor este de la Avraám, și cum creștinii, lăsînd Legea Veche, sint ocărîți, și încă ei hulesc pre musulmani, carii s-are cădea să fie mult cinștiți.

78^r Aceste toate le dzicem noi și le arătăm cum ne defaimă musulmanii pre noi, pre creștini, iară și noi în // că răspundem într-acesta chip. Un Dumnădzău ce va fi lipsit de ceva¹, acela nu este Dumnădzău. Iară Domnul Dumnădzău carele au făcut ceriul și pămîntul, și toate lucrurile, acela pentru nice o lipsă făcu lucrul acesta, de vreme ce numai pentru necuprinsă bunătatea Lui făcu toată lumea. Deci, de vreme ce este așa, rău au făcut și rău au grăit Mahmet cum să fie dzis Dumnădzău că toate lucrurile le-au făcut pentru Însul, și pre Dînsul pentru Dînsul, căci Dumnădzău n-are lipsă nice de un lucru. Iară cum legea lui Mahmet n-au fost de la Avraam, ce de la singur Mahmet, acesta lucru să va arăta, căci el singur este învățătorii legii lui. Una aceasta, alta nu vor putea dovedi ei cum altul au pomenit de legea lor până la Mahmet, căci de la Avraam până la Mahmet au trecut 2717¹⁵⁵ ani, și după aceea fu arătat Mahmet. Deci nu este de la Avraam credința musulmanilor. Iară dziceți voi pentru obrezanie, ádecă să fie de la Avraám, iară nu este așa, căci iată că vom arăta aceasta.

78^v Avraám socoti întru sine și vădzu toate lucrurile lumii: // soarele, ceriul și stelele, și gîndi poate să fie și acestora vrun făcătorii și mai mare. Deci socotind, să mira și gîndiia cum acestea sint dumnădzăi, în ce chip

¹ Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „ceva”.

gândiia și părinții lui, și toți închinătorii bodzilor. Deci, cum Dumnădzău, ce au făcut toate lucrurile sale bune, și cu acesta^I mijloc ne suim spre laudă lui Dumnădzău, adevărat este, iară oamenii lăsară Făcătoriu și să închinară faptelor. Iară Avraam nu vru să facă așe. Ce socotind toate lucrurile cum nu sint fără socotița altora, socoti cum ceriul nu stă, ce pururea să învîrtește, și iarăș să lumineadză de lumina soarelui, de-l lumineadză și pre însul, și pre tot văzduhul ce este dedesupt. Și iarăș, soarele uneori este preste pămînt, uneori să ascunde supt pămînt, și cum de multe ori nuării îl întunecă^{II}, și cum luna, cîtă-i de frumoasă, cînd scade, cînd să adaoage, și cum stelele să ivăsc cînd nu este soarele, iară cînd vine soarele, atuncea toate pier și să întunecă^{III}, și vîntul să gioacă cu marea, și cum pămîntul să údă să nască iarbă, pentru acesta lucru socoti cum toate acestea trebuiește // să aibă un stăpîn, căci singure nu vor putea sta. Și iarăș, gândiia ca să nu fie un Dumnădzău toate¹⁵⁶, ce iarăș socotiia cum un lucru este împotriva altuia, și focul să stingă de apă. Și acestea toate chitindu-le, gîndi întru sine cum unul va fi Dumnădzău cel adevărat. Deci îndatăș cădzu și să închină Aceluia cu fața la pămînt.

79^r Și așe Dumnădzău, Cela ce dzise cu prorocul Isaia cum *Încă cuvîntul nu vei săvîrși, și Eu voi fi înaintea Ta*, acela îndatăș Îl priimi și să fece prietin lui Dumnădzău. Pentru căci noaună creștinilor^{IV} ne trebuiește tuturor agiutor de cătră Dumnădzău pentru neputința noastră. Iară precum era atuncea aceia, Noe, Avraám și alții, acelora cartea nu le trebuia, căci era rădăcinată toată frica lui Dumnădzău întru înșii. Atuncea-i dzise Dumnădzău: *Să nu se mai chieime numele tău Avram, ce Avraám să fie numele tău, căci te-am făcut părinte a multe limbi.*

Atuncea îi făgădui și Dumnădzău, căci-i făgădui și alte cuvinte multe-i arătă, carele și mainte le-am arătat toate. Așijdirea îi arătă cum va aduige ruda lui să fie robită 400¹⁵⁷ de ani și vor fi // cu eghiptenii într-un loc atîția ani. Socotind Dumnădzău limba jidovască cum este slabă și de nemică, atuncea, pentru ca să nu să amestece^V întru obiceiiele faraonișilor, învăță-i să să obrezuiască, ca să aibă un sămn deosebit de altele de toate cîte limbi era. Și alta iarăș, pentru ca să le arate să fie opriți de cătră curvie și de cătră pofta trupului, căci obrezania nu s-au dat în loc de credință, ce pentru pricinile ce mai sus arătăm.

După ce vini Domnul Hristos, rămase și Legea Veche, și obrezania. Și ascultă să vedzi. Botedzul, fiind învățat ca să-l facem de Domnul Hristos,

^I În manuscris, urmează: „lucru”, tăiat cu mai multe linii.

^{II} În manuscris, accentuat: „întunecă”.

^{III} Idem.

^{IV} În manuscris, greșit: „creștilor”.

^V Idem: „ameste”.

80^r este dat de lucru de credință mare, ca să-l facem cătră Hristos, pentru aceea și fămeile, și bărbații, cu toții ne botedzăm^I. Iară obrezania nu obrezuiește și fămeile. Deci, de are fi lucru de credință, atuncia are fi și fămeile obrezuite, iară^{II} așe fămeile sint toate păgîne. Vădzuș că într-alt chip este socotița obrezaniei, și într-alt chip socotiți voi musulmanii. Căci așe dziceți // că cine este neobrezuit este păgîn, deci toate fămeile voastre sint păgîne. Ce videm că nu^{III} au număi la acesta lucru, ce la multe vă grăiți voi împrotiva voastră, carele neputîndu-le înșira, să arătăm una.

Hristos dzise la Evanghelie că *Cine nu să va botedza acela nu să va putea mîntui și să să spăsască*. Deci Mahmet mărturisește Evanghelie Svîntă, și ce dzice Evanghelie crede. Pentru aceea are trebui să credeți și aceasta, iară musulmanii dzic botedzaților păgîni, și obrezuiților creștini. Deci, de vreme ce dziceți și credeți cîte dzice Mahmet, trebuiește să credeți și aceasta ce dzice de Evanghelie Mahmet, și de credeți, iată că iarăș voi împrotiva voastră grăiți, și nu aveți nice un cuvînt adevărat.

80^v Așjidirea, de vreme ce Izmail, carele dzic musulmanii că le este strămoș, nu au pogorît cu ruda lui Avraam la Misiri, pentru căci el n-avea lipsă ca jidovii, nice s-au socotit dară cu următorii lui Avraam. Căci Dumnădzău așe învăță pre Avraam cum să scoată pre Agára cu Izmail de acoló, să o gonească; // și fu gonită și Agára, și Izmail dintru casa lui Avraam. Iară apoi, de au și vinit la Avraam, au vinit număi să-l vadză, iară nu să-l urmedză, căci pre un următori, pre Iácov, au avut Avraam. Deci, de este așe, musulmanii mă mir de unde țin legea, căci aceasta lege nu-i de la Avraam, ce-i de la Mahmet, și nu-i de Dumnădzău dată, ce-i din pîntecele lui Mahmet.

Așjidirea, pentru care lucru dzic musulmanii cum numele lui Mahmet au fost scris la Evanghelie, și Hristos au dzis pentru dînsul cum *Iată că vă arăt voauă cum voi trimite alt proroc și apostol, căruia numele lui este Mahmet*, iară creștinii au zavistuit și l-au scos de la Evanghelie acesta cuvînt? Trebuiește a socoti și pentru acesta lucru, și știm cum adevărul nu să va ascunde. Deci ascultă cu îngăduință.

81^r Trei legi s-au dat întru toată lumea: întâi Moisei, căruia urmă tot rodul jidovăsc; apoi Hristos, căruia I să închinară toate limbile, și din jidovi încă I să închinară mai mulți, pentru căci puțini au fost de nu I s-au închinat lui; al treile, Mahmet, după carele urmară musulmanii. Și fără // acești trei nime nu déde altul lege. Deci, Móisei di-nceput fu mărturisit cum îl trimise Dumnădzău. Și făcu multe minuni și ciudese, bătînd Eghipetul cu multe

^I În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „botedzăm”.

^{II} În manuscris, urmează: „așe”, repetat din greșeală la copiere, tăiat cu mai multe linii.

^{III} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „nu”.

certări. Și mîntui rodul jidovăsc de supt mîna lui Faraon. Și apoi prin pustiu mult împlă și multe ciudese făcu, pentru ca să-i încreadă pre jidovi la vro 48¹⁵⁸ de ani prin pustiu.

Vini Hristos, fiind dovedit dintru toți prorocii și di-nceput și fece minuni multe, mai multe decît Moiséi și mai minunate. Și atîta era minunate și mai alese decît a lui Moiséi, cît are deosebire sluga de stăpîn. Iară apoi, după mărturiile cele multe și minunate, cele mari, după ce să dede legea Evangheliei, credzură toate limbile, și toată lumea credzu pre Hristos și pre Evanghelie.

81^v Iară acesta de unde luă mărturiile de fece lege la musulmani? Cu adevărat de la nime de la altul fără numai de la sine. Și singur să mărturisește pre sine. Căci în toată Svînta Scriptură de dînsul nu să află mărturie, și încă mai vîrtos împrativă-i // grăiește. Pentru căci Moisei au dzis pentru Hristos cum *Va rădica Dumnădzău proroc* și altele multe. Și nu numai Moiséi, ce toți prorocii arată aceasta poveste. Iară și Domnul Hristos dzise cum *Toți prorocii sint până la Ioan*. Iară de-acia să încheie. Și încă dzise cum *Să vă feriți, căci mulți proroci mincinoși vor vini în vremea de apoi, carii sint den afară cu pieile de oaie, și din lontru sint lupi apucători*.

Acum trebuiește a socoti ce este și folosul legei lui Mahmet, și dacă vom socoti, iată că vom afla. Dzise Mahmet: *Eu n-am vinit cu minuni să dau legea, ce am vinit cu sabie și cu paloș. Și carii nu să vor supune supt legea ce-i dată de cătră Dumnădzău, să moară cu moarte, sau să dea bir, și rămîie la legea lor*.

82^r Alta să dzicem iarăș, de vreme ce Evanghelie este svîntă și dreaptă, pentru care lucru au mai trebuit altă lege să mai învețe. Iară de are fi fost și vro lipsă într-însă, să fie fost plinit neștine, iară de vreme ce și Mahmet și voi toți arătați cum este svîntă și dreaptă Evanghelia, și deplină, s-are fi cădzut să nu fiți mai priimit altă lege. // Au ce au fost alta mai bună trebuind, de vreme ce dziceți cum poate fi mai bună? Pentru aceea în zadar au fost legea lui Mahmet. Căci nice un lucru nu să poate da mai drept și mai desăvîrșit, decît cela ce este drept și deplin, și întru nemică lipsit, în ce chip este Svînta Evanghelie.

Deci trebuie a socoti acesta lucru să videm ce au dzis și acesta dătători de lege. Socotind el cum el nu este harnic a face minuni, și vrînd ca să-și ascundă neputința lui, să nu-l hulească oamenii, el și dzise: „Eu n-am vinit să dau legea cu minuni, ce cu sabia”. În ce chip au învățat și cînd să vor prici din cărți, adecă cine să va prici cu înșii din credință și din carte, să-l omoară, pentru ca să nu să pricească cu creștinii ucenicii lui, și următorii lui.

82^v Acesta lucru cine nu-l cunoaște pentru ce l-au făcut el, pentru ca să nu să arate nebunia lui întru tot. Și acesta lucru ce dzice altă nu este fără numai ce-i învață ucigași de oameni și jăcăși. O, Doamne, unde s-au vădzut sau s-au audzit aceasta, cum să creadză neștine // cu sila? Noi știm că credința să face din minte și din suflet. Deci Dumnădzău făcu mintea și

sufletul slobode și nesupuse, și apoi iarăș să stea împotriva faptelor sale să le supuie cu altă pravilă.

83^r Știm cum credința să face de bună voie. Căci trupul pate nevoie și să leagă, și uneori face multe și de nevoie. Iară sufletul nice odănoară, ce de bună voie crede, cînd socotește că-i de credzut, și Dumnădzău încă iubește și este Dumnădzău celora ce giudecă cu socotință lucrurile credinței, pentru căci cercetează inimile omenești, Dumnădzău la inimă și om la față. Iară Mahmet, celea ce și dobitoacele nu le fac, el acelea le învață, căci cine au vădzut leu să mănînce pre leu, sau urs să mănînce pre urs? Nime n-au vădzut. Iară acesta învață să ucigă om pre om. Deci, cine a crede acesta lucru sau cine va priimi legea aceasta, și alta, iarăș schimbă un rău pre alt rău. Căci dzice: „Sau să moară sau să dea bir”. Schimbă ucidere pre lăcomie. Ce nu ii destul răutatea lui până într-atîta, ce încă înainte sporește, pentru căci ce lucru poate să fie mai // cu năsilnicie decît acesta? Pentru căci cînd musulmanii mǎrg la război, și să va tîmpla de va peri vrutul dintru dînșii acolò, atuncea ei nu gîndesc cum sint ei pricină războiului aceluia, ce asupra trupului celui mort giunghe oamenii vii, cîți poate fieștecarele; și cîți va omorî mai mulți, atîta socotesc cum mai mult folosesc trupului și sufletului mortului. Cumpără creștini de află, și asupra mortului îi giunghe, de nu este încă îngropat, iară de este îngropat, asupra grobniței lui. Deci, cine-i învătă aceasta lege în ce chip va fi de la Dumnădzău?

Așjidirea, arată cum cine va plăti pre vro curvă și să va culca cu însă nu greșește, iară cine va sili fecioară greșește, iară cine va dormi cu însă de bună voia ei nu greșește. Și cine va lua roabă la război are putere a face ce ii voia cu însă, și păcat nu are. Deci socotiți cine învață curvia și răpirea cum să fie de la Dumnădzău? //

83^v Alta iarăș mai rea, că dzice cum ceia ce vor petrece bine pre viața lumii aceștia, și cum place lui Dumnădzău, le făgăduiește în ceea lume după moarte feredeie, case frumoase, și fecioare multe, fămei fără samă cum li să vor da de cătră Dumnădzău. Și acelea lucruri, ce nice elinii nu le-au arătat sau le-au gîndit, acelea au arătat el, Mahmet, cu nice o rușine. Căci aceia dzic: *Ceia ce vor petrece bine într-această lume, și cum¹ să cuvine, aceia după moarte lor mǎrg sufletele lor curate la dumnădzăii lor și petrec cu dumnădzăii la ostroavele fericiților, și cu dînșii să veselesc. Iară aceia ce au petrecut rău mǎrg în locuri întunecate la pǎrăul cel de foc.*

Deci elinii ce să închina bodzilor dzic așe. Iară Mahmet al vostru să face pre sine pravoslavnic și dzice cum este lîngă Dumnădzău. Și de-acia nește lucrure scîrnave ca acestea învață, și nu-și aduce aminte cum acestea sint cuvintele cele rrele? Pentru căci, mainte de greșala lui Adam, unde au

¹ În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „cum”.

84^r fost feredeie, unde au fost case, unde au fost fâmei? Iară după greșală să ridică ca un neprietin mare trupul asupra sufletului // și-l aduse la poftele lui. Deci în ce chip va fi acesta lucru? Cînd nu vor avea altă viață mai bună în ceealaltă viață cerească, dară ce folos va fi? Vai de aceia oameni ce cred așa! Și încă, căci nu este stătătoare fericirea lui Mahmet întru această viață de acmu, carea este rea, ce încă mai vîrtos covîrșește. Deci fără de obraz foarte învăță și Mahmet, căci dzice cum sint feredeie acoló, și fâmei, plata dreptilor.

Cu adevărat mare nebun este cine crede acestea lucruri, cum lucrul cela ce să încarcă asupra păcatului atunce să să facă plată dreptului. Cu ce cale are fi aceasta? Dzisă și Móisei pentru Nôe, cînd întră în corabie, cum *Întră Noe și cu feciorii lui, și cu fâmeile lor*, iară apoi, la ieșitul lor, dzise cum *Ieși Nôe cu fâmeia sa și apoi feciorii*¹⁵⁹. Vedzi cum Scriptura este vreme de oprește și întrarea bărbatului cătră fâmeia sa. Nu númai într-acesta chip fâmei curve, cum dzice el, să oprească, ce și tocma pre ale lor.

84^v Acesta Moiséi iarăș, suind la Măgura Sináiei, și poronci jidovilor cum să să curățască pre sine postind // până a treia dzi, spălîndu-și hainele, și să nu să atingă de fâmei¹⁶⁰. Iară și Adám încă dzise pentru Eva: *Acesta este os din osul meu, și trup din trupul meu. Pentru însă lasă omul pre tată-său*¹⁶¹. Și altele ce dzice Adam, iară nu dzice cum să aibă fâmei multe, ce númai o fâmeie. Iară pentru care lucru au iertat Moiséi la jidovi de lua fâmei multe? Acesta lucru l-au făcut ca cătră o rudă reea ce era, pentru ca să nu ia fâmei dintr-alte limbi și să-și strice și credința, în ce chip au învățat să să facă și jărtvele, pentru căci limbile făcea jărtve cu feciorii lor. Iară Dumnădzău le îngădui lor ca să facă cu dobitoace, să greșască mai puțin decît cum greșia limbile. Iară Mahmet acesta lucru îl iertă foarte ca un lucru de folos. Socotind și cu calea dreptății însă¹, bine fu plinit aicea cuvîntul prorocului unde dzice că *Să laudă păcătosul întru păcatele sale și a sufletului său. Și cela ce face năpăști să blagoslovește*. Drept aceea nevindecată este greșala lor, căci nice ei nu-și cunosc greșala, nice vor să priimască învățătură de cătră alții, // pre o parte pre pofta trupului. Iară Mahmet foarte sili tare ca să facă învățătură spre sporiul^{II} și spre folosul trupului și a pîntecelui, căci cu acesta lucru au socotit cum pre mai^{III} mulți va trage cătră legea lui.

Așijdirea, dzise cum Dumnădzău numái ce poartă grije bărbaților, căci sint faptele lui, iară de fâmei nice o grije nu poartă, căci nu sint ale faptului lui Dumnădzău. Pentru aceea bărbații vor avea acesta bine de cătră Dumnădzău, iară fâmeile nu vor avea? Socotiți acmu înșelăciune, în ce chip

^I În manuscris, șters, puțin lizibil: „însă”.

^{II} În manuscris, greșit: „poriul”.

^{III} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „mai”.

poate să fie lucrul acesta, credzi. Tot o fire este fâmeia cu bărbatul, și ea încă este om, și într-un chip să vor giudeca, și într-un chip vor lua și plata, careleși după faptele sale, adevărat așa va fi, căci toți de o fire sint, și fâmeile și băbații, și un giudeț vor avea. Iară de vreme ce este cum dzice Mahmet, cădea-s-are să să dea și fâmeilor celora bune dară cîte mulți băbați, și acesta lucru îi rușine a-l dzice, pentru aceea l-au lăsat. Bine are fi
85^v fost // să socotească și de aceasta ce dzice cum este necuviitori.

Alta iarăș, pentru ceea ce dzice că numele lui Mahmet este scris în na dreapta parte a scaunului lui Dumnădzău. De acesta lucru socotesc ce răspuns să mai fac cu cuvîntul? Pre cei înțelepți las să giudece, ca pre niște înțelepți, iară pre cei nebuni și neînțelegători îi lăsăm să giudece cum le este voia și să socotească. Poate să fie scris slove trupești la scaunul lui Dumnădzău, carele este fără trup. Unde stau pin pregiur îngerii? Deci eu acmu n-am scris pentru Mahmet în ce chip așa fi uitat cuvîntul carele am grăit mainte, ce numai eu dzic atîta, căci acmu nu-mi este voia a grăi împotiva musulmanilor această dată, și să arăt ce grăiesc de bine și de rău. Ce mi-i voia atîta, cum fără cale să clevetesc creștinii de dînșii. Care lucru de am grăit ceva de rău de Mahmet, povestea cuvîntului ne-au adus la aceasta, iară, de-am vrea să grăim de învățăturile lui cele rele, nu ne-are sosi multe a grăire împotiva lor. Iară pentru numele lui, // nu să arată necăiurilea să fie scris întru nemică. Ce pentru aceea să va arăta și mai ales lucrul acesta înainte, pre amănuntul.

De vreme ce lucrurile acelea ce au vădzut și au înțeles svinții apostoli dintru rostul lui Hristos, acelea au arătat și au propoveduit, și dintru dînșii patru au scris și Evanghelie. Unul, Matei, și au tălmăcit-o în limba jidovască, la Ierusalim, altul, Marco, și au scris lătinește în țara mării și au dat-o la Rîm, și în țara frîncească, și la tot Apusul, altul iarăș, Luca, au scris elinește, și au dat-o la toată Asia, și la Arăpie, și la Persia, și la India, iară celalalt, Ioan, o scrisă elinește și el și o dède la Evropa, și la ostroave la greci. Și așa să împărți în patru părți a lumii Svînta Evanghelie, nu cu vro silă ca aceea, nice cu sabia sau cu vro frică, ce cu multă smerenie arătă și învăță Hristos apostolii săi, și ei iarăș așijdiri învăța pre alții. Și lucrurile apostolilor într-alt chip să făcea. Bătea-i, goniia-i, iară Dumnădzău tot înmulția credința, și carii era // mai năsilnici și mai răi muncitori, aceia să arăta mai pe urmă închinători poroncei lui Hristos, și mult jeluia pentru cîta vreme au fost într-atîta întunec nepriceput. Iară milostivul Dumnădzău îndatăș priimiia pocăința lor. Și pre cei gonitori ai lui, și a Evangheliei lui, pre aceia-i făcea apoi de era marturi cuvîntului lui întru tot. Și toți luară Evanghelia și o scrisără de o avea pre limba lor, de o cetiia și să lumina, și cu multă nevoință siliia pre ceia ce nu știia și nu înțelegea, de o arăta și o tălmăciia, atîta cît dintr-o margine a lumii până într-altă margine fu mărturisită Evanghelia lui Hristos.

Deci, de la Hristos până unde încep Mahmet a să arăta trecură 600¹⁶² de ai. Deci, de are fi fost scris numele lui în Evanghelie, cu adevărat că într-acele 600 de ai, când nice să știia de Mahmet, s-are fi propoveduit și numele lui, ca și alte minuni și lucruri multe minunate ca acele ce toate să arătară. Iară aceasta nu. Și apoi, după trecerea ailor și vinirea lui, cine are fi îndrăznit au să scoată, au să adaogă ceva la Svînta Evan // ghelie? Căci la noi cine are face așe, de-aciiia înainte nu s-are mai chema creștin. Alta să dzicem. Cum să va fi tîmplat un om sau un feli de oameni de va fi scos numele lui, iară cea lume multă toată în ce chip are fi vrut să urmedze pre urma acelora, de vreme ce, precum arătăm mai sus, Svînta Evanghelie în toată lumea fu arătată?

Deci iată că să dovedi cum nu poate să fie fost numele lui Mahmet scris. Așjidirea, de are fi fost numele lui Mahmet la Evanghelie, au va fi fost mărturisit de bun au de rău, și de l-are fi mărturisit de bun, i-are fi îngăduind toți împărații lumii, toți domnii, toți creștinii, de vreme ce are fi fost mărturisit de Hristos bun. Iară de nu a fi fost mărturisit de bun, iarăș s-are fi fost cădzut să fie fost însămnat, pentru ca să-l cunoască și să să ferească de însul. Iară de l-are fi fost îngăduit și ca pre un bun, încă nu s-are fi cădzut să-l îngăduiască, de vreme ce la Evanghelie n-au fost însămnat. Așjidirea, trebuiește să arătăm cum nice un om nu este ca să zavistuiască pre neștine mainte de naștere. Deci // socotiți cine are fi zavistuit pre Mahmet mainte de naștere? Adevărat cum nimerilea. Iarăș să dzicem cum l-au zavistuit vreun om ca acela, că în ce chip s-are fi fost protivit toată lumea omului aceleia? Cine este fără socotință ca să creadză lucrul acesta? Iată că să dovedi cum n-au fost scris la Evanghelie, și fără acesta lucru iară pot să dzică musulmanii cum este scris la Scriptura Veche numele lui Mahmet. Ce noi mai tare-i oborîm așe, pentru care lucru lasă că la¹ Evanghelia creștinilor era scris și l-au stînsu-l creștinii, dară de la Legea Veche? Bine, că creștinii l-au stînsu-l, dară jîdovii pentru care lucru îl stînsără? Credzi, musulmanii să tocmăsc cu împreunări de lege multe. Acmu să arătă adevărat cum nice la Legea Veche n-au fost scris numele lui Mahmet, nice la Evanghelia lui Hristos. Acestea toate destule sint să aducă cătră cunoștința dumnădzăiască pre fieștece om înțelept.

Alta ne defaimă musulmanii, și la aceasta între altele multe, cum noi, lăsînd legea carea dède Moiséi, sintem // harnici de multă defăimare, și noi fiînd huliți, hulim pre musulmani, carii sint de multă laudă. Destul este întru cît am arătat mainte de sint de laudă, au ba musulmanii, iară acmu trebuiește să socotim în ce chip am stricat noi au Evanghelia. Legea Veche a lui Moiséi stricatu-o-am oare, au întăritu-o-am? Noi așe socotim cum

¹ Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „la”.

neputința Legei Vechi plinită fu de Svînta Evanghelie a lui Hristos. Pentru căci ori fie ce cuvînt și scrisoare pentru vrun săvîrșit să face și să arată. Și în ce chip mainte decît tot plodul copacilor să face floare, într-acesta chip decît toate scrisorile ce să scriu mainte încă gîndul scrisoarei să arată, iară de nu la toți, iară la cei înțelepți tot este.

88^v Și foarte cu socotință multă ascultă ce voi eu să dzic. Dumnădzău fece pre Adam și-l puse în rai, carele greșind poronca dumnădzăiască, urgisit fu, și urgia aceasta fu ca să să întoarcă iarăș la pămîntul cela ce-l născu. Care lucru iată că și fu, căci îl lovi moartea apoi, și așe fu dus în iad, și acolo era oprit foarte tare. Și după aceea tot rodul omenesc cădzu la multe răutăți și // fapte ca acelea fără de cale și, mai rău decît toate alte, lăsară pre Făcătoriu și să închinară faptelor, și să închina diavolului și altor jiganii, în ce chip am arătat și mainte pre amănuntul. Iară milostivul Dumnădzău nu vru să mai îngăduiască și să-și lase faptul său ca să să muncească de diavolul, și vru să mîntuiască pre om. Iară de vreme ce-l fece volnic întru tot, și volnicia lui nu i să luă cu moartea, ce era pururea volnic, vru ca să-l mîntuiască iarăș cu vrerea omului, și întru nemică cu vro silă, în ce chip arată Mahmet. Iară daca să feceră oamenii prea zemisliți întru toate păcatele și întru toate răutățile, nu era puțină deplină ca să să premenească întru bine din răul ce deprinsese. Pentru aceea și Dumnădzău, ca un vraci foarte bun și doftor, cu încetul începu a-l vindeca. Și întâi începu a face bine cătră rodul jidovăsc, pentru căce arată pre un om svînt și drept, pre Moisei proroc, și începu a învăța pre toți jidovii și le arăta cuvintele lui Dumnădzău.

89^r Deci, de vreme ce cîte sint toate în Scriptura Veche și în Evanghelie // arătate nu le putem noi acmu să le arătăm toate, la acest puțin răspuns voi aduce unele dintru însăle la mîjloc. Și în ce chip dintr-un vas de vin cît de mare bînd un păhar să cunoaște tot vinul, într-acesta chip și dintr-aceste puțin să va cunoaște carea este Legea Veche și gîndul ei, și ce este Evanghelie. Acmu iată că te voi lăsa pre tine, deci cearcă și pune la o protivă lucrurile amîndoaună și la o socotință.¹

89^v Dzise Moisei: *Nu ucide*. Dzise Hristos: *Cine să scîrbește fără cale pre fratele său este vinovat giudeșului lui Dumnădzău*. Dzise Dumnădzău Hristos: „Nu te scîrbi”, iară Moisei dzise: „Nu ucide”. Deci pricepi-te că întâi să face hierbirea singelui pen pregiurul inimii omului, și apoi mîniindu-se, îmblă și vine uciderea. Iară cela ce-și va întărca mînia cu toată socotința nu va cădea nice dănoară la ucidere. Văduș și aicea că nu este nice un lucru împrotivă unul cătră altul. Și dzicînd Moisei de acesta lucru // cum *Să nu ucigă*¹⁶³, făcu pre om ca să lipsască de rău și de păcat, iară nu făcu lucrul deplin, căci nu este destul la om atîta ca să lipsască numai de

¹ Pe margine, notă aparținînd lui Costandin Veisa, proprietar al manuscrisului.

păcat, și atunci să fie deplin, ce să lipsască de păcate și să facă bine. Pentru acesta lucru și Hristos n-au dzis: „Nu ucide”, ce: *Cine să va scîrbi pre fratele său în zadar*¹⁶⁴, și cu acesta lucru dezrădăcină de¹ tot păcatul, și Legea Veche, strică roada, pentru căci roada mîniei este uciderea, iară Hristos strică copaciul păcatului, ádecă mînia și urgia. Și Moisei dzicînd: „Nu ucide”, stătu de-aciia, pentru căci mainte nemică nu dzise. Iară Hristos merse înainte, pentru căci dzicînd cum *Cela ce să scîrbește pre fratele său*, iarăș dzise cum *Este greșit de matca focului*¹⁶⁵, ádecă de aceea certare, și îndatăș dzise cum *De vei duce darul tău la jărtăvnic, și acolo îți vei aduce aminte cum fratele tău este scîrbit ceva asupra ta, pasă întâi și fă pace cu fratele tău, și atuncea pasă să-ți aduci darul tău*¹⁶⁶, socotind cum este mai

90^r de folos pacea decît jărtva. Și nu dzise cum „De ai tu // ceva asupra fratelui tău”, căci acesta lucru cu cuvîntul cel mai de sus îl conteni, ce dzise cum „De are fratele tău ceva”, pentru căci îl învătă cum nu numai pre sine să să ferească de rău, ce încă și pre altul să-l vindece și să-l scoată de la rău.

Așjidirea, cătră acestea iarăș dzise Móisei la Legea Veche: *Să nu faci giurămînt strîmb, ce să plinești giurămînturile^{II} tale cătră Dumnădzău*¹⁶⁷. Cu acesta lucru contenind giurămîntul mincios^{III}, iară iertînd a să giura oamenii. Iară Hristos la Svînta Evanghelie arată cum *Nemică să nu te giuri, ce întru voi să fie acesta cuvînt: «Așe, așe, ba, ba»*¹⁶⁸. Deci ce arată cuvîntul acesta? Ádecă pentru ca să fim cu toții drepti și buni, și crezuți, să avem credință între toți și fără giurămînt. Și cela ce să giură și pe dreptate, de multe ori să scapă de să giură și strîmb, iară cela ce nu să giură nice dănăoară, nu va giura pre strîmbul. Așjidirea, dzice Moisei: *Ochi să scoață*

90^v *pentru ochi, și // dinte pentru dinte*¹⁶⁹, nu pentru alt, ce pentru ca să contenească pre oameni de sfade și de alte răutăți ce fac între dînșii. Iară Hristos la Evanghelie dzice: *Cine te va lovi în na stînga falcă, tu întoarce și dreapta. Și cela ce va vrea să să giudece cu tine și să-ți ia haina ta, aceluia lasă și cămeșea ta să o ia. Și cine te va pune la călătorie o milă, iară tu să mergi doauă cu dînsul*¹⁷⁰. Voi să te întreb care poroncă dintru amîndoauă plinește gîndul lui Dumnădzău, care lucru este a să potoli și a să stîmpăra vrajba și pricea între toți oamenii?

Adevărat că acesta glas a Svintei Evanghelii să plinește. Căci de i să va scoate ochiul cuiva pentru ochiul altuia, atunci îndatăș va ținea mînie întru sine pentru ca să izbîndească împotriva lui, iară cela ce este gata a starea și a suferi toate nemică nu socotește, nice să siește de nimerilea, nice să mînie pre cineva sau să zavistuiască. Mare lucru este acesta!

^I Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „de”.

^{II} În manuscris, greșit: „giumînturile”, adăugat suprascris, probabil de altă mîna: „ră”.

^{III} În manuscris, greșit: „mincios”.

- 91^r Cine va vrea să îngăduiască lucrurilor celora rele și să sufere multe, // acela mult rănește pre diavolul, și cumplit i să arată, căci diavolul este începători lucrului acestuia și a vrajbelor. Pentru căci pre diavolul întâi simeția l-au supus și l-au pogorît de la ce-au fost mainte, și de la aceea cinste l-au pogorît. De unde era înger, să și fece diavol, și pentru zavistia sa au pățit acesta lucru. Pentru căci diavolul n-are nice un sămn de prietinie cătră om. Și nu numai cătră om are scîrbă mare diavolul, ce și încă unul cu altul să zavistuiesc, și iubește unul stricarea altuia, iară covîrșind acesta lucru vrajba ce au întru sine, pentru aceea să arată cum să împreună. Și în ce chip are fi doi neprietini și mare vrajbă are avea între dînșii, și are iubi unul stricarea altuia, într-acela chip, cînd s-are tîmpla iarăș un neprietin amîndurora și să-l vadză ei, atuncea uită vrajba carea au între dînșii și să apucă asupra aceluia. Iară pentru aceea tot rămîn ei la acela neprieteșug, însă unul dînd altuia stricarea și perirea cea desăvîrșită. Într-acela chip să arată și prietinia carea au între dînșii diavolii, // carea o fac pentru stricarea oamenilor, și nu cu adevărat. Căci ce adevărat va să fie la părintele minciunilor? Să socotim, oare cela ce va îngădui palma celuilalt, oare nu va orbi pre diavolul? Iată că să smeri acela înaintea fratelui său, și încă înaintea diavolului foarte fu viteaz, și mare să arătă înaintea lui Dumnădzău. Iubi pre fratele său, și cu aceasta smerenie supus fu întru tot meșterșugul diavolului. Deci, cine nu va fi ascultători poroncei lui Dumnădzău, și cine le va priimi acestea toate, în ce chip să va sfădi cu altul?
- 91^v

Așjdirea, arată Legea Veche: *Să iubești pre aproapele tău, și să urăști pre neprietini*¹⁷¹. Iară Hristos dzice: *Să veți iubi pre ceia ce vă iubăsc pre voi, ce folos veți avea? Trebuiește să iubiți pre neprietinii voștri, și să faceți bine celora ce vă urăsc pre voi, și vă rugați pentru ceia ce vă dosădesc pre voi*¹⁷². Cine dintru amîndoauă oare întărește liúbovul, Legea

- 92^r Veche, au pravila Svintei Evanghelii? Pentru căci aceea întărește întâi prie // tenia între oameni, și după prietenie apoi iarăș iartă și cătră neprieteșug, și cătră¹ ura neprietinilor. Iară Hristos, dzicînd cum „Să iubiți pre neprietinii voștri și vă rugați pentru dînșii”, scoase cu acesta cuvînt toată vrajba dintru toți oamenii pementești. Pentru căci ori fie ce om ce va iubi pre neprietinul său, dară încă pre fratele său, și pre prietinul său, în ce chip nu-l va iubi, sau fiește pre ce om?

Dzice Legea Veche: *Să nu precurvești*¹⁷³. Iară Hristos dzise cum *Fieștecarele ce va videa o femeie într-adins și o va pofti pre însă, atuncea au preacurveit întru inima lui*¹⁷⁴. Socotește învățătură dumnădzăiască. Nu numai faptul cel rău îl opri, ce încă și viderea cea rea mai vîrtos, și gîndul inimii. Deci, cine să va feri pre sine și până la viderea ochilor, în ce chip nu

¹ Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „,tră”.

92^v să va feri mai tare de alt păcat? Ce în ce chip la multe jiganii să déderă multe lucruri spre agiutori, de să ápără, și la altele iarăș // s-au dat puterea de sprejineală, ádecă leului putință și mînie, gliganului dinții, boului coarnele, iepurelui ageriia, și căprioarei și cerbului așjidirea, și la toate putem dzice cum să déde simțire ca să să ferească de toate lucrurile cele rele, de nu mănîncă fieștece, într-acela chip și omului i s-au dat de cătră Dumnădzău minte, ca să poată alege răul de bine și să să ferească de toate lucrurile cele rele carele strică sufletul. Și de vro poftă rrea ca aceea de va vini vrun gînd rău ca acela la inima lui, poate mai curund^I decît o căprioară gîndul acela să-l gonească de la sine. Așjidirea și pentru alte lucruri rele, cînd să tîmplă într-un loc de asupresc pre om, atuncea încă și cu mînie poate să le rășchire toate și să le împrăștie.

93^r Ce vom dzice acmu, oamenii au lăsat învățatura^{II} cea bună și darul acela, și acmu să apropie să facă mai mult rău decît bine, deci au început a face multe lucruri fără de lege. Pentru // care lucru iată că nu ne va îngădui mult, ce-și va arăta giudețul cel drept. Pentru aceea trimise întăi Dumnădzău pre Moiséi cu Legea Veche, pentru ca să mîntuiască pre om, ca un dascal foarte bun și povață. Și în ce chip la pruncii cei mici întăi nu le dau bucate vîrtoase, ce le dau bucate foarte moi, pentru ca să le poată amistui, și apoi, pre încetul, totu-i întăresc cu mîncarea, într-acela chip apoi vin și agiung și ei de mănîncă fie ce mîncare, așjidirea și încă la copiii cei fără vrîstă nu le dau învățatură de filosofie, ce întăi arată-i slovele tot cîte una, apoi și a sloveni, apoi și la cuvinte, apoi și la întreg, și dacă crește copilul de este de vrîstă deplin, atuncea îl învață și filosofie, și alte învățături și taine filosofesti.

93^v Într-acesta chip socotește pentru Pravila Veche. Căci pentru neputința oamenilor fu dată întăi, și în ce chip are fi o povață cătră bine, iară pentru căci încă nu era oamenii deplini la minte, nu avu putință Legea Veche ca să-i întoarcă deplin și să plinească binele, ce númai au înce // put ca cu laptele la prunci. Și în ce chip suindu-se neștine ca pre o scară, macar că îndatăș ce să suie pre stépena cea dintăi să cheamă cum s-au despărțit de pre pămînt, iară pentru aceea tot nu agiunsă în vîrvul scării, ce mult este încă a sui până la vîrvul scării, într-acela chip și la Legea Veche, svîntă era și de la Dumnădzău dată, și Legea, și Evanghelia. Iară mai apoi, iară pentru căci era încă oamenii fără putință și slabi, era ca și un dascal, mai pre dedesupt, dintăi într-acesta chip au început a-i învăța și a-i rădica de la pămînt, ca și pre o stépenă a scării, și-i rădică întăi de la lucrurile cele rele, și de la răutățile cele mari, până unde-i sui la svîrșitul scării aceiia. Ce Svînta Evanghelie îl sui pre om și-l puse tocma la vîrvul scării aceștiia, carea

^I În manuscris, greșit, corectat suprascris: „nd”, rezultînd: „curund”.

^{II} În manuscris, greșit: „învătura”.

94^r agiunge până în cer, și-l sui pre om de ședzu și-l cinsti. Și ce nu putu să facă Legea Veche, plini Evanghelia. Căci mainte de Evanghelie, mare om era acela ce nu avea mulțime de muieri curve, iară după Evanghelie să înălță și să cinsti lucrul fecioriei, și află fără număr mulțime de fecioare și de feciori devestăvnici, și voi // părăsi de a grăirea pentru cei prin multe laturi. Pentru să nu mai lungim cuvântul, acmu multe gloate de creștini petrec îngerește.

Într-acesta chip este și legea aceasta carea s-au^I dat de la Moiséi Vechi, și de la Hristos Nou. Și în ce chip un împărat are fi trimis unii slugi a sale 5 galbeni și să-i dzică: „Pasă de îmblă neguțitorind, până când voi vini și eu”, și el să-i priimască cu mulțămită, și să îmble neguțitorind, și când va vini împăratul acela să-i mai dea încă o sută de galbeni, atuncea sluga aceea nu fu lipsită de acei 5 galbeni, ce numai ce lipsi numele acelora cinci, pentru căci acei cinci să trec, numai ce rămîne acea sută, iară pentru aceea și acei cinci de multe ori să arată cu numărul cum sint întru suta aceasta. Și când să dzice numărul sutei, întru suta aceea de multe ori să arată că este numărul cincilor, și când să grăiește suta, atuncea într-alt chip nu poate să fie, fără numai ce să înțelege și numărul cincilor, cu suta aceea.

94^v Aceasta pildă este și la^{II} Legea Veche, și la Evanghelie. Legea Veche rămase la nume stins, iară întru // Evanghelie să arată și aceasta Lege Veche și să plinește mai bine în Svînta Evanghelie decît atuncea. Iară pentru căci să trecu și să strică, nu să stinse, pentru căci era stinsă, și nu era rea, ce numai nu era deplină, și nesăvîrșită era până când vini aceasta lege la Svînta Evanghelie, și atuncea plini credința de tot. Și în ce chip când are fi un întunerec foarte mare la un miedz de noapte, și atuncea are răsări o lună frumoasă, deci atuncea întunerecul îl gonește, iară văzduhul tot este luminos, iară când răsare soarele într-acesta chip strălucește cu radzele lui, cît și pravul de pre pămînt, cît este de mic și de suptire, și să vede, și luna încă nu-și pierde lumina, pentru lumina cea mare a soarelui nu să vede, într-acesta chip s-au tîmplat și la Legea Veche, tîmplîndu-se a străluci Evanghelia. Legea Veche goni întunerecul necunoștinței dumnădzăiești și închinăciunea bodzilor, iară pentru aceea nu putea să luminedze inimile oamenilor cu credință ca aceea bună, iară Svînta Evanghelie au luminat și au învățat, și au îndreptat, și au suit până în ceri oamenii, și raiul, carele // 95^r strămoșul Adam îl pierduse, încă-l dăru.

Deci, carele este așe de nemică ca să lase Evanghelia și să să întoarcă la Legea Veche, și în ce chip are face altă începătură de viață, să lase mîncarea cea deplină și desăvîrșită și să să întoarcă iarăș la pruncie, să mănînce lapte ca un prunc, și să lase filosofia cea desăvîrșită și deplină și să

^I În manuscris, repetat din greșeală: „care s-au”, tăiat cu mai multe linii.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „la”.

înceapă iarăș azbúchile, sau să fugă de lumina soarelui și să margă la lumina lunii?

Acestea toate cîte am scris pare-mi cum vor fi destul ca să poată cunoaște fieștecine adevărul acestuia lucru. Iară de te îndoieste firea ta încă, și este șchioapă, pentru jărtvă și pentru obrezanie, și pentru sărbătoarea simbetei, și pentru nescare lucrure de mîncat, și acestea să nu cumva dziceți cum le ferim, iată că le arătăm pre scurt, de vreme ce de cele lucruri mari cît ne-au fost puțința am arătat.

95^v Oamenii, după cum am și arătat, făcea jărtvă pre oamenii lor la idoli, și nu numai streini, ce // și tocma pre feciorii lor. Și în ce chip^I, cînd să tîmplă vrun lemn strîmb și va neștine să-l îndreptedze, nu-l va întoarce într-aceea parte îndatăș de pripă, că apoi îndatăș îl strîmbadză de tot și-l frînge, ce pre încetul și cu linul meșterul îl scoate din strîmbătatea cea dintăi, și apoi așe-l îndrepteadză de bine, cîtu-l face și îndreptari, și pas cătră alte lucruri, într-aceia chip și Dumnădzău fece întăi să facă jărtvă boi, și oi, și țapi^{II}, pentru ca să-i scoată dintru păgînatatea ce-și făcea jărtvă feciorii, de vreme ce [ce]^{III} lucru putea să fie mai rău decît acesta, cînd om pre om giunghia, au ce laudă lui Dumnădzău cu acesta lucru să făcea? Pentru acesta lucru-i iertă ca să facă aceasta jărtvă cu dobitoace, pentru ca să o rădice și aceasta preste puțină vreme, și să aducă pre oameni la minte, și ca să-i facă pre oameni să facă jărtvă de laudă. În ce chip și David arată singur de dzice: *Nu voi priimi dintru casa ta vișei, nice dintru turmele tale iedzi, pentru căci ale Mele sint toate jiganiile cîmpului, // și jiganiile ce sint la munți, și pasările^V ce zboară prin văzduh eu le știu unde sint. De-Mi va fi foame, nu-ți voi dzice să Mă hrănești, pentru căci a Mea este lumea și toate cîte să cuprind întru însă. Au doară voi mînca carne de buhai, sau voi bea singe de țap? Fă jărtvă lui Dumnădzău jărtvă de rugă, ádecă laudă dintru budzile tale cu dreaptă și curată inimă, și plinește cătră Dumnădzău ruga carea ești dator. Și atuncea Mă cheamă la dzua nevoii tale, și te voi izbăvi, și tu Mă vei proslăvi¹⁷⁵. Acesta lucru iată că-l dzise Dumnădzău, nesuferind jărtvăle dobitoacelor. Iară prorocul David dzice de la sine: *De ai vrea jărtve, eu Ț-ași da; ce Tu giunghituri și arsuri de dobitoace nu le priimești. Ce jărtva cea adevărată cătră Dumnădzău este suflet înfrînt; și inimă înfrîntă și smerită Dumnădzău nu o va lepăda¹⁷⁶.**

96^v Credzi, de ai vrea tu să cunoști bine, vedzi cum pentru toate lucrurile au grăit prorocii, de la cel mic, până la cel // mare. Iată că arătară și pentru

^I Pe margine, notă aparținînd lui Costandin Veisa, proprietar al manuscrisului, tăiată parțial la legat.

^{II} În manuscris, urmează, repetat din greșeală: „pentru”, tăiat cu mai multe linii.

^{III} Omis în text, probabil greșeală de copist: „ce”.

^{IV} În manuscris, accentuat: „pasările”.

jărtve cum nu sint priimite la Dumnădzău. Număi odănoară le îngădui oarece puțină vreme, pentru neputința oamenilor, în ce chip am și mai arătat. Ce lauda cătră Dumnădzău să fie cu gura și cu inima curată. Care lucru așe fu, pentru căci muncitorii creștinilor ce era mainte, și păgînii aceia să feceră propoveduitori și dascăli Svintei Evanghelii a lui Hristos în toată lumea, și muriră pentru Hristos, și să făcură pre înși pildă și pravilă celora ce credzură întru Hristos pre urma lor, în ce chip am și mai arătat.

97^r Iară pentru obrezanie^I, am grăit și mainte destule cătră arătarea acestuia lucru, și pre amănuntul am arătat. Iară și acmu așe dzicem cum obrezania este tăiere inimii, și nu tăiere trupului, pentru căci fieștece om dator este să-și taie înălțimea și prisosul inimii sale, iară nu trupului său. Căci prisositul inimii este păcatul carele îl făcu diavolul, și-l adaoșe cu poftel trupului. Iară ce fu zidit de cătră Dumnădzău la om nu este mult și de prisosit, // ce număi ce este deplin. Deci, de-și va tăia omul prisositul inimii, acela este obrezuit, căci-și taie păcatele de tot. Iară de va fi la^{II} trup obrezuit, și la inimă va fi păcătoș, nice un folos nu-i va fi de aceea obrezuire, și acela nu-i obrezuit. În ce chip și prorocul Moiséi dzice: *Întru aceasta dzi tăiați năsilnicia inimii voastre, și grumadzii voștri nu-i mai îngreuițați. Pentru căci Domnul Dumnădzăul voștru, acesta este Dumnădzău dumnădzăilor și Domn domnilor, Dumnădzău cel mare și puternic*¹⁷⁷. Vedzi ce obrezanie socotește Moiséi? Nu-i adevărat cum^{III} nu a trupului, ce a inimii? Iară și Ștefan, mucenicul lui Hristos, grăind cu jidovii, le dzicea: *Voi, grei la grumadzi și neobrezuiți la inimă, carii ați luat legea, și nu o ați păzit-o.*

97^v Iară pentru simbăta^{IV}, iată că vom arăta căci nu s-au pus fără cale aceasta sărbătoare la jidovi, căci zăbava aceasta a simbetei ce bine are aduce? Ce nūmai atîta este căci jidovii^V, fiind oameni răi și năsilnici, pentru aceea să da cu totul spre lucrurile trupului și pentru acelea grijiiia, iară // de Dumnădzău nemică nu-și aducea aminte. Pentru acesta lucru, lășă Dumnădzău osebită simbăta, o dzi ca aceea întru carea de toate lucrurile trupești și pementești să să lase, și număi să le fie a merge la beserecă să să roage lui Dumnădzău, să păzască treaba sufletului. Acesta lucru era dovedit, pentru căci și preutul încă făcea îndoit lucrul său simbăta, și îndoite jărtve da cătră Dumnădzău. Iară pentru aceea jidovii nice cu acesta lucru nu-i putu îndrepta, ce tot făcea ei ca nește oameni răi și năsilnici, și să da la trebele

^I Pe margine, notă aparținînd lui Costandin Veisa, proprietar al manuscrisului.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „la”.

^{III} În manuscris, text deteriorat parțial, dar lizibil: „Nu-i adevărat cum”.

^{IV} În manuscris, accentuat: „simbătă”.

^V În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „căci jidovii”.

trupului și la pofta lor. Pentru aceea și prorocul, arătându-le lucrurile și hulindu-i, dzicea: *Vai la aceia ce vin la dzua cea rrea, ce să apropie și să ating de simbetele cele minciunoase*¹⁷⁸.

Deci la jidovi să déde simbăta pentru pricina ce mai sus arătăm. Iară la noi, la creștini, într-acesta chip ne este orînduit ca să mergem în toate dzile la beserecă, pentru ca să ne rugăm și să aducem jărtva cea fără de singe cătră Dumnădzău. Și așe și facem, căci în toate dzile ne rugăm, unii mai mult, alții mai puțin, și în toate^I dzile să face jărtva cea fără de singe cătră Dumnădzău a Svin // tei Leturghii. Și în ce chip la toate poroncile Legii Vechi tot nu era lucrul deplin, într-acesta chip și aicea Legea Veche dzise numai simbăta^{II} să margă la beserecă să să roage lui Dumnădzău, și Evanghelia dzice întru toate dzile. Iară cui va fi voia margă și în toate dzile. Iară de-ți va fi voia, eu ți-arăt că la noi, la creștini, nu este oprită besereca nice dănăoară. Așijdirea îți voi dovedi și mai ales cuvîntul acesta. Jidovii, aducînd înaintea lui Hristos mulțime de bólnavi, simbăta îi aducea, șchiopi, orbi, slăbănogi, îndrăciți și alte multe feliuri de boale, într-acesta ceas Domnul Hristos îi vindeca pre toți. Deci jidovii, zavistuind lui Hristos, altă greșală nu-i aflare, fără numai ce-i dziseră: *Nu Ți să cade Ție să faci acestea lucruri în dzuoa simbetei*¹⁷⁹. Și fariseii, vădzind ucenicii lui Hristos cum culegea spice și le mânca, iarăș așe le dzisără: *Să vedem acmu, și Hristos ce le răspunsă: Nu ați cetit voi cînd au trecut David pre lîngă casa lui Dumnădzău în dzua simbetei, și fiind foarte flămînd întru tot, și el și oamenii lui, întră în casa lui Dumnădzău și mîncă pînea beserecei și el^{III}, // și alți tovarăși ai lui?*¹⁸⁰ Pentru căci simbăta s-au făcut pentru om, iară nu s-au făcut omul pentru simbăta. Este și altă pricină pentru povestea jidoveștii simbete. Pentru căci în șese dzile fece Dumnădzău lumea și a șeptea dzi fu răposat de toate lucrurile ce fece în lume. Ce vineri încă fece lucru, căci mîntui pre ucigaș, ce era răstignit cu Însul. Și duminecă iarăș lucră, și învisă întăi trupul Svințiii Sale a treia dzi, duminecă, ca și un Dumnădzău, și altor trupuri încă le învise. Al doile rînd Să arătă și apostolilor Săi și i-au întărit întru tot, și pre lîngă dînșii și pre alții mulți.

Închipuiește simbăta iarăș cum, după ce să vor plini șapte vacuri, ádecă șapte mii de ai de la începutul zidirei lumii, să să săvîrșască toți oamenii. Și până atuncea este vreme a face omul și rău, și bine. Și atuncea să va face învierea morților și giudețul faptelor, și plata căruia după faptele sale. Și aceia carii au petrecut bine să va da împărăția de veci, și viață

^I În manuscris este omisă, din greșală, la sfîrșit de rînd, silaba finală a cuvîntului: „toa”.

^{II} În manuscris, accentuat: „simbătá”.

^{III} În manuscris urmează: „și toți”, înlocuit cu: „și alți”; este tăiat: „toți” cu o linie, dar: „și” a rămas, din greșală.

99^r nesfârșită, și bucurie și veselie, carea nice ochiul au vădzut, nice ureche au au // dzit, nice întru inima omului s-au suit gândurile acestea carele au gătat Dumnădzău celora ce-L iubăsc pre Însul; așjidirea iarăș celora răi certare și muncă în veci neclintită și nesăvîrșită. Deci acmu socotește gîndul simbetei și sărbătoarea simbetei, și cum jîdovii, becisnicii, ca și la^I altele multe fură înșelați, ca niște urgisiți de cătră^{II} Dumnădzău.

Alta pentru bucate^{III}, căci noi le mîncăm toate, iată că răspundem: Dumnădzău, Svinția Sa, toate cîte au făcut, le-au făcut foarte bune. Deci, de vreme ce le-au făcut bune, pentru căci au vrut, tu ce ai învățat legea ca să nu mîncăm ci ne va fi voia? Și încă Dumnădzău singur au arătat cum *Iată că le-am dat toate voauă să le mîncați, ca și iarba de pre cîmp*¹⁸¹. Ce nûmai ce este aceasta, fiind întăi rodul jîdovăsc cel năsilnic și cumplit, încă în pustiu le trimitea Dumnădzău de le viniia în toate dzile mană din ceri, și ei tot tînjiia lui Moiséi, și încă mai vîrtos lui Dumnădzău, // și-și aducea aminte de carnea ce mînca la Misíri, și de alte bucate, iară mai vîrtos au fost poftind carne de mascur. Și pentru acesta lucru dătătoriu de Legea Veche, Moiséi, conteni multe lucruri de acestea ca să nu mîncăm, ce au făcut acesta lucru pentru jîdovi, pentru ca să-i desparță de tot dintru pofta Misíriului, să nu-și mai aducă aminte de acoló, pentru căci că, macar că toți oamenii pre atuncea au fost dați cătră credința bodzilor, iară eghiptenii mai vîrtos decît toate limbile s-au fost închinînd dobitoacelor și altor jiganii, și-i ținea în loc de dumnădzăi, și celea ce ei ținea dumnădzăi, pre acelea bine învăța Moiséi de le giunghea și le făcea jărtvă lui Dumnădzău, ádecă dintru dobitoace, bou, vacă, capră, iară pre mascur îl opri și de jărtvă, și de mîncat, pentru căci foarte l-au fost cinstind tare, iară dintru paseri turturele, porumbi. Așjidirea și jîdovii, învățîndu-se de aceia, făcea pre urma acolóra.

Deci, socotind Moiséi să schimbe obiceiiele lor ce au învățat la Eghípet, déde învățătură ca să giunghe acelea dobitoace ce ei le ținea dumnădzăi, 100^r pentru // ca să cunoască cum sint niște oameni de nemică și să închină la lucruri de nemică. Și lucrurile celea ce ținea eghiptenii mai scumpe și mai alese de treaba hranei trupului, în ce chip era și mascurul, învăță-i să nu-l mănînce, pentru tăierea poftii lor, pentru căci nemîncînd^{IV} mascur, să nu-și aducă aminte iarăș de Eghípet^V, cînd au fost, au ei, au feciorii lor, să nu-și aducă aminte ca să să întoarcă iarăș la Eghípet.

^I Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „la”.

^{II} În manuscris, șters parțial, lecțiune probabilă: „cătră”.

^{III} Pe margine, notă aparținînd lui Costandin Veisa, proprietar al manuscrisului.

^{IV} În manuscris, greșit: „nemîncînd”.

^V Idem: „Eghipep”.

Iară Domnul Hristos și apostolii Svinții Sale nici un lucru nu-l opriră de mâncat, ce toate le slobodziră, iară de sint niscare lucruri și dobitoace carele nu le mîncă creștinii astăzi, acesta lucru îl fac dintru obiceiul vechi, și nu s-au deprins a le mîncă, au de bună voia lor, au de vro învățătură a Svintei Evanghelii, au altor dascăli. Căci la Legea Veche era acestea învățături¹, iară la Evanghelie nu era, ce acmu sint la voia omului. Ce iarăș vom dzice, dintru obiceiul vechi multe dobitoace nu vom să mîncăm, și în ce chip și călugării noștri să feresc de toată carnea, ce nu pentru căci este

100^v carnea spurcată nu vor să mînce, ce pentru căci le este voia // să petreacă viață mai aleasă decît noi și petrecere mai curată. Pentru aceea să feresc de carne, pentru petrecerea și folosul trupului să feresc. Deci iată că dintru cît am scris și am arătat poți să pricepi cum nu este Legea împotriva Evangheliei lui Hristos, nice iarăș Evanghelia cu Legea Veche, pentru căci la toate lucrurile să tocmesc la un gînd, numai atîta că neputința Legii Vechi o plinește Evanghelia.

Alta, de-ți este voia să vedzi cum Legea Veche n-au fost deplină, ascultă ce dzice Dumnădzău dintru rostul prorocului Ieremiéi: *Iată dzile vor vini, dzise Dumnădzău, și voi plini întru casa lui Izrail o făgăduință noauă. Nu după făgăduința ce am făcut cătră părinții lor întru aceea dzi ce i-am luat la mîna Mea, pentru ca să-i scoț din pămîntul Eghipétului. Pentru căci ei n-au stătut întru făgăduința Mea, și Eu încă i-am părăsit dzise Dumnădzău. Și aceasta va fi făgăduința ce voi face cu fiii lui Izrail, apoi*

101^r *după acelea dzile, dzice Dumnădzău: Dînd legile Mele întru // gîndul lor, și le voi scrie întru inimile lor, și le voi fi lor Dumnădzău, și ei vor fi oamenii miei. Și nu va mai învăța fieștecarele pre fratele său, și pre de aproapele său, ca să-i dzică: «Cunoaște pre Dumnădzău», pentru căci toți Mă vor ști atuncea, dintru cel mic până întru cel mare. Pentru căci voi fi milostiv și îngăduitori la nedreptățile lor, și nu-Mi voi mai aduce aminte de nedreptățile lor și de greșelele lor¹⁸².*

Rogu-te acmu cercetează acestea cuvinte cu multă socotință. Dzise Dumnădzău: „Iată că vin dzile, și voi plini la casa lui Izrail, și la casa Iudei făgăduință noauă”. Dzacînd cum va plini, arată cum cealaltă n-au fost plinită, și dzicînd „noauă”, arată pre cealaltă „veche”, și cum nu să va mai băga nice într-o samă. Și încă mai ales arată cum „Nu după făgăduința ce-am făcut cu părinții voștri, și n-au ținut, pentru căci n-au vrut să stea întru aceea, și m-am ferit de cătră înși”, dzise Dumnădzău. Deci de acesta lucru să alege cum s-au vechit cea veche și s-au dat alta noauă. Apoi iarăș dzice cum „Voi fi lor Dumnădzău, și ei^{II} vor fi mie oamenii miei”, și cum

101^v „Mă vor cunoaște toți pentru // căci nu-Mi voi aduce aminte de nedreptățele

^I În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „învățături”.

^{II} În manuscris, șters, lecțiune probabilă: „ei”.

lor, și de păcatele lor”¹⁸³. Vedzi cum au lepădat pre rodul jidovăsc și-i goni departe, și pre limbi la carele să dède fǎgăduința noauă și Evanghelia, pre acestea le pusă numele cum sint oamenii lui, și casa lui Izrail și a Iudéi, și limbilor dzise și socoti să le fie Dumnădzău, iară jidovilor nu. Pentru căci pre ceia ce Hristos le dzise „fiii diavolului”, cum Dumnădzău și Părintele să le dzică cum sint fiii lui, și cum să le dzică cum sint oamenii lui? Așjidirea și cu mijlocul Isaie arată dzicînd: *Așe dzice Dumnădzău: «Din Sión va ieși legea și cuvîntul lui Dumnădzău de la Ierusalim»*¹⁸⁴. Deci ce lege alta au ieșit de la Ierusalim sau de la Sión, fără numai învățatura lui Dumnădzău Hristos și Svînta Evanghelie? Pentru căci Legea Veche a lui Moiséi s-au dat la măgura Sinaiei cătră cei nemulțămitori jidovi, iară Cazania și Evanghelia lui Hristos de la Ierusalim fu ieșită.

102^r Ce ascultă de vedzi. Ori fie ce om ce face o colibă, el nu pune grije ca aceea să o facă cu toată socotința, iară cînd face casă, atuncea cu toată puțința lui silește să o // facă mai iscusită și să-i puie temelie bună, să fie întărită cît mai bine, și o acopere foarte bine, pentru căci va să lăcuiască într-însă. Într-acesta chip s-au tîmplat și la Legea Veche, și la Evanghelie. Pentru căci Evanghelia, știind Dumnădzău cum să va odihni într-însă, au făcut-o deplină și desăvîrșită, și svîntă, și dreaptă. Iară la Legea Veche n-au făcut așe, ce vrînd preste puțină vreme să o facă să rămîie de nemică, pentru aceea au dat-o cum are fi o arătare, și apoi au dat Svînta Evanghelie cu carea plini neputința Legii Vechi. Iară în ce chip pentru Domnul Hristos au arătat prorocii și alte lucruri cu cuvinte, altele cu arătările le arată și pentru Hristos, și pentru ucenicii lui, într-aceia chip și pentru Legea Veche arată, înțelege tainele amîndoauă, amîndurora fǎgăduințelor.

102^v Isac vrînd să blagoslovască pre fiul său cel născut dintăi, pre Isáv, Dumnădzău nu vru așe, ce și fără de voia lui încă blagoslovi pre Iacov, carele era mai apoi fecior. Deci Isav era tocma pilda Legei Vechi a jidovilor și a Legii Vechi jidovești, iară Iacov era pilda Evangheliei și a limbilor. Iară Iuda, fiul lui Iacov, născu pre Fares și pre Zára. // Și viind Zára să nască, numai ce-i ieși mîna, iară trupul n-au ieșit. Și-i legă mîna mamca cu mătase roșie. Copilul iarăș trasă mîna în lontru, și născu pre urmă fratele lui Făres. Socotind mamca acesta lucru, ea dzise: *Pentru căci să strică gardul pentru tine?*, deci gardul de toți prorocii să dzice Legea Veche. Deci cine învăță pre mamcă cum sint doi cuconi, și pentru căci legă acea ață roșie la mîna pruncului, și pentru căci-i dzise acesta cuvînt „pentru căci s-au stricat gardul pentru tine?”, ádecă tu ai¹ fost pildă Legii Vechi? În ce chip întăi te-ai arătat puțin lucru, și apoi te-ai ascuns, și fratele tău, ce era să iasă apoi, au ieșit întăi, și într-aceia chip și gardul, ádecă Legea Veche, să va arăta întăi puțin, și de-aciia să va ascunde,

¹ În manuscris, greșit: „a”.

căci va covârși pre însă Svînta Evanghelie, și va ieși mai^I înainte decît toate altele. Deci, de unde știi mamca cuvinte ca acestea de le^{II} arătă? Cu adevărat că de la Dumnădzău îi vini năstavul acela, și tot Svîntul Duh, carele au grăit și cu mijlocul prorocilor, au grăit și cu însă.

103^r Ce mai vîrtos la prorocul Ieremia arătă Dumnădzău mai ales cuvîntul carele // îl grăi cum *Vor vini dzile ca acelea ce să^{III} vor trece făgăduințele vechi*. Vedzi cum și cu prorocii și cu arătări închipuî Dumnădzău acestea lucruri, și cum va rămînea Legea Veche ca o umbră, iară Evanghelia pururea folosește, de vreme ce este deplină și întru nemică lipsită.

Ce jidovii, becisnicii, nice pre Legea Veche nu caută, nice împlă după învățăturile acelea, ce în toate dzile fac cu miile greșele, și păcate păgînești. Și pentru păcate nu am ce le dzice, căci cine este acela ce nu face păcate? Ce dzic pentru căci fac preste legea lor multe lucruri păgînești. Iară de vor și vrea să plinească legea aceea, puțină nu este, pentru căci Dumnădzău au răspuns cum Ierusalimul să fie mitropolie și cap tuturor cetăților jidovești, și acolo era și besereca jidovilor carea au făcut-o împăratul Solomón. Și-i învăță Dumnădzău acolo să facă jărtvele, și tămîile pentru păcatele lor, iară afară din aceea beserecă și dintru acela loc jărtve ca să nu să facă. Și de vreme ce cetatea aceea s-au stricat, și preuție nu este,

103^v nice au loc de jărtvă, ce mai au de acmu // înainte? Iată că toate să trecură. Pentru acesta lucru, și pentru alte pricinē multe, ei acmu nice creștini sint, pentru căci Evanghelia nu o cred, nice eretici, căci nice unui eretic n-au urmat, nice musulmani, căci n-au ascultat pre Mahmet, ce sint ca niște vite, nice știi ce cred, nice știi în ce sint, ce sint niște oameni periți. Vedzi că ceia ce să gîndesc cum sint drepți și împlă drept, aceia să află în fundul mării, și în fundul iadului? Acmu eu socotesc cum este destul atîta.

Așjidirea, acmu au vinit vremea ca aceea și și pentru toate acestea cîte ne-ai scris noi a-ți răspunde n-am făcut preget, ce de toate pre rînd ț-am răspuns, și ț-am arătat, și de cîte ne-ai scris cu scrisoarea, și de cîte ne-ai poroncit, toate le-am răspuns pre rînd, făcînd voia ta întru tot. Adu-ți aminte acmu și tu de cuvîntul tău, că la svîrșitul scrisoarei tale așe dzici că „La omul înțelept puțin trebuiește, și un cuvînt este destul”, care lucru așe este adevărat. Deci, de vreme ce un cuvînt este destul la

104^r un // înțelept, cum mărturisești tu, și adevărul arată, de va audzi înțeleptul cuvinte multe și bune, și adevărate, și nu le va crede, nice va avea vrun folos dintru însele, oare nu este vrednic de multă hulă și

^I Idem: „ma”.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „le”.

^{III} Idem: „să”.

sudalmă? Deci, de vreme ce Ț-am trimis cărțile acestea, te poftesc să le socotești cu multă nevointă, și tot câte un cuvânt alege ca să înțelegi. Și vei afla odoară multe întru aceasta carte, căci noi nu le-am scris dintru gândul nostru, sau dintru inima noastră, ce dintru toate cărțile lui Moiséi, de la proroci, dintru Psaltirea lui David și din Evanghelie, carele Mahmet și toți musulmanii le mărturisesc cum sint svinte și adevărate, și drepte.

Deci dintru acestea cărți arătăm noi pre Hristos Fiul lui Dumnădzău adevărat, și om deplin. Și acestuia să închină Avraám ca unui Dumnădzău, și-L fece giudeț a toată lumea. Acesta este pre carele îngerii Îl laudară, și-L ținea asupra capetelor sale, carele Îl vădzu Daniil de viniia cu nuouării ceriului pentru ca să giudece toată lumea. Acesta este Celuia ce-I slujește

104^v toată lumea, vîntul, marea, și altele // toate. Acesta este pre carele, vădzindu-L iadul, își pierdu împărăția, dacă audzi glasul lui Hristos: *Lazăre, ieși afară*, carele au fost de patru dzile mort, și într-acesta chip să plini poronca Lui. Ce voi mai dzice altă? Iată că pre Însul Îl mărturisi David, și întâi Părintele Ceresc de atîtea ori, iară și David dzise: *Toate limbile bateți în palme și cîntați lui Dumnădzău cu glas de bucurie. Pentru căci este Împărat a tot pămîntul Dumnădzău. Cîntați cu înțelepciune. Dumnădzău împărăți la limbi*, în ce chip am arătat mai pre larg mainte. Pentru căci aicea nu grăiia David pentru Părintele Dumnădzău, nice pentru dumnădzăirea Fiului Său, căci că mainte era Dumnădzău, ce numai pentru împelițarea ce fece apoi Fiului lui Dumnădzău, pentru căci toate limbi I să închinară Lui. Și după ce I să închinară, mai vîrtos după nașterea Lui, I să dède toată cinstea și mărirea, în ce chip și Daniil, și David au arătat. Și Domnul Hristos, încă după învierea Svinției Sale, arată dzicînd, și încheind toate prorociile, și așe dzice cătră apostóli: *Datu-Mi-S-au toată puterea și în*

105^r *ce // riu, și pre pămînt. Păsați de învățați toate limbile întru numele Mieu! Cine va crede și să va botedza să va spăsi; iară cine nu va crede va peri*¹⁸⁵.

Vedzi acmu cum să arată cu adevărat, cum prorocii grăiesc, și singur Hristos, pentru împelițarea ce fece Fiul lui Dumnădzău dintru Preacurata Fecioară Mária, și pentru Dînsul sint toate mărturiile pentru neputința oamenilor? Iară Lui, de vreme ce este Dumnădzău, nu-I trebuiește nice o dovadă de acestea. Pentru căci ce mărturii trebuieesc lui Dumnădzău? Ce, în ce chip au arătat prorocii pentru împelițarea lui Dumnădzău, pentru naștere, pentru văznesenia Lui, pentru multe lucruri ce au făcut, și pentru legi, încă s-au arătat multe videnii, și multe prorocie s-au grăit de multe ori, acmu trebuiește a arata și dintru însele.

Moiséi cel mare, de nu are fi trecut ruda jidovască prin Marea Roșie, iată că are fi perit de Faraón, și Isús, fiul lui Naviin, de nu are fi desfăcut

105^v Iordanul în doauă, // nu are fi trecut jidovii la pămîntul cel făgăduit; căci apropiindu-se de Iordan Chivotul, să desfeceră apele, și trecură pre uscat.

Carea era pildă Svintei Preciste, ce au făcut Fiul lui Dumnădzău trupește.

Ilie, făcînd un jărtăvnic și puind lemne și jărtva deasupra, nu puse foc întru însele, ce încă împlînd jărtăvnicul de apă, făcu rugă, și să pogorî foc din ceri și arsă jărtva. Vedzi cum toate lucrurile cîte sint la noi, la creștini, cinstite dintăiași dată, au fost pildă altele acestora dintru Legea Veche?

106^r Acestea toate și altele ca acestea au fost pildă botedzului, pentru căci fără botedz nu poate să fie om să să spāsască. Pentru acesta lucru și Hristos dzise: „Cine va crede și să va botedza să va spāsi, iară cine nu va crede să va osindi”. Deci, de vreme ce este așe lucrul acesta, cu adevărat de mult rîs vă sint toate isprăvile voastre, de vreme ce cărțile le cetiți, și pre Dumnădzău, ce-i scris în cărți, nu-L cunoașteți, și nu-L cinstiți, întru care cărți să arată // Dumnădzău, dzicînd cum au fost Dumnădzău deplin, și om desăvîrșit.

Deci, macar că nu nice am vrut să lungim cuvîntul, una pentru să fugim de vina cuvintelor celora multe, alta pentru neputința ta, ce pentru aceea și cîte am scris destule sint ca să arate ce este adevărul fieștecine, cît va fi de prost și neînvățat. Pentru aceea foarte să te iei aminte, pentru căci la tine fu plinit acesta cuvînt.

În ce chip au urmat cuvîntul acesta și la rodul jidovăsc, căci lor le-au dzis Dumnădzău cum *Vor avea foamete, nu de pîne și de apă, ce foamete de înțelepciunea lui Dumnădzău*¹⁸⁶, care lucru s-au și plinit, pentru căci de cînd muri Hristos, de atuncea luară aceasta urgie mare asupra lor și toate învățăturile lor și svințeniile fură lipsite.

106^v Acesta lucru fu și la tine. Căci n-ai fost învățat, nice ai audzit învățatura lui Hristos, nice a lui Dumnădzău^I, pentru aceea ai îmblat întru întunerecul acesta. Iară acmu, de vreme ce ți s-au trimis cuvintele dumnădzăiești și dăscăliile svinților proroci, socotește-le cu // bună socotință și cu minte deplină, și te ferește, nu mai îmbla^{II} întru întunerec, căci să să plinească la tine cuvîntul cela ce scrie David: *Fii omenesti, până cînd veți fi cu inimi grele? Pentru căci iubiți deșertul și cercați minciuna? Cunoașteți cum Dumnădzău au făcut minunat pre prea podobnicul său*¹⁸⁷, âdecă pre Hristos, sau alt cuvînt, a lui Solomon, unde dzice cum *Întru suflet rău nu va întra înțelepciune să să sălășluiască, nice la trup ce va fi supus supt păcat*¹⁸⁸, nice te asămăna ca și un pămînt ce este pustiu și naște tot spini și ciuline, ce te fă ca un pămînt cu bun rod, care pămînt dă roada sa în treidzeci de părți, și șesedzeci, și o sută. Așe și tu priimește cuvîntul lui

^I În manuscris, din greșeală, se repetă: „pentru”, primul fiind tăiat cu mai multe linii.

^{II} Omis în text, adăugat pe margine, de aceeași mînă: „îmbli”, în loc de forma corectă: „îmbla”.

Dumnădzău și te arată cu roadă bună înaintea Lui.

107^r Și așe, mă rog lui Dumnădzău, Celuia ce au făcut ceriul și pământul, Acela singur ca să-ți deșchidză inima ta și să înfrîmșeședze sufletul tău, ca să faci lucrurile spăseniei și să moștenești raiul^I și binele cela ce este într-însul, și împără // ția de veci carea au gătat-o Dumnădzău celora ce-L iubăsc pre Însul, căruia I să cuvine mărire depreună cu Fiul Său, Cela fără de început, și Cela prea svînt și dătători^{II} de viață a lui Duh Svînt, acmu și pururea și în veci, și în veci de veci, amin!

Sfîrșitul al patrule răspuns a lui Melentie cătră pers.

^I În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „raiul”.

^{II} În manuscris, greșit: „dădătători”, silaba: „dă”, repetată, este ștearsă cu două linii.

Manuscrisul 91 de la ANR - Iași

IOAN CANTACUZINO

[Patru orații împotriva lui Mahomed]

traduse în limba română
la mijlocul secolului al XVII-lea de
Nicolae Spătarul (Milescu)

Cuvîntul întâi asupra lui Mahmet

107^v Fieștecare om ce va să grăiască împotriva altuia are două gînduri: unul întâi să-și arate gîndul său cum este adevărat și poronca lui chiară și adevărată, și alta să supuie cuvîntul celuiia ce supune poronca lui // și i să pune împotriva. Deci fie carele ce grăiește din lege cu altul așa face. Deci, de vreme ce și noi am arătat destul pentru credința lui, și încă voi dzice eu și alta, mie așa-mi pare cum mai bine să nu poată fi decît acesta răspuns ce am făcut acmu, nedejduind și eu la aceasta treabă cu mijlocul Svîntului Duh, carele ei nu-L cinstesc, ce-L țin fără cinste, iară noi, ca unui Dumnezeu ne închinăm.

108^r Să socotim carele sint cuvintele ce au căscat de au vărsat fiul pierdzărei, Mahmet, împotriva lui Dumnezeu Celui Înalt, și Adevărului. Și nu facem noi acesta lucru, adecă uitînd ce am dzis mainte, cum nu vom sta a dovedi cum sint rele toate cuvintele lui Mahmet, ce numai vom arăta de vom socoti pre amănuntul toate blăstămurile ce au arătat Mahmet împotriva lui Dumnezeu, și au sămănat și toți următorii lui, și asupra lui Hristos, și a împelițării Svinții Sale, luînd pricinile de cătră Însul. Deci, ca să nu ne arătăm cum nu putem răspunde pentru vro proștime, ce ne // ferim, vremea este acmu, cu ajutoriul lui Dumnezeu, ca să folosim celora ce cearcă adevărul.¹

108^v Întru dzilele lui Iráclie, împăratului grecesc, ce împărăția la Țarigrad, la 609 de ani de la Hristos, după împelițarea Svinții Sale, născu un om rău dintru firea lui și nebun, carele puse gura lui în ceri și grăi împotriva lui Dumnezeu Celui Înalt, suduind tot binele, pre carele, de l-are chema neștine fiul pierdzării și tată minciunei, nemică nu are greși; numele lui era Mahmet; ruda și feliul lui era arapi, la minte rău, la suflet camai rău. Acesta, cădzind la mînule unui eretic, să învăță de însu și priimi semințele aceluia, carele le-au sămănat diavolul întru inimile lor amînduróra. Și el, adăpîndu-le cu vicleșugurile lui, le adaoșe de fece una într-o sută de părți, ce altă nu răsăriră fără numai ghimpi și ciuline, căci el întâi sămănînd într-acesta chip acestea minciune și în // preunîndu-le toate cu altele multe visuri ale sale și minciune, fece o otravă deplină și curată, cu carea otrăviia sufletele inimilor proaste. Și atuncea, aflînd pre nește oameni proști ca niște dobitoace, întâi la dînșii

¹ Pe margine, notă aparținînd lui Costandin Veisa, proprietar al manuscrisului.

borî otrava aceasta. Aceștea era niște oameni proști de păștea dobitoace, și altă nemică asupra lor nu avea, fără numai căci păștea vitele și trăia depreună cu însele.

Iară socotință omenească întru înșii nu era, nice minte, unde cazanie, unde învățătură, unde cărți? Nice gândia ei sau să știe cum sint de acestea într-aceasta lume, pentru căci, ca niște jiganii sălbatece, carele nice dănăoară nu să îmblîndzăsc, să afla prin munți, și pre la pășune, pentru care lucru cu cale are dzice neștine, dobitoace cu grai numai, iară nu cu minte, pentru căci așe este dat între toți oamenii de cătră Dumnădzău, cum mai rău lucru altul nu este fără de omul carele nu are învățătură asupra sa.

109^r Ce pentru aceea, fieștecare om, cât de prost, tot cîte oarece știe, nu este de tot pedestru, căci apoi are fi cădzut și fieștece om, cum au cădzut și becisnicii arapii, căci ei // să gândia cum este bine, și așe cădzură la rău, și cercînd cale de spăsenie, cădzură în mare rîpă. Pentru căci acesta Mahmet, înșelîndu-i întru înșelăciunile lui, i-au pus prin pustii și prin munți, și prin locuri ca acelea ce Dumnădzău le vede. Acestora li s-are cuvini să dzică: „Ferește-ne, Doamne, dintru silța ce ne-au pus, și dintru vrajbele ce fac păcatul”, și cum „Pune, Doamne, giudeț pre înșii”. Iară pentru acesta lucru tot nu să îndreptează ei, pentru căci întru tot pămîntul s-au înțeleș glasul apostolilor, și în toată lumea s-au propoveduit Svînta Evanghelie, la jîdovi și la toate limbile, întru mărturiile lor. Și ce este mărturia limbilor? Singură Evanghelia și mărturia apostolilor, ce au arătat în toată lumea Evanghelia, dintru carii alții s-au închinat lui Dumnădzău, alții n-au priimit, și alții au priimit, ce au priimit puțin, și iarăș s-au întors la rău, macar că nu s-au închinat bodzilor, iară pentru aceea au cădzut la multe erese.

109^v Acesta om protivindu-să diavolului, diavolul iarăș și el fiind carele cădzu ca un fulger din ceri, carele nu lase // nice un om să să aședze într-un loc, ce tot silește de-i amestecă în multe feliuri, pentru ca să-i despartă de cătră Dumnădzău, carele acela ce poștește să facă pre toți următori matcei focului¹⁸⁹, și streini de cătră Dumnădzău. Iară de este așe, ca să dea fieștecine samă de păcatele sale la dzua de giudeț, ce-ți pare că va răspunde acesta om de nemică, carele au înșelat pre atîția oameni și i-au înstreinat de cătră Dumnădzău? Iară macar cum nime nu poate să scoată pre cel drept din mîna lui Dumnădzău, iară pentru aceea, mișel de acesta, vai de el, că acesta este neprietin lui Dumnădzău și cere ca să ia pre ai săi, macar cum n-are nice o putere.

Acesta om avea epilipsie, boala cea rea, ce să dzice rumânește „cea nevoie”¹⁹⁰, deci cînd îl lovia boala aceea, el să tăvăliia și aspuma pre la gură. Deci socotiți ce marghiol fu acesta cîne Mahmet? Meșterșugu și dzise că nu este îndrăcit, ce așe dzicea el că-l apucă Dumnădzău. Pentru căci dovedia că vine arhanghel Gavriil la dînsul, deci nepuțînd suferi videnia, el cade gios ca un mort; iară după ce ia învățatura dumnădzăiască,

110^r iarăș să întoar // ce la sine. Deci dzicea cum fu poroncit de cătră Dumnădzău ca să arate toate cîte au vădzut și cîte au audzit de la Dumnădzău, și au învățat de cătră însul. Întăi pre sine să dzice că este proroc și apostol dumnădzăiesc.

Al doile au scris o carte și-i puse nume Coran, așijdirea alta ce să cheamă *Legea lui Dumnădzău de mîntuire*, iară arăpește să cheamă *Din ele salem*. Eu încă stau de mă mir în ce chip își puse numele lui „proroc”. Căci unele^I numere închipuiesc și arată moșia omului, cum am dzice: greci^{II} și machidoneni, și altele iarăș, pre obraz au statul omului, cum am dzice: Petrea, Pavel, altele arată ruda, cum am dzice: Catacozîni, Paleolôgi, altele meșterșugul, ádecă: doftor, căpitan, filósof; altele iarăș arată și alte puteri omenesti, cum am dzice: apóstol, dáscal, proroc și altele. Deci putem dzice noi că, de ș-are fi pus numele „apóstol” númai, s-are fi ascuns minciuna lui. Iară dzicînd proroc, să dzise deci pre ce sămn să-l cunoaștem cum este proroc. Pentru căci toți prorocii au prorocit pentru Hristos, și pentru jîdovi, și pentru altele // multe încă au arătat, carele foarte curund s-au fost plinind, și altele iarăș cu zăbavă multă. Ce pentru aceea, toate prorociile să pliniră, iară acesta, nesocotind acesta lucru rău și minciuna cum o va coperi, să și fece pre sine proroc, fără de nice o omenie, carele era așe departe de darul prorocesc, cît netocma să fie proroc, ce încă nice ca prorocii cei mincinoși nu era, carii era atuncea de înșela oamenii, ce númai așe, fără socotință, își puse numele lui „proroc” și „apóstol”.

Putea-are neștine a întreba pentru acesta lucru: în ce chip, fiind ei proroci mincinoși, să încredea oamenii cătră înșii, și cum să înșela întru învățăturile lor? Aceasta întrebare nu este foarte afară de cale, ce putem să o dezlegăm. Dumnădzău scoțind rodul jidovăsc de la Eghipét, cu multă putere și mărire-i scoase afară și le dăruí, pre lîngă alte daruri, și proroci, pentru ca să procească întru înșii cuvintele dumnădzăiești. Deci uneori dzice: *De mă veți asculta, veți mînca binele pămîntului, iară de nu mă veți // asculta, cuțit va mînca pre voi*¹⁹¹, și aceasta învățătură are împreunare cu milostenie și cu dreptate, și cu spaimă. Altă dată arăta prorocii mînia lui Dumnădzău, cumu-i va da pre mîna limbilor cu multe robii^{III} și războaie. Deci nu vrea să asculte de cuvintele cele drepte a prorocilor celora drepți, ce căsca și credea în gura prorocilor celora mincinoși, carii dzicea: *Așe dzice Dumnădzău: «Paace, paace!»*¹⁹².

Și ei nu credea prorocii cei adevărați, ce să afla întru multă păgînatate. Pentru acesta lucru să ferii de Dumnădzău, și întra întru

^I În manuscris, greșit: „une”.

^{II} În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „greci”.

^{III} În manuscris, greșit: „robéi”.

prorociei aceia duh de înșelăciune și, macar că de un întunec de ori tot minția ei, iară câteodată lăsa Dumnădzău și pre înșii de grăia, cu dreptul, pentru folosul oamenilor ce credea întru înșii, în ce chip și unul dintru dînșii, Sedéchie, au fost făcut coarne de her și au fost îndemnat pre Aháv, împăratul jidovăsc, să margă asupra Síriei, dzicînd că: *Au dzis Dumnădzău cum «Cu acele coarne vei împunge Síria»*¹⁹³. Ce apoi să duse și peri. Ca acestea multe să făcea atuncea spre învățătura altora. Iară acesta păgîn

111^v Mahmet le făcea // toate pentru stricarea oamenilor ce să afla atuncea și cîți au urmat lui. Pentru care lucru acesta Mahmet fece cartea aceasta, și-i puse numele *Legea lui Dumnădzău cea de mîntuire și adunare poroncilor dumnădzăiești*, în ce chip vom arăta și înaintea. Și tocmește cartea aceasta cu trei lucruri: întâi cu muncă și cu năsilnicie, a doa cu minciuni, a treia cu prepus bun, împreună cu poftele trupului, pentru carele am arătat și la al patrulă răspuns, și acmu iarăș nu ne vom feri ca să nu dzicem cît ne va da Dumnădzău întru rostul nostru.

Moiséi acel mare și fericit fu trimis de cătră Dumnădzău pentru ca să scoată fiii lui Izrail de la Eghípet; deci întâi îi déde arme multe, minuni și înfricoșeri, apoi, scoțindu-i de acoló și vinind în pustiu, iarăș cu multe minuni petrecea acoló. Și grăia cu Dumnădzău, nu în vrun unghi sau pre ascuns, ce la arătarea tuturor, și așe luă legea de la Dumnădzău; deci luînd

112^r legea aceea, toți o priimiră, de vreme ce știa cu // adevărat cum au fost pogorîta din ceri. Și după aceea iarăș multe minuni făcea și arăta, după moartea lui iarăș, cîți proroci au fost, Isus Naviin, și Ilie, și Eliséi și alții. După aceea iarăș, în dzilele de apoi, pogorîndu-se Hristos ca un Dumnădzău, dovedindu-se de cătră toți prorociei, după cum să cuvine, dumnădzăiește, și nu pentru căci trebuiește lui Dumnădzău a să mărturisi, ce pentru slăbiciunea oamenilor și proștimea lor să arăta și cu prorociei, căci cu adevărat mare lucru este împelițarea Fiului Dumnădzăiesc.

Deci luînd mărturiile, după cum arătăm mai sus, de la^{II} Adám, și de la Nóe, și de la Avraam, și de aiurilea, și așe să feceră multe minuni, carele nu le putem să le arătăm pre amănuntul, și văznesenia, și preaobrajenia și altele întru carele fu dovedit de cătră Părintele și Dumnădzăul Cel de Veci, și așe fu dovedit și Fiul lui Dumnădzău.

Ce pentru aceea trebuiește iarăș să întoarcem cuvîntul de unde

112^v l-am lăsat. Moiséi, după cum dzicem mai sus, luînd // mărturiile^{III} de cătră Dumnădzău, singur așijdirea și din minunile cele multe ce făcea de multe ori încă să arătă. Așijdirea și Domnul Hristos, iarăș unele luă de

^I În manuscris: „va”.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „la”.

^{III} În manuscris, urmează: „mai sus”, repetat la copiere, din greșeală, din poziția anterioară.

cătră proroci, altele de cătră sine, în ce chip să arată la Svînta Evanghelie.

Pentru căci Mahmet arată cum toate cărțile dumnădzăiești sint svinte și alese decît toate altele, arată cum este dreaptă și aleasă, și adevărată, nu numai într-un loc, ce întru o mie de locuri, și dzice că sint însămări dumnădzăiești, în ce chip și la capul lui Ionă ce să cheamă la Coran dzice așa: *De veți vrea să vă îndoiiți pentru cîte lucruri v-am descoperit eu, cercați de la aceia ce mainte au cetit cărțile decît noi, și așa veți afla adevărul*. Deci socotim cine sint¹ aceia ce au cetit mainte cărțile decît Mahmet? Fără numai jidovii, ce au priimit legea de la Moiséi și de la proroci, și apoi creștinii, carii apoi au luat învățatura de cătră Moiséi și de la Evanghelie, și de cătră învățăturile apostolilor. Iată că vedzi cum întru acestea mărturii să dovedește cum Mahmet arată pentru creștini. Să-i întrebați voi, // musulmanii, căci așa vă dzice, în ce chip să arată și la capul lui *Elmaida*¹⁹⁴, ce a să dzică „masă”, care cap arată toate pre amănuntul.

Acum să vedem Mahmet dintru ce să îndemna, și ce duh l-au învățat a arăta aceasta lege, au să dzic mai bine aceasta păgînatate. Ce adevărat de la tată-său, de la diavolul, căci de-aiurilea mărturiile nu le-au luat, nice de la Scriptura Veche, nice de la proroci, nice de la Evanghelie, numai pentru căci le era tuturor un neprietin mare, de cătră toți era gonit și asuprit, și toți nu-l priimăsc. Și Moiséi dzise cătră fiii lui Izrail cum *Va rădica Dumnădzău proroc, ca și mine, dintru frații miei*¹⁹⁵, ádecă pre Hristos, în ce chip am arătat și mainte. Și Hristos încă dzicea apostolilor: *Să vă feriți de cătră prorocii mincinoși*¹⁹⁶.

Pentru aceea tot trebuiește a dovedi și lucrul acestuia proroc și să videm de unde este învățatura lui. Întru [1210]¹¹ ani după Hristos, după împelițarea Svînții Sale, veni un călugăr frînc, dintru ceata celora ce fac cazanii, ádecă dáscalilor, anume Ricáld, și așa vini // la Vavilon, unde era deșchisă școala păgînatății, și mult trudindu-se, învăță deplin limba arăpască, carele învățind toate legile turcești și izmailești, și le tălmăci din limba arăpască pre lătinie. Aceasta lege ce să cheamă Coran, carea s-au dat de cătră Mahmet, nu fu scrisă numai de dînsul, ce și de cătră alții, de Alá, gineri-său, și încă de alții, de șapte, căroră numerele sint acestea: Náfe, Eon, Óma, Elrisar, Asir, feciorul lui Hedir, Ómra, și feciorul lui Amer. Și luînd unul o lege, altul alta, și vrînd fieștecarele a întări legea sa, după moartea lui Alá și a lui Mahmet, să feceră multe războaie și vârsări de singe între ceia ce urmară lor. Iară acum să potoliră toate războaiele întru înșii, iară să întări

¹ Omis în text, adăugat pe margine, de aceeași mîna: „sint”.

¹¹ În manuscris, cifra este întreruptă, fiind parțial ștearsă în mijloc (sînt scrise numai literele chirilice care reprezintă cifrele 1000 și 10), refăcută după originalul grec; vezi PG, coloana 601.

întru înșii eresul lor și vrajba ce avea, ce unii priimăsc pre unul, alții pre altul.

114^r Ce legea ceea ce s-au dat afară fu dată și învățată de cătră un diavol. Căci fieștece păgînătate are cîte pre un diavol agiutori, iară aicea nu fu așe, ce // așeși gura diavolului grăia la urechea scriitoriului, cît și ceia ce sint acmu la Vavilon încă nu ascund adevărul, ce-l arată, iară cătră ceia ce îndrăznesc, ei arată și în voroavă cum credința carea țin ei nu este de cătră Dumnădzău dată, în ce chip socotesc ei, ce numai pentru frica morței n-au ce face. Și alta iarăș au sporit păgînătatea lor și aceasta lege, pentru căci nu știe acoló nime credința creștinilor.

Însă și dintru acei dascali ai lor, unul anume Halífa, s-au aflat la moartea lui de au avut cruce. Care lucru vădzindu-l, socotiră cum au fost creștin pre ascuns, și nu l-au îngropat în locul Halifálelor, ce într-alt loc deosebit. Pentru căci foarte știu bine învățații și cărturarii lor adevărul, și înșelăciunea lor, ce pentru frica morții, și alta pentru cinstea pementească, căci iubiră mai vîrtos cinstea omenească decît cinstea lui Dumnădzău, și așe astúpă ochii sufletului și îmblă întru întunec, și pentru frica morții pementești vor muri în veci. Iară la creștini nu este așe, ce pentru lege sint bucuroși să moară, pentru căci departe este credința creștinilor de cătră aceștea.

114^v Deci legea aceasta de Satána să în // văță și, cădzind la alți mulți eretici, să și mai înmulți. Pentru căci de la un Iácov a lui Vaenra^I învăță toate învățăturile ereticului Nestorie, pre carele preste puține dzile îl și omorî, și de la nește jidóvi, de la Finies și Avdíu, cărora și numerele le-au premenit, dzicîndu-le Abdúla și Salom, ori Perselem, învăță legea jidovască, iară și dintru alți nestorienii feceră movilă răutăților, pentru acesta lucru la Coranul lor să află scris multe dintru acelea erese, pentru căci de vreme^{II} ce amestecăturile^{III} rele strică feliul bun, dară cu cît mai vîrtos cînd să va tîmpla și feliul rău?

După^{IV} aceea, dacă luă Mahmet lege de la părintele său, de la diavolul, altă ce au socotit să facă fără numai învățăturile lui iarăș? Deci în ce chip acela văznesindu-se îndatăș cădzu și să apucă de minciuni, într-acela chip și Mahmet începu a să fâli și a să^V simeți^{VI}, și dzicînd, și scriind într-acesta chip cum *De s-are strînge toți oamenii și toți îngerii și*

115^r *toate duhurile, nu are putea să facă un Coran ca // acesta, în ce chip îl fac*

^I În manuscris, probabil lecțiune greșită a copistului: „Veáira”.

^{II} În manuscris, urmează: „ce ame”, tăiat cu mai multe linii.

^{III} În manuscris, greșit: „ametecăturile”.

^{IV} Idem: „du”.

^V În manuscris, urmează: „lăți”, tăiat cu mai multe linii.

^{VI} Idem: „și scriind”, tăiat cu mai multe linii.

eu. Și la capul ce să cheamă *Elasiar* el dzice de cătră fața lui Dumnădzău așe cum *De am trimite acesta Coran la o măgură, s-are spinteca în doauă de frica și de umilința lui*. Și nu numai într-acestea cuvinte să fălește și să laudă, ce și într-altele multe, în ce chip vom arăta mai înainte, pentru căci dzise cum *Singur Dumnădzău dzice cum pricepe Coranul, iară om nu poate*. Deci trebuiește acest dascal becisnic să știe cum învățătura aceasta nu este de cătră Dumnădzău, ce este pementească. Pentru căci David dzice cum *Dumnădzău va îndrepta pre cei smeriți întru giudeț, și va învăța pre cei smérini și pre cei supuși căilor Sale*¹⁹⁷. Dzice și Solomon cum *Celora smeriți Dumnădzău le va da dar, și celora siméți le stă împrotivă*¹⁹⁸. Deci, de vreme ce este într-alt chip celora siméți și mîndri, cine le va da învățatură spre calea dreptății?

115^v Cătră aceasta iarăș, pentru minciuna ceea ce pune temelie la toate lucrurile lui, ce vom să dzicem pentru acesta lucru? Căci nice un lucru nu este să nu fie minciună, au de tot, au de giu // mătate, au o parte, și uneori apucîndu-se de un lucru mic, de un sămn de dreptate, de-aciaa grămădește cu miile de minciuni pentru căci în ce chip nu este minciună. Întăi, în ce chip este cuvîntul acela ce dzice mai sus cum au dzis Dumnădzău pentru Coran, și viclenește pre Dumnădzău cum au dzis Dumnădzău că să va despica muntele de frica Coranului, și pentru marele Gavriil cum mergea la dînsul cînd l-au fost prinzind ceasul rău. Și iarăș, pentru numele lui Mahmet cum este scris în na dreapta scaunului lui Dumnădzău, încă mai den sus, și cum prorocînd pentru dînsul cătră fiii lui Izrail, Hristos dzise: *Cu veste bună voauă Mă arăt, arătînd voauă pre apostolul lui Dumnădzău, carele va vini după Mine, anume Mahmet*. Iară de vreme ce nu este scris nice la Legea Veche, nice la cea Noauă, ce este minciună ce au zidit cum ádecă pentru zavistie au scos creștinii numele lui. Ce acesta lucru l-am dovedit la locul său, unde s-au cădzut.

116^r Alta dzice acest măscărici cum *Eu n-am vinit cu minuni, ce cu sabie și cu paloș, și celora ce nu să vor supune supt // învățătura mea moartea le va fi certarea, sau să dea bir aceia*. Cu adevărat, căci vrînd să-și acopere becisnicia lui, pentru căci n-are de unde dovedi nice un lucru, pentru aceea arătă cuvîntul acesta. Deci meștersugui moarte, pentru ca să fugă arătarea nebunii lui, pentru căci de frica morței nu să arată nebunia lui. Pentru care lucru și următorii lui, cînd fac cazanie, golesc sabia, și așe învață și dzic despre partea lui Mahmet cum așe au dzis prorocul: *Pănă unde va sta sabia, va sta și legea mea, iară luîndu-se sabia, să va lua și legea*. Aicea să plinește cuvîntul lui David, unde au dzis cum *Sabie au scos păcătoșii, și-și împlură arcu să săgete pre oamenii cei drepți la inimă*¹⁹⁹, iară apoi să va plini și ce mai dzice prorocul cum *Sabia lor va întra întru inimile lor, și arcele lor să vor frînge*. Pentru căci brațele păcătoșilor să vor strica, și păgîinii să vor goni, și cei fără de lege de tot să vor pobedi²⁰⁰. Pentru căci

puțini sint de mor pentru bine, pentru aceea au mare cinste măcenicii lui Hristos.

116^v Așjidirea învață Mahmet cum nice unul dintru soțiile lui // să nu să pricească cu vrun creștin, căci să teme de blăstămăția lui, macar că aiurilea iarăș dzise cum să nu se pricească cu oameni de alte erese, carii vor fi năsilnici, nice cu mînie, ce cu multă milă și îngăduință, pentru căci nu este dată omului a agiunge pre om, numái lui Dumnădzău este dată, și fieștecine pentru sine va da samă numái, iară nu pentru altul. Și așe, nu numái¹ într-acesta chip să arată nestătători întru cuvîntul său, ce așeși întru toată legea lui tot așe s-au arătat, și la unele el singur grăiește împotivă și muștră. Căci au dires, și ca un nebun nu știe de unde au început și unde va să săvîrșască, și cu multe trude s-au pus cuvintele lui la o aședzare, și s-au făcut capete, pentru ca să să puie pre cale prîcinile lui. Pentru căci acesta ce învață să nu se pricească cu om năsilnic, în ce chip dzice la capul la *Eltenium*²⁰¹, și laudă pre sine și dzice cum nu este de aceia ce îndeamnă pre alții a să prici, și la capul ce să cheamă *Elbacára*²⁰², ce dzice „bou”, dzice cum *La legea lui Dumnădzău nu este silă, pentru căci dreptatea s-au pus la tocmală dintăi*.

117^r Acesta ce singur dzise cum celora ce nu vor // vrea să să închine legei lui le va fi moartea certarea, sau să dea bir, credzi el dzice mainte aceasta poveste. Deci mai mare silă decît aceasta este alt lucru în toată lumea? Și cum este de la Dumnădzău legea aceea ce schimbă rău pre alt rău? Și pentru căci cu lăcomia birului vor să-și potoale mînia să nu omoară pre oameni, și de nu le vor da, să-i omoară. Și Firea, au Dumnădzău, să dzic mai bine, pentru acesta lucru au făcut pre om și s-au dat întru sufletul lui, depreună cu altele multe, pofta și mînia, și graiul. Căci pentru pofta să priimască răul au binele, ce mai vîrtos binele cel mare, ádecă pre Dumnădzău, și tot binele. Și așe ca pre o scară să să suie sufletele la Dumnădzău, și de să va luneca sufletul despre acesta lucru, despre bine spre rău, atunce să să biruiască de mînie pofta și să fie supusă, și să să arate biruitoare tuturor poftelor, iară de nu va vrea mînia, atuncea să înceapă cuvîntul, ádecă mintea să fie povață. Pentru acesta lucru au pus Dumnădzău pofta la plumîni, supt inimă, și mînia, de vreme ce este mai tare, la inimă, și la crieri mintea, carea este

117^v asupra tuturor, // ca o povață și îndreptătoare, pentru acesta lucru fie ce om datori este ca să aibă mînie asupra poftelor trupului, și asupra a fie ce lucru ce desparte de cătră Dumnădzău, iară Mahmet acmu împotiva omului grăiește și adaoge mînie mai tare. Numai atîta că cu^{II} lăcomia banilor o potoale.

Așjidirea, acesta la capul ce să cheamă *Em*, în ce chip are fî toate uitate, într-acesta chip arată, dzicînd: *Nu ești cercetători au grijitori celora*

^I În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „nu numai”.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „cu”.

ce priimăsc alt dumnădzău fără de acesta, de vreme ce acesta lucru numai pentru sine l-au oprit Dumnădzău. Deci cine altul poate să fie așe hulitori lui Mahmet, decît el singur pre sine defăimîndu-se? Pentru căci, vrînd să să arate împotriva celora Svinte Scripturi, ce le dzice svinte și drepte, nu numai acelora stă împotrivă, ce încă mai vîrtos singur el la toate cuvintele lui stă împotrivă. Pentru căci, la capul ce să cheamă *Elmésa*²⁰³, ádecă „fămei”, dzice cum *De nu are fi Coranul dat de cătră Dumnădzău, s-are afla într-însul multe lucruri împotrivă*. Deci, pentru căci nu poate să dea

118^r răspunsul din scrisori, // de nevoie fuge la minciuni, cum ádecă cîte dzice el sint toate de la Dumnădzău. Deci o slugă a dracului, cum să fie de la Dumnădzău, cîte dzici tu? Unde sint minciuni, în ce chip să fie Dumnădzău? Iară de va fi Dumnădzău, departe cu iuți picioare fuge minciuna. Pentru căci nu poate întunerecul a sta împotrivă luminei, în ce chip și boala la sănătate.

Cătră aceasta dzicînd pre sine „dáscal” și „începători” legii aceștia a Coranului, carele au dat cătră alți păgîni, nu-i este rușine, becisnicul, dzicînd pre Avraam și apostólii, și alți svinți au ținut aceasta lege. Socotiți! În ce chip să fie apostólii la legea ta, cînd ei fusese mainte decît tine cu șese sute de ai, au șapte, că tu ești de curund, și aceia sint cu doauă mii și șapte sute de ai, cum este Avraám²⁰⁴, și acmu să fie de o credință cu tine? Iară de ești tu începători acestuia lucru, bîrfești dzicînd cum aceia să fie fost învățatori lucrului acestuia, și la aceasta credință. Iară de vor fi avut ei aceasta lege, bîrfești tu, căci dzici că ești începători legii aceștia. Căci nu

118^v poate un izvor să scoată apă și dulce, și amară, // ádecă și adevărul, și minciuna. Iară lucrul cela ce dzici tu fără de știința ta, acela este cu adevărat cum credința nu este de vro silă și de vro nevoie, ce este de bunăvoie. Căci trupul pate la nevoie, iară nu sufletul, carele fiind volnic, face ce-i este voia lui. Iară ce să face cu sila, acela nu să priimește, nice este dintru firea lui, și ce este cu sila nu să crúță mult, ce pierе foarte curund. Iară legea Svintei Evanghelii, fiind în veci întemeiată întru inimile creștinilor, pentru căci de bună voie îl priimiră pre Domnul Hristos, carele au dzis: *Cine va priimi cuvîntul Mieu, priimăscu-l și Eu, și să să tăgăduiască pre sine, și să-și rădice crucea, și să urmască Mie*. Iară legea lui Mahmet nu are nice un lucru adevărat, pentru căci cu sila să face legea lui și tot cu sabia. Ce poate să fie că au îngăduit Dumnădzău de i s-au lărgit legea lui pentru giudețul carele singur Svinția Sa știe? Iară în ce chip lipsește ceriul de pămînt, într-acela chip lipsăsc svaturile omenești de svatul dumnădzăiesc, în ce chip arată Dumnădzău cu mijlocul Isáiei prorocului, de care lucru videau ei la

119^r dzua giudețului, căci // li să va stinge atuncea lumina lor.

Alta iarăș dzice acesta Mahmet cum *Eu n-am vinit să fac legea să fie dată cu mijlocul minunilor și cu ciudese, ce cu sabia am vinit să o dau*. Deci aicea grăi cu dreptul, căci facerea minunilor acestora este darul de cătră Dumnădzău. Deci ce amestecătură are răul cu binele? Ce în ce chip

răul nu este dat de cătră Dumnădzău, ca să fie lucru stătători, ce este lipsa binelui începătura răului, și cînd lipsește binele, atunci să începe răul, într-acesta chip să socotește și la învățăturile lui Mahmet, căci, lipsind învățăturile dumnădzăiești, să arată o lege foarte de nemică și streină întru tot de cătră tot adevărul și de cătră Dumnădzău. Și în ce chip răul să arată cînd lipsește binele, și boala cînd lipsește sănătate, iară singură întru sine nu poate fi, într-acesta chip și legea lui Mahmet i să pare cum este adevărată după o tîmplare lîngă Legea Veche, iară cu adevărat este un lucru de nemică și boală sufletului, și moarte. Atîta bine are nûmai, cît gîndește cela ce l-au făcut cum este bun, // căci nime lucrul său nu-l defaimă. Deci socotind neputința lui, îndatăș să îmbracă cu minciuna și dzice cum aceea lege este de cătră Dumnădzău dată, și dzice ce-i pare lui și ce-i mirosește, de vreme ce de aiurile de necăiuri nu are vro nedejde sau să arate să facă vro minune sau alte lucruri¹ ca acelea, ce nûmai întru întunerec împlă.

119^v Ce voi mai dzice alta. Mai puțin dar decît toate altele ce era la apostóli, fără numai știința limbilor, și acesta lucru le-au trebuit ca unor dáscali a toată lumea, pentru ca să nu le trebuiască tálmaci nice într-o țară, nice într-o împărăție. Deci acesta, ce să laudă pre sine și să face apóstol, nice cel mai puțin dar a apóstolilor încă nu-l are, căci el dzice pentru sine cum altă limbă nu știe, fără numai cea arăpască. Pentru aceea și Coranul arăpește l-au scris. Pentru acesta lucru îndatăș fuge la ucidere, și nu i să cuvine a face lucru ca acesta, pentru căci părintele său, diavolul, din început fu ucigaș de oameni, și întru adevăr nu fu stătători, căci răul diavolului este a face lucru fără minte, în ce chip și sufletului este a face un lucru preste fire. Care lucru să ara // tă adevărat întru învățăturile lui Mahmet. De vreme ce foarte bine să cunoaște minciuna și adevărul, și întunerecul gîndului întru acesta lucru, și socotește cum și preste fire arată aceasta, deci socotește în ce chip.

120^r Firea singură nu să învăță pre sine ca să ucigă, ce macar că este fără socotință, iară pentru aceea singură dintru sine să învață a să purta cu cale și cu socotință bună. Iară acesta Mahmet lucrurile celea ce nice dobitoacele nu le fac, el acelea învață ca să facă. Pentru căci cine au vădzut vrun dobitoc ca să mănînce pre altul, de un feli fiind amîndoauă? Iară acesta învăță om pre om ca să omoară fără nice o îngăduință, carele fu făcut de Dumnădzău, în ce chip și el fu făcut. Pentru aceea să arată că este mai năsilnic decît toate jiganiile lumii, în ce chip și mai ales îl arată ce vom să dzicem de acmu. Dzik musulmanii să fie adus tată-său pre unchiu-său înaintea lui, și i-au dzis: *Ce mi să va tîmpla, nepoate, de nu voi urma legea ta?* Iară el îi răspunsă cum *Altă nemică, uncheșule, fără numai, de vei face așe, cu moar //*

¹ În manuscris, greșit: „lucru”.

120^v *te te voi omori. Deci îi¹ dzise uncheșu-său: Dară altă certare nu mai este? Iară Mahmet răspunsă: Alta nu mai este. De-acia răspunsă unchiu-său cum Îți voi urmă urma ta, însă cu limba numai, iară nu și cu inima, pentru frica sabiei. Iară și Omar, feciorul lui Cadimbládi, îndemnându-se de cătră Mahmet, dzise cătră Dumnădzău: Doamne, tu știi bine că de frica morții aceștia mă fac ascultători poruncii acestuia. Și feciorul lui Embiastaa, și acesta dzise cum De frica sabiei și a morței mă fac de aceasta lege. Și apoi au trimis cărțile pre ascuns la tîrg la Mechea, să nu să înșele și ei, ce să să păzască în ce chip vor hălădui de frica sabiei.*

Acestea toate le-am scos de la Coran și de la alte cărți. În capul ce să cheamă *Boul*²⁰⁵, iată să fac și păcate preste fire, cele fără de lege, carele și a le grăi neștine încă este păcat. Pentru căci mult strică păcatul unde merge. Deci altă nu socoti cu iertarea poftelor acestora, fără numai pentru ca să tragă pre toți oamenii spre învățăturile lui. Care lucru foarte îl nemeri.

Coneț cuvîntului întăi asupra lui Mahmet. //

121^r

Cuvîntul al doile asupra lui Mahmet

Adevărul este unul și încă singur, iară minciuna în multe să împarte, și cu cuvinte multe, și cine îmblă cu adevărul, îmblă în lumină, iară cine alege de ia minciuna, să împiedecă și îmblă [în]^{II} întunec. Așe și Mahmet supusă adevărul și nice un cuvînt adevărat nu vru să arate, nice de folos cătră spăsenia omului, numai au socotit în ce chip va putea trage oamenii cei proști cătră sine. Pentru acesta lucru nemică n-au grijit pentru ca să grăiască pentru bunătați, ádecă pentru smerenie, pentru post, pentru pace, pentru liúbovul cătră de aproape, nice au scris nemică de folos. Și pentru ca să nu se arate minciuna lui, au adus cuvinte la acesta mîjloc și de la Legea Noauă, și de la Legea Veche, uneori și de la elini, carii pre atuncea n-au

121^v avut nice o credință, macar că și de multe ori, // în ce chip l-are bate o puțință dumnădzăiască, într-acesta chip nu putea ca să ascundză, ce arăta cum cărțile lui Moiséi și a prorocilor, și Svînta Evanghelie, toate sint bune, după cum am și mai scris, și le dzice cum sint pomenirile lui Dumnădzău la Coran. Deci neputînd să ascundză adevărul, așe grăiește cum *Eu păzăsc cîte au grăit aceia și le fac*. Deci, de vreme ce el arată cum sint svinte și alese cărțile acelea, iată că singur să face datornic ca să priimască toate cîte sint scrise acoló, iară el nu-și vrea nice de un bine de cîte scriu acoló ca să

^I Idem: „el”.

^{II} Omis în text, probabil greșeală de copist: „în”.

122^r pomenească, carele pot să apropie pre om cătră Dumnădzău, să-l facă cereș, ce ce gîndește, aceea și învață, aceea-i pare bună, și uneori dzice să nu priimască nice Legea Veche, nice Legea Noauă, uneori să o priimască, în ce chip este și la capul ce să cheamă *Elmaída*²⁰⁶, ce va să dzică „masă”. Acoló așe dzice cum *Sofiile mele*, ádecă următorii lui, *nu vor putea nemică, nice vor fi vrednici întru nemică, de nu¹ vor plini întru tot și Legea Noauă, și Legea Veche*. Așjdirea și pentru ceia ce urmadză după însul încă arată // cum să vor despărți în 73 de părți, și dintru acestea numai o parte să va spăsi, iară celealalte să vor băga în foc. La cuvinte nebune ca acestea, cine să nu stea împotivă? Numai atîta să dzică neștine cătră înșii cum și acea parte ce o fac ei bună, de nu să va întoarce, și aceea încă va fi a focului nestins, și să va munci în veci, însă fără ceia ce să vor întoarce la credința noastră.

Așjdirea, el pururea să bate cu sine dzicînd în ce chip dzice și la capul ce să cheamă *Elmésa*²⁰⁷, ce va să dzică „fămei”, el dzice cum *De nu are fi dat de cătră Dumnădzău Coranul, multe lucruri împotivă s-are afla într-însu*. Și noi videm că sint foarte lucruri multe împotivă, căci dzice în multe locuri cum Dumnădzău pre cel pierdut nu-l îndreptează; și iară el dzice: *Rugați-vă pentru ca să îndreptedze Dumnădzău oamenii, să-i scoață dintru întunec la lumină și dintru calea cea rrea la cea bună*.

122^v Alta iarăș dzice pentru sine cum el fu foarte meșter de înșelăciune, pentru căci era mainte închinători el bodzilor, proroc // ca acela au făcut Dumnădzău, cînd l-au chemat să să suie până în al șeptele ceri și să afle un înger mai mare decît toată lumea de o mie de ori, și au fost plîngînd păcatele lui Mahmet, și-i cerea iertăciune de cătră Dumnădzău cu mijlocul lui. Așjdirea dzice cum s-au suit la Dumnădzău cu Gavriil, și acoló au aflat alt înger, mai mare decît toată lumea de dzece mii de ori, și acesta iarăș plîngea păcatele lui Mahmet, și să ruga lui Dumnădzău pentru Mahmet să-l ierte. Așjdirea dzice pentru sine cum el este pecetea și tăcerea^{II} tuturor prorocilor, și istovul, și pentru acesta lucru nu este nime dator după însul să procească, iară cine va proroci să moară cu moarte. Și dzic așe cum apoi să să fie rădicat la Vavilon un om oarecarele, anume Solim, și au fost dzicînd cum este proroc. Numele lui să talmăcește „scară”. Pre acesta vavilonenii l-au priimit ca pre un proroc, iară tătarii de acoló s-au rădicat și l-au ucis și pre însul, și pre toți cîți urma lui. Cine are puțință ca aceea să poată cuprinde să scrie minciunile și me // șterșugurile lui Mahmet? Pentru căci atîtea sint de multe, și cuvinte multe, cît și dáscalii lor, ce să cheamă *ilfocaa*, ádecă „cei aleși”,

123^r

^I Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „nu”.

^{II} În manuscris, greșit: „tăce”, ultima silabă fiind omisă la capăt de rînd.

n-au putut să să tocmască întru sine la tălmăcirea Coranului, nice să vor mai tocmi în tot vacul. Pentru căci unii dzic și să află cu Mahmet și alții cu Ală, alții cu alții, iară pentru aceia nice întru înșii, nice cătră alții să să tocmască.

- Și acesta cîne Mahmet, vrînd să-și acopere meștersugurile, dzice la capul ce să cheamă *Îlrám*²⁰⁸ cum *Nimerea nu știe tălmăcirea Coranului, fără numai singur Dumnădzău*, pentru căci, cunoscînd cum este plin de toate minciunile, Mahmet pentru aceea au acoperit pre sine cu acesta țol. Iară carii sint învățați și dintru aceia, și au învățat carte lătinească, și unii dintru înșii au cetit și la Evanghelie, aceia le țin acestea toate ca niște povești rrele și nice într-o samă nu le bagă. Pentru acesta lucru este pravilă la dînșii cum, de să va îndoi cineva la Coran întru ceva, să moară de moarte îndatăș. Așjidirea dzice: *Nu jecuiți, nice ucideți, nice giurați cu strîmbul, de vreme ce lui Dumnădzău sint grele acestea. // Iară de veți face, Dumnădzău este milostiv și va ierta.* Așjidirea și la capul ce să cheamă *Elmaida*²⁰⁹, ádecă „masă”, dzice cum Dumnădzău nu va socoti întru nemică de vom înșela cu giurămîntul pre neștine, și pentru greșala aceasta este destul să hrănească neștine dzece mișei, și să îmbrace pre atîția, sau să răscompere un rob, și cui nu-i dă mîna, să postească de trei ori. Și aceștea încă au un giurămînt carele nice dănăoară nu-l strică; iară unii-l strică și acela. Așjidirea, acesta Mahmet dzice cum s-au giurat să nu se împreune trupește cu o fâmeie dintru ruda lui Iácov, anume Mária, iară apoi dzise cum Dumnădzău l-au iertat să să împreune și cu aceea, și să nu ție giurămîntul, în ce chip și la capul la *Elmetáre* dzice cum marturii de iertarea aceasta au fost Mihail și Gavriil, și toți îngerii. Așjidirea arată cum de multe ori singur Dumnădzău, grăind cu însul, i-au dzis cum lumea au făcut-o Dumnădzău pentru o giucăree a sa, pentru ca să gioace și el ceva cu însul. Deci, fie cine ce are în capul său minte trebuiește să socotească acesta lucru în ce chip //
- 123^v este, în ce chip déde toate slobodzeniile pentru ca să tragă cătră însul pre toți proștii. De care lucru singur Hristos dzice cum *Calea carea aduce la bine este foarte strîmtă, iară ceea ce aduce la perire este largă*²¹⁰, carea o merse acesta Mahmet. Așjidirea și capul la *Bacára*²¹¹, ce va să dzică „vacă”, dzice cum jîdovii și creștinii toți să vor spăsi. Și la capul la *Amrá*²¹² iarăș dzice cum nime nu să va spăsi, fără numai ceia ce cred în legea lui Izmail. Și încă iarăș, în rai altul nime nu va putea întra mainte de însul. Și iarăș, preste puțin, în ce chip are fi uitat ce au dzis, dzice cum l-au luat Dumnădzău, și l-au luat într-un rai, și i-au arătat acoló bărbați și muieri multe. Și întrebă pre Dumnădzău: *Ce este acesta, Doamne?* Deci Dumnădzău dzise cătră însul: *Nu te mira, că aceștea toți protivnici ție sint.*

- Cuvîntul carele dzice cum Dumnădzău i-au dzis că au făcut lumea pentru ca să gioace, îl dzice Mahmet pentru doauă pricine: întăi să arate cum Dumnădzău nu poartă gri // je mîntuirei oamenilor, și pentru aceea să facă fără frică ce-i va fi voia fie carele, și a doa pentru ca să strice împelițarea Domnului Hristos. Pentru căci gîtul lui este groapă căscată, și
- 124^v

cuvintele lui sint viclene, și otrava aspidei este supt budzele lui. Și fiind vas îndrăcit, grăiește cuvinte îndrăcite. Și toate câte-s rrele va să dovedească, toate dzice cum sint de cătră Dumnădzău arătate lui. Pentru căci cu adevărat unii oameni sint aleși, vase ca acelea priimitoare milei lui Dumnădzău, și alții iarăș priimitori răului și diavolului, și să cheamă vase ale lui. Iară acesta Mahmet împreună toată otrava lui depreună cu a dăscalului său, a diavolului, și făcu o băutură foarte rrea și năsilnică¹, cu carea adapă pre toți pre ceia ce-l ascultară pre îns.

Pentru căci toate dragostele aceștie lumi sint găvozdite cătră însul, pentru acesta lucru toate le-au lăsat, și le-au iertat toate să le facă toți oamenii, și nu numai într-această viață le slobodzi, ce și mai vîrtos întru ceea lume cum le vor avea și după moarte. Pentru acesta^{II} lucru arată cum după moartea lor vor avea fămei multe, și altele, fără cale²¹³ // ca să nască fieștecine după feliul său. Iară de vom lăsa noi și acesta lucru să fie așe în ce chip, de să va omorî moartea de cătră Dumnădzău, cum ai dzis tu mainte, iarăș să va scula și va avea putere a omorî, să facă pre feciorii celora fără de moarte ca să moară. Vedzi că nu numai împrotiva Scripturei Svinte, ce și tocma împrotiva lui încă grăiește?

Așjidirea iarăș dzice cum învierea va fi numai într-o dzi. Deci, de vor naște feciori ca aceia, cei fără moarte ca să fie cu moarte, iată că vor muri cu adevărat. Deci apoi dacă nu va mai fi altă înviere, atuncea și ei vor fi în veci morți. Deci în ce chip poate să fie moartea fericire și împărăția de veci? Deci, de vreme ce este așe, sufletele dreptilor, de vreme ce sint sufletele numai, și fără trupuri, într-aceea vreme nu pot să simță poftele trupești, pentru aceea poate să fie că nu vor fi nice la împărăție, după cum scrie Mahmet. Și încă nice îngerii fac acesta lucru, de vreme ce trupuri n-au. Iară acestea lucruri așe nu sint, nu, ce înșelă inima lui cea blăstămată și de nemică, și părîndu-i cum să fie înțelept decît toți, mai nebun fu arătat. Pentru căci nu poate să fie poftele și lucrurile omenești plinirea lucrurilor dumnădzăiești, ce este // cînd omul, după putința lui, să va asămăna lui Dumnădzău, și va cunoaște pre Dumnădzău, și va petrece cu Însul cu liúbov ca acela dumnădzăiesc, și să veselească întru Însul cu bucurie ca aceea neîncetată; aceasta este fericirea îngerului și a omului. Iară Mahmet, neștiind ce dzice, cu tot adevărul stă împrotiva poroncei dumnădzăiești. Pentru căci dreptatea aceea împarte toate lucrurile după cum să cuvine a le împărți, și lucrurile cele fără de moarte le crută în veci de veci, și fieștecarea după orînduiala sa le poartă și le grijaște. Și întâi împarte pre la svinții îngeri ce li să cuvine după cinstea lor, și al doile la suflete și la trupuri, și apoi lumii ce să cuvine, ádecă frîmșetele și iscusenia, după cum să cade și

^I În manuscris, accentuat: „năsilnică”.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „acesta”.

126^r fiește la ce lucru. Și încaile nice ca filosofii n-au cunoscut, căci macar că dzic ei bogate fără de cale, iară tot dau samă oarece cum fericirea este agiungerea minții omenești, și așe-mi pare că fură înșelați și aceștea, căci socotiră că nu este nice o deosebire întru minte și între gând, și n-au știut cum între acestea este singur Dumnădzău, carele este mintea cea deplină, și este întru tot fericit. Ce eu mă mir cum n-au dzis // cum după înviere nu vor fi ucideri și jacuri. Pentru căci, de vreme ce toate războaiele să fac pentru poftele trupului, și pentru lăcomia banilor, s-are fi convenit cu adevărat acesta lucru să-l fie spus^I, căci unde sint mai multe pofte, acoló vor fi mai multe războaie, și cînd sint mai multe fămei, atuncea va fi și mai fericit.

Așjidirea iarăș el dzice, la capul la *Sad*²¹⁴, cum îngerii s-au zidit din foc, iară omul este zidit din lut, și în ce chip este trupul din lut, din pămînt, într-acesta chip socotesc cum sint și îngerii de foc ardzători. Eu dzic cum aceasta înșelăciune au luat de la David, unde dzice: *Cela ce fece îngerii Săi duhuri, și slugile Sale pară de foc*²¹⁵, și nu gîndi, vai de el, căci îngerii să cheamă „pară de foc” pentru iuțimea lor și pentru căci sint fără trupuri, și „pară^{II} de foc” să cheamă pentru căci luminadză ei și de sirg îmblă, și cîte dănoară și strică. Pentru aceea și cinurile cele prea sus, ce vād fără mijloc lumina aceea cea luminoasă, să cheamă de cătră jidovi serafimi, ádecă ardzători și încăldzitori, pentru căci pururea îmblă la trebe // le dumnădzăiești fără de încetare. Deci, de vreme ce focul acesta, cest pemintesc, are puțință de curățit, de curățește aurul și ia zgura toată, cu cît mai vîrtos va fi la svinții îngeri acesta lucru, ca să luminedze în ce chip au luminat pre proroci și pre apostoli, și ca să strice și să surupe, în ce chip pre Sinaherim, împăratul haldeilor? Deci acesta lucru nepricepînd becisnecul, el gîndi cum^{III} îngerii sint făcuți de foc. Acmu trebuiește să le lăsăm acestea, iară ce folos, că minciunile și basnele acestuia sint ca și celea ce grăiesc babele cînd să adună la un loc, și încă mai multe lătrăturisind?

126^v Și pentru căci dzice la capul ce să cheamă *Numele*²¹⁶, ádecă „muscă”, cum *Solomon strîngînd multă oaste îngerească și omenească, și dobitocească, și așe au mârș de au aflat ca și o apă curătoare de muște. Și așe dzise o muscă: «O, muștelor, intrați în lăcașurile voastre, pentru ca să nu vă strice împăratul Solomon și oastea lui».* Și *musca rîsă*.

127^r Așjidirea la capul ce să cheamă *Rumésa*²¹⁷ dzice că viermele au arătat la diavoli moartea lui Solomon, carii nu-l știa, și a // coló arată tîlc, cum Solomon, rădzimîndu-se în toiagul său, îl agiunsă atîta durere cît îndatăș fără

^I În manuscris, greșit: „pus”.

^{II} În manuscris, urmează: „foc”, tăiat cu mai multe linii, fiind repetat din greșeală.

^{III} În manuscris, repetat din greșeală: „cum”.

veste au murit, iară din voia lui Dumnădzău n-au cădzut. Deci diavolii carii slujia lui, vădzindu-l așe, să gîndiia cum este viu. Deci un vierme ieși din pămînt și mîncă toiagul, și frîngîndu-se, cădzu Solomon. Și alergînd diavolii, îl vădzură mort, și de atuncea începură a amesteca și a supăra rodul omenesc.

Așijdirea la cartea ce să cheamă *Arătările* încă dzice acesta Mahmet pentru care lucru este oprit vinul ca să nu-l bea. Deci dzice că Dumnădzău au trimis doi îngeri pre pămînt^I pentru să fie ca niște domni și ca niște stăpîni, și să facă giudeț drept. Și numerele acestor doi îngeri era a unuia Marot, și altuia Arot. Și o fâmeie vini la dînșii, carea avea pîră, și aceea îi chemă la masă, și le déde vin de băură, carele Dumnădzău poroncisă să nu-l bea. Deci ei îmbătîndu-să, au vrut să curvască cu însa, și ea n-au vrut, ce s-au suit în ceri, și au spus lui Dumnădzău tot lucrul și povestea în ce chip au fost. Deci Dumnădzău cunoscînd tot lucrul și vădzind giudețul ei, o fece

127^v stea, carea să vede întru toate dime // nețile, ce să cheamă Luceafăr, pentru ca să fie iarăș în ceri frumoasă între alte stele, în ce chip au fost și pre pămînt între alte fâmei. Și pre îngeri, ce feceră aceasta greșală, chemă-i și le dzise să-și aleagă, aicea în ceastă lume, au în cealaltă lume să vor certa? Deci ei alesără să să certe mai bine întru această lume, pentru aceea le răspunsă certare ca aceea cum să fie legați în fîntîna Vavilónului până la dzua giudețului.

Așe visadză și dzice cum ceriul acesta este făcut din fum. Pentru căci poate să fie că el știe alt ceri nefăcut, și pentru [căci]^{II} nimerile nu l-au cunoscut, numái el arată acesta lucru pentru căci poate să fie, altul nime fără însul nu l-au vădzut, și dzice cum fumul acesta s-au făcut din aburul mării. Și marea este dintr-o măgură ce să cheamă Kaf, carele încinge toată lumea și întărești și ceriul. Alta dzice că soarele și luna o lumină au și o putință, și într-un^{III} chip sint, și nice o deosebire nu este dintru noapte până în dzuă, ce

128^r numái zburînd cîte o dată Gavriil, // cu aripa lui atinge luna și o întúneacă. Așijdirea dzice cum Gavriil l-au chemat îns și l-au suit, și au pus Dumnădzău mîna lui asupra spinării lui, și atîta răceală au simțit, cît au trecut și până la măduha oaselor lui. Acesta lucru cine nu-l cunoaște cum este minciună? Deci acestea le dzice urmînd celora ce dzicea cum Dumnădzău este cu trup, și încă chip de om, neștiind becisnicul cuvîntul lui Dumnădzău ce dzice la David cum *Gîndiș păgînatate cum voi fi eu de protiva ta*.

Așijdirea iarăș acesta Mahmet, la capul lui *Sad*²¹⁸, arată dzicînd cum diavolii au fost îngeri. Deci le dzise Dumnădzău să să închine lui Adam, și n-au vrut să facă acesta lucru, în ce chip au făcut alții. Pentru ceea fură și

^I În manuscris, greșit: „mînt”.

^{II} Omis în manuscris, la copiere: „căci”.

^{III} În manuscris, greșit: „întru”.

draci. Deci aceasta minciună este a lui.

- Alta dzice cum la svîrșitul lumii va să ucigă Dumnădzău toate firile, și omenești, și îngerești, și nice un lucru nu va rămînea viu, fără numai Dumnădzău, și moartea încă va rămînea, care moarte este un înger anume
- 128^v** Adrail. Deci atuncea va poronci Dumnădzău lui // Adrail să să omoară pre sine. Deci atuncea, dacă va face acesta lucru, va striga Dumnădzău: *Unde sint craii lumii și boierii?* Și atuncea pre toți îi va învie. Eu mă mir ce va dzice neștine de atîtea minciuni?

- Nu într-alt chip, ce iarăș pre acesta Mahmet să-l ia mărturie, pentru căci dzice cum au avut o carte carea au scris el, și au avut 12000 de cuvinte ca acelea minunate. Care lucru, rugîndu-se ucinicii lui să-i învețe, el le-au răspuns lor cum *Numai trii mii sint cuvinte drepte, iară celealalte sint minciuni*. Cît și cînd să tîmplă a grăi cu turcii, și dacă să arată minciună ce grăiesc ei, îndatăș răspund fără de rușine cum sint dintru cuvintele cele minciunoase carele scrie Mahmet, iară nu sint dintru cele adevărate. Și încailea să să fie protivit lui Luchián filosoful, carele scriind, el dzice pentru sine singur cum, de cîte scrie, nu este¹ nice una adevărată. Numaî atîta este adevărat cum cîte sint în Coran, toate sint neadevărate și minciunoase. Deci, de are fi dzis așe, am putea dzice să-l și credem, în ce chip și Luchian, șuguint, arată poveștile minciunoase adevărate. Căci începînd a scrie
- 129^r** cartea, // într-aceasta pildă începea cum *Numai un lucru adevărat scrie, cum cîte scrie sint toate minciuni*. Și atuncea începea a scrie lucruri de șagă, iară acesta a le dzice minciunile fără tol. Mare lucru este că nice de oameni să rușineadză, nice de cătră Dumnădzău să teme, vai de el, becisnicul!

- Așijderea la cartea ce să cheamă *Camar*²¹⁹, ce să înțelege „luna”, așe grăiește cum *Următorii lui Mahmet, vădzind luna apropiindu-se să să împle, îi dzisără: «Arată-ne noauă ceva sămn»*. Și atuncea el fece lunei cu doauă degete sămn. Și fu împărțită în doauă părți, și o bucată au cădzut la mägura Elicásului, ce este o parte de țara Mechélei, și altă bucată întru cealaltă mägură, ce să cheamă Roșie, și să află întru cealaltă parte a ceștiia țără, ai Mecheá. Deci împărțindu-să în doauă părți luna, întră în cămașa lui Mahmet, și așe o tocni și o fece ca și mainte întregă. Deci la acestea lucruri de nemică și învățaturi diavolești, cine va avea atîtea vremi să aibă a le răspunde? Deci, pentru acesta lucru trebuiește să știe fieștecarele cum toate minunile nu să fac pentru ca să să arate în lume
- 129^v** svinții ceia // ce le fac, pentru ca să să închine lor, ce să fac pentru folosul sufletesc, în ce chip fece Hristos la Natanail, căruia Hristos, arătîndu-i toate tainele căte au avut la inima Lui, îl trase cătră credința Lui întru tot, și-I dzise „Împăratul lui Israil”, ádecă Dumnădzău și om. Altele să fac și pentru

¹ În manuscris, se repetă, greșit: „nu este”, tăiat cu mai multe linii.

folosul lumii, în ce chip făcea Hristos la bólnavi, altele pentru amîndouă, pentru suflet și pentru trup, în ce chip fu ceea cu cele cinci pîni, și la slăbănogul cela ce-i iertă și păcatele, așijdirea și la orbul cela dintru naștere, pentru căci după vindecarea lor cunoscură și pre singur Dumnădzău. Și alte multe minuni să feceră pentru multe trebe și minuni, în ce chip fece Moiséi la Eghipét, și fiul lui Naviin cătră soare la război, și cei șapte preuți ce oborîră zidiurile Ierehonului, întorcîndu-se de șapte ori. Iară aceasta minune a lunei pentru ce să fece cu adevărat? Că nice pentru un folos, numai pentru căci le-au părut așe, de au grăit următorii lui Mahmet¹. Deci cu adevărat minciuni sint toate cîte grăiesc, numai un lucru fac la dreptate. Pentru căci tot întins latră, și pentru aceea acesta lucru îl plinesc, // de vreme ce acesta este cela ce dzice cum „Nu am vinit să dau legea cu minuni, ce cu sabia”. Deci, de este adevărat acesta lucru, în ce chip îl vom crede cum să fie făcut aceasta minune a lunei? Deci toate cîte am arătat, iată că sint toate minciuni cîte dzic ei. Căci trăind cu vicleșugul, slujesc nebunii, în ce chip împlă la nebulie și la lucrul cel fără de cale.

Alta iarăș dzice la capul la *Elezap*²²⁰ cum *Dumnădzău și cu îngerii lui pururea Să roagă pentru Mahmet și pentru protivnicii lui*. Ce dzici, becisnice omule? Dumnădzău să Să roage pentru alții? Deci de Să roagă, au pre Sine Să roagă, au pre altul. Iară de vei dzice cum Să roagă pre Sine, este un lucru ciudat. Căci pentru acesta lucru, ce Să roagă și nu-Și face voia Sa? Iară de Să roagă, altui dumnădzău mai mare decît Dînsul Să roagă? Pentru căci ori fieșteunde cel mic să roagă celui mare. Deci iată, Mahmet, că după cuvintele tale doi dumnădzăi sint: unul mai mic, cela ce să roagă, și altul mai mare, celuia ce să roagă și priimește ruga celuialalt. Deci tu dzici cum te închini lui Dumnădzău ce au făcut // ceriul și pămîntul, eu încă mă mir ce dumnădzău este acesta? În cea de apoi voi grăi ca Moiséi cum *Dumnădzăii carii n-au făcut cerul și pămîntul să piară până în săvîrșit*.

Pot să ne dzică ei, turcii lui Mahmet: „În ce chip voi creștinii dziceți lui Hristos cum este Dumnădzău, și vă închinați Lui întru tot, carele Să ruga pentru ceia ce L-au răstignit?, pentru căci întru silța ce siliți să ne prindeți, întru aceea vă și prindeți voi întru tot, și fără voia voastră. Pentru de va fi Dumnădzău Hristos, în ce chip dziceți voi pentru care lucru n-au iertat cu voia Lui păcatele celora ce-L chinuia? Dară de nu este Dumnădzău, în ce chip vă închinați Lui ca lui Dumnădzău? Iară de este Dumnădzău și Să roagă de acesta lucru, cum să arată povestea, El încă Să roagă altui dumnădzău mai mic. Deci iarăș, după cuvintele tale, este și dumnădzău mic și dumnădzău mare”.

Acum să cade cu multă înțelepciune să asculte ceia ce au început a ne

¹ În manuscris, șters parțial, lecțiune probabilă: „Mahmet”.

131^r grăi cuvîntul acesta. Dumnădzău Hristos dzise cătră apostoli la Svînta Evanghelie cuvintele acestea: *Întru șederea lui // Moiséi, ședzut-au cărturarii, și fariseii. Deci cîte vor dzice să le faceți, să le faceți; iară ce fac ei să nu faceți, pentru căci ei dzic, și nu fac*²²¹.

Acesta cuvînt altă nu arată, fără numai cum cu¹ numele sint cărturari și farisei dascăli, și nu și cu faptul. Iară Domnul Hristos toate lucrurile Svinției Sale și faptul le pliniia. Deci uneori întăi făcea, apoi învăța, uneori învăța, apoi făcea. Și uneori dzicea ca *Să luminedze lumina înaintea oamenilor, să vă^{II} vadză făpturile cele bune și să vă vadză lucrurile voastre înaintea oamenilor*²²², altădată dzicea *Să nu știe dreapta ta ce face stînga*²²³. Și altele multe cîte sint însămbrate la Svînta Evanghelie, carele pentru mulțimea le părăsim. Și iarăș le dzicea cum *De veți iubi pre prietini voștri, ce har veți avea? Iubiți neprietini voștri, și vă rugați pentru ceia ce vă dodeiesc pre voi*²²⁴. Deci, de vreme ce toate lucrurile le făcea întăi și apoi le arăta, și faptele arăta și adevărul, iară prietinia neprietinilor numai cu cuvîntul au fost arătat-o, iară nu și cu faptul, căci au fost acesta lucru încă ascuns. Pentru aceea, la // vremea chinurilor, Să ruga pentru ceia ce L-au răstignit, și liubovul cătră neprietinii Lui ieși la arătarea tuturor, și o cunoscură toți, pentru ca să ia pildă foarte bună, de vreme ce Luca dzice cum *Au început Domnul Iisus a face și învăța*. Deci Să rugă Hristos pentru ceia ce-L răstigniră, nu ca un Dumnădzău cătră Părintele Său, ce ca un om. Deci omenia altă nu cunoaște mai mare decît Sine, fără numai dumnădzăirea, și să roagă aceia. Căci macar că s-au împreunat dumnădzăirea cu omenia și fu întru stat, iară firile rămasără carea cum au fost și nu să premeni una întru alta. Pentru aceea omenia ce pășia să ruga dumnădzăirei Părintelui, carea este una cu a Fiului, de vreme ce este unul Dumnădzău.

132^r Deci pentru acesta lucru nu este împotrivă nemică, pentru căci alte minuni făcea Domnul Hristos, ca și ceea: *Voia Mi-i curățește-te*, carea arăta dumnădzăirea Lui, și încă: *Iertate să-ți fie păcatele tale*. Alte iarăș ca și acelea ce arăta numai omenia, în ce chip S-au arătat flămînd și însătat, și au plîns; altele iarăș arăta și dumnădzăirea și omenia, // în ce chip vindecă pre orbul dintru nașterea lui. Și fata sotnicului aceluia o vindecă. Deci cu atingerea ce făcea, Să arăta cum este om, căci-i apipăia, iară cu cuvîntul de învățătură ce dzicea: „Voia-Mi este” arăta dumnădzăirea, de vreme ce nu era nice singur om, după cum dziceți voi și Nestorie, nice singur Dumnădzău, și numai la arătare să fie om, ce om deplin și Dumnădzău desăvîrșit. Și acesta lucru de rugă era faptul omeniei

¹ În manuscris, urmează: „cuvîntul”, tăiat cu mai multe linii.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîna: „vă”.

Lui, pentru ca să arate cătră oameni dragostea carea are cătră înșii, căci în ce chip dzice și Singur: *Nu este mai mare dragoste a arăta neștine, în ce chip își va pune viața lui pentru prietinii lui*²²⁵. Iară Hristos Dumnădzău, nu numai pentru prietinii Săi dăde la moarte viața Lui, ce și pentru neprietinii Lui, și pentru ceia ce L-au răstignit, și pentru toți jidovii, în ce chip și prorocii au arătat, macar că aceia nemică nu să^I folosiră^{II} dintru ruga lui Hristos.

Iară mila Svințiii Sale să arătă mai mult decît soarele. Și în ce chip are arunca neștine o piatră spre un părete tare foarte, deci neputînd piatra
132^v aceea ca să găsască loc slab să rămîie acolo, vîrtoșimea păretelui aceluia // o întoarce iarăș îndărăpt cătră cela ce o au aruncat, într-acela chip și Domnul Hristos, aflînd rûga Sfințiii Sale, sufletele acelora păgîni mai tare decît toate pietrile și hiarăle să întoarsă iarăș îndărăpt la Hristos. În ce chip și prorocul David arată dzicînd: *Sculară-să cătră mine mărturie năpastnice, și mă întreba dzicînd celea ce eu n-am știut. Și-mi da rău pentru bine, și nenaștere sufletului mieu. Și eu, cînd mă dodeia, mă îmbrăcam*^{III} *cu sac, și cînd îmi făcea așe, îmi smeriia cu post sufletul mieu, și ruga mea să va întoarce întru sinul mieu*²²⁶.

Iată să întoarsă ruga lui Hristos întru sinul Său. Pentru că ce? Pentru ce n-au aflat sălaș de pocanie întru sufletele acelora păgîni ce l-au răstignit. Căci de s-are fi aflat pocanie, iată că s-are fi spăsit și ei, în ce chip nu are fi făcut nemică. Într-acela chip învăță și pre ucenicii Săi, cîndu-i mîină la învățătura lumii. Pentru acela lucru dzicea cum *Întrînd în casă, vă închinați. Deci de va fi destoinică casa aceea spre priimirea voastră, vie pacea voastră spre însă. Iară de nu va fi harnică de voi, întoarcă-să pacea voastră la voi. Și cine nu va asculta învățătura voastră, // ieșiți afară, și vă scuturați pravul de la picioarele voastre pentru mărturia lor, ori la casă, ori la cetate. Și*^{IV} *iată că vă dzic voauă că mai puțină certare vor avea Sodomul și Gomóru, la dzua giudețului, decît cetatea aceea*²²⁷. Deci iată că nu numai pacea să luă de la dînșii, ca de la aceia ruga, ce încă să pusără și la certarea sodomleanilor. Vădzuș că ruga lui Hristos au fost prorocită ca să fie, în ce chip și la alte fapte ale Lui, într-acesta chip este și la alte întrebări. Cine va vrea să cerce adevărul iată că-l va și afla, pentru căci den afară faptele lui Hristos să văd mici la ceia ce nu le pot cunoaște, iară la ceia ce cu multă pofță le cerceteadză, mari să arată, căci-L arată Dumnădzău deplin, în ce chip și toate faptele Lui îl arată, Bun Ziditori și Dumnădzău. De care lucru dzicea și Domnul Hristos cum *De nu Mă credeți pre Mine,*

^I Idem: „să”.

^{II} În manuscris: „fulosiră”.

^{III} În manuscris: „îmbrăca”.

^{IV} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîină: „și”.

*încaile credeti întru faptele Mele*²²⁸.

Cătră acestea toate, la capul ce să cheamă *Elmaida*²²⁹, ce va să dzică „masă”, dzice acesta Mahmet că creștinii sau jidovii nu sint fii lui Dumnădzău, sau prietini ai Lui, pentru căci să ceartă pentru păcatele lor.

133^v Iară eu voi dzice într-alt chip. Că // un părinte cînd are un fiu al său și-l ceartă, pentru căci i-i drag, pentru aceea îl și ceartă. Pentru căci pre carele pre altul va învâța neștine pre altul mai drag decît pre fiul său? Iară pentru jidovi foarte bine au grăit, macar că neștiind au grăit, iară foarte drept au grăit, de vreme ce nu știe a alege el cel curat de cătră cel necurat. Iară și jidovii de bogate ori lua de cătră Dumnădzău urgie, ce nu așe neîncetată, pentru căci tot mai avea proroci, și preuție¹, și svințanii, cu adevărat căci-i certa trupește, iară sufletește tot nu-i părăsiia, și le arăta cum n-au lipsit de cătră înșii dragostea Părintelui, și cum ca pre niște feciori ai Săi îi are.

Iară după nașterea și moartea lui Hristos, să surupară de tot jidovii, pentru căci-i întru tot îi lăsă Dumnădzău, și trupește și sufletește, și-i izgoni de cătră Însul și departe-i lepădă și-i depărtă întru tot, în ce chip are fi ucis pre tată-său, carele păcat este mai mare decît toate, și ca pre niște ucigași de dumnădzăire, ce este păgînatate mare, și așe fură părășiți și supuși supt toate limbile ca niște robi. Aceasta este părăsirea trupască. Iară pentru sufletele

134^r lor // cum sint urîte de Dumnădzău și luate de dracul, și acmu, și întru celalalt vac, avem a mărturisi foarte multe. Pentru căci beserecă n-au și preuție, și svințanie, și jărtvă, lepădați fură de cătră Dumnădzău toți jidovii, lepădați ca un vas rău și pîngărit. Care lucru, vâdzindu-l mainte David, răspunsă dzicînd: *Fie masă lor înaintea lor întru silță, și întru izbîndire, și vrajbă. Întunece-să ochii lor ca să nu vadză, și spatele lor pururea le pleacă. Varsă cătră*¹¹ *înși mînia Ta, și urgia mîniei Tale ca să-i prindză pre înși. Fie stîna lor pustie, și întru lăcașurile lor să nu fie sâlășluitoari!*^{111 230}.

Aceasta prorocie ce va să arate oare? Cade-ni-să noauă ca să o arătăm. Fericitul David vâdzind, și vrînd să arate, dzice tocma așe: *Certare mare dă Dumnădzău păcătoșilor. Dumnădzău este giudeț, și pre unul smerește, și pre altul înalță, pentru căci păharul este întru mîna lui Dumnădzău, plin de vin limpede, și plin și de amestecături, și varsă dintru unul într-alt, iară drojdiile lui nu să deșertară. Bea-vor toți păcătoșii pămîntului*²³¹. Și într-alt psalm așe dzice: *Dumnădzău este giudeț drept, și puternic, și // mult îngăduitori, și nu aduce urgie întru toate dzilele. Și de nu vă viți întoarce, sabia lui o va luci*²³².

134^v

Deci cu socotință ascultă. Dzise prorocul cum „Dumnădzău este

¹ În manuscris: „preuției”.

¹¹ În text, numai prima silabă: „că”; suprascrisă ulterior, de aceeași mîna, silaba: „tră”.

¹¹¹ În manuscris, cuvîntul: „sălășluitoari”, șters parțial, dar lizibil.

giudeț drept”, pentru căci că multe sint și giudețe strîmbe. Deci arătîndu-L drept, Îl scoase dintru toată strîmbătatea, iară dzicîndu-I „puternic” Îl arată cum este puternic a-Și întemeia giudețul Său, iară dzicînd „mult îngăduitori”, Îl arată cum Dumnădzău nu-Și face giudețul cu vro scîrbă, ce cu multă milă. Pentru aceea nu aduce urgie la cei greșiți întru toate dzilele. Pentru ce? Pentru căci îngăduiește pocăința păcătoșilor. Iară de nu să vor pocăi, luci-va sabia Sa, ádecă certarea Lui, la aceia ce de la păcat nu să vor întoarce spre pocăință. Și iarăș dzicînd cum „Dumnădzău este giudeț”, pune alt cuvînt pre urmă cum „Pre cеста smerește, pre cela înaltă”, și apoi dzice cum „Păharul este întru mîna lui Dumnădzău plin de vin chiar, și vîrsă dintru unul întru altul, ce drojdiile lui nu să deșertară”. După cum am dzis și mai sus, cum „Sabia lui o va luci”, într-acesta chip și aicea păhar de mînie plin, iară și de milostenie, acesta // lucru închipuiește „amestecăturile”. Ádecă cum amestecă mînie cu milă, pentru căci de cătră partea păcătoșilor este plin de mînie, iară de cătră partea dumnădzăirei este plin de milă, pentru căci îngăduiește pocăința păcătoșilor, ca și la cetatea la Ninéva, că au biruit mila lui Dumnădzău păcatele lor cele multe și pocăința carea au făcut, iară la jidovi foarte cumplită certare pentru robia ce pășiră de doauă-trei ori. Iară pentru aceea drojdiile nu să deșertară, ádecă mînia cea adîncă, acestea sint drojdiile. Iară, macar că pentru căci să închina bodzilor, cădea la robie, ce pentru aceea iarăș îi întorcea Dumnădzău de-i socotia și-i aședza. Deci cu adevărat bea dintru păharul lui Dumnădzău, iară nu vin lamură, ce amestecat cu mila lui Dumnădzău.

Iară drept ce feceră aceasta îndrăznire păgîinii, de răstigniră pre Domnul Hristos, și-I feceră atîtea de multe, să arătară ucigași dumnădzăiești, atuncea luci sabia Sa Dumnădzău, și nu-i tăie pre toți, ce-i îngădui 40 de ani ca să să întoarcă. Deci luciia sabia Sa și întindea arcul Său dintru dzilele lui Uéspisian împărat și a lui // Tit. Iară nepocăindu-să până atuncea, pășiră răul de pre pămînt. Și să plini prorocia prorocului David, unde dzice cîte feceră lui Hristos, și cîte li să tîmplă lor, căci după ce au dzis toate cîte s-au făcut, ádecă: *Înainte Ta, Doamne, toți ceia ce mă dovedesc pre mine* ²³³, și alte cuvinte, și *Sufletul meu suferiia sudalma și răutatea ce-mi da, și Îngăduia să vie neștine să-și facă voia rea cu mine, și nime n-au vinit, sau mîngîietori, și nime n-au vinit, de vreme ce toți apostolii au fost fugit. Iară ei îmi déderă la mîncarea mea hiere, și la băutura mea îmi déderă oțet* ²³⁴. Atuncea dzice și răutățile ce li s-au tîmplat lor apoi, ádecă: *Fie masa lor înainte lor întru silă și întru izbîndire, și vrajbă* ²³⁵. Masa are asupra sa bucate pentru plinirea mîncării trupului, iară are bucurie multă și desfătăciune. Deci prorocul arată bunătățile jidovești toate și le dzise

„masă”, și le dovedi într-acesta chip cum toate bunătățile lor să vor întoarce spre rău. Și în ce chip une jiganii să prind în mreje, deci când merge vînătorul de le omoară nu pot să-și agiute nice șie, nice altora, într-acesta chip și jidovii. Înaintea lor să vor giunghia părinții lor și frații lor, și oame // **136^r** nii lor, și ficiorii lor, și nime dintru înșii să fie destoinic a le agiuta lor.

Aceasta arată silța și, arătînd și primejdiile, aceasta dzice cum întru izbîndire, ádecă pentru căci au făcut lui Hristos atîtea răutăți, ádecă: *Să să întunece ochii ceia ce n-au vrut să vadză pre soarele dreptății*, pre Domnul Hristos^I, și să li să plece spinarea pentru ca să fie pururea supt giug^{II} și supt robie neîncetată²³⁶. Și mai rău decît toate este ceea ce dzicea cum *Varsă la dînșii urgia Ta și mînia urgiei Tale să-i prindză pre înși*²³⁷.

Deci mînia să pornește de la inimă pentru un lucru împotrivă, care pornire o potoale alt lucru, ádecă pocaania, în ce chip am arătat cum fu la Ninévi. Și urgia este săvîrșitul mîniei și drojdiile, în ce chip fu la sodomleani. Și socotește cuvîntul prorocului, pentru căci nu dzise „varsă mînie și urgie”, ce dzisă: „Varsă urgia Ta și mînia Ta”, arătînd mînia cea mare a lui Dumnădzău, ádecă părăsirea cea deplină, și a sufletelor, și a trupurilor, atîta la voi, ca și la aceia ce vor urma mai apoi după învățăturile voastre. Și aceea ce dzice cum *Să le fie stîna lor pustie, // și să n-aibă cine să sălășlui în sălășurile lor* s-au săvîrșit. Când besereca să va pustii, și țara lor, acesta lucru ce arată prorocul nu este osindă, ce este plinirea prorociei. Pentru căci unde mai este acmu Ierusalimul? Unde este jărtvă? Unde este prorocie sau preuție? Întru acesta chip toate lucrurile lor să petrecură, în ce chip nu ș-are fi fost din loc.

Deci de le-are fi fost voia lor, așe dzic ei că are fi făcut de iznoavă Ierusalimul, ádecă besereca lor. Ce pentru acesta lucru, de trei ori s-au ispitit la acesta lucru, ca să-l zidească de iznoavă, și nu ș-au vrut locul să-i priimască. Întăi au silit ca să facă besereca în dzilele lui Adrian, împăratul Rîmului, al doile rînd în dzilele lui Costantin celui Mare, deci de amîndoi fură certați jidovii pentru nebunia lor. Iară neprietinul lui Hristos, cîinele Iulian cel viclean, netocma să-i oprească, ce încă mai vîrtos îi îndemna^{III}, că fece cheltuială multă, și strînsă meșteri mulți de pretiutinderea, și dede bani, și toate lucrurile făcea acest ne // prietin a lui Hristos, numái ca să facă cuvîntul lui Hristos mincinos, ce au dzis cum nu va rămînea piatră pre piatră, și cum nu să va mai zidi besereca aceea. Iară Dumnădzău, carele pre cei învățați și înțelepți îi prinde cu învățătura lor, acela îndatăș arată și cu faptul acesta lucru, căci îndatăș ce începură să zidească acolo și a pune temelie, și întinsă ră ciocanele a zidi, foc ieși din temelie^{IV} întăi și pre mulți arsă, și întoarsă îndărăpt mînia

^I În manuscris, urmează: „și pentru”, tăiat cu mai multe linii.

^{II} În manuscris, adăugat suprascris, din greșeală: „n”.

^{III} În manuscris, greșit: „demna”.

^{IV} Idem: „telie”, adăugat suprascris, probabil de aceeași mîină, silaba: „me”.

lor și nebunia. Iară nebunul împărat, vădzind așe, cu multă fugă sirgui de fugi, temîndu-să de Dumnădzău, iară nice într-acesta chip socoti giudețul lui Dumnădzău să să plinească. Ce să mai îngăduim puținel la aceasta poveste a jîdovilor și să videm ce dzic și alți proroci pentru înșii.

- 137^v Isăia prorocul dzice: *Cunosc că ești năsilnic, și vînă de hier este gîtul tău, ádecă nu ești supus, nice te pleci, și fruntea ta este de aramă*²³⁸, ádecă n-ai rușine. Și Daniil dzise: *Viniră la noi răutăți carele nu ș-au fost // în toată lumea, peste tot pămîntul, în ce chip fură la Izrai*²³⁹. Oare carele sint celea? Ce Móisei au arătat, și Ieremia au învățat, unde unul dzice cum *Ierusalimul cel moale, carele n-au fost învățat a i să sui picioarele pre scări, pentru molímea lui, va tinde masă de págînatate, și va tinde la feciorii ei să mănînce*²⁴⁰, iară Ieremia iarăș arătînd premenirea vremii, arată dzicînd cum *Mînă de fămei cu milă întinsără feciorilor săi*. Iară și Malahie dzice, ca de cătră partea lui Dumnădzău: *«Spuneți-mi de voi mai face Eu pentru obrazul vostru», dzise Dumnădzău cel Întrutoțiiitori. «Pentru căci de la răsărit până la apus este proslăvit numele Mieu, și jărtvă curată. Iară voi ați pîngărit numele Mieu»*²⁴¹. Dzcînd acesta lucru cu adevărat că pentru răstignire, și cînd s-au răstignit, pentru care lucru nu să laudă numele lui Dumnădzău numai la Ierusalim, ce în toată lumea unde vede soarele. Acesta lucru închipuiește Malahia, și nu fu destul prorocului atîta cît dzise, căci are dzice jîdovii că ei încă sint // rășchirați de la răsărit până la apus, ce îndatăș arată: *Lăudat este numele¹ Mieu întru limbi, și întru tot locul să dă tămîie și jărtvă întru numele Mieu. Iară voi o faceți necurată*²⁴². Deci nu dzice acesta lucru Dumnădzău, ádecă jărtva jîdovilor, cum jărtva jîdovilor este necurată, ce pentru ceia ce făcea jărtvă cum era necurați. Iară de are și dzice neștine cum acesta lucru s-au făcut pentru asămănarea cătră jărtvă, ce să dzice fără de singe, ádecă trupul lui Hristos, ce să faci astădzi, pentru căci de vei socoti acesta lucru, multă deusebire este întru jărtva aceea, și întru ceastalaltă. Și în ce chip îngerii, macar că sint fără trup, de i-ară asămăna neștine cătră Dumnădzău, s-are arăta cu trup, într-acesta chip și jărtva aceasta este, pentru căci mult covîrșaste ființa lui Dumnădzău preste ființele noastre. Într-acesta chip și aicea, acoló era singe de țap și de bou, iară aicea este Fiul lui Dumnădzău, și singele lui Hristos. Socotește cîtă deusebire este.

- 138^v Și David de cătră fața // lui Dumnădzău au arătat dzicînd cum *Nu voi priimi viței dintru casa ta*²⁴³, și alte cuvinte cîte urmadză într-acesta psalm. Vădzuș cum jărtva aceea di-nceput nu fu priimită, și pre ceea ce este de laudă, pre aceea o priimește. Iară și Sofonie prorocul dzice: *Arăta-să-va*

¹ În manuscris, urmează: „lui”, tăiat cu mai multe linii.

- Dumnădzău la limbi, și va surupa dumnădzăii dumnădzăilor, și I să vor închina toți de la locurile lor*²⁴⁴. Iată că și prorocul acesta lăsa Ierusalimul și aduse la mijlocul acesta toate limbile cum să vor închina fieșteunde lui Dumnădzău. Deci macar că fu așe, iară pentru aceea deschisă este ușea pocăinței cătră ceia ce vor năzui la însă, nice la jidovi, nice la alt cineva să va închide. Deci pentru jidovi arătă Mahmet, macar că nu dintru mintea lui, cum dzicem mai sus. Iară pentru creștini nu este cum gîndește el, că pentru păcatele lor să ceartă, și pentru aceea nu sint fii lui Dumnădzău sau prietini. El altă socoti, ce departe de țintă săgetă, căci gîndi pentru căci o samă de creștini sint supuși supt turci, pentru aceea să fie ei de laudă, și ca niște prietini și fii // lui Dumnădzău ceartă ei pre creștini, și creștinii sint foarte depărtați de cătră Dumnădzău. Nu este așe, Mahmete, nu este. Ce mulțimea creștinilor șed mîlcom, iară de are da Dumnădzău să să rădice asupra păgînilor cu oaste ca aceea, cu adevărat că mai slabe are fi lucrurile turcilor decît painjinile. Deci arăt eu cum pentru păcatele noastre s-au dat o samă de creștini supt ascultarea lor, pentru certarea acéloră și învățatură, și înțelepciune altóra iară nu să gîndească că pentru bunătatea lor s-au dat creștinii supt mîna lor, ce ei sint ca nește bice și vergi dați de cătră Dumnădzău spre certare. Iară nu-i iubește pentru aceea pre înși Dumnădzău, ce mult sint urîți și goniți. Iară ce-ți pare ție, lăcusta și omidele, și trăsnetul, și smida, și alte certări cîte le dă Dumnădzău spre certare, oare prietini sint lui Dumnădzău? Au feciori să socotesc și oamenii carii ceartă pre alți oameni? Cela ce este nebun a socoti acesta lucru. Acesta lucru este la creștini, să dederă și ei nu ca neprietinii lui Dumnădzău, ce pentru căci sint
- 139^v** fii lui Dumnădzău și pentru că // ci-i sint prietini, pentru aceea face acesta lucru. Iară la lucrurile credinței și a besericii tot înflorește, ca și mainte, cînd era întru cinstea lor. Pentru acesta lucru să cunoaște cum nu fură părăsiți de tot de cătră Dumnădzău, în ce chip dzise și singur cu mijlocul lui David, pentru feciorii Mesiei, ádecă următorii^I lui Hristos, dzicînd: *De vor^{II} lăsa fiii lui Dumnădzău giudeșele Mele să nu le facă, și de nu vor păzi poroncile Mele, cu toiagul voi socoti păcatele lor. Iară mila Mea nu o voi lua de cătră înși, căci făgăduința Mea nu o voi lua de cătră înși, iară lucrurile legii nemică nu le știu*²⁴⁵.

Iară poate să fie să dzică neștine de ceia ce n-au gard întru gura lor, cum și ceia ce au fost mainte și au tăgăduit legea creștinească, și au priimit legea lui Mahmet să fie fii și prietini lui Dumnădzău. Cătră carii cuvîntul adevărat le răspunde cum *Dumnădzău toate lucrurile le știu^{III} mainte de nașterea lor: «Pre Iácov am iubit, iară pre Isáv l-am urît»*²⁴⁶. Într-acesta

^I În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „următorii”.

^{II} În manuscris, urmează cuvîntul: „lua”, tăiat cu mai multe linii.

^{III} În manuscris, șters, lecțiune probabilă: „știi”.

140^r chip și ceia ce s-au tăgă // duit de Hristos și au urmat lui Mahmet, mainte de nașterea lor s-au făcut vas diavolului. Deci sau la noi are fi, sau la alții, tot sint luați de dracul. Într-acesta chip poate să dzică neștine și pentru ceia ce să nasc în robie. Iară de multe ori și dintru ceia ce să tăgăduiesc de Hristos să fac oameni svinți și mari, în ce chip și dintru păgîni să fac mucenici. Și de aceștea destul este afîta. Iară pentru ceia ce-și păzăsc creștinătatea întru păgîni ce vom dzice? Mult sint de laudă aceia. Căci aceștea carii sint întru păgîni sint foarte lămuriți, ca și aurul cel bun, cu multe primejdii, iară ceștealalți sint întru odihnele lor, în ce chip și cei trei otróci fură lămuriți la Vavilón.

Pentru care lucru, neagiungînd singură credința spre spăsenie, să nu va fi cu fapte bune împreunată, căci arată și Scrisoarea cum *Arată-mi credința ta dintru fapturne tale, și eu îți voi arăta credința dintru faptele mele*, să videm a cui sint mai priimite faptele cătră Dumnădzău, și carii ș-aduc aminte mai curund de Dumnădzău. Oare ceia ce sint întru tot binele, // aceia ce sint în rău? Căci Isăia dzice: *De au nu întru primejdii ne adusem aminte de Tine, Doamne?*²⁴⁷ Și David: *Ceia ce samănă cu lacrimi, cu veselie vor săcera*²⁴⁸. Și iarăș dzice: *Multe sint primejdiile dreptilor, iară moartea păcătoșilor este rea*²⁴⁹. Acesta lucru este în ce chip are fi neștine laudat de vitejie, și de înțelepciune, iară altul încă s-are făli cum este gras și plin de trup, într-acesta chip și ei, săracii, să laudă căci sint măriți, și au cinste mare. Pentru acesta lucru lasă Svintele Scripturi și îmblă [în]¹ întunec, și lasă mărgăritariul cel scump, pre Hristos, și strîng pietri. Deci unde vor pune ei cuvîntul prorocului, ce dzice cum *Pre cine iubește Dumnădzăul îl ceartă?* Deci creștinii nu sint supt mîna lor, cum socotește Mahmet, ce pentru căci-i iubește Dumnădzău, să să lămurească ei, pentru căci toți creștinii cîți sint supt ascultarea limbilor, toți au patriarși și mitropoliți de-i îndrepteadză spre legea lui Hristos. Deci iată că nemică n-au scădzut de cătră fecioria lui Dumnădzău, nice de cătră liubovul său.

141^r Deci trebuiește să știți // voi, musulmanii, că, măcar că să dau creștinii pre mîna păgînilor, nu să dau să să certe, ce să să lămurească, ca și aurul. Pentru căci ce le voi dzice pentru Iov, și pentru patriarhul Avraâm? Ce mai mult iau ei pilda lui Iov, ce au pățit. Oare pentru aceea prietin era dracul lui Dumnădzău, pentru căci-i făcea certare? Cum sint ei învățați, vor dzice și aceasta, cu alte minciuni.

Acum trebuiește a cerca ce gînd are Mahmet pentru dracul și pentru Dumnădzău și pentru legea ce au dat, ádecă pentru Coran, pentru carele dzice așe cum diavolii, audzind cetind Coranul acesta, să mirară foarte mult,

¹ Omis în text, probabil greșeală de copist: „în”.

și pentru acesta lucru să veseliră, și o samă credzind într-însul, să mîntuiră. Deci, cum poate să să spășască până nu să va pocăi neștine¹ întâi, și să facă lucrure foarte bune, și atuncea va fi prietin lui Dumnădzău? Gînduri ca acestea are Mahmet pentru părintele său, pentru diavolul. Deci macar că nu vru să îndrăznească atîta lucru, iară pentru aceea tot să cunoaște de oameni ce au dzis el.

Svîrșitul al doile cuvînt asupra lui Mahmet. //

141^v

Cuvîntul al treile asupra lui Mahmet

De vreme ce o samă am arătat dintru cîte dzice Mahmet fără cale, trebuiește acmu să videm ce crede acesta om de nemică pentru Domnul nostru Iisus Hristos, au ce-i pare lui, macar că noauă încă nu ni s-are cădea să grăim cuvinte ca acestea, iară pentru folosul a mulți trebuiește a le arăta. Fiul lui Dumnădzău, fii milostiv și îngăduitori noauă! Cu adevărat plinit fu cuvîntul prorocului, unde dzice: *Dzise nebunul întru inima lui cum «Nu este Dumnădzău!»*²⁵⁰. Pentru căci acesta păgîn Svînta Troiță nu o crede, și crede un Dumnădzău făcători a tot ceriul și pămîntul, iară Fiu nu are. Căci în ce chip să fie acesta lucru, să facă fecior fără de fămeie? Și urmă urma unui eretic, aume Carpocráti, carele socotiia cum nașterea Fiului este // trupască dintru Părintele, pentru acestea sint multe amestecături întru Fiul și întru Părintele. Deci, de vreme ce dzic așe, lasă să dzică cum n-au făcut Dumnădzău dară ceriul și pămîntul dintru nemică, în ce chip gîndesc elinii. Deci, de vreme ce nu poate meșterul să facă din nemică lucru, într-acesta chip dară nice făcători este Dumnădzău a lumii. Deci iată la ce te pogoară, la cîtă încîlcitură. Alta și la capul la *Elmoniim* încă dzice cum Dumnădzău, de are avea Fiu, are fi price întru înșii. Deci noi, pentru acesta lucru am și răspuns întâi, iară și acmu încă ne este voia să grăim.

142^r

Ascultați voi, ucenicii lui Mahmet! Acesta cîne Mahmét, nici Dumnădzău-L crede pre Hristos, nici Fiu lui Dumnădzău, iară om deplin númer, ce mai svînt decît toți oamenii, fără nice o asămănare. Și urmadză aicea lui Nestórie. Și la capul *Elmésa*²⁵¹, ce va să dzică „fămei”, dzice cum Hristos Iisus, Fiul Máriei, este Cuvîntul lui Dumnădzău, și Sufllet lui Dumnădzău, și Suflarea lui Dumnădzău. Deci trebuiește întâi să începem dintru // mărturia lui Mahmet. De vreme ce toți voi veți dzice cum pentru aceea este Cuvîntul lui Dumnădzău, pentru căci au grăit cuvîntul lui Dumnădzău, ca și toți prorocii ce-au grăit, pentru aceea este Cuvîntul lui

142^v

¹ În manuscris, șters parțial, dar lizibil: „neștine”.

Dumnădzău?, eu voi răspunde, dară pentru carea lucru merse Gavriil de dede veste bună Svintei Máriei cumu-L va naște, pentru aceea este Cuvîntul lui Dumnădzău? Credzi, și la Sampson încă au mers, ce dară și Sampson încă este Cuvîntul lui Dumnădzău, și alții mulți cîți născură dintru făgăduința lui Dumnădzău? Pentru acesta lucru nice fu pentru căci merse îngerul de-i grăi, nice fu iarăș pentru căci au arătat Cuvîntul lui Dumnădzău nûmai. Pentru căci nu știa Mahmet acesta Cuvînt, și trebuiește să-l arătăm, căci el nu cunoscă acesta lucru, ce numai ce vădză unde dzice la Scriptură cum Hristos este Cuvîntul lui Dumnădzău, iară Cuvîntul îl credzu, iară gîndul Cuvîntului nu fu priceput, pentru căci^I nu-și vru să-l mărturisască Dumnădzău. Căci el să temea să nu creadză doi dumnădzăi, temîndu-să unde s-au cădzut să nu să teamă, iară Hristos să pomeni de cătră însul Cuvînt, nu număi pen // tru căci este dătători de minte, și înțelepciunea și cuvîntul, ce încă mai vîrtos pentru căci ține întru Sine tot lucrul și toate videniile omenești. Deci dintru acesta cuvînt au toți, și îngerii, și oamenii cuvîntul de-l grăiesc, deci dintru acesta lucru să dzice Cuvînt, căci este întru tot cuvîntăreț și el săvîrșește la toate lucrurile desăvîrșit, și așjidirea este Cuvînt, pentru căci covîrșește toate lucrurile omenești preste fire.

Deci, de vreme ce-am arătat mai sus acesta lucru cum fu pentru făgăduința lui Gavriil cătră Precista cuvînt, nici pentru căci este arătători cuvintelor^{II} dumnădzăiești, di ce iată că este adevărat Cuvîntul lui Dumnădzău. Deci pentru acesta lucru iată că este Fiu lui Dumnădzău. Căci în ce chip cuvîntul să naște dintru minte, într-acela chip și Domnul Hristos fără de mîjloc și fără chip fu născut mainte de veci dintru Părintele Său. Căci nu poate să fie să nască după vac acesta lucru, de vreme ce Fiul lui Dumnădzău, El fece pămîntul și ceriul, deci nice^{III} fu mainte decît Părintele, nice mai apoi. Căci în ce chip are fi putut să fie Părintele fără de Fiu?

143^V Pentru căci Fiul este înțelepciunea dumnădzăiască, // tocma un izvor fără de apă. Pentru aceea îți dzic cum au fost-au mainte, până a nu naște pre Fiul, fără de înțelepciune, au au fost dintru^{IV} început născut întru fără de vreme, deci de va fi născut mai apoi, iată că până atuncea au fost Părintele fără înțelepciune? Deci, de vei scoate dintru lucrurile trupești un lucru, tot rămîne iarăș trup, iară dintru aceste fără trup de să va scoate, nemică nu^V rămîne, macar cît de puțin vei scoate.

Deci de este la îngeri așe, cu cît mai vîrtos la Dumnădzău, și de n-au

^I Omis în text, adăugat pe margine, de aceeași mîină, silaba: „căci”.

^{II} În manuscris, greșit: „cuvintele”.

^{III} În manuscris, scris inițial: „nime”, corectată ultima silabă: „nice”.

^{IV} În manuscris, greșit, se repetă: „dintru”, al doilea fiind tăiat cu mai multe linii.

^V Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mîină: „nu”.

144^r avut mainte cuvînt și apoi l-au dobîndit, cum l-au dobîndit, poate să-l și piardză. Deci pentru acesta lucru în zadar grăiește Mahmet cum nu poate fi fără de fâmeie fiu, pentru căci nemică nu poate să grăiască împotriva acestora cuvinte. Ce poate să fie că au gîndit pre Dumnădzău cum este cu trup. Pentru acesta lucru socotia și aceea naștere cum este trupește, deci în ce chip să-și dovedească lucrul, întru nemică nu avu puțință. Iară pentru aceea, de vreme ce Mahmet arată pre¹ Hristos Sufletul lui Dumnădzău, lasă să lăsăm și așe să fie cum dzice el. // Deci, de vreme ce este Suflet lui Dumnădzău Hristos, și fu zidit apoi și făcut, iată că până a-l face fu fără suflet Dumnădzău Părintele, și apoi să plini dintru faptul său? Deci socotește ce cuvinte necuviitoare sint acestea toate. Deci, de vei dzice iarăș cum au avut pururea suflet di-nceput Dumnădzău Părintele, și cu suflarea, iată că au fost și Hristos tot deplin Fiu lui Dumnădzău, di-nceput ca un Dumnădzău. Deci ori în ce chip vei dzice, tot să arată Dumnădzău Hristos, împreunat cu Părintele Dumnădzău mainte de veci.

Căci de are avea Dumnădzău suflet, iată că sufletul lui are fi Dumnădzău Hristos, carele este mai ales decît toate alte. Deci iată că-l dovedim pre Hristos cum este Fiu lui Dumnădzău, deplin și prea desăvîrșit. Că așeși dintru cuvîntul lui Mahmet arătăm acesta cuvînt și cum este Părintele lui Dumnădzău mainte de veci, cum au dzis și singur la Evanghelie cum *Eu și cu Părintele Mieu una sintem*²⁵², âdecă la fire, și nu la obraz, după cum dzice Savélie ereticul. Iară pentru aceea multe mărturii de la toți prorocii sint, întru carele să arată și să dovedește acesta lucru deplin.

144^v Și dintru Svînta Evanghelie apoi s-au arătat, pentru căci era ca un întunerec mainte, până // cînd vini Domnul Dumnădzău de lumină și rășchiră cu lumina Sa întunerecul, și atuncea fu arătată toată puțința Svintei Troițe: Părintele, și Fiul, și Duhul Svînt. Și să surupară și să astupară toate gurile cele rrele, și să dovedî dreptatea întru tot.

Așjidirea acesta Mahmet arată pre Hristos cum este născut^{II} dintru fecioară, iară nu este Dumnădzău și Fiu lui Dumnădzău. Și iarăș merge pre urma lui Arpocrat²⁵³, și doauă răspunsuri arată el aicea: una cum Hristos pentru sine nice dănăoară n-au arătat acesta lucru să să dzică Dumnădzău, alta iarăș căci dzice cătră toți jidovii cum *Închinați-vă Domnului Dumnădzăului Mieu și al vostru*. Și gîndul acestuia altă nu este, fără numai ca să facă pre toți oamenii să nu creadză cum Hristos este Fiu lui Dumnădzău și Dumnădzău deplin, ce proroc mai svînt decît toți prorocii. Și cu acesta lucru meștersugui de să asămănă diavolului, căci și acela mult îmblă să facă pre fieștece om să-l despartă de cătră Dumnădzău și să-l aducă la rău. Într-acesta chip și Mahmet foarte silește cu tot adevărul ca să

¹ Idem: „pre”.

^{II} În manuscris: „nuscute”.

145^r poată să dezlipască pre toți // oamenii de cătră Dumnădzău. Și el învață pre oameni să creadză un Dumnădzău carele-i pare lui cum este mai bine. Iară nu vădzu cum diavolii, vădzind pre Hristos, îl mărturisiră Fiu lui Dumnădzău, și de nevoia lor, și nu putură să ascundză adevărul. Bătându-i putința lui Dumnădzău, pentru aceea dzicea: *Ce este noauă și Ție, Fiul lui Dumnădzău, căci ai vinit mainte de vreme să ne cerți pre noi?*²⁵⁴ Iară Mahmet mai rău este și decît dracii, căci el nu-l arată întru nemică.

Cu cale-i să dzică neștine pentru Mahmet cum ș-au ieșit dintru firea lui, și sfăt n-are, iară noi dzicem: de vreme ce credința fără fapte este moartă¹, dară cu cît mai vîrtos faptele fără credință nu vor hi mai rrele? Că unde nu este nice o credință, nice fapte, acolo ce bine va fi? Pentru căci, de are fi credința bună, și lucrurile proaste, tot este nedejde, dară cînd nu este credință, toate sint întru nemică, și să socotesc cîte are face omul lucruri bune și multe întru nemică sint, și în zadar. Pentru căci unde este credință, acolo este și faptă bună, deci unde nu este credință, nu este nice scădere de

145^v bine, deci unde nu este scădere de bine, nice vrun bine // este.

Pentru aceasta dzice și Isaia că *De nu veți crede, nu veți pricepe*²⁵⁵. Deci credința este o nedejde a unor^{II} lucruri ce nu să văd, ce credința creștinilor este deusebită de cătră altele, carea are cătră Svînta Troițe. Pentru căci ce vede omul cu ochii, ce va să mai nedejduiască? Și ce vede, ce va mai crede? Întru acesta chip cum și soarele luminează tot pămîntul, și de să tîmplă vrun loc ca acela să nu-l luminedze soarele, nu este despre neputința soarelui, ce este de răutatea locului aceluia, într-acesta chip și soarele cel luminos a dreptății luminează pre toți oamenii, pre cîți-l pot priimi întru inimile lor, și sint harnici, iară la cîți nu-l priimăsc, să depărteadză departe foarte. În ce chip au dzis și Domnul Hristos cum *Eu sint Lumina, și cine va crede întru Mine nu va fi întru întunerec, ce va avea lumina Vieții*²⁵⁶, și altele cîte scrie, și le vom arăta mai înainte.

Deci în ce chip am arătat mai sus, Mahmet arată doauă lucruri împotiva lui Hristos, arătîndu-l cum nu este Dumnădzău, după cum am și
146^r mai scris întru cuvîntul ce am // grăit. Deci întăi să socotim pentru cea dintăi întrebare, și de-acia vom arăta și pentru a doauă, cu ajutoriul lui Dumnădzău. Deci trebuiește să începem dintru arătarea lui Mahmet, și dintru graiurile lui să arătăm acesta lucru. Căci acesta dzise pre Hristos Cuvîntul lui Dumnădzău, și Sufletul lui Dumnădzău, și Suflarea lui Dumnădzău, în ce chip am și mai dzis, și cum toate lucrurile cîte sint făcute de Hristos și de apostolii Lui sint toate lucrurile svinte și drepte, și alese, acesta lucru adevărat îl grăiește. Căci adevărul lui Dumnădzău în veci va fi.

^I În manuscris, greșit, se repetă: „dară cu cît mai vîrtos”, tăiat cu mai multe linii.

^{II} În manuscris: „unur”.

Căci atîta este să dzică neștine cum nu este Dumnădzău, în ce chip are dzice cum adevărul este minciună, așe este și aceasta.

146^v Deci Mahmet, vădzind acesta lucru, îndatș fugi la minciuna aceasta, și dzise cum Hristos n-au dzis nice dănăoară cum El este Dumnădzău, iară noi am arătat destul întru cîte¹ cuvinte am scris și am arătat întăi²⁵⁷. Destul este să înțelegeți dintru toți prorocii, și singur Hristos de Dînsul arată dzicînd într-acesta chip, macar că cu gura Lui așe, ádecă să dzică cum este Dumnădzău, n-au dzis ades, iară cu faptele Lui să arată // dumnădzăirea, nice au contenit pre vrutul ca să nu-I dzică Dumnădzău. Pentru căci, dzicîndu-I Natanail: *Tu ești Fiul lui Dumnădzău*²⁵⁸, nu fu grăit de rău, în ce chip fu cînd Pável apostol, și Varnáva, era la Licaónia, deci le dziseră dumnădzăi, și vrea să le facă jărtvă, iară ei întru nemică nu priimiră acesta lucru, ce arătară cum sint oameni; și-și sparsără hainele apostolii audzind acesta cuvînt. Iară Hristos priimi acesta cuvînt și-I lăudă încă, și mai vîrtos cînd întrebă Hristos pre apostolii săi, oare pentru ce-i întrebă pre înșii? Nu pentru altă, ce pentru ca să-L arate cum este Fiul lui Dumnădzău. Și cîndu-i răspunse Petră: *Tu ești Hristos, Fiul lui Dumnădzău Celui Viu*²⁵⁹, nu-i dzise cum *Greșit-ai tu, Petre, și n-ai dzis bine*, ce încă-i dzisă: *Fericit ești tu, Simone, pentru căci Părintele Mieu Cel Ceresc ȝ-au descoperit ȝe aceasta*²⁶⁰. Și-i dărui pentru aceea cheile împărățiii cerești. Și cîndⁱⁱ îl cercă iarăș Toma și-i dzise: *Domnul și Dumnădzăul mieu*²⁶¹, iarăș ce-i dzise? Iarăș ferici pre ceia ce nu vor videa, și vor crede.

147^r Cuvine-să acmu a căuta pentru care lucru ni să cade // să videm unde dzice Domnul Hristos pentru sine cum este Dumnădzău. Dzice la Ioán: *Adevăr grăiesc voauă, că va vini ceas și acmu este, cînd morții vor audzi glasul Fiului lui Dumnădzău, și ceia ce vor audzi, vor trăi*²⁶². Pentru căci în ce chip are Părintele viață întru sine, într-acesta chip are și Fiul dat de cătră Părintele. Și putere Îi déde, și giudeț să facă, și iarăș cum *Cine va crede întru Mine va avea viața de veci*²⁶³.

Acmu ce-ți pare, dzice Hristos aicea pre Sine Fiul lui Dumnădzău, au ba? Și Dumnădzău adevărat, cu adevărat că întăi au arătat pre Sine Fiul lui Dumnădzău, și apoi Să arătă și Dumnădzău, și cum are puțință a morției și a vieției, și arătă învierea carea va să facă, și giudețul acela. Cu acestea cuvinte singure, fără alt tîlc, să arată pre Sine și Fiu lui Dumnădzău adevărat, și om deplin. Pentru acesta lucru Legea Veche să cheamă teológhe, și ceastă Noauă iarăș teológhe, pentru căci grăiesc cuvintele lui Dumnădzău. Iară să cheamă Legea Noauă și faptele dumnădzăiești, ce le arătă întru însă cîte grăiră prorocii, și le plini toate lucrurile și tainele cele ascunse de cătră toți prorocii. Pentru aceea // cu cale ni să cuvine a cînta:

¹ Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „cîte”.

ⁱⁱ În manuscris, urmează: „îl chemă”, tăiat cu mai multe linii.

*Foarte să măriră lucrurile Tale, Doamne, toate cu înțelepciune le-ai făcut*²⁶⁴. Pentru acesta lucru, de vreme ce noi am arătat acesta lucru întru tot, ori dintru proroci, ori dintru videnii, ori dintru rostul lui Hristos, toate le-am arătat pre amănuntul.

Deci apói acmu am arătat și cuvîntul acesta carele dzice Hristos cum cine crede întru Însul are viață în veci. Deci deusébi i viața cea sufletească și viața cea trupască. Pentru căci viața trupului curund foarte să întoarce, iară viața sufletului în veci rămîne, în ce chip este și moartea ei. Iară pentru aceea și trupul acest stricat încă nu-l va lăsa Dumnădzău așe, ce-l va îmbrăca cu fir de moarte pre însul, în ce chip arată dumnădzăiasca Scriptură, vom fi cu Dumnădzău. Deci dovedit-am cum Hristos acesta lucru dintru rostul Lui îl arătă, și să cunoscă și Dumnădzău, și om deplin, în ce chip am arătat și mainte, întru celelalte cuvinte ce am grăit, cum Hristos la multe minuni ce au făcut tot S-au arătat și Dumnădzău, și om deplin. Iară acesta Mahmet defaimă pre oameni și dzice cum unii, neînțelegîndu-ne cuvinte // le, au lepădat cîte nu le-au înțeles, și el singur este acela și au pățit aceasta. De vreme ce el tăgădui pre¹ Hristos întru tot, nice au putut să înțeleagă el acestea cuvinte.

Pentru căci în ce chip dzisă David: *Să minună mîntea ta de cătră mine, și foarte este tare și nu poți cătră însu a socoti*²⁶⁵. Deci altă nu este, fără numai mîntea ceea ce poate pricepe pre Dumnădzău, carea așeși să protivește necunoștinței, pentru căci dzicem noi necunoștință la Dumnădzău și dzicem întunec, nu dzicem spre partea dumnădzăiască, ce spre partea noastră, de vreme ce covîrșește firea noastră. Și încă-i dzic întunec luminei ceea ce nu să poate^{II} apropia omul dumnădzăiește. Ce acesta lucru fieștecînd de teológhi s-au dzis împrotivă, cu carele arată pre Dumnădzău, căci pre Dumnădzău nime ce este nu-L știe, numai ce nu este Îl știm, căci nu este lumină, ce-i mai mare, și altele multe ca și acestea. Pentru aceea și împelițarea Domnului nostru Iisus Hristos, carea o fece pentru mîntuirea noastră Hristos, i-au dzis teológhii „deșertare”, pentru căci este foarte minunată. Deci pentru aceea toți să părăsiră ca să poată să cu // noască acesta lucru în ce chip au fost. Deci, de vreme ce de la teológhii cei mari și învățați, și precurați fură nepricepute acestea lucruri, dară dintr-un becisnic și blăstămat ca acesta, în ce chip să poată fi știute acestea lucruri? Iară putem dzice cum numai ce au închis ochii și s-au întunecat întru tot, de n-au cunoscut acesta lucru, ce au făcut tulburare întru Svînta Troiță. Căci ori fie carele nu va avea un stat dintru tustrele a Svintei Troițe, atuncea să știe foarte bine cum este perit. Deci, de vreme ce este așe, iată că Mahmet este de tot luat de dracul, căci au dzis cum

^I În manuscris, urmează: „tot”, tăiat cu mai multe linii.

^{II} Idem: „omul”, tăiat cu mai multe linii.

Hristos n-au dzis pentru Sine cum este Fiu lui Dumnădzău, și Dumnădzău deplin.

Vinit-au acmu vremea ca să arătăm cum și pentru a doa, ce lătră Mahmet cum Hristos, cînd au dzis cătră jîdovi să să închine lui Dumnădzău, și a lui, și a lor dzis-au, și aiurilea cum acesta Mahmet pune minciună acoperită, iară uneori o dzice și goală, în ce chip este și acii, căci așe latră

149^r fără obraz și acii cum să fie dzis Hristos așe, căci Hristos n-au dzis // nice cătră ucenicii săi. Hristos n-au dzis întru nemică așe. Numai după înviere într-acesta chip dzise cătră ucenicii săi, pentru ca să le arate mergerea ce au mărs cătră Părintele Său, dzicînd: *Mă sui la Părintele Mieu și la Părintele vostru, și Dumnădzăul Mieu și Dumnădzăul vostru*²⁶⁶. Și de sint și alte cuvinte carele arată pre Dumnădzău Hristos Dumnădzău, iară și acestea încă-l arată și Dumnădzău, și om deplin.

Căci dzicînd Hristos acesta cuvînt, cum să suie cătră Părintele Său, să arată cum este Dumnădzău Părintele Său, și este Fiu lui Dumnădzău, pentru aceea au dzis „cătră Părintele” și „cătră al Mieu” și „cătră al vostru”. Căci de are fi dzis „cătră Părintele nostru”, așe are fi fost. Iară într-acesta chip, dzicînd deusebit „cătră Părintele Mieu”, deci arată pre Părintele Cel Ceresc. Apoi dzise „cătră Părintele vostru”, căci arată cum într-alt chip este Hristos Dumnădzău Fiu; și într-alt chip sint alții. El este Fiu dintru fire, și ceștea dintru dar. În ce chip este și cuvîntul de la David cum *Eu dziș să fiți dumnădzăi, și fii Celui Înalt toți*²⁶⁷, într-acesta chip

149^v închipuiește și la // acela cuvînt carele am arătat pentru Dumnădzău, căci dzise „Dumnădzăul Mieu”, dzicînd arată pentru omenia lui ce avu. Căci la toți oamenii svinți, cîți sint svinți, tot să dzice Dumnădzău, Dumnădzăul lor, în ce chip să dzice Dumnădzăul lui Avraam și altora a mulți. Pentru căci întâi să curățasc și să fac harnici ca să fie fii lui Dumnădzău, și apoi să cheamă și iau numele acesta. Iară la Hristos nu este așe, căci Dumnădzău este Părintele Lui deplin, o fire, o dumnădzăire, pentru căci să dzice Dumnădzău lui Hristos, pentru căci să împreună cu omenia într-un stat, nu ca svinții. Pentru acesta lucru încă arată într-acela chip cum să suie cătră Dumnădzăul lor. Deci dintru acestea cuvinte carele Mahmet le arată rău, iară Hristos bine le-au făcut, să arată Dumnădzău deplin, și întru nemică nelipsit.

Cătră aceasta să tăgăduiește Mahmet pentru Hristos cum nu este nice Fiu lui Dumnădzău, nice Dumnădzău. Noi altă ce vom mai răspunde, de vreme ce mult am și răspuns întru celealalte cuvinte de am arătat. Căci

150^r pentru acesta lucru // iarăș să grăim nu ne pare cu cale. Ce pre cît ne pare, destul este cîte am scris pentru acesta lucru. Deci iată că să dovedi cum Hristos au fost și Dumnădzău, și om deplin și desăvîrșit.

Așjdirea arată Mahmet cum Hristos nu fu omorît de cătră jîdovi, ce pre altul răstigniră, carele sămăna lui Hristos; acesta lucru îl dzic și manihéii. Pentru căci, în ce chip silește el ca să stingă acesta lucru cum să

150^v fie Hristos Dumnădzău și Fiu lui Dumnădzău, într-acela chip silește și împelițarea aceasta a o arăta stinsă de tot, și moartea Lui, și altele toate. Acesta lucru l-am arătat la al doile răspuns ce am făcut pre amănuntul. Ce acmu încă și dzicem cum Adam, fiind chipul lui Dumnădzău dintru darul Lui, și pentru căci lăsă poronca dumnădzăiască, pentru aceea luă osindă de cătră Dumnădzău, pentru zavistia diavolului, și așe ieșit fu din rai, și urmă moartea. Iară Fiul lui Dumnădzău, fiind chip dintru firea lui Dumnădzău, să îmbracă cu chipul cel de dar, ádecă cu omenia, și așe o mîntui și o sui la cinstea ceea ce au fost și // mainte. Și în ce chip gîndurile gîndului le arată cuvîntul, într-acela chip și Cuvîntul lui Dumnădzău și Părintele Lui cu mijlocul trupului arată voia Părintelui Său și dumnădzăirea Lui. Și încă în ce chip un împărat, lăcuind într-o petrecere a unii cetăți cu oameni mulți, atuncea cetățenii aceia, neprietinii împăratului, toți prind de veste și știu, într-acesta chip și Fiul lui Dumnădzău întră în trupul omenesc și să arată foarte strașnică cătră diavolul firea omenească. Deci iată că să dovedi acesta lucru, pentru căci nu-și bagă în samă moartea ca și un lucru de nemică, și le părea ca un somn, și așe poronciia diavolilor ca unor slugi ale sale.

Deci, în ce chip silește să ascundă dumnădzăirea¹ lui Hristos, într-acela chip silește să ascundă și omenia, ca să nu să știe moartea și răstignirea Lui, pentru care lucru este o minciună mare aceasta. Căci de nu s-are fi răstignit, pentru care lucru are face creștinii o moarte ocărită asupra lui Hristos? Pentru căci de ocară era la jidovi moartea de cruce. Pentru 151^r acesta lucru au omorît pre Hristos cu moarte ca aceea, vai de ei, // jidovii carii-L răstigniră. Deci trebuiește să știe cum cu mijlocul crucii să surupară toate întunerecele diavolului, și fură rușinate lucrurile diavolului până în săvîrșit, cît să stinsără și fu biruită moartea, și nu mai este între creștini moarte.

Deci trupul lui Hristos fu mort, iară dumnădzăirea Lui n-au murit. Pentru căci în ce chip să va scrie întru o hîrtie cuvîntul împăratului și hîrtia să va rumpe, iară cuvîntul împăratului nu să rumpe, ce rămîne întreg, într-acesta chip și trupul lui Hristos păți, iară nu să strică întru nemică, iară dumnădzăirea Lui întru nemică nu fu lipsită.

Și fără aceasta, toți jidovii arată moartea lui Hristos, ce dzic cum ca pre un vinovat L-au omorît. Căci n-au murit în vrun unghi, ce la arătarea tuturor fu moartea lui. Și mai vîrtos să fece acesta lucru pentru să să arate la mai mulți, cu vrerea lui Dumnădzău, de să fece la Paști, pentru căci atuncea să aduna jidovii toți, după obicei, toate 12 semenții, pentru ca să-L știe toți cum au murit și au învis, să n-aibă nime ce dzice pentru 151^v acesta lucru, în ce chip este și acesta Mahmet. Și încă nu muri moar // te

¹ În manuscris: „irea”; „dumnădză” omis în text, adăugat suprascris de aceeași mînă.

din fire, ce-i lăasă de-I déderă ce moarte le fu voia lor. Ca un viteaz prea bun ce nu să mai ferește de nimerilea la război, ce cu toți să lovește, într-acesta chip și Hristos, credzi, întâi cu cuvîntul îi pusă la pămînt pre toți, cînd vrea să-L ia, iară apoi de bună voia Sa S-au dat. Și așe socotiră ca să-L răstignească, nesocotind, amărîtii, că să va plini cuvîntul prorocului, unde dzice: *Piatra ceea ce o lepădară ziditorii, aceea fu în capul unghiului*²⁶⁸. Deci ce este aceasta prorocie? Fără numai arată că, în ce chip unghiul^I împreună doi părăi, într-acesta chip și Domnul Hristos împreună Legea Veche cu cea Noauă, limbile cu rodul jidovăsc, și-i fece o casă a lui Dumnădzău.

Deci întinzindu-Și mînule pre cruce, strînsă toate limbile într-un loc, și le aduse la o credință. Iară și văzduhul, carele diavolul l-au fost pîngărit, și pre acela încă l-au svințit, suindu-se în vîrvul crucei. Dzis-are fi neștine căci nu muri Hristos, ca și Ioan, de sabie sau cu altă moarte, în ce chip alții. Deci arată cum în ce chip au rămas trupul întreg, într-acesta chip și credința este întreagă și nelipsită, deci pentru // aceea nu să cuvine nime întru nemică să nu o desparță.

Alta, dzice Mahmet cum Dumnădzău au trimis de au luat la sine pre Hristos în ceri, și apoi iarăș, la svîrșitul lumii, să va arăta ca să omoară pre Antihrist, și apoi va muri și Hristos. Deci acesta acmu urmadză ereticului Donát, și silește cu acesta mijloc cum Hristos n-au fost Dumnădzău adevărat, căci dzice și el cum Hristos s-au suit în ceri, și cum va vini iarăș, ce nu^{II} ca un Dumnădzău să giudece, ce ca Ilie și Enóh. Iară de vreme ce multe am dzis în multe locuri și chipuri pentru Hristos, și l-am arătat dintru atîtea de multe, poate să să pobească și aceasta minciună întru tot.

Acmu trebuiește să videm în ce chip dzice el pentru Preacurata Fecioară Mária, cum creștinii o fac Dumnădzău. Deci pentru acesta lucru am și mai grăit^{III} la răspunsul al treile. Acmu ce vom mai dzice? Agiunge cît am dzis.

Întru capul ce să cheamă *Amram*²⁶⁹, dzice pentru Precista cum au fost fată lui Amram, carele au fost tată lui Moisei // și lui Aaron. Deci cum să fie fost Amram tată lui Moisei și lui Aaron, așe au fost, iară pre Precista o știu iarăș toți a cui fată au fost. Căci aceea Márie, sora lui Moiséi, au murit în pustiu, iară aceasta după 1500 de ani născu după aceea. Iară în ce chip la toate lucrurile să zămislește cu minciunile, într-acesta chip și aicea să arată de nemică.

Svîrșitul al treile cuvînt asupra lui Mahmet.

^I În manuscris, greșit: „ungul”.

^{II} Omis în text, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „nu”.

^{III} Idem: „grăit”.

Cuvîntul al patrului asupra lui Mahmet

153^r Minunatul împărat Solomón arată dzicînd cum *Păgînul* *daca* *agiunge* *la fundul râului, atuncea să lasă, și-i vine lui tot râul, și-și pierde* *mîntuirea*²⁷⁰. Deci oare ca // rele poate să fie mai păgîn decît acesta? Pentru căci multe au visat, mai multe au lătrat, și încă mai multe îl învăță părintele lui, diavolul. În ce chip arată și o videnie ce au vădzut el, carea este de tot păgînă și fără lege, carea așe să începe întru capul fiilor lui Izrail: *Laudă lui Dumnădzău, pentru căci au făcut la șerbul Său ca să treacă într-o noapte pre la rugătoare, besereca lui Elaram, unde este casa lui Mechea, până la ceealaltă beserecă de rugă, carea este foarte departe de aceea, și să cheamă «Casă Svîntă a Ierusalimului», carea o blagoslovi Mahmet într-o dzi, după ce-și cîntă ceasul cel de demineată.*

Dzise cătră oameni: *O, voi oamenilor, socotiți că ieri, daca m-am sculat de la voi, au venit la mine Gavriil, după cîntarea cea de sară, și mi-au dzis: «O, Mahmete, Dumnădzău îți poroncește să mergi acoló să-l vedzi», și eu îi dziș: «Vai de mine, unde să mărg eu să-l vădz?».* Și dzise Gavriil: *«În locul unde este».* Și-mi aduse o vită mai mare decît un măgari și mai mic decît un asin, și numele lui, Barac¹. Și-mi dzise: *«Sui-te pre acesta și aleargă până la Casa cea Svîntă».* Deci în ce chip socotii eu să mă sui // pre vita aceea? Ea fugi, iară Gavriil dzise: *«Stă bine, căci Mahmet va să te încalece».* Și răspunsă vita: *«Oare pentru acesta fui trimis?».* Și dzise Gavriil: *«Pentru acesta».* Atuncea dzisă vita: *«Nu-l voi lăsa să mă încalece, de nu să va ruga lui Dumnădzău întăi pentru mine».* Și eu mă rugai lui Dumnădzău pentru vită, și o încălecai, și umbla ea lin foarte, și eu călare pre însă, și-și întăria unghia piciorului său pre fîrcălămul ochiului său, și așe vini la Casa cea Svîntă mai curund decît are arunca neștine o piatră. Și era cu mine Gavriil, și mă aduse într-o poartă în Casa cea Svîntă, la Ierusalim. Și-mi dzise: *«Pogoră-te, pentru căci pre într-aceasta piatră te vei¹¹ sui în ceri».*

Deci Gavriil întări vita aceea într-acea poartă, pre Barac, cu un fîrcălăm, și mă ținu în umerele sale până în ceri. Și dac-am agiuns în ceri, lovi la poartă Gavriil, și-l întrebară: *«Cine ești tu?».* El răspunse, și dzise: *«Eu sint Gavriil».* Și iarăș îl întrebară: *«Cine este cu tine?».* El dzise: *«Mahmet este».* Deci portariul dzise: *«Pentru dînsul te-au trimis Dumnădzău?».* Gavriil dzise: *«Pentru dînsul».* Și așe deșchisără poarta, și

¹ Pe margine, notă aparținînd lui Costandin Veisa, proprietar al manuscrisului.

¹¹ În manuscris, greșit: „ve”.

154^r vădzui strînsoare de înger, // și îngenunchiai, și-mi făcui ruga mea în doauă rînduri. Și atuncea mă luă Gavriil și mă duse în al doile ceri, și era departe un ceri de altul cale de 500 de ani. Și în ce chip bătu în ușa dintăi și ce i-au răspuns, într-acela chip fu și la toate ușile până la al șeptele ceri, și acolo vădzui gloată multă de înger, și era fieștecarele dintru înșii de o mie de ori mai mare decît lumea, dintru carii unul avea 700 de capete, și la tot capul avea cîte șapte sute de dzeci de mii de guri, ádecă cîte șapte întunerece de guri, și la toată gura avea cîte 1700 de limbi, carele lăuda pre Dumnădzău cu șapte sute de dzeci de mii de feliuri.

Și vădzui un înger de plîngea, și întrebai ce este pricina plîngerii lui? Și-mi arată cum este păcatul. Deci mă rugai pentru însul. Și Gavriil mă déde pre mîna altui înger, și acela apoi la altul, până mă puseră înaintea lui Dumnădzău, înaintea scaunului Lui. Și-și întinsă Dumnădzău mîna și o puse între umerele mele, și așe era de rece mîna cît au¹ trecut și prin măduha spinării mele răceala. Și-mi dzise Dumnădzău: «Puș la tine și la oa // menii tăi rugi». Și pogorîndu-mă la al patrule ceri, mă svătui Moiséi să mă întorc, pentru ca să ușuredz oamenii miei de atîta rugă, pentru căci nu o vor putea plini. Ádecă aceasta lege grea nu o vor putea să o fie, și la ceasul ce m-am întors întăi îi slobodzii de dzece ruge, așjidirea și până în na patra oară, iară în al cincile am vinit la puține rugi, cît au rămas foarte puține.

Și Moiséi mi-au dzis cum nu vor putea nice atîta să rădice oamenii miei, numai să mă întorc să mă rog să mai ușuredze Dumnădzău, iară mie-mi fu rușine să mă sui de atîtea ori, căci m-am rușinat, și nu vrui să mă sui, ce vinii la Barac și încălecai, și merș la casa lui Mechea. Și vremea ce au trecut întru atîta ce am îmblat de abia de au fost mai puțină parte decît a dzecea parte de noaptea toată.

Iară dînd aceasta videnie cătră oamenii lui, multe mii de oameni să feceră haini dintru legea lui¹¹, și-i dzisără: «Sui-te dzua în ceri să te videm și noi, și să videm îngerii ce te îngăduiesc, oare nu sint adevărate minciuni // le tale?». Iară Mahmet răspunsă: «Laudă Dumnădzăului meu. Au doară sint alt lucru, fără nîmai un om și apostol al lui? Ceia ce au fost mainte de voi n-au credzut minunile; nice voi le credeți, nice veți crede nice dănăoară, fără numai cu sabia».

155^r Acestea sint cuvintele mincinosului Mahmet. Deci ce va să dzică neștine pentru aceasta videnie scîrnăvă? Iară el singur o arată că este mincinoasă, căci el, cîndu-l prindea cea nevoie, așe dzicea cum vine la dînsul Gavriil, fiind trimis de cătră Dumnădzău, deci nesuferind lumina lui

¹ În manuscris urmează: „în”, tăiat cu mai multe linii.

¹¹ Pe marginea din dreapta, jos, notă scrisă pe verticală, care conține un comentariu, referitor la text, al lui Șarban Buhăescu.

și videnia îngerului, cade ca un mort, și cuvintele îngerului le audziia ca și un clopot ce sună^I. Deci el, de vreme ce nu putea suferi să vadză a unui înger videnie, în ce chip^{II} putu de vădzu atîția îngeri? Și încă le numără și capetele, și limbile ce era în gură, și toate cîntările dumnădzăiești. Pentru căci el așe dzice cum nu numai decît Gavriil este mai mare, ce decît toți aceia întru carii Gavriil nice merge. Ce atîta este mai mic decît aceia, cît da
155^v pre Mahmet la alt înger, // de-l ducea altul mai mare până să sui la mulțimea îngerilor, și apoi și mai sus, la Dumnădzău. Și așe vorovi cu însul, și nu numai să arată pre sine că este mai mare, ce încă cum s-au și rugat pentru înșii. Lasă pentru acel fericit Moiséi, ce dzice cum l-au vădzut în ceri, și era la al patrule ceri, și el să sui până în al șeptele ceri, și mai sus încă până la Dumnădzău, și vorovi. Și iarăș să pogorî la Moiséi de atîtea ori de-și ușură ruga, după [cum]^{III} scrie mai sus, și iarăș vini la locul unde au fost mainte.

Socotiți oameni, socotiți! Credz, el singur pre Dumnădzău L-au arătat Dumnădzău deplin, ce au făcut cerul și pămîntul, și cum este fără trup. Și acmu Îl face cu trup. Unde s-au vădzut să Să cuprindză Dumnădzău într-un loc și să aibă mînu? Care lucru dîndu-i o pricină trupască numai, toate altele vor urma. Și patriarhul Avraam, cînd vădzu pre Dumnădzău, dzise pre sine „cenușe și pămînt”.

Și Daniil, vădzînd un înger, să întoarsă și dzisă: *Mărire lui Dumnădzău întru stricăciune*, ádecă puțin au fost să moară. Și David dzice:
156^r *Cela ce căută asupra^{IV} [...] ²⁷¹* // lui ce are fi trebuit dobitocul acela să-l rădăce și să-l ducă? Și cine i-au spus cît au îmblat, și cît este de departe, și cum s-au suit el cu trup acoló? Și cînd s-au suit, l-au suit Gavriil și alți îngeri, iară apoi s-au pogorît pre Barac, de au vinit îndărăpt.

Acestea toate le socotiți cît sint de bune. Deci cine nu va fi cu minte să le creadză? Pentru aceea toți următorii lui contenesc, și nu lasă să să pricească din lege nimerilea, căci să tem, știind minciunile lui Mahmet, dáscalului lor. Ce și ei încă să pricep²⁷² mulți, ce de frica morții, ei încă îmblă unul după altul. Deci și ei cunosc, ce unii pentru cinstea, alții pentru părinții lor să opresc, alții pentru multe pricine să áflă întru întunec ca acela blăstămat și de nemică, și pier și trupește, și sufletește întru tot. Pentru

^I Pe margine, în dreptul cotorului, notă scrisă pe verticală, care conține un comentariu, referitor la text, al lui Șărbănuț Buhăescu.

^{II} În manuscris, urmează: „nu”, tăiat cu mai multe linii.

^{III} Omis, din greșeală, în text: „cum”.

^{IV} Text întrerupt; în PG, aproximativ două coloane și jumătate. Vezi *Studiul introductiv*, p. XI, XVIII.

aceea nu vor să-i lasă nice să cetească la Svînta Scriptură, pentru¹ ca să nu se înșele vrutul dintru dînșii.

156^v Și la capul lui *Oram*²⁷³ dzice: *Cine va sta împotriva Coranului, ori fieștece om va fi, certarea-i va fi moartea.* Și încă la *Amram*²⁷⁴ dzice: *Să nu creadă altul numai pre cela ce va urma legea lui.* Macar că au ui // tat că au dzis mainte că *Este Evanghelia bună și cum Sarachinii nu vor fi în loc de nemică de nu vor face legea mea, și Legea Veche și Evanghelia.* Și iarăș, într-acela ceas dzice întru acela cap cum *Acesta lucru eu nu voi da samă de cîte faceți voi, nice ei de cîte face el sint vinovați, și cum la voi fie pravila voastră, și la mine a mea.* Deci cine este nebun numai grăiește cuvinte ca acestea, ce el nice întru sine nu să tocmește, necum cu altul. Iară la noi nu este așe cum dziceți, ce este aimintrile. Căci să tocmește Legea Veche cu Legea Noauă întru tot, fără nice o îndoire.

Iară și eu pentru acesta lucru încă îți arăt, după cum dzice David și prorocul Isaia cum *Doamne, pentru care lucru lucrul păgînilor să înmulțește și să cinstește?*, și alte cuvinte multe de prorocie arată prorocii aceștea. Pentru care lucru sint cu adevărat și de credință. Altă ce vom să mai dzicem? Destul este că să înșelără întru gîndurile lor.

157^r Așjidirea dzice Mahmet cum *Diavolii să vor spăsi.* // Și acii urmă unui eretic Orighen. Pentru căci dzice și el cum mulți diavoli, cetind Coranul, să mirară, și-l lăudară, și să spăsiră, în ce chip am arătat noi și mainte. Iară acmu nu dzice așe, ce așeși răspunde cum toți diavolii să vor spăsi. Deci, de vreme ce unul să poate vindeca dintru aceștea, într-acesta chip și ceialalți toți încă să vor spăsi. Iară pentru aceea noi arătăm de tot lucrul, căci Hristos le răspunsă cum să margă toți în locul, în matca focului cei rele²⁷⁵. Deci, de vreme ce fură mînați acoló, cine-i va mai scoate de acoló, pentru căci trebuiește întâi să fie pocăință, și apoi să fie iertare. Dară diavolul cînd să pocăiește? Deci în zadar grăi rău Mahmet, de vreme ce fu într-acesta chip, și dzisă cum „Diavolii să vor spăsi”, și acesta lucru nu-l dă vreme să fie²⁷⁶.

157^v Așjidirea și pentru acesta lucru dzice Mahmet singur, Coranul nice el singur, nice un om îl știe ce scrie, nice îl înțelege, fără numai Dumnădzău singur. Deci, de vreme ce este // așe, ce este bun Coranul? Sau de ce folos este, cînd nu să înțălege, de vreme ce nu știe nemică ce scrie? Deci altă dovedință ce-ți trebuiește fără aceasta, cînd singur el îl defaimă și dzice cum nu-l înțeleg ca să știe ce scrie? Deci iată că nu este făcut Coranul de cătră Dumnădzău, ce este dintru gîndul lui cel rău.

Deci să și arată într-alt chip cum Coranul încă nu să tocmește, nice cu Legea Veche, nice cu Evanghelia, macar că dzice și Mahmet cum cine nu^{II} va ținea Evanghelia, nu-i va fi întru nemică. Iară să dzicem cum este și de

^I În manuscris, în rînd: „pe”, adăugat suprascris, de aceeași mînă: „ntru”.

^{II} Omis în text, adăugat pe margine, de aceeași mînă: „nu”.

cătră Dumnădzău Coranul, dară pentru căci într-atîtea locuri să împrotivește Coranul singur întru atîtea părți?

Deci ce este de cătră Dumnădzău nu poate să fie fără de cale, sau de are fi fost întru vrun loc vro minune să să dovedească Coranul, acesta lesne are fi. Iară acesta lucru Coranul este un lucru fără ispravă, și-i plin de minciuni și strein de cătră Dumnădzău. Și încă acesta lucru Coranul este tot silnic foarte, și vrăjmaș, pentru căci și voia aceasta dumnădzăiască ce au dat, încă au supus-o de cătră oameni, și întru nemică fu stricată cu Coranul acesta. //

158^r Alta, iarăș pentru căci Dumnădzău nu este Dumnădzău de nesocotință și fără cale. Iară Coranul este plin de toate minciunile, și înșelăciunile, și visurile lui Mahmet. Iară este mai rău decît toate acestea. Sint lucrurile lui tot minciuni de cele drăcești, pentru căci singur dracul îl învăță Coranul acesta, macar că mult strigă ei și dzic cum Dumnădzău l-au dat¹. Ce eu încă mă mir în ce chip s-au înșelat cătră învățăturile lui Mahmet, și lăsară pre Dumnădzău. Pentru căci Coranul așe dzice cum Hristos să născu dintru veste bună a îngerului cătră maică-sa, și cum cu Duhul Svînt s-au zămislit dintru Preacurata Fecioară Măria, și cum era mai aleasă decît toate femeile. Așjidirea la capul lui *Enesan*²⁷⁷ dzice: *O, soțiile mele, ádecă credincioșii miei, nu dziceți pentru Dumnădzău alt lucru fără numai adevărul, cum Hristos Iisus este fiu Măriei, și cum este apostol dumnădzăiesc, și cum cu Duhul Svînt Îl puse întru însă, întru Preacurata Fecioară Măria.* Iată că el, becisnicul, au grăit de Svînta Troiță, și nu au

158^v vrut să-și deșchidă ochii ca să creadză, căci el într-a // cеста chip nice un lucru bun au putut cunoaște, ce tot lucruri rele, în ce chip are fi fost un dobitoc orb dintru zgăul mîne-sa, pentru acela lucru întunecat ca și părintele său, diavolul. Pentru căci de multe ori își aduce aminte la Coranul lui de Svîntul Duh, cum dzice la capul la *Embia*²⁷⁸, și la alte capete, de cătră partea lui Dumnădzău cum *Întru Măria am suflat dintru Svîntul Duh. Deci acesta Duh nu este îngeresc.* Ce pentru Hristos acestea lucruri dzice Mahmet și Coranul lui.

Să vedem și pentru Mahmet ce dzice Coranul? Altă nu dzice, numai cum au fost om sărac și strein, și îmbla din loc în loc, până unde l-au strîns Dumnădzău. Iară pre Hristos îl scrie „Duhu lui Dumnădzău”, și cum au fost mai mare decît toți prorocii, iară Mahmet, proroc numai. Iară pre Hristos îl laudă cum este dintru ruda lui Avraam, dintru făgăduință, iară Mahmet este dintru Izmail, cel gonit de cătră Avraam, fecior dintr-o roabă, și gonită era de la casa lui Avraam. Așjidirea, Hristos n-au greșit, căci nu poate să greșască

159^r Cuvîntul lui Dumnădzău, // iară Mahmet toate răutățile le-au avut, și scîrnăvii multe, pentru care lucru, cum dzic ei, Dumnădzău le-au iertat. Așjidirea

¹ În manuscris, greșit: „lăudat”.

Hristos au făcut minuni multe, cum dzice la capul la *Elmaida*²⁷⁹, iară Mahmet n-au făcut nice una de acestea, fără numai a lunei ce am mai dzis, și altele foarte grozave, carele le-am părăsit pentru grozăvia lor.

Așijdirea, după cum scrie Svînta Evanghelie, Hristos Să răstigni, și învise, și Să înălță, iară la Coran dzic musulmanii, ádecă vrînd să-L cinstească pre Hristos, cum n-au murit, ce S-au văznesit. Deci ori așe, ori într-alt chip, iată că Hristos este viu, iară Mahmet și el, ca și alți oameni, muri, iară nu mai învise. Pentru aceea s-are fi cădzut să să închine lui Hristos, și nu lui Mahmet, pentru căci mai bine decît să creadză cuvintele omenești, mai bine cele dumnădzăiești, carele sint mai bune.

Iară lucrurile lui Mahmet să protivăsc întru tot cu lucrurile diavolului. Să-i protivim pre amîndoi, să-i videm, mîndru-i diavolul, mîndru-i și Mahmet, că cum nu-i mîndru, // cînd dzice că s-au suit în ceri, și celea alalte minciuni ce dzic ei că au făcut Mahmet, și încă el pentru sine mai vîrtos.

Diavolul ucide oameni, iară și dracul Mahmet dzice să ucigă pre ceia ce nu vor crede Coranul. Diavolul este înșelători, Mahmet camai înșelători. Diavolul mincinos este, dară diavolul Mahmet unde nu latră în Coran? Și altele multe încă răutăți să protivăsc întru Mahmet și întru diavolul, ca și întru părintele și feciorul lui.

Căci toate sint amîndurora învățăturile împotriva lui Dumnădzău, pentru căci Mahmet să închină unui dumnădzău rătund și rece, cu trup, carele nice s-au născut, nice au născut; și nu socoti, becisnicul, cum să închină la trup, și nu la Dumnădzău. Ce să închină la rătungiune, pentru căci rătungiunea arată și răceală, trup împelițat, și i să închină în ce chip i să închină hotarale păgînilor. Pentru căci de rîs este acesta lucru, ca să fie soare, și lumină să n-aibă, și izvor să fie, și apă ca să n-aibă. Care dumnădzău trupăsc, ce dzice el, // să să strice. Iară Dumnădzău carele este mainte de veci, ce ne închinăm noi, toți creștinii, este unul și mainte de toate, și ne închinăm Lui în trei fețe: întru Părintele, și Fiul, și întru Duhul Svînt, un Dumnădzău în trei obraze, și trei obraze în trei fețe, împreună¹, fără amestecătură și despărțită, neîmpărțită, Ea singură este Una, și Trei: Întrutotțitoriu, Părintele fără începătură, nu numai fără ani, ce încă și fără pricină, ce este pricină și izvor, și rădăcină dumnădzăirei, ce să dovedi întru Fiul și întru Svîntul Duh Dumnădzău deplin.

Carele milostiv să fie cătră noi și cătră toți creștinii întru dzua giudețului cea strașnică, cu ruga a Preacuratei Fecioarei Máriei, Despuitoarea noastră și a tuturor svinților ce s-au început dintru veci, amin!

Svîrșit și lui Dumnădzău laudă!

¹ În manuscris, cuvînt pătat, lecțiune refăcută: „împreună”.

NOTE ȘI COMENTARII

¹ Titlul propriu-zis al lucrării lipsește. Vezi *Studiul introductiv*, p. XIII.

² În original: „Cantacozino”. Vezi PG, coloana 372.

³ În original: „Meletios”. Vezi PG, coloana 372.

⁴ Vezi Apoc. 2.9. Am utilizat *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București 1988.

⁵ Probabil explicația traducătorului român.

⁶ În manuscris se propune modificarea topicii prin literele **A** și **B** suprascrise cu cerneală roșie, astfel: „*În Legea Veche și în Legea Noauă*”. Sugestii identice în privința sintaxei textului se întâlnesc frecvent în ms. 45, de exemplu: 1 Reg. 3.13, 5.4, 10.1, 12.18, 13.7, 20.27; Ps.: 12.1, 43.27, 48.12, 75.9, 77.5, 93.12, 103.28, 135.3–5. Vezi și nota 156. Acest tip de indicații pentru schimbarea ordinii unor cuvinte, se pot datora revizorilor traducerilor lui Milescu din anturajul lui Dosoftei (episcopul de Huși, Mitrofan, ieromonahul Atanasie) care în 1686 au plecat cu traducerile Spătarului în Muntenia, în timp ce Dosoftei pleca în Polonia. Vezi și nota 156.

⁷ În original, ngr. *kalé* „bunule” (vezi PG, coloana 380). Modificarea aparține, probabil, traducătorului român.

⁸ În loc de: „eu nu voi îngădui lucrul lui acestuia”, o altă lectură posibilă: „eu nu voi îngădui lucrului acestuia”.

⁹ Vezi Fac. 18.20, 21.

¹⁰ Vezi Fac. 18.20–33.

¹¹ Vezi Fac. 12.1–2.

¹² Cf. Fac. 17.4, 8; 22.17–18.

¹³ Cf. Fac. 21.10, 12.

¹⁴ Vezi Fac. 49.10.

¹⁵ Vezi Is. 11.1, 10.

¹⁶ Vezi Ps. 68.27.

¹⁷ Vezi Dan. 9.26.

¹⁸ În manuscris, greșit: „Iisus”.

- ¹⁹ Vezi Deut. 18.15.
- ²⁰ Din manuscris lipsesc două file care s-au pierdut; cf. PG, coloanele 396, 397, 400, 401. Vezi *Studiul introductiv*, p. XIII, XV.
- ²¹ Vezi Ps. 71.19.
- ²² Vezi Ps. 109.1–3.
- ²³ Vezi 1 Reg. 9.17.
- ²⁴ În manuscris: „firea omenirei”; forma *omenirei* este scrisă de copist probabil prin atracție cu *dumnădzăirei* din sintagma *firea dumnădzăirei*, care se întâlnește în aceeași frază; în întregul manuscris este utilizat numai lexemul *omeniei*, cu alte 18 ocurențe (vezi *Glosarul*).
- ²⁵ Vezi Ps. 109.2.
- ²⁶ Vezi Is. 2.3.
- ²⁷ În manuscris s-a desprins o filă care s-a pierdut; cf. PG, coloanele 405, 408. Vezi *Studiul introductiv*, p. XIII, XV.
- ²⁸ Cf. Ps. 71.4.
- ²⁹ Vezi Ps. 71.5.
- ³⁰ Vezi Ps. 71.17.
- ³¹ Vezi Ps. 71.5.
- ³² Vezi Ps. 71.6.
- ³³ Vezi Ps. 31.1, 2.
- ³⁴ Vezi Ps. 71.17.
- ³⁵ Vezi Ps. 118.73.
- ³⁶ Vezi Ps. 33.14.
- ³⁷ Vezi Ps. 90.9.
- ³⁸ Vezi 3 Reg. 8.26, 27.
- ³⁹ Vezi Bar. 3.36, 38.
- ⁴⁰ Vezi Ieș. 3.3.
- ⁴¹ Vezi Ieș. 3.1–5.
- ⁴² Cf. Dan. 2.1 ș. u.
- ⁴³ Vezi Dan. 2.24.
- ⁴⁴ Vezi Dan. 2.25, 26.
- ⁴⁵ Vezi Dan. 2.27–36.
- ⁴⁶ Vezi Dan. 2.39, 40.
- ⁴⁷ Vezi Dan. 2.47.

- ⁴⁸ Vezi Is. 7.14.
- ⁴⁹ Vezi Is. 9.5.
- ⁵⁰ Vezi Luc. 1.76–78.
- ⁵¹ Vezi Is. 1.3.
- ⁵² Vezi Luc. 2.14.
- ⁵³ Vezi Luc. 2.8–13.
- ⁵⁴ Vezi Ps. 95.11.
- ⁵⁵ Vezi Ps. 96.6, 8.
- ⁵⁶ Vezi Ps. 97.10, 11.
- ⁵⁷ În manuscris: „îngînduință”. Forma „îngînduință” este o greșeală de copist. În text se întâlnește de mai multe ori subst. *îngăduință* (f. 4^r, 10^f, 29^v, 39^r, 80^v, 116^v, 120^f).
- ⁵⁸ Vezi Mat. 25.31 ș. u.
- ⁵⁹ Vezi Mat. 2.1–6.
- ⁶⁰ Vezi Mih. 5.1.
- ⁶¹ Pentru toponimul *Efrátha*, traducătorul român intervine în textul biblic cu o explicație: „ădecă ca unde este Vitleem”.
- ⁶² Vezi Ps. 131.4–7.
- ⁶³ Vezi Ps. 44.12.
- ⁶⁴ Vezi Ps. 131.7.
- ⁶⁵ Vezi Mat. 2.8.
- ⁶⁶ Vezi Mat. 2.13, 14.
- ⁶⁷ Vezi Osea 11.1.
- ⁶⁸ Interpolare a traducătorului român în interiorul citatului biblic, cu scopul de a explica locul unde se află cetatea lui Samuel, Rama: „ce este un loc la Vitleem”.
- ⁶⁹ Vezi Ierem. 31.15.
- ⁷⁰ Vezi Ioan 1.24.
- ⁷¹ Vezi Mat. 3.14, 15.
- ⁷² Vezi Mat. 3.17.
- ⁷³ Cf. Is. 6.9; 7.9; 8.20.
- ⁷⁴ Vezi Is. 14.14.
- ⁷⁵ Vezi Fac. 3.1–5.
- ⁷⁶ Cf. Fac. 3.7–24.

⁷⁷ Fraza: „Și noi, creștinii, încă dzicem cum să fie anáthema, ádecă «lepádat de Dumnădzău», cine arată doi dumnădzăi, numai un Dumnădzău credem, făcătoriul cerului și a pământului”, reprezintă probabil o intervenție, cu caracter explicativ, a traducătorului român.

⁷⁸ Vezi Fac. 3.19.

⁷⁹ Cf. Fac. 9.1.

⁸⁰ Vezi Ps. 48.21.

⁸¹ Vezi Ieș. 32.1.

⁸² Vezi Ieș. 32.10.

⁸³ Vezi Fac. 22.18.

⁸⁴ Vezi Deut. 32.39.

⁸⁵ Vezi Mat. 8.3.

⁸⁶ Vezi Mat. 9.6.

⁸⁷ Vezi Ioan 9.1 ș.u.

⁸⁸ Vezi Ioan 11.43.

⁸⁹ Vezi Ioan 10.18.

⁹⁰ Vezi Ps. 113.13, 14.

⁹¹ Vezi Ioan 8.42.

⁹² Vezi Mat. 9.2.

⁹³ Vezi Marc. 4.41.

⁹⁴ Vezi Ioan 10.9.

⁹⁵ Vezi Ioan 14.6.

⁹⁶ Vezi Ioan 10.38.

⁹⁷ Vezi Mat. 16.21.

⁹⁸ Vezi Ps. 88.13.

⁹⁹ Vezi Deut. 18.18, 19.

¹⁰⁰ Vezi Mat. 21.9–16.

¹⁰¹ Vezi Luc. 19.40.

¹⁰² Vezi Luc. 9.21 ș.u.

¹⁰³ Vezi Ioan 13.21–27.

¹⁰⁴ Vezi Ioan 14.27.

¹⁰⁵ Cf. Ioan 14.28–31.

¹⁰⁶ Vezi Ioan 11.47–50.

- ¹⁰⁷ Vezi Mat. 26.15.
- ¹⁰⁸ Vezi Mat. 26.65–68.
- ¹⁰⁹ Vezi Mat. 27.6.
- ¹¹⁰ Cf. Ioan 19.23.
- ¹¹¹ Cf. Mat. 27.26–60.
- ¹¹² Vezi Mat. 27.62–65.
- ¹¹³ Vezi Mat. 28.13.
- ¹¹⁴ Vezi Marc. 16.15–19.
- ¹¹⁵ Vezi Ps. 2.1, 2.
- ¹¹⁶ Vezi Ps. 40.5–7.
- ¹¹⁷ Probabil, prin confuzie s-a utilizat locuțiunea prepozițională: „în loc de” pentru: „întru”.
- ¹¹⁸ Vezi Ps. 108.5–7, 12, 13, 16.
- ¹¹⁹ Vezi Is. 53.7. În PG, coloana 469, se face trimitere la un text similar din Ierem. 11.19.
- ¹²⁰ În text, greșit: „Jeremia”, corect Zah. 11.13, cf. PG, coloana 472; trimiterea din text la prorocul Jeremia reprezintă o confuzie, probabil a traducătorului român, cu versetul 18, *Vasul olarului și neascultarea poporului*.
- ¹²¹ Vezi Ps. 34.10, 11.
- ¹²² Vezi Ps. 21.17. Pentru comparație, reproducem versetul 21.17 din ms. **91**, ms. **45**, *Biblia* de la 1688 și ms. **4389**. Ms. **91**, f. 54^r: *Mă încungiurară funi multe, și tauri mari mă ținea*, conține o confuzie de traducere; *κόνες πολλοί*, din PG, coloana 472, a fost transpus prin: „funi multe”. Același verset a fost tradus în ms. **45** astfel: *Căce m-au încungiurat cîini mulți, adunare a celora ce viclenesc mă cuprinse*; în *Biblia* de la 1688: *Căci m-au încunjurat cîini mulți, adunarea celor ce mă viclenesc mă cuprinseseră*; în ms. **4389**: *Că au încunjurat cîini mulți, și gloata celor hiclêni m-au cuprins*. O posibilă analogie făcută, probabil, de traducătorul român, cu Ps. 118.61, de exemplu, ms. **45**: *Funi a păcătoșilor să încîlciră la mine*.
- ¹²³ Vezi Ps. 68.9, 5, 6.
- ¹²⁴ Vezi Ps. 21.20.
- ¹²⁵ Vezi Ps. 68.13.
- ¹²⁶ Corect: Is. 50.5–7. În manuscris este greșită trimiterea la Jeremia. Vezi și PG, coloana 573.
- ¹²⁷ Vezi Ps. 68.25.
- ¹²⁸ Vezi Is. 53.7, 8.

- ¹²⁹ Vezi Ps. 21.18, 19.
- ¹³⁰ Vezi Zah. 12.10; cf. și Ioan 19.37.
- ¹³¹ Vezi Zah. 14.7, 9.
- ¹³² Vezi Is. 53.2.
- ¹³³ Vezi Luc. 2.25–35.
- ¹³⁴ Vezi Luc. 23.33, 39–42.
- ¹³⁵ Vezi Is. 53.2.
- ¹³⁶ Vezi Iov 38.3 ș. u.
- ¹³⁷ Vezi Iov 42.1, 2, 5.
- ¹³⁸ Vezi Ioan 20.25.
- ¹³⁹ Vezi Ioan 20.27–29.
- ¹⁴⁰ Vezi Ps. 56.7.
- ¹⁴¹ Vezi Ps. 23.7–10.
- ¹⁴² Vezi Iez. 1.1 ș. u.
- ¹⁴³ Vezi Is. 49.15.
- ¹⁴⁴ Vezi Dan. 7.9–15.
- ¹⁴⁵ Vezi Is. 28.11.
- ¹⁴⁶ Vezi Ps. 18.4.
- ¹⁴⁷ Vezi Ps. 46.1 ș.u.
- ¹⁴⁸ Urmează fragmentul corespunzător celui reprodus de Virgil Câdea (*Une version roumaine...*, p. 235) din manuscrisul 494 de la BAR (*Carte cu multe întrebări.*), tradus de Spătarul Nicolae (Milescu). Fragmentul comentat de Virgil Câdea este o interpolare a unui pasaj din lucrarea lui Ioan Cantacuzino care face obiectul acestei ediții. Vezi și *Studiul introductiv*, p. VIII–IX, XXXVI.
- ¹⁴⁹ Aici se încheie fragmentul corespunzător celui citat de Virgil Câdea.
- ¹⁵⁰ Vezi Ioan 11.34.
- ¹⁵¹ Vezi Ioan 20.28.
- ¹⁵² Vezi Ioan 20.29.
- ¹⁵³ Vezi Is. 60.12, 13.
- ¹⁵⁴ Vezi Ps. 98.5.
- ¹⁵⁵ În manuscris, anul 2717, în PG, coloana 533, este indicat anul 2582.
- ¹⁵⁶ În manuscris se propune modificarea topicii prin literele **а** și **в** (chirilice) suprascrise cu cerneală roșie, astfel: „toate un Dumnădzău”. Vezi și nota nr. 6.
- ¹⁵⁷ În PG, coloana 537, cifra: „, 430” (de ani).

¹⁵⁸ În original, corect: „, 40” (de ani).

¹⁵⁹ Cf. Fac. 7.1, 16.

¹⁶⁰ Cf. Ieș. 19.10, 15.

¹⁶¹ Vezi Fac. 2.23, 24.

¹⁶² În PG, coloana 556: „, 500”.

¹⁶³ Cf. Ieș. 20.13.

¹⁶⁴ Vezi Mat. 5.22.

¹⁶⁵ *Ibidem*. În manuscris: *maica focului*. Este posibilă o confuzie a copistului român, locuțiunea *matca focului* traduce gr. *γέεννα τοῦ πυρός* (vezi PG, coloana 560). Termenul grecesc *Γέεννα* înseamnă „infern; iad”. Același fragment din Mat. 5.22 a fost tradus astfel, în *Noul Testament* de la 1648: „Vinovat este *focului Gheenului*”, în *Biblia* de la 1688: „Vinovat va fi la *matca focului*”. În versiunea Anania: „Cel ce-i zice: Nebunule!, vrednic va fi de *gheena focului*”; *Gheena (focului)* este explicată astfel în subsolul paginii: „Gheena: veche vale a lui Hinom, în care păgînii canaaneeni își ardeau copiii ca jertfă zeilor Baal și Moloh. Situată la marginea Ierusalimului, în ea se depozitau și ardeau în permanență gunoaiele orașului. Metaforă pentru chinurile veșnice ale păcătoșilor. În textul de față: instanța ultimă și irevocabilă, după cea a judecătoriei simple și după cea a sinedriului (tribunalul suprem)” (*Biblia sau Sfinta Scriptură*. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod [...], redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, București, 2001, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, p. 1465). În al său *Dicționar al Noului Testament*, publicat la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1995, p. 195–196, pr. Ioan Mircea face următorul comentariu, s.v. *Gheena*: „Aceasta este o vale adîncă aflată în sudul Ierusalimului, între muntele Sion și muntele „sfatului celui rău”, unde în vechime – pe vremea regilor idolatri din Iuda – se aduceau ca jertfe, zeului Moloh, copii (cf. Ier. 7.31, 19.6, 32.35). De atunci ea era socotită de evreii credincioși ca spurcată și aruncau în ea, în semn de dispreț, tot felul de gunoaie și necurății din Ierusalim, căroră li se da foc și se răspîndea un miros urît. Și fiindcă focul ardea continuu, se considera ca un iad, în care se credea că arde focul nestins. De aceea s-a și numit acel loc „Gheena focului” sau „Valea iadului”, a „Focului nestins” sau și „Valea plîngerii”. [...] Gheena se confundă cu iadul sau tartarul (II Petru 2.4), locul de chin al celor păcătoși care nu s-au pocăit în această viață de faptele lor”. La f. 109^v se repetă aceeași greșeală, gr. *τοῦ πυρός γέεννης* (vezi PG, coloana 592) fiind tradus *maicei focului*: „Poftește să facă pre toți următorii *maicei focului*”. În alt loc apare, corect, sintagma *matca focului*: „Hristos le răspunsă cum să margă toți în locul, în *matca focului* cei rele” (ms. 91, f. 157^r).

¹⁶⁶ Vezi Mat. 5.23, 24.

¹⁶⁷ Ieș. 20.16; cf. și Mat. 5.33.

- ¹⁶⁸ Vezi Mat. 5.33.
- ¹⁶⁹ Vezi Ieș. 21.24.
- ¹⁷⁰ Vezi Mat. 5.39–41.
- ¹⁷¹ Vezi Lev. 19.18.
- ¹⁷² Vezi Mat. 5.43, 44.
- ¹⁷³ Vezi Ieș. 20.14.
- ¹⁷⁴ Vezi Mat. 5.28.
- ¹⁷⁵ Vezi Ps. 49.10–16.
- ¹⁷⁶ Vezi Ps. 50.17–18.
- ¹⁷⁷ Vezi Deut. 10.16, 17.
- ¹⁷⁸ Vezi Iez. 20.24; 22. 26.
- ¹⁷⁹ Vezi Mat. 12.1.
- ¹⁸⁰ Vezi Mat. 12.3, 4.
- ¹⁸¹ Vezi Fac. 1.29.
- ¹⁸² Vezi Ierem. 31.31–34.
- ¹⁸³ Vezi Ierem. 31.34.
- ¹⁸⁴ Vezi Is. 2.3.
- ¹⁸⁵ Vezi Marc. 16.16, 17.
- ¹⁸⁶ Vezi Am. 8.11.
- ¹⁸⁷ Vezi Ps. 4.2, 3.
- ¹⁸⁸ Vezi Sol. 1.4.
- ¹⁸⁹ Vezi comentariile de la nota nr. 165.
- ¹⁹⁰ În fragmentul: „epilipsie, boala cea rea, *ce să dzice rumânește «cea nevoie»*”, se află o glosare a traducătorului român pentru neologismul *epilipsie*.
- ¹⁹¹ Vezi Deut. 28.2 ș. u.
- ¹⁹² Vezi Ierem. 8.11.
- ¹⁹³ Vezi 3 Reg. 22.11.
- ¹⁹⁴ Vezi Coran 5. Surat Al-Maida „Sura Mesei întinse sau servite”. Am utilizat versiunea editată de Liga Islamică și Culturală din România pe baza traducerii lui George Grigore, disponibilă online la adresa: <http://www.islam.ro/coran.pdf>.
- ¹⁹⁵ Vezi Deut. 18.15.
- ¹⁹⁶ Vezi Mat. 7.15.
- ¹⁹⁷ Vezi Ps. 24.10.

- ¹⁹⁸ Vezi Sol. 3.34.
- ¹⁹⁹ Vezi Ps. 36.14.
- ²⁰⁰ Vezi Ps. 36.15, 17.
- ²⁰¹ Vezi Coran 2. Surat Al-A'la „Cel Preaînalt”.
- ²⁰² Vezi Coran 2. Surat Al-Baqara „Sura vacii”.
- ²⁰³ Titlul are o formă coruptă; în PG, coloana 609: „Elnesa”. Vezi Coran 4. Surat An-Nisa „Sura femeilor”.
- ²⁰⁴ Aici apare perioada de 2700 de ani de la Avraam, care lipsește din PG, coloana 609.
- ²⁰⁵ Vezi Coran 2. Surat Al-Baqara „Sura vacii”.
- ²⁰⁶ Vezi Coran 5. Surat Al-Maida „Sura Mesei întinse sau servite”.
- ²⁰⁷ Vezi Coran 4. Surat An-Nisa „Sura femeilor”. Forma „Elsana” din text, probabil greșeală de copist.
- ²⁰⁸ Vezi Coran 3. Surat Al-Imran „Sura familiei Imran”.
- ²⁰⁹ Vezi Coran 5. Surat Al-Maida „Sura Mesei întinse sau servite”.
- ²¹⁰ Vezi Mat. 7.13.
- ²¹¹ Vezi Coran 2. Surat Al- Baqara „Sura vacii”.
- ²¹² Vezi Coran 3. Surat Al- Imran „Sura familiei Imran”.
- ²¹³ În manuscris s-a desprins o filă care s-a pierdut; cf. PG, coloanele 621– 624. Vezi *Studiul introductiv*, p. XIII, XVIII.
- ²¹⁴ Vezi Coran 38. Surat Sad.
- ²¹⁵ Vezi Ps. 103.5.
- ²¹⁶ Vezi Coran 27. Surat An-Naml „Sura furnicilor”, vers. 17, 18: *Și au fost adunate la Solomon oștile sale de djinni, de oameni și de păsări și au fost ele aranjate în cetate. Și când au sosit ele din Valea Furnicilor, a zis o furnică: «O, voi furnicilor! Intrați în casele voastre, ca să nu vă strivească Solomon și oștile sale, fără ca ei să-și dea seama!».* El a suris, veselindu-se de vorbele ei. Textul corespunzător din ms. 91, f. 126^v este următorul: *Și pentru căci dzice la capul ce să cheamă Numele, ádecă „muscă”, cum Solomon strângînd multă oaste îngerească și omenească și dobitocească, și așe au mârș de au aflat ca și o apă curătoare de muște. Și așe dzise o muscă: «O, muștelor, intrați în lăcașurile voastre pentru ca să nu vă strice împăratul Solomón și oastea lui». Și musca risă.*
- ²¹⁷ Vezi Coran 34. Surat Saba vers. 14.
- ²¹⁸ Vezi Coran 38. Surat Sad.
- ²¹⁹ Vezi Coran 54. Surat Al-Qamar „Luna”, vers.1.

- ²²⁰ Vezi Coran 33. Surat Al-Ahzab „Aliații”.
- ²²¹ Vezi Mat. 23.2, 3.
- ²²² Vezi Mat. 5.16.
- ²²³ Vezi Mat. 6.3.
- ²²⁴ Vezi Mat. 5.44.
- ²²⁵ Vezi Ioan 15.13.
- ²²⁶ Vezi Ps. 68.13, 14, 16.
- ²²⁷ Vezi Mat. 10.12–15.
- ²²⁸ Vezi Ioan 10.38.
- ²²⁹ Vezi Coran 5. Surat Al-Maida „Sura Mesei întinse sau servite”, vers. 14, 64.
- ²³⁰ Vezi Ps. 68.26–29.
- ²³¹ Vezi Ps. 74.7, 8.
- ²³² Vezi Ps. 7.12.
- ²³³ Vezi Ps. 68.23.
- ²³⁴ Vezi Ps. 68.23–25.
- ²³⁵ Vezi Ps. 68.26.
- ²³⁶ Vezi Ps. 68.27.
- ²³⁷ Vezi Ps. 68.28.
- ²³⁸ Vezi Is. 48.4.
- ²³⁹ Vezi Dan. 9.13.
- ²⁴⁰ Vezi Ierem. 5.17.
- ²⁴¹ Vezi Malach. 1.11.
- ²⁴² Vezi Malach. 1.11, 12.
- ²⁴³ Vezi Ps. 49.10.
- ²⁴⁴ Vezi Sofon. 2.11.
- ²⁴⁵ Vezi Ps. 88.30–34.
- ²⁴⁶ Vezi Rom. 9.13.
- ²⁴⁷ Vezi Is. 26.16.
- ²⁴⁸ Vezi Ps. 125.5.
- ²⁴⁹ Vezi Ps. 33.20, 21.
- ²⁵⁰ Vezi Ps. 13.1.
- ²⁵¹ Vezi Coran 4. Surat An-Nisa „Sura femeilor”.
- ²⁵² Vezi Ioan 10.30.

- ²⁵³ În PG, coloana 657, genitivul gr. *Καρποκράτει*.
- ²⁵⁴ Vezi Mat. 8.29.
- ²⁵⁵ Cf. Is. 7.9.
- ²⁵⁶ Vezi Ioan 8.12.
- ²⁵⁷ Vezi Coran 5. Surat Al-Maida „Sura Mesei întinse sau servite”, vers. 116.
- ²⁵⁸ Vezi Ioan 1.49.
- ²⁵⁹ Vezi Mat. 16.16.
- ²⁶⁰ Vezi Mat. 16.17.
- ²⁶¹ Vezi Ioan 20.28.
- ²⁶² Vezi Ioan 5.28, 29.
- ²⁶³ Vezi Ioan 6.47.
- ²⁶⁴ Vezi Ps. 103.25.
- ²⁶⁵ Vezi Ps. 137.6.
- ²⁶⁶ Vezi Ioan 20.17.
- ²⁶⁷ Vezi Ps. 81.6.
- ²⁶⁸ Vezi Mat. 21.42.
- ²⁶⁹ Vezi Coran 3. Surat Al-Imran „Sura familiei Imran”, vers. 12, 36.
- ²⁷⁰ Vezi Pr. 18.3.
- ²⁷¹ În manuscris s-au desprins probabil două file care s-au pierdut; cf. PG, coloana 680 (ultima treime a paginii), coloana 681 și 684 (primele 9 rînduri). Vezi *Studiul introductiv*, p. XI, XVIII.
- ²⁷² Altă lectură posibilă: „pricesc”.
- ²⁷³ Vezi Coran 30. Surat Ar-Rum „Romanii”.
- ²⁷⁴ Vezi Coran 3. Surat Al-Imran „Sura familiei Imran”.
- ²⁷⁵ Cf. Mat. 25.41. Vezi și comentariile de la nota nr. 165.
- ²⁷⁶ Pentru fragmentul: „și acesta lucru nu-l dă, vreme să fie”, o altă lectură posibilă: „și acesta lucru nu-i dă vreme să fie”.
- ²⁷⁷ Vezi Coran 4. Surat An-Nisa „Sura femeilor”. Forma „Enesan” din text este probabil tot o formă coruptă. Vezi și nota nr. 207.
- ²⁷⁸ Vezi Coran 21. Surat Al-Anbiya „Profeții”.
- ²⁷⁹ Vezi Coran 5. Surat Al-Maida „Sura Mesei întinse sau servite”.

GLOSAR*

Abrevieri

absol. = absolut	neg. = negativ
acc. = accentuat	nehot. = nehotărît
adj. = adjectiv, adjectival	num. = numeral
adv. = adverb, adverbial	ord. = ordinal
art. = articulat	partic. = participiu
card. = cardinal	perf. indic. = perfect indicativ
colect. = colectiv	perf. smp. = perfect simplu
condiș. = condișional	pers. = persoană
conj. = conjuncție, conjuncșional	person. = personificat
conjunct. = conjunctiv	pl. = plural
constr. = construit	prep. = prepoziție, prepozișional
dat. = dativ	prez. = prezent
dem. = demonstrativ	pron. = pronume
expr. = expresie	refl. = reflexiv
ext. = extindere	refl. impers. = reflexiv impersonal
gen.-dat. = genitiv-dativ	refl. pas. = reflexiv pasiv
ger. = gerunziu	refl. recipr. = reflexiv reciproc
imper. = imperativ	rel. = relativ
imperf. = imperfect	sec. = secol
impers. = impersonal	s.f. = substantiv feminin
indic. = indicativ	sg. = singular
inf. = infinitiv	sinec. = sinecdocă
intr. = intransitiv	s.m. = substantiv masculin
invar. = invariabil	s.n. = substantiv neutru
loc. = locușione	subst. = substantivat
m.m. ca perf. indic. = mai mult ca perfectul indicativ	tr. = tranzitiv
	vb. = verb

* Glosarul cuprinde o mare parte dintre lexemele din ms. **91**, selectate după următoarele criterii: cuvinte și forme vechi, populare, regionale, specifice limbajului bisericesc, împrumuturi, inovații fonetice, morfologice; se precizează valoarea gramaticală și, acolo unde este necesar, valorile semantice, construcțiile fixe, variantele lexicale sau fonetice, unele forme flexionare ș.a., cu trimitere la fila din manuscris. În cazul prepozițiilor și al conjuncțiilor, care se regăsesc aproape pe fiecare pagină, sau al altor cuvinte cu ocurență mare, s-a redus numărul atestărilor.

A

acii adv. = aici, 35^r, 49^r, 54^v, 148^v, 157^r. Expr. **De-acii** (*înainte*) = de acum (înainte), 15^v, 18^v, 35^v, 40^v, 81^v, 83^v, 87^r, 89^v, 102^v, 115^v, 120^v, 146^f.

acmu adv. = acum, 5^r, 12^v, 14^v, 15^v, 16^v, 17^r, 23^r, 23^v, 28^r, 29^r, 31^r, 32^v, 34^f, 35^f, 37^r, 37^v, 40^v, 41^r, 41^v, 42^r, 42^v, 45^v, 50^r, 50^v, 51^r, 52^r, 56^r, 58^v, 59^f, 59^v, 62^r, 64^r, 64^v, 65^v, 67^r, 68^r, 69^v, 70^r, 70^v, 71^r, 72^r, 73^v, 75^v, 77^r, 77^v, 81^v, 84^r, 85^r, 85^v, 87^v, 88^r, 89^r, 92^v, 94^r, 96^v, 98^r, 99^r, 100^r, 101^r, 103^f, 103^v, 105^f, 106^r, 107^r, 107^v, 108^r, 111^v, 113^r, 113^v, 114^r, 117^v, 118^f, 120^f, 126^v, 130^v, 134^r, 136^v, 141^r, 141^v, 142^r, 146^v, 147^r, 147^v, 148^v, 150^f, 152^r, 155^v, 157^r.

acoperemînt s.n. „înveliș”, 55^v.

acoperi vb. IV. tr. **1.** „a pune acoperiș”, 102^r. **2.** „a ascunde, a tăinui”, 21^v, 116^f, 123^f.

acoperit, -ă adj. „ascuns, tăinuit”, 42^f, 148^v.

adaogă vb. IV., pers. 3. de la *adăogi*. **1.** refl. „a crește”, 78^v. **2.** tr. „a pune ceva în plus”, 86^v, 96^v, 108^r, 117^v; prez. indic., conjunct. **adaoge**, 78^v, 117^v.

afla vb. I. **1.** tr. „a descoperi, a găsi”, 4^r, 9^r, 12^v, 24^v, 27^r, 29^r, 31^v, 32^r, 34^f, 39^v, 42^v, 44^v, 45^r, 47^v, 52^v, 83^r, 93^v, 98^r, 104^r, 108^v, 122^v, 126^v, 132^v, 133^f; refl. pas. 25^v. **2.** refl. impers. „a fi, a se găsi într-un loc, într-o poziție oarecare”, 5^v, 25^v, 45^r, 70^r, 103^v, 108^v, 111^r, 111^v, 114^r, 114^v, 117^v, 122^r, 123^r. **3.** tr. „a lua cunoștință de...”, 30^v, 42^r, 44^v, 59^f, 59^v, 81^v, 112^v, 132^v.

afunda vb. I. refl. „a se da la fund”, 47^v.

agerie s.f. „agerime”, 92^v.

agiunge vb. III. = a ajunge. **1.** intr. „a sosi, a veni”, 30^v, 64^v, 74^f, 93^v, 153^v. **2.** intr. „a fi sau a se vedea într-o anumită stare, situație; a avea parte de...”, 41^r, 44^v, 79^f, 93^r, 152^v. **3.** tr. „a cuprinde, a atinge”, 39^f, 62^v, 116^v. **4.** tr. „a întâlni venind din urmă”. Fig. 127^f. **5.** intr. „a fi suficient”, 140^f, 152^f.

agiungere s.f. = ajungere; „cuprindere”, 125^v.

agiutori s.n. = ajutor, 4^v, 54^v, 66^v, 92^f, 108^r, 113^v.

aiurilea adv. = aiurea; „în alt loc, în altă parte, altundeva”, 13^v, 59^f, 61^f, 72^v, 116^v, 148^v. Loc. adv. **De aiurilea** = din alt loc, din altă parte, 65^v, 112^r, 113^r, 119^v; var. **aiurile**, 61^r, 119^v.

- alalte** adj. dem. pl. „celelalte”, 33^r, 159^v.
- amalichiteni** s.m. pl. „neamul lui Amalic”, 75^r.
- amăgi** vb. IV. tr. „a înșela”, 32^v.
- amăgitură** s.f. „amăgire”, 4^r.
- amănuntul** s.n. Loc. adv. *Pre amănuntul* = amănunțit, minuțios, 9^f, 23^v, 86^r, 88^v, 96^v, 107^v, 112^r, 113^r, 147^v, 150^r.
- amesteca** vb. I. **1.** refl. „a pătrunde unele printre altele”, 20^f, 27^f, 27^v. **2.** refl. „a participa la ceva, a interveni”, 51^v, 79^v. **3.** tr. „a provoca dezordine, a încurca”, 63^v, 109^v, 127^r. **4.** tr. Fig. „a pune laolaltă, a reuni”, 52^r, 135^r.
- amestecătură** s.f. „amestec”, 114^v, 119^r, 134^r, 134^v, 142^r, 160^r.
- amiadzădzi** adv. = amiazăzi; „amiază”, 32^v, 33^r.
- aminte** adv. Expr. *A lua aminte la ceva* = a fi atent la ceva, a băga de seamă, 23^f, 31^v, 40^r; *Să te iei aminte* sau *te ia foarte aminte* = să fii foarte atent, 10^f, 13^f, 13^v, 106^r. *A-și aduce aminte* = a-și aminti, 9^v, 41^v, 44^v, 52^r, 56^v, 54^r, 76^r, 83^v, 89^v, 97^v, 99^v, 101^r, 101^v, 140^r, 140^v, 158^v.
- amintrile** adv. = altminteri, 63^r; var. *aminterea*, 44^r, *aimintrile*, 156^v.
- amistui** vb. IV. intr. = a mistui, 93^r.
- an** s.n. „interval de timp care cuprinde 12 luni”, 33^v, 41^v, 45^r, 46^r, 46^v, 48^r, 70^r, 78^r, 79^r, 79^v, 81^r, 113^r, 135^r, 152^v, 154^v, 160^r; pl. și *ai*, 15^v, 86^v, 98^v, 118^r.
- anáthema** s.f. Expr. *A fi anáthema* = a fi blestemat, 42^r, 45^v, 62^v, 72^r.
- anghéli** s.m. pl. „îngeri”, 40^v.
- apipăi** vb. IV. tr. = a pipăi, 73^r, 132^r.
- apipăire** s.f. = pipăire, 36^v.
- apocalipsis** subst. = apocalipsă, 7^r.
- aproapele** s.m. art. „persoană care se află în vecinătatea, în anturajul cuiva, semen”, 63^v, 91^v, 101^r.
- apropietate** s.f. = proprietate, 33^r.
- apuca** vb. I. **1.** refl. „a se angaja la ceva; a iniția, a începe”, 38^v, 114^v, 115^v. **2.** refl. „a ataca pe cineva”, 91^r. **3.** tr. „a trăi”, 28^r.
- apucători** adj. pl. „lacomi, hrăpăreți”, 81^v.
- aramă** s.f. „cupru”, 25^r, 25^v, 61^v, 75^r, 137^r.

- arap** s.m. „arab”, 42^v, 108^f, 108^v.
- arăpască** adj. *Limba arăpască* = limba arabă, 113^v, 119^v.
- arăpește** adv. „arăbește, în limba arabă”, 110^f, 119^v.
- arătare** s.f. **1.** „înfățișare”, 34^f, 56^v, 57^f, 132^f. **2.** „vedere”, 111^v, 116^f, 131^v, 151^f. **3.** „lămurire”, 37^v, 76^v, 96^v. **4.** „explicație”, 146^f. **5.** „halucinație, vedenie”, 102^f.
- arcele** s.n. pl. „arme de aruncat săgeți”, 116^f.
- ardzători** adj. = arzător, 64^v, 126^f.
- arhanghel** s.m. „spirit situat deasupra îngerilor în ierarhia cerească”, 28^f, 109^v.
- arhiereu** s.m. „sacerdot antic de rang înalt”, 15^f, 30^v, 47^f, 48^v, 50^v, 51^f, 52^v, 53^f, 53^v.
- arieni** s.m. pl. „adepti ai doctrinei religioase a lui Arie”, 71^f.
- arină** s.f. „nisip”, 36^f.
- armeni** s.m. pl. „populație de origine indo-europeană care s-a stabilit în sec. VI î.Hr. în podișul dintre munții Caucaz și Taurus”, 62^v.
- asămănare** s.f. = asemănare, 20^f, 22^v, 138^f, 142^f.
- ascultare** s.f. „supunere; dependență”, 19^f, 26^v, 45^v, 58^v, 139^f, 140^v.
- ascultători** adj. = ascultător; „supus, obedient”, 35^f, 54^v, 68^v, 91^v, 120^v.
- ascunș** vb. III. tr., perf. smp., paradigma tare de la *ascunde* = ascunsei, 40^f, 41^v, 52^v.
- asin** s.m. „măgar”, 153^f.
- aspidă** s.f. „viperă, năpîrcă”, 47^f, 124^v.
- aspuma** vb. I. intr. „a spumega”, 109^v.
- astronomi** s.m. pl. „astrologi”, 32^v.
- asupra** vb. IV. tr. „a oprima, a nedreptăți”, 92^v, 113^f.
- așe** adv. = așa, 4^f, 8^f, 8^v, 9^v, 10^v, 11^f, 12^f, 17^f, 18^v, 19^f, 25^f, 25^v, 28^v, 30^f, 30^v, 32^f, 32^v, 33^f, 33^v, 34^v, 38^v, 43^f, 43^v, 44^f, 46^v, 48^v, 49^f, 50^v, 51^f, 51^v, 52^f, 52^v, 53^f, 55^f, 57^f, 58^f, 58^v, 59^f, 60^f, 60^v, 61^f, 61^v, 62^f, 62^v, 63^f, 63^v, 66^f, 66^v, 67^f, 70^f, 70^v, 71^v, 72^v, 74^f, 74^v, 76^v, 78^f, 78^v, 79^f, 79^v, 80^f, 80^v, 83^v, 84^f, 85^f, 86^f, 87^f, 87^v, 88^f, 90^f, 95^f, 95^v, 96^v, 97^v, 98^f, 101^v, 102^f, 103^v, 104^v, 106^v, 107^v, 108^v, 109^f, 109^v, 110^v, 111^f, 111^v, 112^f, 113^f, 113^v, 114^f, 115^f, 116^f, 116^v, 117^f, 117^v, 120^f, 121^f, 121^v, 122^v, 125^f, 125^v, 126^v, 127^f, 127^v, 128^v, 129^f, 129^v, 133^v, 134^f, 135^f, 136^v, 137^f, 138^v, 139^f, 141^f, 142^f, 143^v, 144^f, 146^f, 147^v, 148^f, 148^v, 149^f, 149^v, 150^f, 150^v, 151^v, 152^v, 153^f, 153^v, 154^f, 155^f, 155^v.
- așeși** adv. „așa, astfel”, 4^f, 10^f, 44^f, 52^f, 75^f, 114^f, 116^v, 144^f, 148^f, 157^f.

așjidirea adv. = așjiderea, 5^v, 16^v, 19^v, 21^v, 24^v, 33^f, 36^v, 46^v, 47^v, 58^v, 62^f, 67^v, 69^f, 70^f, 71^f, 71^v, 72^f, 73^v, 74^v, 75^f, 75^v, 76^f, 77^v, 79^f, 80^f, 80^v, 83^f, 85^f, 87^f, 90^f, 91^v, 92^v, 93^f, 98^f, 98^v, 99^v, 101^v, 110^f, 112^v, 116^f, 117^v, 121^v, 122^f, 122^v, 123^f, 123^v, 124^f, 125^f, 126^f, 126^v, 127^f, 128^f, 129^v, 143^f, 144^v, 150^f, 154^v, 156^v, 157^f, 158^f, 158^v, 159^f; var. *așjidire*, 7^f, 8^f, 14^v, 27^f, *așjidiri*, 86^f.

azbúchile s.f. pl. art. „literale alfabetului”, 95^f.

B

ba adv. „nu”, 147^f.

basne s.f. pl. „povestiri, relatări mincinoase”, 126^v.

bate vb. III. **1.** tr. „a lovi pe cineva repetat și violent”, 48^v; „a pedepsi”, 121^v. Fig. refl. 122^f. **2.** tr. „a lovi repetat (cu ciocanul) pentru a da o anumită formă”, 62^v. **3.** intr. Expr. *A bate în palme* = a aplauda, 67^v, 104^v. **4.** tr. „a lovi în ceva”, 74^f.

batjocuri vb. IV. tr. = a batjocori, 48^v, 50^f.

becisnic s.m. „om ticălos, nemernic”, 62^v, 99^f, 103^f, 108^v, 118^f, 128^f, 129^f, 130^f, 148^v, 158^f, 159^v; adj. 115^f.

becisnicie s.f. „nemernicie, ticăloșie”, 116^f.

beserecă s.f. = biserică, 56^f, 97^v, 98^f, 103^f, 134^f, 136^v, 137^f, 153^f; var. *beserică*, 12^f, 51^f, 55^v, 139^v.

beznă s.f. „întuneric”, 59^v.

bice s.n. pl. „obiecte alcătuite din curele sau din împletituri legate de câte un băț, folosite ca instrument pentru aplicarea de lovituri corporale”, 139^f.

bir s.n. „tribut, taxă”, 81^v, 82^v, 116^f, 117^f.

birui vb. IV. tr. „a învinge, a înfrînge”, 5^f, 68^f, 75^f. Fig. 135^f, 151^f; refl. 117^f.

bîrfi vb. IV. intr. „a flecări, a îndruga verzi și uscate”, 118^f.

Bítie s.f. = Bitie; „Geneza”, 12^v.

blagocestiv adj. „evlavios”, 3^f.

blagoslovenie s.f. „binecuvîntare”, 14^v, 16^v, 53^v.

blagoslovi vb. IV. „a binecuvînta”, 13^v, 14^f, 14^v, 16^v, 18^f, 18^v, 45^v, 49^v, 53^f, 60^v, 75^f, 84^v, 102^f, 153^f.

blastămi vb. I. tr., prez. indic. pers. II = blestemi, 8^v.

- blăm** vb. I. intr., imper. pl. de la *blema* = să mergem, 68^v.
- blăstăm** s.n. = blestem, 51^r, 107^v; pl. *blăstămuri*, 107^v.
- blăstămat** s.m. = blestemat; „ticălos”, 148^v, 156^r. Fig. 125^r.
- blăstămăție** s.f. = blestemăție; „ticăloșie”, 116^v.
- boale** s.f. pl. = boli, 69^v, 98^r.
- bodzi** s.m. pl. = bozi; „zei păgâni, idoli”, 20^v, 21^v, 43^r, 45^v, 46^r, 68^v, 69^r, 78^v, 83^v, 94^v, 99^v, 109^r, 122^r, 135^r.
- bogate** adj. pl. Loc. adv. *De bogate ori* = adesea, 55^r, 63^r, 133^v; subst. „vorbărie”, 125^v.
- boieri** s.m. pl. „persoane influente într-o țară, conducători”, 3^v, 4^r, 26^v, 39^r, 52^r, 53^r, 61^r, 67^v, 128^v.
- boierin** s.m. „boier”, 21^r, 24^v.
- bolovan** s.n. „chip cioplit”, 69^r.
- borî** vb. IV. tr. „a vărsa”, 108^v.
- botedz** s.n. = botez, 34^v, 74^v, 79^v, 105^v; var. *butedz*, 76^r.
- botedza** vb. I. refl. (pas.) = a se boteza, 34^v, 35^r, 48^v, 52^v, 70^v, 79^v, 80^r, 105^r, 105^v.
- botedzat** s.m. = botezat; „persoană care a primit botezul, devenind creștin”, 80^r.
- breaslă** s.f. „meserie”. Fig. 67^v.
- bucate** s.f. pl. „hrană; mâncare”, 45^r, 93^r, 99^r, 135^v.
- bucina** vb. I. intr. „a cânta, a suna din bucium”, 58^v.
- budze** s.f. pl. = buze. **1.** „părțile cărnoase care mărginesc, din afară, deschizătura gurii și acoperă dinții” 66^r, 124^v. **2.** „gură”, 96^r.
- buhai** s.m. „taur”, 96^r.
- bunătate** s.f. **1.** „însușirea de a fi bun”, 78^r, 139^r. **2.** (la pl.) „fapte bune, binefaceri”, 121^r, 135^v.

C

- cale** s. f. Loc. adj., adv. *Fără (de) cale* = (în mod) nepotrivit, (pe) nedrept, 42^v, 63^r, 63^v, 72^v, 85^v, 88^v, 89^r, 97^r, 124^v, 125^v, 130^r, 157^v, 141^v, 158^r. *Cu cale* = (în mod) potrivit, cuviincios, 7^r, 42^v, 54^r, 66^r, 120^v, 145^r, 147^v, 150^r.
- camai** adv. „încă”, 108^r, 159^v.

- cap** s.n. **1.** „extremitatea superioară a corpului omenesc sau extremitatea anterioară a corpului la numeroase animale”, 25^r, 51^v, 54^f, 61^v, 103^v, 153^r, 154^f. **2.** „vîrf”, 151^v. **3.** „șef, conducător”, 103^f. **4.** „capitol”, 112^v, 113^r, 115^f, 116^v, 117^v, 120^v, 121^v, 122^f, 123^r, 123^v, 124^r, 126^r, 126^v, 128^r, 130^r, 133^f, 142^f, 152^f, 156^f, 158^v, 159^r; pl. *capete*, 116^v, 154^r, 158^v.
- capişte** s.f. „templu păgîn”, 69^f.
- cară** s.f. pl. = care, 74^v.
- careleşi** pron. rel. „care”, 85^f.
- carte** s.f. **1.** „scrisoare”, 4^v, 5^v, 6^v, 7^v, 10^r, 35^r, 104^f. **2.** „scriere religioasă; fiecare dintre părțile Bibliei sau ale Coranului”, 3^r, 5^v, 9^f, 12^r, 12^v, 27^f, 35^v, 64^v, 67^r, 79^f, 82^f, 104^r, 105^v, 106^f, 108^v, 110^r, 111^v, 112^v, 120^v, 121^v, 127^f, 128^v, 129^f. **3.** „act scris”, 7^f.
- cazanie** s.f. „carte religioasă care cuprinde predici sau meditații în care se comentează lecturile evanghelice duminicale”, 101^v, 108^v, 113^f, 116^f.
- caznă** s.f. „tortură, supliciu, chin”, 67^f.
- cădea** vb. II. **1.** intr. „a se prăbuși, a se prăvăli”, 20^v, 26^r, 39^v, 40^f, 48^v, 50^v, 69^f, 79^f, 109^f, 129^f. Fig. 12^f. **2.** intr. „a ajunge din întâmplare sau pe neașteptate într-un loc ori într-o situație oarecare”, 8^v, 41^f, 42^v, 43^v, 54^f, 58^v, 88^r, 89^f, 108^v, 109^f, 114^v, 127^f, 135^f. **3.** refl. impers. „a se cuveni; a fi permis”, 16^f, 37^r, 37^v, 72^v, 77^v, 81^v, 87^f, 115^v, 141^v, 159^f; perf. smp. *cădzu*, 26^f, 39^v, 79^f, 88^r, 109^f, 114^v, 127^f; partic. *cădzut*, 8^f, 8^v, 12^f, 16^f, 37^v, 41^r, 57^f, 58^v, 72^v, 81^v, 87^f, 108^v, 109^f, 115^v, 127^f, 129^f, 142^v, 159^f; ger. *cădzind*, 43^r, 108^r, 114^v.
- căi** vb. IV. refl. „a-i părea rău, a regreta”, 6^v.
- călca** vb. I. intr. „a pune piciorul pe ceva sau undeva, a păși”, 53^f, 76^v.
- călugăr** s.m. „bărbat care, prin legămînt, duce o viață religioasă-ascetică într-o comunitate mănăstirească”, 4^r, 6^r, 7^v, 100^r, 113^r.
- călugăresc, -ească** adj. „care aparține călugărilor care se referă la călugări; monahal”, 4^f.
- călugărie** s.f. „viață de călugăr”, 4^f.
- cămeșe** s.f. = cămașă, 51^v, 90^v.
- căpățină** s.f. „cap”, 45^f.
- căpitan** s.m. „comandant al unei oștiri”, 110^f.
- cărturar** s.m. „învățat”, 30^v, 47^f, 48^f, 48^v, 49^v, 50^v, 52^f, 52^v, 53^f, 114^f, 131^f.
- căsca** vb. I. **1.** tr. „a vorbi”, 107^v. **2.** intr. „a deschide gura pentru a vorbi”, 111^f.

- căscat**, -ă adj. „care are o deschizătură mare”, 124^v.
- cătinel** adv. Loc. adv. *Pre cătinel* = încet, 12^v, 49^v.
- cătră** prep. = către, 4^r, 4^v, 6^r, 7^v, 8^r, 9^r, 9^v, 10^r, 11^v, 12^r, 12^v, 13^r, 13^v ș.a.
- ceas** s.n. **1.** „oră, moment, vreme”, 28^v, 39^v, 52^r, 69^v, 70^r, 98^r, 147^r, 153^r, 156^v.
2. „timp dinaintea sau din cursul unui eveniment”, 53^v, 154^v, Expr. *Ceas rău* = moment considerat nenorocos, 115^v.
- ceastalaltă** adj. dem. = aceastălaltă, 58^v, 138^r.
- ceată** s.f. **1.** „grup (neorganizat)”, 39^v, 40^r, 61^r, 113^r. **2.** „cin”, 4^r.
- celalalt** pron dem., adj. dem. = celălalt. **1.** pron dem. 56^v; gen.-dat. *celuialalt*, 91^v, 130^r. **2.** adj. dem. 7^r, 22^r, 56^v, 86^r, 134^r.
- celealalte** pron. dem., adj. dem. = celelalte. **1.** pron. dem. 61^r, 122^r, 128^v.
2. adj. dem. 14^r, 38^v, 46^v, 149^v.
- cenușe** s.f. = cenușă, 12^v, 155^v.
- cerca** vb. I. tr. **1.** „a cerceta, a examina”, 3^v, 10^r, 10^v, 13^r, 13^v, 36^r, 37^v, 62^v, 63^r, 65^v, 141^r; absol. 63^r, 112^v; intr. 32^r, 38^v. **2.** „a iscodi”, 146^v. **3.** „a căuta”, 4^v, 47^v, 50^v, 109^r, 133^r. **4.** „a încerca”, 10^v, 33^v, 106^v.
- cerceta** vb. I. tr. **1.** „a observa cu atenție”, 9^r, 12^r, 36^r, 82^v. **2.** „a studia, a analiza”, 101^r, 133^r.
- cercetare** s.f. **1.** „examinare, observare”, 10^r. **2.** „control, verificare”, 37^r, 70^r.
- ceri** s.n. = cer, 5^r, 12^r, 13^v, 24^r, 25^r, 25^v, 28^v, 29^r, 29^v, 30^r, 32^v, 33^r, 35^r, 35^v, 36^r, 39^r, 39^v, 40^r, 40^v, 46^r, 48^v, 49^r, 49^v, 51^r, 53^r, 59^v, 60^v, 61^v; pl. *ceriuri*, 29^r, 29^v, 35^r, 61^v.
- cerșut** vb. IV. tr., intr., perf. indic. 19^r, condiț. 14^v, 34^v de la *cerși* = cerșit; imperf. indic. pers. 3 sg., pers. 3 pl. *cerșu*, *cerșură* = cerși, cerșiră, 35^r, 45^r, 52^r.
- certa** vb. I. tr. „a muștra, a dojeni”, 13^v, 15^v, 127^v, 136^v; refl. 141^r.
- certare** s.f. „muștrare, dojenire”, 24^v, 58^v, 81^r, 89^v, 99^r, 116^r, 117^r, 120^v, 127^v, 133^r, 134^r, 134^v, 135^r, 139^r, 141^r, 156^r.
- cest**, *cesta* pron. dem., adj. dem. = acest, acesta, 126^v, 134^v.
- ceștea** pron. dem. = aceștia, 36^r, 149^r.
- ceștealalți** pron. dem. = aceștilalți, 140^r.
- cetate** s.f. „oraș; fortăreață”, 3^v, 12^v, 13^v, 103^r, 133^r.
- cetățean** s.m. „locuitorii unei cetăți”, 150^v.
- ceti** vb. IV. tr. = a citi, 3^v, 12^r, 46^r, 49^v, 50^r, 86^v, 98^r, 105^v, 112^v, 123^r, 141^r, 156^r, 157^r.

cetire s.f. = citire, 12^f.

cetitori s.m. pl. = cititori; **Cetitorii de stele** = astrologi, 24^v.

chedru s.m. = cedru, 75^v.

chei s.f. pl. Fig. „ceea ce permite accesul la ceva; dezlegare, soluție”, 59^f, 146^v.

chept s.n. = piept, 25^f.

chesari s.m. = cesar; „împărat roman”, 51^v.

chiar, -ă adj. = clar; „limpede”, 14^f, 107^f, 134^v.

chip s.n. **1.** „față, obraz, figură”, 55^v, 57^f, 76^f, 76^v. **2.** „înfățișare”, 13^f, 39^f, 61^v, 75^f, 128^f, 143^f, 150^f. **3.** „sculptură, pictură care reprezintă o persoană, o figură etc.”, 25^f, 25^v, 76^f, 76^v. **4.** „persoană, făptură”, 44^f, 61^v. **5.** „mod, fel”, 5^v, 6^v, 8^f, 8^v, 9^v, 10^f, 10^v, 11^f, 11^v, 12^f, 12^v, 14^f, 15^f, 16^f, 16^v, 18^v, 19^v, 20^f, 20^v, 21^f, 21^v, 22^f, 23^f, 23^v, 24^f, 27^f, 28^f, 30^v, 66^v, 71^f.

chiparis s.m. = chiparos, 75^v.

chir s.m. „domn”, 4^f.

chiti vb. IV. tr. „a analiza”, 79^f.

Chivot s.n. „ladă în care vechii mozaici păstrau tablele legii și toiagul lui Aron”, 76^v.

cin s.n. „ceată”, 61^f, 126^f.

cină s.f. „masa de seară”, 50^f, 73^v.

cincile num. ord. = cincilea, 154^v.

cincilor num. card., gen. pl. de la *cinci*; subst. 94^f.

cineș pron. nehot. „fiecare”, 12^f.

cinste s.f. **1.** „respect, stimă, considerație”, 7^v, 19^v, 20^f, 26^v, 41^f, 44^f, 64^v, 68^v, 71^v, 91^f, 104^v, 107^v, 116^f, 125^v, 139^v, 140^v, 150^f. Fig. 57^f. **2.** „prestigiu, privilegiu”, 114^f, 156^f.

cinsti vb. IV. tr. „a respecta (pe cineva sau ceva), a elogia, a slăvi”, 4^f, 8^v, 20^f, 35^v, 39^v, 56^v, 68^v, 70^v, 75^v, 76^f, 76^v, 77^v, 93^v, 99^v, 105^v, 107^v, 159^f; refl. (pas.) 19^v, 41^f, 44^v, 156^v.

cinstit, -ă adj. „sfânt”, 20^v, 75^v.

ciocan s.n. „unealtă folosită la bătut sau prelucrat materiale rezistente”, 62^v, 137^f.

cioplit, -ă adj. „sculptat”, 52^f.

- ciudesă** s.f. „miracol”; (mai ales la pl., în legătură cu *minuni*) 14^v, 18^r, 45^r, 46^v, 47^r, 69^v, 81^r, 119^r.
- ciuline** s.m. pl. = ciulini, 106^v, 108^r.
- cîmpi** s.m. pl. „cîmpuri”, 31^v.
- cîndai** adv. „cumva, doar”, 9^v, 21^r, 50^r, 73^v.
- cîteși** pron. nehot. „cîte”, 47^v.
- cleveti** vb. IV. refl. pas. „a ponegri, a defăima”, 85^v.
- clevetituri** s.f. pl. „ponegriri, defăimări”, 75^v.
- codru** s.n. „pădure mare”, 31^v.
- colibă** s.f. „casă mică și săracăcioasă”, 101^v.
- cóneț** s.f. „sfrîșit”, 5^v, 38^r, 65^r, 77^r, 120^v.
- conteni** vb. IV. intr., tr. „a înceta, a (se) opri”, 9^r, 90^r, 99^v, 100^r, 146^v, 156^r; refl. 48^r.
- copaci** s.m. = copac, 62^v. Fig. 89^v; pl *copaci*, 22^v, 88^r.
- coperi** vb. IV. tr. „a acoperi”. Fig. 110^v.
- Coran** s.n. „carte sfîntă a religiei musulmane, reprezentînd cuvîntul lui Alah”, 3^v, 110^r, 112^v, 113^v, 114^v, 115^r, 115^v, 117^v, 118^r, 119^v, 120^v, 121^v, 122^r, 123^r, 128^v, 141^r, 156^r, 157^r, 157^v, 158^v, 159^r.
- cort** s.n. *Cortul Mărturiei* = cortul în care se păstra Chivotul Legii, 76^v.
- covîrși** vb. IV. tr. „a copleși; a depăși în măsură, în număr, în forță, ca valoare etc.”, 11^v, 77^v, 91^r, 102^v, 138^r, 143^r, 148^r; absol. 84^r.
- crai** s.m. „împărat, rege”, 7^v, 30^r, 67^v, 126^v, 128^v.
- creștin** s.m. „adept al creștinismului”, 3^v, 5^v, 6^v, 8^v, 9^r, 10^r, 10^v, 11^v, 12^r, 36^v, 38^v, 40^v, 42^r, 42^v, 45^v, 59^r, 62^r, 66^v, 70^r, 70^v, 71^r, 71^v, 73^v, 77^r, 77^v, 79^r, 79^v, 80^v, 82^r, 83^r, 85^v, 87^r, 87^v, 94^r, 96^v, 97^v, 98^r, 100^r, 103^v, 105^v, 112^v, 114^r, 115^v, 116^v, 118^v, 124^r, 130^v, 133^r, 138^v, 139^r, 140^v, 141^r, 145^v, 150^v, 151^r, 152^r, 160^r.
- creștinătate** s.f. „totalitatea creștinilor, lumea creștină”, 9^r, 140^r.
- creștinesc, -ească** adj. „care aparține creștinismului sau creștinilor, care se referă la creștinism sau la creștini”, 4^r, 5^v, 9^v, 58^v, 68^v, 70^r, 71^v, 77^r, 139^v.
- crieri** s.m. pl. = creieri, 38^r, 117^r.
- crystal** s.n. „corp solid omogen, cu formă geometrică definită, mărginit de suprafețe plane, care poate lua naștere cînd o substanță lichidă sau gazoasă trece în stare solidă”, 61^v.

criteni s.m. pl. „locuitorii insulei Creta”, 43^f.

cruce s.f. **1.** „obiect format din două bucăți de lemn, de piatră, de metal etc., așezate perpendicular, simetric una peste alta, are reprezintă simbolul religiei creștine; gener. creștinism”, 20^v, 65^v, 74^f, 74^v, 75^f, 75^v, 76^v, 114^f. **2.** „lemnul în formă de cruce purtat pe umeri de către Iisus Hristos și pe care a fost răstignit”, 38^f, 52^f, 55^f, 55^v, 118^v, 150^v, 151^v.

cruciș adv. Loc. adv. **În cruciș** = în formă de cruce”, 75^f.

cruța vb. I. tr. **1.** „a păzi, a feri”, 24^f; refl. 56^f. **2.** „a respecta”; refl. 118^v.

cuget s.n. „gînd, idee, părere”, 35^v, 63^v.

cugeta vb. I. intr. „a gîndi”, 53^f.

cumpăt s.n. „judecată dreaptă, cumpătare”, 6^f.

cumplit, -ă adj. „care este groaznic, crîncen, teribil”, 4^f, 18^v, 45^f, 91^f, 99^f, 135^f.

cuprinde vb. III. **1.** tr. „a pune stăpînire, a cuceri”, 3^v. **2.** refl. „a ocupa un spațiu”, 155^v. **3.** tr. „a înțelege, a cunoaște”, 17^f, 122^v. **4.** tr. „a include în sine, a îngloba”, 39^f; refl. pas. 96^f.

curat, -ă adj., adv. **1.** adj. „care este fără vină”, 51^v, 83^v. **2.** adj. Fig. „care este pur, inocent, fără de păcat”, 18^v, 27^v, 96^f, 96^v, 100^v, 137^v; subst. 133^v. **3.** adj. „neamestecat”, 25^f, 108^v. **4.** adv. „în mod clar, sincer”, 9^f.

curătoare adj. = curgătoare, 43^f, 64^v, 126^v.

curăți vb. I. **1.** tr. „a înlătura impuritățile, a face să fie curat”, 126^v. **2.** refl. „a se vindeca de o boală”, 46^v, 131^v. **3.** refl. „a se mîntui, a se purifica”, 84^f, 149^v; tr. 8^f, 20^f.

curmeziș s.n. Loc. adv. **În curmeziș** = în lat, în diagonală, 74^f, 75^v.

curund adv. = curînd, 39^v, 49^f, 50^f, 92^v, 110^v, 118^f, 118^v, 140^f, 147^v, 153^v.

curvă s.f. „prostituată”, 79^v, 83^f; adj. 84^f, 93^v.

curvi vb. IV. intr. „a avea relații sexuale în afara convențiilor sociale”, 127^f.

curvie s.f. „desfrîu; prostituție”, 79^v, 83^f.

cuvînt s.n. **1.** „vorbă; afirmație”, 4^v, 5^v, 6^v, 7^v, 11^v, 14^v, 16^v, 17^v, 18^v, 23^f, 24^f, 29^v, 30^v, 31^v, 32^v, 35^v, 36^v, 37^f, 45^v, 56^f, 131^f, 132^f, 134^v, 137^f, 139^v, 140^v, 143^f, 144^f, 146^v, 147^v, 149^f, 149^v, 150^v, 151^v. **2.** „orație, 141^f, 141^v, 152^v. **3.** „învățătură”, 5^f, 14^v, 19^v, 20^v, 22^f, 23^v, 27^v, 30^f, 38^v, 151^f. **4.** „a doua persoană a Sfintei Treimi, Fiul”, 10^v, 11^v, 13^f, 20^f, 24^f, 26^f, 28^f, 142^f, 143^f, 146^f, 158^v.

cuvîntăreț adj. „cuvîntător, rațional”, 143^f.

D

da vb. I. refl. Expr. *A se da supt mîna cuiva* = a se supune cuiva, 139^f.

dacă prep. 17^v, 39^v, 50^v, 60^f, 69^f, 76^v, 81^v, 93^f, 114^v, 125^f, 128^v; var. *daca* 32^f, 45^f, 60^f, 69^f, 76^f, 88^v, 104^v, 152^v, 153^f.

dăscal s.m. = dascăl. **1.** „învățat”, 32^v, 96^v, 100^f, 110^f, 113^f, 114^f, 115^f, 123^f, 131^f.
2. „îndrumător într-un anumit domeniu”, 46^f, 67^f, 93^f, 93^v, 118^f, 119^v, 124^v, 156^f; accentuat și dascăl, 3^v, 96^v, 119^v.

dănăoară adv. v. odănăoară.

dăscălie s.f. „îndrumare”, 106^f.

dătători s.m. = dătător; „cel care dă, oferă ceva”, 47^f, 82^f, 99^v, 107^f, 143^f.

dedesupt adv. = dedesubt, 78^v, 93^v.

defăima vb. I. tr. „a ponegri, a calomnia”, 8^f, 36^v, 56^f, 72^f, 77^f, 77^v, 87^v, 119^v, 147^v, 157^v; refl. 117^v; var. *defaima*, 77^v.

defăimat s.n. „bîrfă, calomnie, defăimare”, 35^v.

din prep. 3^v, 4^f, 5^v, 6^v, 8^f, 9^f, 9^v, 14^f, 16^f, 19^f, 24^f, 26^f, 28^v, 30^f, 31^f, 32^v, 35^f ș.a.; var. *den*, 39^f, 81^v, 115^v, 133^f.

deplin, -ă adj., adv. **1.** adj. „întreg; desăvîrșit, perfect”, 6^f, 13^f, 13^v, 16^v, 18^v, 19^v, 22^v, 27^f, 28^f, 31^f, 33^v, 34^f, 35^f, 35^v, 38^f, 40^v, 44^f, 46^f, 56^v, 57^f, 61^v, 64^f, 65^v, 68^v, 69^v, 70^v, 71^v, 73^f, 81^v, 82^f, 88^v, 89^v, 93^f, 94^v, 95^f, 97^f, 98^f, 100^v, 102^f, 103^f, 104^f, 106^f, 106^v, 108^v, 125^v, 132^f, 133^f, 136^f, 142^f, 144^f, 144^v, 147^f, 147^v, 148^v, 149^f, 149^v, 150^f, 155^v, 160^f. **2.** adv. „de tot, în întregime”, 93^f, 113^v, 144^f.

deplini vb. IV. tr. „a îndeplini”, 46^v, 77^f.

depreună adv. „împreună”, 7^f, 12^v, 14^v, 19^v, 21^f, 21^v, 22^v, 23^f, 24^v, 29^v, 30^v, 33^f, 35^v, 40^v, 41^f, 44^v, 49^v, 62^v, 64^v, 66^f, 68^f, 75^v, 107^f, 108^v, 117^f, 124^v.

desăvîrșit, -ă adj., adv. **1.** adj. „care este deplin, complet; care este îmbunătățit calitativ”, 13^v, 68^f, 91^f, 95^f, 102^f. **2.** adj. „care este perfect, ideal”, 27^f, 28^f, 33^v, 38^f, 70^v, 106^f, 132^f, 144^f, 150^f. **3.** adv. „în mod deplin”, 18^v, 28^f, 65^v, 82^f, 143^f.

desfătăciune s.f. „desfățare”, 135^v.

desfêce vb. III. refl., m.m. ca perf. indic. pl., paradigma tare de la *desface*, *să desfêceră* = se desfăcuseră, 105^v.

- despărți** vb. IV. **1.** tr. „a împărți, a separa”, 30^f, 64^v; refl. 122^f. **2.** refl. „a se îndepărta, a părăsi (vremelnic)”, 93^v. **3.** refl. „a divorța”, 7^f.
- despărțită** adj. „care este separată”, 160^f.
- despica** vb. I. **1.** tr. „a despărți, a separa”, 45^f. **2.** refl. „a crăpa”, 55^v, 115^v. **3.** refl. „a se spinteca”, 55^v.
- despui** vb. IV. intr. = a despuia, 19^f.
- despuitor, -oare** s.m., s.f. „stăpîn”, 26^v, 160^f.
- destoinic, -ă** adj. „vrednic, capabil de ceva”, 4^v, 36^v, 136^f. Fig. 132^v.
- deșchide** vb. III. = a deschide. **1.** refl., tr. „a (se) da la o parte”, 35^f, 59^v, 61^f, 61^v, 138^v, 153^v. Fig. 9^v, 59^v. **2.** tr. Expr. *A deșchide ochii* = a înțelege, 39^f, 158^f. *A nu-și deșchide gura* = a nu vorbi, 54^v. *A deșchide inima cuiva* = a face pe cineva să aibă un suflet bun, 106^v. **3.** refl. „a se desface la o anumită pagină”, 64^v. **4.** tr. „a înființa, a face să funcționeze”, 113^v.
- deșert** adj., s.n. **1.** adj. „care este lipsit de siguranță, de statornicie; nefolositor, zadarnic”, 20^f, 27^v. **2.** s.n. „ceea ce este fără substanță, van”, 106^v. Loc. adv. *În* (sau *întru*) *deșert* = în van, zadarnic, 16^v, 36^v, 53^f, 53^v.
- deșerta** vb. I. refl. „a se goli, a curge”, 134^f, 135^f.
- deșertare** s.f. „substanțializare, întrupare”, 148^v.
- deusebí** vb. IV. tr. = a deosebi; „a face diferență, a distinge”, 58^f.
- deusebí** adv. = deosebi; „mai ales, mai cu seamă”, 32^v, 147^v.
- deusebire** s.f. = deosebire; „diferență, distincție”, 5^v, 45^v, 138^f, 138^v.
- deusebit, -ă** adj. = deosebit; „diferit”, 145^v; adv. 149^f.
- devestăvnic** adj. „pur, nevinovat”, 93^v.
- dezbrăca** vb. I. tr. „a scoate îmbrăcămintea”, 51^v, 54^f.
- dezlega** vb. I. tr. **1.** „a desface, a deznoda”, 24^f, 34^f. **2.** „a găsi soluția, a rezolva”, 24^v, 25^f.
- dezlegare** s.f. „aflare a înțelesului unei taine, a unui vis etc.”, 24^v, 25^v, 26^f, 110^v.
- dezrădăcina** vb. I. intr. „a se îndepărta, a se desprinde”, 89^v.
- diavol** s.m. „drac, satană” (și fig.), 4^f, 16^v, 18^v, 20^v, 26^v, 40^f, 41^f, 43^v, 44^v, 53^f, 53^v, 58^f, 58^v, 63^v, 69^f, 69^v, 74^v, 88^v, 91^v, 96^v, 101^v, 108^f, 109^f, 113^f, 113^v, 114^f, 119^v, 124^v, 126^v, 127^f, 128^f, 140^f, 141^f, 144^v, 145^f, 149^v, 150^v, 151^f, 151^v, 153^f, 157^f, 158^v, 159^f, 159^v; var. *diavul*, 44^f.
- dintăi** adj. invar. = dintii, 4^v, 6^f, 43^v, 45^v, 52^f, 93^v, 95^v, 116^v, 146^f, 154^f; adv. 63^v, 102^f.

dintăiași adj. invar. „dintîi”, 105^v.

dintru prep. 4^v, 7^v, 9^r, 9^v, 10^r, 10^v, 11^r, 11^v, 12^r, 14^r, 14^v, 15^r, 15^v, 16^v, 17^v, 19^r, 21^v, 22^r, 22^v, 26^r, 27^v, 28^r, 28^v, 30^r, 31^r, 33^r, 34^v, 35^r, 35^v, 37^r, 37^v, 39^r, 39^v, 40^r, 40^v, 41^r, 41^v, 42^r, 42^v, 44^r, 44^v, 46^r, 46^v, 47^v, 48^r, 49^r, 49^v, 50^r, 51^r, 52^r, 53^r, 54^r, 58^v, 60^r, 61^v, 63^v, 64^r, 65^r, 65^v, 68^v, 72^r, 73^v, 74^v, 80^v, 81^r, 83^r, 86^r, 89^r, 90^v, 91^v, 92^r, 95^v, 96^r, 99^v, 100^r, 100^v, 101^r, 103^r, 104^r, 105^r, 105^v, 108^r, 109^r, 111^r, 113^r, 114^r, 114^v, 116^r, 118^v, 120^r, 122^r, 123^r, 123^v, 128^r, 128^v, 129^v, 132^r, 134^r, 134^v, 135^r, 136^r, 138^v, 140^r, 141^v, 142^r, 142^v, 143^r, 143^v, 144^r, 144^v, 145^r, 146^r, 147^v, 148^v, 149^r, 149^v, 150^r, 152^r, 154^r, 154^v, 156^r, 157^r, 157^v, 158^r, 158^v, 160^r.

dires vb. III. intr., perf. indic. pers. 3 sg. de la *direge* = au dres; „au ticluit”, 116^r.

divă s.f. „(lucru de) mirare”, 8^r.

divi vb. IV. refl. „a se mira”, 4^v.

dobitoc s.n. „animal”, 22^v, 24^r, 43^v, 61^v, 62^r, 82^v, 84^v, 95^v, 96^r, 99^v, 100^r, 120^r, 156^r.
Compar. 42^v, 44^r, 108^v, 158^v.

dobitocesc, -ească adj. „care aparține dobitoacelor, de dobitoc”, 126^v.

dodei vb. IV. tr. „a supăra; a zădări”, 43^r, 54^v, 58^r, 67^r, 131^r, 132^v.

doftor s.m. = doctor, 88^v, 110^r.

domnește adv. „ca un stăpîn”, 34^v.

dosădi vb. IV. tr. „a nedreptăți, a supăra; a ocări”, 91^v.

dovedi vb. IV. tr. **1.** „a face dovada, a atesta, a certifica, a demonstra, a proba”, 4^v, 17^r, 22^r, 23^v, 27^v, 28^r, 32^v, 35^r, 36^r, 38^v, 42^v, 58^v, 73^v, 77^r, 78^r, 81^r, 97^v, 98^r, 107^v, 109^v, 112^r, 113^r, 115^v, 116^r, 124^v, 135^v, 143^v, 144^r, 147^v; refl. (pas.), refl. impers. 15^v, 16^v, 23^v, 87^r, 87^v, 112^r, 144^v, 150^r, 150^v, 157^v, 160^r. **2.** „a întrece pe cineva; a răzbi”, 135^v.

dovedință s.f. „mărturie, dovadă, dovedire”, 9^r, 18^v, 67^v, 75^v, 77^r, 157^v.

drăcesc, -ească adj. „care aparține dracilor, specific dracilor”, 158^r.

drept, dreaptă adj., s.m. **1.** adj. „care merge de la un punct la altul fără abatere, fără ocol”, 75^v; „care are o poziție verticală față de un punct de reper”, 67^v. **2.** adj. „care este cinstit, corect, integru”, 21^r, 55^v, 88^v, 103^v, 134^r, 134^v. **3.** s.m. „om care este cuvios, cinstit, cumsecade”, 12^v, 14^r, 22^v, 51^v, 84^r, 109^v. **4.** adj. „care nu se abate de la adevăr, care este just, întemeiat, adevărat”, 3^r, 12^r, 28^r, 82^r, 93^r, 104^r, 111^r, 117^v, 127^r, 128^v, 146^r; adv. 103^v, 133^v. **Drept aceea** = prin urmare, deci, 33^v, 84^v. Loc. adv. **Cu dreptul** = cu dreptate, pe merit, 8^r, 34^v, 111^r, 119^r. Loc. conj. **Drept ce** = doar că; dar, însă, 135^r. **5.** adj. „care este legat de cineva din legături directe de sînge; adevărat, bun”, 15^v.

dreptate s.f. „adevăr, corespondență a unor afirmații cu realitatea”, 4^v, 7^v, 9^v, 21^f, 21^v, 29^f, 84^v, 111^f, 115^f, 115^v, 116^v, 125^v, 129^v, 135^f, 144^v, 145^v. Loc. adv. **Cu dreptate** = conform adevărului, fără părtinire, 29^v. **Pe** (sau **pre**) **dreptate** = în mod întemeiat, 56^v, 89^v.

drojdie s.f. „substanță dintr-un lichid care se depune pe fundul unui vas”, 134^f, 134^v. Fig. 135^f, 136^f.

dulceață s.f. „blîndețe”, 12^f.

dumnădzăiesc, -ească adj. = dumnezeiesc, 10^f, 12^f, 14^v, 18^v, 22^v, 41^f, 58^f, 60^f, 61^v, 66^f, 69^v, 76^v, 77^f, 87^v, 88^f, 92^f, 94^v, 109^v, 121^v, 143^f, 147^v, 148^f, 150^f, 157^v.

dumnădzăire s.f. = dumnezeire, 5^f, 13^v, 15^v, 18^f, 19^v, 20^f, 20^v, 22^f, 22^v, 23^f, 23^v, 24^f, 27^v, 31^f, 31^v, 38^f, 41^f, 45^v, 47^v, 48^v, 62^v, 104^v, 131^v, 132^f, 133^v, 135^f, 146^v, 149^v, 150^v, 151^f.

dumnădzăoiaie s.f. „divinitate”, 43^f.

dvori vb. IV. intr. „a sluji”. Fig. imperf. indic. **dvoriia**, 64^v.

dziș vb. III. tr., perf. smp. indic. pers. 1, paradigma tare de la *zice* = zisei, 59^v, 149^f, 153^f.

E

eghiptean s.m. = egiptean, 74^f, 79^v, 99^v, 100^f.

elini s.m. pl. = eleni, 35^v, 83^v, 121^f, 142^f.

elinește adv. „în limba greacă veche”, 86^f.

epilîpsie s.f. = epilepsie, 109^v.

eres s.n. „concepție falsă, rătăcire, păcat”, 3^v, 71^f, 109^f, 113^v, 114^v, 116^v; pl. **eresuri**, 3^v, **erese**, 109^f, 114^v, 116^v.

eretîc s.m. „propovăduitor sau adept al unei erezii religioase”, 34^f, 56^v, 62^v, 71^f, 103^v, 108^f, 114^v, 141^v, 144^f, 152^f, 157^f.

F

falcă s.f. „maxilar”, 54^v, 90^v.

făpturi s.f. pl. = făpturi, 43^f, 140^f.

faraon s.m. „rege al Egiptului antic”, 44^v, 45^f, 74^v, 81^f, 105^f.

faraonit s.m. „egiptean”, 79^v.

farisei s.m. pl. „membri ai unei grupări politico-religioase din Iudeea, apărută în sec. 2 î. Hr., care punea un accent exagerat pe formele exterioare ale ritualului religios”, 48^t, 49^v, 50^v, 52^t, 98^t, 131^t.

făgădui vb. IV. tr. „a promite, a se angaja”, 14^t, 74^t, 83^v; absol. 16^v, 79^t; refl. 46^t.

făgăduință s.f. „făgăduială, promisiune”, 14^t, 34^v, 77^t, 100^v, 101^t, 101^v, 102^t, 103^t, 139^v, 142^v, 143^t, 158^v.

făgăduit, -ă adj. *Pământul cel făgăduit* = numele biblic al Palestinei, 46^t, 105^v.

făli vb. IV. refl. „a se lăuda, a se mândri”, 16^t, 114^v, 115^t, 140^v.

fămeie s.f. = femeie, 5^v, 6^v, 7^t, 10^v, 11^v, 14^t, 39^v, 43^v, 63^v, 71^v, 79^v, 80^t, 83^v, 84^t, 84^v, 85^t, 117^v, 122^t, 123^v, 124^v, 126^t, 127^t, 127^v, 137^v, 141^v, 142^t.

féce vb. III. tr., refl., perf. smp. indic., paradigma tare de la *face*, pers. 3 sg. = (se) făcu; tr. 5^v, 6^v, 25^v, 38^t, 38^v, 40^t, 44^v, 45^t, 46^v, 47^v, 48^v, 52^v, 55^v, 62^v, 66^t, 74^v, 75^t, 76^v, 79^t, 81^t, 88^t, 88^v, 95^v, 98^v, 104^t, 104^v, 105^t, 108^t, 108^v, 111^v, 127^t, 129^t, 129^v, 136^v, 143^t, 148^t, 151^t; refl. 74^v, 79^t, 91^t, 110^v; pers. 3 pl. *féceră* = (se) făcură, 15^v, 25^v, 44^v, 45^t, 47^t, 52^v, 71^v, 88^v, 96^v, 112^t, 113^v, 114^t, 127^v, 129^v, 135^t, 135^v, 154^v.

fecioară s.f. „fată”, 93^v.

fecior s.m. „fiu, copil”, 14^t, 14^v, 15^v, 16^t, 19^t, 24^v, 27^t, 34^t, 36^v, 43^v, 44^t, 46^t, 49^v, 51^v, 54^t, 56^t, 56^v, 70^v, 75^t, 84^t, 84^v, 95^v, 100^t, 102^t, 113^v, 120^v, 125^t, 133^v, 137^v, 139^t, 139^v, 140^v, 141^v, 158^v, 159^v.

feciorie s.f. „calitatea de a fi cast; virginitate”, 93^v, 140^v.

feli s.n. = fel, 8^v, 13^t, 43^t, 64^v, 75^v, 87^t, 89^t, 108^t, 109^v, 114^v, 120^v, 125^t, 154^t; pl. *feliuri*, 8^v, 64^v, 89^t, 109^v, 154^t.

feredeie s.n. pl. „băi; căzi pentru îmbăiat”, 83^v, 84^t.

ferice adj. invar. „fericit”, 21^v, 60^v, 73^t.

fericit, -ă adj., s.m. **1.** adj. „care este plin de bucurie, de mulțumire sufletească”, 68^t, 73^t, 75^t, 111^v, 125^v, 126^t. **2.** s.m. „sfânt”, 35^v, 83^v.

fiștecare adj. nehot. „fiecăre”, 35^t, 43^t, 107^t, 109^t; gen.-dat. *fiștecărui*, 18^t; art. *fiștecarele*, *fiștecareu* pron. nehot. 50^v, 61^v, 92^t, 83^t, 101^t, 113^v, 125^v, 129^t, 154^t.

fiștece adj. nehot. „fiece”, 32^v, 43^t, 64^t, 87^v, 92^t, 96^v, 108^v, 113^v, 125^v, 144^v, 156^t; pron. nehot. 92^v.

fiștecine pron. nehot. „fiecine”, 40^v, 50^v, 61^v, 64^t, 65^t, 95^t, 106^t, 109^v, 116^v, 125^t.

fiștecînd adv. „oricînd, totdeauna”, 148^t.

fișteunde adv. „oriunde, pretutindeni”, 76^v, 130^f, 138^v.

filosóf s.m. „persoană care se ocupă cu studiul filosofiei; spec. astrolog”, 66^v, 125^v, 128^v; accentuat și *filósof* 110^f.

filosofești adj. pl. „filosofici”, 93^f.

filosofie s.f. „ramură a culturii spirituale, constituită dintr-un ansamblu de noțiuni, de idei etc. care reflectă și interpretează realitatea sub aspectele ei cele mai generale și care sînt formulate prin categorii, teze și principii; domeniu distinct al cunoașterii”, 93^f, 95^f.

finici s.m. pl. „fenicieni”, 43^f.

fire s.f. „caracter, natură”, 4^v, 9^v, 11^f, 17^v, 20^f, 22^f, 41^f, 145^f, 150^f. Loc. adv., adj. **Preste fire** = **a**) (care este) de esență divină sau extraordinar în cel mai înalt grad, 11^f, 22^v, 30^f, 143^f; **b**) (care este) nelegiuit, anormal, 42^v, 119^v, 120^f, 120^v.

flămînd adj. „înfometat”, 98^f, 131^v.

foamete s.f. „lipsă mare și de lungă durată de hrană”, 44^v. Fig. 106^f.

frîmsețe s.f. = frumusețe, 55^v, 125^v.

frînc adj. „care este occidental de origine latină”, 113^f.

frîncesc, -ească adj. „franzuzesc”, 86^f.

frînge vb. III. tr. „a rupe”, 95^v; refl. (pas.) 116^f, 127^f.

fum vb. IV., m.m. ca perf. indic., formă asigmatică de la *fî*, pers. 1 pl. = fuserăm, 8^f.

furnică s.f.; gen.-dat. *furnicei*, 38^f.

G

galbeni s.m. pl. „monede de aur, de valori variabile, care au circulat în trecut”, 94^f.

gard s.n. **1.** Fig. „margine, limită”, 139^v. **2.** „Legea Veche”, 102^v.

găta vb. I. tr. „a aranja, a pregăti”, 27^f, 56^f, 99^f, 107^f.

găvozdi vb. IV. tr. „a bate în cuie; a țintui”, 124^v.

ghimpi s.m. pl. „spini”, 108^f.

gios adv. = jos, 46^v, 51^v, 55^v, 69^f, 75^f, 75^v, 109^v. Loc. adv. **Mai gios** = în continuare (într-un text), 20^f, 20^v, 22^f, 22^v, 31^f. Loc. adj. **De gios** = de condiție inferioară, 49^f, 61^f.

giuca vb. I. tr. = a juca, 123^v, 124^f; refl. 78^v.

giucăree s.f. = jucărie; „faptul de a se juca”, 123^v.

giudeca vb. I. = a judeca. **1.** tr. (despre Dumnezeu) „a aprecia și a decide intrarea în rai sau în iad în funcție de faptele, de credința etc. oamenilor”, 12^v, 13^f, 13^v, 21^f, 21^v, 29^f, 29^v, 38^f, 58^v, 64^v, 82^v, 104^f, 152^f; refl. pas. 53^v, 58^v, 85^f. **2.** tr. „a condamna, a osîndi”, 51^f. **3.** intr. „a trage concluzii, a hotărî”, 85^v. **4.** refl. „a fi în litigiu cu cineva”, 90^v.

giudecători s.m. = judecător, 13^f, 44^v.

giudeț s.n., s.m. **1.** s.n. „judecata lui Dumnezeu”, 13^v, 19^f, 47^f, 54^v, 64^v, 85^f, 89^f, 93^f, 98^v, 109^f, 109^v, 115^f, 118^v, 127^f, 127^v, 133^f, 134^v, 137^f, 139^v, 147^f, 160^f. **2.** s.m. „Dumnezeu, ca judecător al lumii”, 64^v, 104^f, 134^f, 134^v. **3.** s.n. „îndreptățire; dreptate”, 127^f.

giunghere s.f. = junghiere; „înjunghiere”, 53^v.

giunghia vb. I. tr. = a junghia; „a înjunghia”, 51^f, 54^v, 83^f, 95^v, 99^v; refl. pas. 135^v.

giunghituri s.f. pl. = junghieturi; „jertfe ale unor ființe ucise prin înjunghiere”, 96^f.

giura vb. I. refl. = a se jura, 51^f, 90^f, 123^v; tr. absol. 123^f.

giurămînt s.n. = jurămînt, 90^f, 123^v; pl. **giurămînturi**, 90^f, 123^v.

gîlceavă s.f. „ceartă”, 37^v.

gîrbovit, -ă adj. „încovoiat”, 16^f.

glas s.n. **1.** „voce”, 24^f, 35^f, 38^f, 39^f, 41^v, 48^v, 49^f, 59^v, 66^v, 67^v, 104^v, 147^f. **2.** „murmur sau vuiet produs de unele persoane (care vorbesc concomitent); strigăte”, 12^v, 34^f. **3.** „cuvînt, învățătură”, 29^f, 33^v, 34^f, 66^v, 90^v, 109^f.

gligan s.m. „porc mistreț”, 92^v.

gloată s.f. „mulțime (de oameni)”, 66^v, 94^f, 154^f.

goni vb. IV. tr. **1.** „a alunga”, 14^f, 14^v, 20^v, 31^f, 40^f, 54^f, 80^f, 80^v, 86^f, 101^v, 113^f, 139^f, 158^v; refl. pas. 116^f. Fig. 92^v, 94^v. **2.** „a urmări în fugă (pentru a prinde)”, 74^f.

gonitori s.m. pl. „persoane care constrîng, asupresc pe cineva”, 86^v.

grai s.n. **1.** „vorbă, cuvînt”, 30^f, 31^v, 146^f. **2.** „facultatea de a vorbi”, 108^v, 117^f.

grăi vb. IV. **1.** intr. „a spune, a vorbi”, 8^f, 11^v, 12^f, 12^v, 17^f, 21^f, 23^v, 27^v, 29^f, 30^f, 31^v, 36^v, 37^v, 42^f, 51^f, 52^v, 53^f, 53^v, 59^f, 64^v, 66^f, 67^f, 67^v, 78^f, 81^v, 85^v, 94^f, 96^f, 96^v, 97^f, 102^v, 104^v, 107^f, 107^v, 108^f, 111^f, 111^v, 116^v, 117^v, 119^f, 120^v, 121^f, 121^v, 123^v, 125^f, 128^v, 129^v, 130^v, 142^f, 143^v, 146^f, 150^f, 157^f, 158^f; tr. 103^f, 124^v, 126^v, 128^v, 141^v, 142^v, 143^f, 147^v, 156^v; refl. (impers.) 80^f, 105^f. Expr. **A grăi de rău** (sau **bine**) = a spune lucruri rele (sau bune) despre cineva, 72^f, 85^v, 146^v. Sinec. 114^f; constr. cu inf. lung, 12^v, 85^v, 94^f. **2.** tr. „a se adresa cuiva”, 147^f. **3.** intr., tr. „a scie”, 31^f, 59^f, 59^v, 129^f, 152^f.

grămădi vb. IV. tr. „a îngrămădi”, 115^v.

grecesc, -ească adj. „care aparține grecilor”, 3^v, 108^f.

greci s.m. pl. „locuitori ai Greciei Antice”, 86^f, 110^f.

greșală s.f. = greșeală. **1.** „abatere de la un adevăr, de la un principiu, de la o normă”, 15^f, 15^v, 21^v, 84^v, 98^f, 101^v, 103^f, 127^v. **2.** „păcat”, 41^f, 53^v, 68^v, 83^v, 84^v, 123^v; pl. **greșele**, 21^v, 15^v, 101^f, 103^f.

greși vb. IV. intr., tr. **1.** „a comite o greșeală, a face ceva greșit”, 7^f, 8^f, 15^f, 15^v, 42^v, 51^f, 63^v, 83^f, 88^f, 108^f, 146^v. **2.** „a păcătui”, 84^v, 158^v.

greșit, -ă s.m., s. f., adj. **1.** s.m., s. f. „persoană care a greșit; faptă rea”, 77^f, 134^v. **2.** adj. „care a făcut un rău, care a păcătuit”, 89^v.

greu, grea adj. „rău, neplăcut, apăsător”, 97^f, 106^v, 123^f, 154^v.

grije s.f. = grijă, 4^v, 85^f, 101^v.

griji vb. IV. tr., intr. „a avea grijă de cineva sau de ceva”, 97^f, 121^f, 125^v.

grijitori s.m. = grijitor; „îngrijitor”, 117^v.

groapă s.f. **1.** „gaură (adâncă) în pământ”, 12^f, 44^f, 124^v. **2.** „mormânt”, 47^v, 52^v, 70^f, 73^f.

grobniță s.f. = gropniță; „mormânt”, 52^f, 52^v, 69^f, 70^f, 70^v, 83^v.

grozăvie s.f. „lucru, faptă, situație îngrozitoare”, 159^f.

grumadzi s.n. pl. = grumaji, 97^f.

H

hain, -ă adj. „trădător”, 154^v.

haldeeni s.m. pl. „caldeeni”, 24^v.

haldei s.m. pl. „caldeeni”, 126^v.

halifále subst. pl. „membri ai familiei Halifa”, 114^f.

harnic, -ă adj. (mai ales constr. cu prep. „de” sau cu inf.) „capabil, vrednic (de...)”, 34^v, 38^f, 82^f, 88^f, 132^v, 145^v, 149^v.

hălădui vb. IV. intr. „a fugi de cineva sau de ceva”, 120^v.

heruvimi s.m. pl. „îngeri din imediata apropiere a lui Dumnezeu, înzestrat cu ochi mulți și cu sabie de foc, superior arhanghelului”, 76^v.

hulă s.f. „ocară, ponegrire”, 38^v, 45^v, 104^f.

huli vb. IV. tr. „a ocări, a defăima”, 5^v, 6^v, 35^v, 38^v, 73^v, 77^v, 82^r, 88^r, 97^v.

hulitori adj. = hulitor; „defăimător”, 117^v.

I

iacoviți s.m. pl. „adepti ai vechii biserici creștine din Malabar și India, în care se săvârșește Liturghia Sfântului Iacov în limba siriană”, 71^r.

iani interj. „ia”, 11^r, 65^r.

icoană s.f. „imagine pictată sau sculptată, care reprezintă chipuri de sfinți sau scene cu temă religioasă și care servește ca obiect de cult”, 65^v, 75^v, 76^r, 77^r.

ierta vb. I. tr. **1.** „a absolvi de păcate, a acorda mîntuirea cuiva care a greșit și s-a pocăit”, 8^r, 15^r, 15^v, 46^r, 47^v, 72^v, 122^v, 129^v, 130^v, 131^v, 159^r; absol. 123^v; refl. pas., impers. 21^v, 27^r. **2.** „a permite, a fi de acord cu...”, 7^r, 84^v, 90^r, 95^v, 124^v.

iertare s.f. „absolvire de păcate a cuiva care a greșit și s-a pocăit”, 120^v, 123^v, 157^r.

iertăciune s.f. „iertare”, 56^r, 122^v.

iesle s.f. „grajd”, 21^v, 28^v, 29^r.

indieni s.m. pl. „locuitorii Indiei”, 43^r.

iscusenie s.f. „iscusință, pricepere”, 125^v.

ispită s.f. „cercetare”, 12^r.

ispiti vb. IV. tr. „a ademeni, a momi, a trage (spre rău)”, 59^r; refl. 11^v, 136^v.

istov s.n. „sfârșit; moarte”, 122^v.

iușor,-oară adj. = ușor, 61^v. Loc. adv. *Pre iușor* = cu ușurință, 64^r.

ivală s.f. = iveală, 30^v, 56^v.

izbăvi vb. IV. tr., refl. „a (se) mîntui”, 44^r, 46^r, 46^v, 69^v, 96^r.

izbîndi vb. IV. intr. „a fi victorios”, 90^v.

izbîndire s.f. „victorie”, 134^r, 135^v, 136^r.

izgoni vb. IV. tr. „a alunga”, 133^v.

izmailești adj. pl. „care aparține ismailiților”, 113^v.

izmailteni s.m. pl. „ismailiți”, 68^r.

iznoavă s.f. Loc. adv. *De iznoavă* = din nou, de la capăt, 136^v.

izvoară s.f. pl. = izvoare, 43^f.

Î

îmă-sa s.f. = maică-sa, 64^f.

îmbe num. colect. = ambele, 74^f.

îmbla vb. I. intr. = a umbla. **1.** „a se deplasa dintr-un loc în altul, a merge”, 15^v, 36^f, 46^v, 47^f, 47^v, 66^v. **2.** „a se plimba”, 39^v, 40^f, 41^v. Fig. 89^f. **3.** „a merge din loc în loc, a colinda, a cutreiera”, 81^f, 94^f, 154^v, 156^f, 158^v. Fig. 42^v, 59^v, 106^f, 106^v, 114^f, 119^v, 121^f, 126^f, 140^v. **4.** „a se lua după...”, 103^f, 121^f. **5.** „a se comporta într-un anumit fel”, 30^f, 103^v, 126^f, 130^f. **6.** „a căuta, a se sili, a încerca”, 144^v; var. *umbla*, 153^v.

îmbrăca vb. I. refl. Fig. „a se justifica”, 119^v, 150^f; tr. 147^v.

împărăți vb. IV. **1.** intr. „a domni ca împărat”, 67^v, 104^v, 108^f. **2.** tr. „a conduce ca împărat”, 19^f.

împelița vb. I. refl. „a se întrupa, a se încarna”, 19^v, 38^f, 40^v, 41^v, 62^f, 64^f; tr. 41^v.

împelițare s.f. „întrupare, încarnare”, 10^f, 11^f, 13^f, 22^f, 22^v, 39^f, 104^v, 105^f, 107^v, 108^f, 112^f, 113^f, 124^v, 148^f, 150^f.

împelițat adj. „întrupat, încarnat”, 159^v.

împle vb. III. = a umple. **1.** tr. „a face să fie plin”, 105^v, 116^f. Fig. refl. 66^f. **2.** refl. „a se scurge, a trece un timp”, 60^v. **3.** tr. „a ocupa, a acoperi”, 25^v, 26^f. **4.** tr. „a face să fie întreg, a întregi, a completa”, 129^f. **5.** refl. „a se realiza, a se împlini”, 15^v, 33^f. **6.** refl. Fig. „a se simți cuprins, apăsător, copleșit de un sentiment, de o senzație etc.”, 49^v.

împregiur prep. = împrejur, 61^v.

împreuna vb. I. refl. **1.** „a se uni, a se combina”, 23^f, 62^v. Fig. 8^v, 20^f, 47^v, 58^f, 62^v, 124^v, 131^v, 149^v. **2.** „a se alia, a se face părtaș”, 91^f; refl recipr. 6^f. **3.** „a se întîlni”, 6^f. **4.** „a avea relații sexuale”, 123^v.

împrotiva prep. = împotriva. **1.** „contra”, 3^f, 4^v, 7^f, 16^v, 29^f, 30^f, 47^f, 50^f, 51^f, 51^v, 53^f, 53^v, 54^f, 60^v, 72^f, 79^f, 80^f, 81^f, 82^v, 85^v, 89^f, 90^v, 100^v, 107^v, 108^f, 117^v, 118^f, 125^f, 125^v, 143^v, 145^v, 156^f, 159^v. **2.** „în locul, în schimbul...”, 118^f.

împrotivă adv. = împotrivă; „în contra, contrar”, 54^v, 55^f, 66^v, 107^v, 115^f, 116^v, 117^v, 122^f, 131^v, 136^f, 148^f.

- împrotivi** vb. IV. refl. = a se împotrivi, 157^v.
- împunge** vb. III. tr. Fig. „a învinge”, 111^r.
- împuțina** vb. I. refl. „a se reduce ca număr”, 15^r.
- încaiea** adv. = încaltea, 5^r, 125^v, 128^v, 133^r.
- începători** adj., s.m. = începător; „(persoană) care începe, inițiază ceva”, 91^r, 118^r, 118^v, 160^r.
- începătură** s.f. „început; origine”, 19^r, 19^v, 21^r, 38^r, 95^r, 119^r, 160^r.
- închinători** s.m. pl. „adoratori”, 78^v, 86^v, 122^r.
- încinge** vb. III. tr. **1.** „a-și înfășura mijlocul cu o cingătoare, cu un brâu”, 59^v.
2. „a înconjura, a cuprinde”, 127^v.
- încîlcit, -ă** adj. „care este neclar, confuz”, 9^v.
- încîlcitură** s.f. „neclaritate, confuzie”, 142^r.
- încungiura** vb. I. tr. = a înconjura, 54^r.
- îndatăș** adv. „îndată, imediat”, 15^r, 18^r, 22^r, 30^v, 33^v, 39^v, 46^v, 47^v, 48^r, 50^v, 53^v, 57^r, 66^r, 69^r, 69^v, 79^r, 86^v, 89^v, 90^v, 93^v, 95^v, 114^v, 119^v, 123^r, 127^r, 128^v, 137^r, 138^r, 146^r.
- îndărăpt** adv. = îndărăt, 6^v, 54^v, 74^v, 132^v, 137^r, 156^r.
- îndoi** vb. IV. refl. „a fi nesigur de ceva, a nu avea încredere în cineva sau ceva”, 63^v, 95^r, 112^v, 123^r; intr. 36^v.
- îndoire** s.f. „neîncredere, nesiguranță; îndoială”, 156^v.
- îndoit** adv. „dublu”, 97^v.
- îndrăcit, -ă** adj., subst. „(persoană) care este posedată de diavol”, 46^v, 69^r, 98^r, 109^v, 124^v.
- îndrăzni** vb. IV. **1.** tr. „a cuteza, a avea curaj”, 63^r, 86^v, 141^r; absol. 114^r. **2.** refl. „a se fâli”, 69^v.
- îndrăznire** s.f. „curaj; faptă îndrăzneată”, 50^r, 135^r.
- îndrepta** vb. I. tr. **1.** „a face să devină drept, să revină la forma normală”, 95^v. **2.** „a face să-și corecteze purtările, sau să renunțe la vicii”, 97^v; refl. 109^r. **3.** „a îndruma”, 30^v, 33^r, 46^v, 66^r, 115^r, 122^r, 140^v; absol. 94^v.
- îndreptătoare** s.f. „ceea ce îndreptează, corectează pe cineva sau ceva”, 117^v.
- înflori** vb. IV. intr. Fig. „a-și face apariția (ca o floare)”, 139^v.

înfricoșeri s.f. pl. = înfricoșări; „fapte înfricoșătoare”, 111^v.

înfrîmșeța vb. I. tr. = a înfrumuseța, 106^v.

înfrînge vb. III. refl. „a se opri”, 59^v.

îngădui vb. IV. tr., intr. „a da voie, a permite; a accepta”, 6^f, 9^f, 11^v, 43^v, 46^v, 53^f, 55^v, 58^v, 68^v, 84^v, 87^f, 88^v, 90^v, 91^v, 93^f, 96^v, 118^v, 134^v, 135^f, 135^v, 137^f, 154^v.

îngăduință s.f. „îndurare”, 4^f, 10^f, 29^v, 39^f, 80^v, 116^v, 120^f.

îngăduitori adj. = îngăduitor; „milostiv”, 8^f, 101^f, 134^v, 141^v.

îngenunchia vb. I. intr. „a se așeza în genunchi”, 154^f.

îngeresc, -ească adj. „care aparține îngerilor, care este alcătuit din îngeri, de înger”, 39^f, 61^f, 126^v, 128^f, 158^v.

îngerește adv. „ca îngerii”, 94^f.

înruși vb. IV. tr. = a înroși, 62^v.

îns, însă pron. pers. „el, ea”, 4^f, 12^f, 14^f, 15^f, 16^v, 24^f, 25^f, 27^f, 29^v, 31^f, 34^f, 39^v, 40^f, 44^f, 47^f, 47^v, 48^v, 49^v, 53^v, 58^v, 59^f, 64^v, 65^f, 66^f, 69^f, 72^v, 74^f, 75^f, 78^f, 78^v, 83^f, 84^v, 87^f, 92^f, 96^f, 98^v, 99^f, 102^f, 102^v, 104^v, 106^v, 107^f, 107^v, 108^f, 110^f, 121^v, 122^v, 123^v, 124^f, 124^v, 125^v, 127^f, 127^v, 128^f, 132^v, 133^v, 138^v, 142^v, 147^f, 147^v, 148^f, 153^v, 154^f, 155^v, 158^f; pl. **înșii, înși, însele**, 6^v, 24^v, 28^v, 30^v, 33^v, 33^v, 37^v, 41^f, 45^f, 45^v, 46^f, 48^v, 60^v, 61^v, 64^v, 66^f, 74^f, 76^f, 79^f, 82^f, 89^f, 96^v, 101^f, 104^f, 105^f, 105^v, 108^v, 109^f, 110^v, 111^f, 113^v, 122^f, 123^f, 132^f, 133^v, 134^f, 136^f, 137^f, 139^f, 139^v, 142^f, 146^v, 154^f, 155^v.

însă conj. „totuși, dar”, 26^f.

însăima vb. I. refl. „a se însăimînta”, 51^f, 74^f.

înstreina vb. I. tr. = a înstrăina, 109^v.

înșelăciune s.f. **1.** „înșelare, amăgire”, 4^v, 41^f, 43^f, 52^f, 53^f, 56^v, 59^f, 85^f, 111^f, 114^f, 122^f, 158^f. **2.** „eroare”, 8^f, 8^v, 109^f, 126^f; var. **înșălăciune**, 8^v, 41^f.

înșelători, -oare s.m., adj. = înșelător. **1.** s.m. „persoană vicleană, care înșală pe cineva”, 52^f. **2.** adj. „care înșală, trădează”, 9^v, 35^v, 159^v.

întemeia vb. I. **1.** refl. „a se împuternici, a căpăta temei, fundament”, 17^v. **2.** tr. „a pune temelii durabile; a consolida”, 118^v, 134^v.

întemeiat, -ă adj. „fixat, consolidat”, 118^v.

întemeiere s.f. „temei, justificare, motivație”, 19^v.

întoarce vb. III. 1. refl. „a reveni într-un loc, a se înapoia”, 53^r, 68^r, 74^v, 100^f, 129^v, 154^v. 2. refl., tr. „a (se) îndrepta către..., a(-și) schimba direcția inițială (îndreptându-se în altă parte)”, 54^v, 56^f, 90^v, 132^v, 155^v. 3. tr. „a răsuci în sens invers poziției în care se află”, 95^v. 4. refl., tr. „a-și schimba sau a determina pe cineva să-și schimbe părerea, hotărîrea; a se întoarce sau a readuce pe cineva la credință”, 4^v, 8^r, 9^r, 9^v, 16^r, 33^v, 44^v, 47^r, 48^r, 60^f, 66^v, 67^r, 67^v, 68^v, 70^v, 93^v, 95^r, 109^r, 110^r, 122^r, 132^v, 134^v, 135^r, 135^v, 137^f, 147^v. 5. tr., refl. „a relua un subiect, o idee etc. sau a se ocupa din nou de...”, 17^f, 17^v, 42^v, 59^f, 112^f.

întoarcere s.f. „schimbare”, 18^r.

întra vb. I. intr. = a intra, 31^v, 33^r, 36^f, 41^v, 49^v, 53^v, 55^r, 55^v, 61^r, 69^r, 74^r, 84^r, 106^v, 111^f, 116^f, 124^f, 126^v, 129^f, 132^v, 150^v.

întrare s.f. = intrare, 84^r.

întresta vb. I. refl. = a se intrista; „a deveni trist”, 28^v, 30^v, 59^v, 65^f.

întrutotțiitori adj., s.m. = întrutotțiitor; „atotputernic(ul)”, 137^v, 160^f.

întunec s.n. = întuneric. 1. „lipsă de lumină, beznă; fig. lipsă de credință”, 9^v, 40^f, 42^v, 86^v, 94^v, 106^f, 106^v, 114^r, 118^f, 119^v, 120^f, 121^f, 122^r, 140^v, 144^f, 145^v, 148^r, 151^r, 156^f. 2. „zece mii”, 64^v, 111^r, 154^r; var. **întunerece**, 64^v, 151^r, 154^f.

învălui vb. IV. refl. „a se mișca de colo pînă colo”, 46^f.

învis vb. I. intr., tr., partic. de la *învia* = înviat, 47^r, 52^r, 151^r; perf. indic. pers. 3 sg. **învisе** = învie, 38^r, 47^f, 52^v, 58^v, 60^r, 64^f, 98^v, 159^f, pers. 3 pl. **înviseră** = înviară, 55^v.

J

jac s.n. = jaf, 126^r.

jacăș s.m. „jefuitor”, 82^f.

jărtăvnic s.n. = jertfelnic, 89^v, 105^v.

jărtvă s.f. = jertfă; „ceea ce se aduce ca dar divinității; ofrandă”, 43^f, 45^r, 84^v, 89^v, 95^f, 95^v, 96^r, 96^v, 97^v, 99^v, 103^f, 105^v, 134^r, 136^v, 137^v, 138^f, 138^v, 146^v; var. **jirtvă**, 43^f.

jecui vb. IV. tr., intr. = a jefui, 54^r, 123^f.

jelui vb. IV. tr., intr. „a deplînge, a compătimi; a regreta”, 16^f, 86^v.

jídov s.m. „evreu”, 5^f, 7^r, 14^v, 15^r, 15^v, 16^r, 16^v, 19^r, 24^v, 26^r, 30^v, 31^r, 32^r, 33^f, 33^v, 34^r, 35^v, 44^v, 45^r, 45^v, 46^r, 48^r, 49^v, 51^v, 52^v, 53^r, 53^v, 56^v, 60^r, 66^f, 68^f, 70^v, 72^r, 72^v, 74^r, 74^v, 75^r, 76^r, 77^v, 80^r, 80^v, 81^r, 84^r, 84^v, 87^v, 88^v, 97^f, 97^v, 98^r, 99^f, 99^v, 101^v, 102^r, 103^r, 105^v, 109^f, 110^r, 112^v, 124^r, 126^r, 132^f, 133^r, 133^v, 134^r, 135^r, 135^v, 136^v, 137^r, 137^v, 138^r, 138^v, 144^v, 148^v, 150^f, 150^v, 151^f.

jidovesc, -ească adj. „evreiesc”, 30^v, 98^v, 102^r, 103^f, 135^v; var. **jidovăsc, -ască**, 7^f, 16^f, 17^v, 47^f, 47^v, 52^r, 73^r, 79^v, 80^v, 81^r, 86^f, 88^v, 98^v, 99^f, 101^v, 105^f, 106^f, 110^v, 111^f, 114^v, 151^v.

jiganii s.f. pl. „animale, dobitoace”, 43^r, 88^v, 92^r, 96^f, 99^v, 108^v, 120^r, 135^v.

L

lamură adj. „neamestecat, pur”, 135^f.

lanțuh s.n. = lanțug; „lanț”, 30^r.

lăcaș s.n. = locaș, 58^f, 126^v, 134^f.

lăcui vb. IV. intr. = a locui, 23^f, 23^v, 36^f, 44^v, 69^v, 102^r, 150^v.

lămuriți adj. „purificați, curățați”, 140^f.

lătinească adj. = latinească, 123^f.

lătinește adv. = latinește, 86^f.

lătinie s.f. = latinie; „limba latină”, 113^v.

lătra vb. I. intr. „a vorbi mult, fără rost”, 129^v, 153^f, 159^v; tr. 148^v.

lătrăturisi vb. IV. tr. „a lătra, a flecări”, 126^v.

lemn s.n. **1.** „pom fructifer; copac”, 39^f, 39^v, 40^f, 42^r, 54^f. **2.** „bucată ruptă sau tăiată din trunchiul sau din ramurile unui arbore sau arbust, folosită ca material de construcție, drept combustibil etc.”, 75^v, 76^v, 95^v, 105^v. Spec. „toiag”, 74^v.

lepăda vb. I. tr. **1.** „a arunca, a azvîrli”, 53^v, 76^v, 151^v. **2.** „a părăsi, a abandona”, 40^f, 42^f, 62^v, 96^f, 101^v, 133^v, 134^f. **3.** „a renunța la ceva considerat nefolositor”, 148^f.

lesne adv. Loc. adv. **Pre lesne** = pe îndelete, 11^v.

leturghie s.f. = liturghie, 98^f.

levieți s.m. pl. = leviți, 43^f.

limbă s.f. **1.** „sistem de comunicare specific oamenilor, alcătuit din sunete articulate”, 53^r, 66^r, 86^r, 86^v, 113^v, 119^v. Concr. „vorbă, cuvînt”, 120^v. **2.** „organ muscular, mobil și alungit, situat în cavitatea bucală, cu rol în masticăție, în perceperea gustului”, 154^r, 155^r. **3.** „flacăra alungită”, 66^r. **4.** „popor, neam”, 13^v, 14^r, 14^v, 15^r, 16^v, 17^v, 18^r, 18^v, 30^r, 33^r, 44^v, 45^r, 45^v, 48^v, 50^r, 56^r, 64^v, 67^v, 68^r, 75^v, 79^r, 79^v, 80^v, 81^r, 84^v, 99^v, 101^v, 102^r, 104^v, 105^r, 109^r, 111^r, 133^v, 138^r, 138^v, 140^v, 151^v.

lin s.n. Loc. adv. **Cu linul** = încet, în mod calm, 95^v.

lipsire s.f. „eclipsă”, 55^r.

liúbov s.n. „dragoste”, 4^r, 53^v, 91^v, 121^r, 125^v, 131^v, 140^v.

lontru adv. = înăuntru, 33^r, 53^v, 61^r, 81^v, 102^v.

luci vb. IV. tr. Expr. **A luci sabia** = a face să strălucească sabia ridicată amenințător, 134^v, 135^r.

luciu s.n. „suprafața unei ape”, 36^r.

lucruri s.n. pl. **1.** „elemente sau obiecte materiale”, 4^r, 36^r, 37^r, 95^r. **2.** „situație, fapt; probleme”, 6^r, 6^v, 7^r, 8^v, 9^v, 10^v, 11^r, 11^v, 12^r, 12^v, 13^v, 15^v, 16^r, 18^r, 21^v, 26^r, 36^v, 38^r, 38^v, 42^v, 83^v, 141^r; var. **lucrure**, 83^v, 95^r, 141^r.

luneca vb. I. refl. „a se înșela, a păcătui”, 36^r, 117^r.

lut s.n. „argilă”, 25^v, 39^r, 46^v, 59^v, 126^r.

M

macar adv. = măcar, 13^r, 14^v, 15^v, 16^v, 28^r, 32^v, 41^r, 53^r, 56^v, 58^r, 58^v, 62^v, 70^v, 71^v, 93^v, 99^v, 106^r, 109^r, 109^v, 111^r, 116^v, 120^r, 121^r, 125^v, 131^v, 132^r, 133^v, 135^r, 138^r, 138^v, 141^r, 141^v, 143^v, 146^r, 156^r, 157^v, 158^r; var. **măcar**, 141^r.

machidoneni s.m. pl. = macedoneni, 110^r.

maică s.f. „mamă”, 8^v, 11^r, 14^v, 27^v, 33^r, 52^r, 55^v, 56^r, 64^r, 71^v, 72^r, 158^r; pl. **maice**, 72^r.

mainte adv. = înainte, 6^v, 14^v, 19^r, 21^r, 22^r, 28^r, 28^v, 31^r, 32^r, 32^v, 34^r, 37^v, 40^v, 41^r, 41^v, 43^r, 46^r, 49^r, 55^v, 56^v, 59^v, 67^r, 68^v, 69^r, 71^v, 73^r, 74^v, 79^r, 83^v, 85^v, 87^r, 87^v, 88^r, 88^v, 89^v, 91^r, 93^v, 96^v, 104^v, 107^v, 112^v, 113^r, 117^r, 118^r, 122^r, 124^r, 125^r, 129^r, 134^r, 139^v, 140^r, 143^r, 143^v, 144^r, 145^r, 147^v, 150^v, 155^r, 155^v, 156^v, 157^r, 160^r.

mamcă s.f. = mancă; „doică”, 102^v.

mană s.f. „pîine făcută din licheni comestibili bogați în amidon”, 45^r, 47^r, 99^r.

manihei s.m. pl. „maniheiști”, 150^r.

- margă** vb. III. intr., prez. conjunct., imper. de la *merge* = (să) meargă, 20^v, 30^f, 32^v, 74^f, 95^f, 98^f, 111^f, 157^f; pers. 1 *să mărg* = să merg, 30^f; perf. indic. pers. 3 pl. *au mǎrs* = au mers, 126^v, 149^f; perf. smp. pers. 3 sg. *marsă* = merse, 33^v, 73^f.
- marghiol** adj. „șiret, viclean”, 109^v.
- martur** s.m. = martor, 54^f, 86^v, 123^v.
- mascur** s.m. „porc; carne de porc”, 7^f, 99^v, 100^f.
- matcă** s.f. *Matca focului* = sediul focului veșnic; iad, 89^v, 109^v, 157^f.
- măduhă** s.f. = măduvă, 128^f, 154^f.
- măgură** s.f. „munte”, 23^v, 25^v, 26^f, 29^f, 45^f, 48^v, 60^v, 84^f, 101^v, 115^f, 127^v, 129^f.
- mănunțele** adj. pl. = mărunțele, 25^v.
- mărgăritari** s.n. = mărgăritar; „perlă”, 140^v.
- mări** vb. IV. **1.** refl. „a se făli, a se măreți”, 68^v, 147^v. **2.** tr. „a slăvi, a cinsti”, 75^v, 140^v.
- mărire** s.f. **1.** „măreție, glorie”, 20^f, 21^v, 61^f, 155^v. **2.** „slavă”, 28^v, 29^f, 29^v, 49^v, 107^f. **3.** „laudă, cinste”, 48^f, 56^f, 104^v, 110^v.
- mărturie** s.f. **1.** „dovadă, probă, semn”, 4^v, 17^f, 23^v, 28^v, 36^v, 48^f, 51^f, 53^f, 54^f, 59^f, 69^f, 72^f, 72^v, 76^v, 81^f, 105^f, 112^f, 113^f, 133^f. **2.** „învățătură, lege morală, precept”, 17^v, 20^v, 35^f, 109^f, 112^v, 142^v, 144^f. **3.** „martor”, 128^v, 132^v; pl. *mărturii*, 4^v, 17^f, 17^v, 23^v, 28^v, 35^f, 36^v, 51^f, 53^f, 54^f, 59^f, 76^v, 81^v, 105^f, 109^f, 112^f, 112^v, 113^f, 144^f, *mărturie*, 48^f, 132^v.
- mărturisi** vb. IV. **1.** tr. „a recunoaște ca adevărat”, 10^v, 27^v, 28^f, 31^v, 34^v, 35^f, 37^v, 49^f, 53^f, 54^f, 62^f, 66^v, 67^f, 80^f, 81^f, 87^f, 104^f, 104^v, 134^f, 145^f. **2.** tr. „a propovădui, a predica”, 52^v, 70^v, 86^v. **3.** refl. „a se destăinui, a se confesa”, 112^f.
- măscări** vb. IV. tr. „a ocări, a batjocori”, 51^f, 54^f.
- măscărici** s.m. „om neserios, ridicol”, 115^v.
- mătase** s.f. „ață de mătase”, 102^v.
- mergere** s.f. „venire, deplasare”, 149^f.
- méseri** s.m. pl. „săraci, mizeri”, 21^f.
- meșter** s.m. „persoană care are și practică o meserie”, 95^v, 136^v, 142^f; adj. „priceput, abil”, 122^f.
- meșterșug** s.n. = meșteșug. **1.** „meserie”, 110^f. **2.** Fig. „tertîp, viclenie”, 59^f, 91^v, 122^v, 123^f.
- meșterșugui** vb. IV. **1.** intr. „a se purta, a acționa cu viclenie”, 109^v, 144^v. **2.** tr. „a pune la cale”, 116^f.

miadzănoapte s.f. = miazănoapte, 32^v.

micșor adj. „micuț”, 29^f, 33^f.

miedz s.n. = miez, 94^v.

mielușel s.m. „mieluț”, 53^v, 54^v. **Mielușelul lui Dumnădzău** = Iisus Hristos, 34^f.

mijloc s.n. **1.** „centru”, 60^f, 61^v. **2.** „ceea ce servește la realizarea unui scop, la desfășurarea unei activități etc.; procedeu, cale”, 4^f, 5^v, 6^v, 11^f, 27^v, 28^f, 38^v, 44^f, 63^f, 63^v, 64^v, 66^v, 71^v, 74^f, 78^v, 101^v, 102^v, 118^v, 119^f, 121^f, 122^v, 126^f, 139^v, 143^f, 152^f; accentuat și mijlóc, 11^f, 44^f.

milă¹ s.f. **1.** „grație divină, îndurare”, 64^f, 116^v, 124^v, 132^f, 134^v, 135^f, 139^v. **2.** „compătimire, înțelegere”, 137^v.

milă² s.f. „unitate de măsură pentru lungimi”, 90^v.

milostenie s.f. „milă, îndurare”, 111^f, 134^v.

milostiv adj. „milos, îndurător, iertător”, 7^v, 8^f, 44^f, 86^v, 88^v, 101^f, 123^v, 141^v, 160^f.

milostivi vb. IV. refl. „a se îndura; a-și arăta grația divină”, 43^v.

milui vb. IV. intr. „a salva sufletul cuiva, a mîntui”, 13^v.

miluitori adj. = miluitor; „darnic, îndurător”, 7^v.

mincinos, -osă adj. **1.** „care minte”, 3^v, 17^v, 81^v, 110^v, 111^f, 113^f, 155^f, 159^v. **2.** „care conține o minciună, care reprezintă o minciună”, 51^f, 90^f, 97^v, 128^v, 137^f; var. **minciunos, -oasă**, 51^f, 54^f, 97^v, 128^v.

minciună s.f. **1.** „neadevăr”, 4^v, 32^v, 40^v, 51^f, 91^v, 106^v, 108^f, 108^v, 110^f, 110^v, 111^v, 114^v, 115^f, 115^v, 118^f, 118^v, 119^v, 120^f, 121^f, 122^v, 126^v, 128^f, 128^v, 129^f, 129^v, 141^f, 146^f, 148^v, 150^v, 152^f, 154^v. Fig. 119^v. Person. 118^f. **2.** „născocire, plăsmuire”, 42^v, 108^f, 152^v; pl. **minciuni**, 4^v, 42^v, 91^v, 111^v, 114^v, 115^v, 118^f, 121^f, 126^v, 128^v, 129^f, 129^v, 141^f, 152^v, 154^v, **minciune**, 51^f, 108^f, 108^v.

mirosește vb. IV. tr., prez. indic. de la *mirosi*, pers. 3. „, simte, bănuiește”, 119^v.

Miruitul s.m. art. „Iisus Hristos”, 53^f.

misirlini s.m. pl. „egipteni”, 43^f, 74^f.

mișel s.m. **1.** „om ticălos, nemernic”, 21^f, 109^v. **2.** „om sărac”, 123^v.

mitropolie s.f. „capitală”, 103^f.

mitropolit s.m. „persoană din ierarhia Bisericii Ortodoxe care deține rangul inferior patriarhului și care conduce o mitropolie”, 140^v.

mîlcom adv. = molcom, 51^f, 139^f.

mîna vb. I. tr. „a trimite”, 157^f.

- mîne-sa** s.f. „maică-sii”, 36^f, 53^v, 158^v.
- mîngîietori** s.m. = mîngîietor; „persoană care îmbărbătează, alină pe cineva”, 135^v.
- mînia** vb. I. refl., tr. „a (se) supăra foarte tare, a (se) înfuria”, 15^f, 40^f, 45^f, 89^f, 90^v.
- mîntuire** s.f. „iertare a păcatelor, obținută prin pocăință”, 38^f, 56^f, 64^f, 110^f, 111^v, 124^v, 148^f, 152^v.
- mînu** s.f. pl. = mîini, 47^f, 155^v; art. **mînule**, 22^f, 25^f, 44^v, 55^f, 75^f, 76^f, 108^f, 151^v; gen.-dat. **mînului**, 43^f.
- molîme** s.f. „moliciune”, 137^v.
- mormînt** s.m. „cavou”, 44^v, 52^f.
- moșie** s.f. „proprietate, domeniu”, 110^f.
- mreje** s.f. pl. „curse de prins animale sălbatice”, 135^v.
- mučenic** s.m. „persoană care a îndurat chinuri mari sau moartea, apărînd ideile religiei creștine la începuturile creștinismului”, 68^v, 76^f, 97^f, 140^f; var. **măčenic**, 116^f.
- muieri** s.f. pl. „femei”, 93^v, 124^f.
- mujici** s.m. pl. = mojici; „oameni de rînd, prost crescuți, fără instrucție”, 42^v.
- mulțămîță** s.f. „mulțumire, recunoștință”, 51^v, 94^f.
- muncă** s.f. „chin”, 30^f, 74^v, 99^f, 111^v.
- munci** vb. IV. tr. „a chinui”, 67^f; refl. pas. 88^v, 122^f.
- muncitori** s.m. = muncitor; „persoană care chinuiește, torturează pe cineva; torționar”, 68^v, 86^v, 96^v.
- muștra** vb. I. tr. „a certa, a ocări, a dojeni”, 47^f; absol. 116^v.
- mușulman** s.m. „mahomedan”, 5^v, 7^v, 8^v, 9^f, 10^f, 11^v, 16^v, 27^f, 35^f, 35^v, 36^v, 37^f, 37^v, 42^v, 56^v, 57^f, 58^v, 60^v, 62^f, 65^f, 67^f, 68^v, 69^v, 70^f, 73^v, 75^v, 77^f, 77^v, 78^f, 79^v, 80^f, 80^v, 81^f, 83^f, 85^v, 87^v, 88^f, 103^v, 104^f, 113^f, 120^f, 141^f, 159^f.

N

- na** prep. „la, a”, 39^v, 154^v. Loc. adv. **Na dreapta** (sau **na sînga**) = (la) dreapta sau (la) sînga, 5^v, 18^v, 19^v, 20^f, 22^v, 30^f, 41^f, 51^f, 53^f, 56^f, 60^v, 74^f, 77^v, 85^v, 90^v, 115^v.
- nainte** adv. = înainte, 71^f.
- nădi** vb. IV. tr. „a pune nadă”. Fig. 51^f.

- năpaste** s.f. = năpastă; **1.** „nedreptate, asuprire”, 54^f, 84^v. **2.** „suferință”, 62^f; pl. *năpăști*, 84^v.
- năpastnic, -ă** adj. „nedrept, abuziv”, 54^f, 132^v.
- năpăstui** vb. IV. tr. „a asupri, a oprima”, 8^v.
- năroade** s.n. pl. = noroade; „popoare”, 48^f, 67^v.
- năsilnic, -ă** adj. **1.** „neîndurător, crud”, 47^v, 48^v, 74^v, 86^v, 97^f, 97^v, 99^f, 116^v, 120^f, 137^f. **2.** „care este puternic, care are forță”, 124^v; var. *năsilnici*, 86^v.
- năsilnicie** s.f. „brutalitate, neîndurare”, 83^f, 97^f, 111^v.
- năsip** s.n. = nisip, 13^v.
- năstav** s.n. „îndrumare, povățuire”, 8^f, 102^v.
- năzui** vb. IV. intr. „a se îndrepta către..., a ținti”, 138^v.
- neadevărate** adj. pl. „mincinoase, false”, 128^v.
- necăiuri** adv. = nicăieri, 66^f, 119^v; var. *necăiurile*, 86^f.
- necerca** vb. I. tr. „a nu cunoaște”, 12^f.
- necinstită** adj. „batjocorită”, 55^v.
- neclătit, -ă** adj. „permanent, constant, veșnic”, 18^v, 20^f.
- neclintit, -ă** adj. „etern, veșnic”, 14^f, 99^f.
- necum** adv. „nicidecum”, 156^v.
- necunoștință** s.f. „lipsă de cunoaștere”, 94^v, 148^f.
- necuprins, -ă** adj. **1.** „infinnit, vast”, 78^f. **2.** „care nu poate fi înțeles de mintea omenească”, 37^f.
- necusută** adj. „care nu are cusături”, 54^f.
- necuviitori, -oare** adj. „necuviincios, imoral”, 85^v, 144^f.
- nedejde** s.f. = nădejde. **1.** „speranță”, 16^f, 50^f, 119^v, 145^f, 145^v. **2.** „persoană care oferă speranță, certitudinea că cineva sau ceva va fi favorabil; ceea ce este un prilej de speranță”, 15^f, 18^v, 23^f.
- nedejdui** vb. IV. tr., intr. = a nădăjdui; „a avea speranța sau convingerea că ceva este realizabil; a se încrede în...”, 9^f, 9^v, 15^f, 39^v, 58^f, 107^v, 145^v.
- nedestoinic** adj. „care nu este vrednic, merituos”, 7^v.
- nedodeit** adj. „nesupărat”, 62^v.
- nefăcut** adj. „creat”, 10^v, 127^v.

negreață s.f. „culoarea neagră”, 19^v.

neguțitori vb. IV. intr. = a negustori, 94^f.

neîngădui vb. IV. tr. „a nu accepta”, 41^f.

nemăru pron. neg., gen.-dat. de la *nimeni* = nimănu, 19^f, 50^f.

nemeri vb. IV. tr. = a nimeri, 120^v; absol. 63^v.

nemică pron. neg. = nimic, 7^f, 20^f, 23^f, 23^v, 24^f, 24^v, 31^v, 33^f, 34^f, 35^v, 38^v, 39^f, 43^f, 47^v, 48^f, 60^f, 62^v, 68^v, 82^f, 86^f, 88^v, 89^v, 90^f, 90^v, 95^f, 97^v, 103^f, 108^f, 108^v, 120^f, 121^f, 121^v, 123^v, 131^v, 132^f, 132^v, 139^v, 140^v, 142^f, 143^v, 145^f, 146^v, 149^f, 149^v, 151^f, 152^f, 157^v. Loc. adj., adv. **De nemică** = (care este) fără valoare, neînsemnat; (care este) josnic, ticălos, 21^v, 27^v, 36^v, 41^f, 66^f, 70^v, 77^f, 79^v, 100^f, 102^f, 109^v, 119^f, 125^f, 129^f, 141^v, 150^v, 152^v, 156^f, 156^v.

nemilostivi adj. pl. „nemiloși”, 43^f.

nemuțămitori adj. = nemuțamitor; „nerecunoscător”, 101^v.

ne-naștere s.f. „moarte”, 132^v.

neobrezuit adj. „care nu a fost circumcis”, 80^f. Fig. 97^f.

nepățit adj. „care nu pățește nimic”, 62^v.

ne-pocăindu-să vb. IV. refl., ger. „când nu se pocăiește”, 135^v.

nepriceput adj. „care nu este sau nu poate fi priceput, înțeles”, 11^f, 11^v, 37^v, 86^v, 148^v.

neprieteșug s.n. „neprietenie”, 91^f; var. **nepriiteșug**, 92^f.

neprietin s.m. = neprieten, 53^v, 54^f, 68^f, 71^v, 83^v, 91^f, 91^v, 92^f, 109^v, 113^f, 131^f, 131^v, 132^f, 136^v, 150^v.

neputință s.f. „lipsă de putere”, 13^v, 77^f, 79^f, 82^f, 88^f, 93^f, 96^v, 100^v, 102^f, 105^f, 106^f, 119^v, 145^v.

nesăvârșit, -ă adj. „care este fără de sfârșit”, 94^v, 99^f.

nescare adj. nehot. = niscăi, 43^f, 95^f.

nesocotință s.f. Loc. adj. **De nesocotință** = nesocotit, 158^f.

nestătători adj. = nestătător; „nestatornic”, 116^v.

nestorien s.m. pl. „adepti ai nestorianismului”, 71^f, 114^v.

nesuferi vb. IV. tr. „a nu suporta, a nu accepta”, 48^v, 96^f, 155^f.

nesvârșit, -ă adj. = nesfârșit; „etern”, 30^f.

neștine pron. nehot. „cineva, careva, oricare”, 4^v, 7^t, 8^t, 11^v, 17^t, 17^v, 18^t, 21^t, 22^t, 34^v, 35^t, 40^v, 55^v, 58^t, 62^v, 68^t, 81^v, 82^t, 87^v, 93^v, 95^v, 108^t, 108^v, 110^v, 120^v, 122^t, 123^v, 128^v, 132^t, 133^v, 135^v, 138^t, 139^v, 140^v, 140^t, 141^t, 145^t, 146^t, 151^v, 153^v, 155^t.

neîmplîndu-se vb. I. refl. impers. = neîntîmplîndu-se, 60^t.

netocma adv. neg. „nicidecum”, 16^v, 110^v, 136^v.

neusebit adj. „nedespărțit”, 41^v.

nevădzut, -ă adj. = nevăzut, 10^v, 39^t.

neveștedzîndu-se vb. IV. refl. = neveștezîndu-se; „neuscîndu-se”, 23^v.

nevindecăt, -ă adj. **1.** „care nu s-a vindecăt”, 8^v. **2.** Fig. „care este ireparabil”, 84^v.

nevoie s.f. **1.** Expr. *A petrece nevoie* = a suferi, 15^v. **2.** Loc. adv. *De nevoie* = fără voie, constrîns, 6^t, 82^v, 118^t. **3.** „boală”, 82^v. *Cea nevoie* = epilepsie, 109^v, 155^t.

nevoință s.f. „trudă, stăruință”, 86^v, 104^t.

nevoitori s.m. = nevoitor; „stăruitor”, 71^t.

nice conj. 5^t, 5^v, 6^v, 6^t, 10^t, 10^v, 11^t, 11^v, 12^t, 13^t, 14^t, 14^v, 15^v, 16^t, 17^t, 18^t, 19^v, 20^t, 23^t, 24^v, 27^v, 28^t, 34^t, 36^v, 37^t, 37^v, 39^t, 40^t, 40^v, 41^t, 42^t, 44^t, 45^v, 46^t, 48^t, 50^t, 51^v, 54^v, 55^t, 55^v, 56^v, 58^v, 59^v, 62^v, 64^v, 66^t, 66^v, 72^v, 73^v, 76^v, 77^t, 78^t, 80^t, 82^t, 82^v, 83^v, 84^v, 85^t, 86^t, 86^v, 87^t, 87^v, 89^t, 90^t, 90^v, 91^t, 95^v, 97^t, 97^v, 98^t, 98^v, 99^t, 100^v, 101^t, 103^t, 103^v, 104^t, 104^v, 105^t, 106^t, 106^v, 108^v, 109^v, 110^v, 113^t, 115^t, 115^v, 116^t, 116^v, 118^v, 119^v, 120^t, 121^t, 121^v, 123^t, 123^v, 125^t, 125^v, 127^v, 128^t, 128^v, 129^t, 129^v, 130^t, 132^t, 132^v, 135^v, 137^t, 138^v, 140^v, 142^v, 144^v, 145^t, 146^t, 146^v, 148^t, 149^t, 149^v, 154^v, 155^t, 156^t, 156^v, 157^t, 157^v, 158^v, 159^t, 159^v; var. *nici*, 8^t, 100^t, 142^t, 143^t.

nime pron. neg. = nimeni, 9^t, 19^v, 20^v, 41^v, 47^t, 50^t, 52^t, 58^v, 66^v, 81^t, 82^v, 109^v, 114^t, 119^v, 122^v, 124^t, 127^v, 135^v, 136^t, 148^t, 151^t, 152^t; var. *nimerea*, 123^t.

nimerile, nimerilea pron. neg. „nimeni”, 58^v, 72^v, 87^v, 90^v, 127^v, 151^v, 156^t.

niscare adj. nehot. = niscai, 100^t.

niște art. nehot. 6^v, 39^v, 42^v, 44^v, 45^t, 49^t, 50^v, 52^v, 61^v, 66^v, 85^v, 99^t, 100^t, 103^v, 108^v, 123^t, 127^v, 133^v, 138^v; var. *nește*, 30^t, 66^v, 83^v, 97^v, 108^v, 114^v, 139^t.

nuăr s.n. = nor, 33^t, 51^t, 61^v, 64^v, 78^v; var. pl. *noări*, 39^v.

numerele s.f. pl. „numele”, 113^v, 114^v, 127^t.

O

oarecarele adj. nehot. = oarecare, 122^v.

oarece adv. „puțin, cîtva”, 37^t, 55^v, 96^v, 108^v, 125^v.

- obicei** s.n. **1.** „rînduială, tradiție”, 11^v, 43^f, 50^r, 50^v, 73^v, 79^v, 99^v, 100^f. **2.** „practică religioasă”, 33^v, 47^f, 52^f, 100^r, 151^f; pl. **obiceie**, 79^v, 99^v.
- oborî** vb. IV. tr. „a doborî, a culca la pămînt”, 129^v. Fig. „a îndepărta”, 87^v.
- obraz** s.n. **1.** „fiecare dintre cele două părți laterale ale feței; față, chip, înfățișare”, 42^f, 54^v, 144^f. Expr. **Fără (de) obraz** = nerușinat, 84^f, 148^v. **2.** „rang, condiție, stare socială”, 110^f. **3.** „persoană, ins”; spec. fiecare dintre cele trei persoane ale Sfîntei Treimi”, 8^v, 45^v, 71^v, 137^v, 160^f; pl. (3) **obraze**, 8^v, 45^v, 71^v, 160^f.
- obrezanie** s.f. „circumcizie”, 7^f, 78^f, 79^v, 95^f, 96^v, 97^f.
- obrezui** vb. IV. refl. „a se circumcide”, 79^v; tr. 79^v.
- obrezuire** s.f. „circumcizie”, 97^f.
- obrezuit** adj. „care este circumcis”, 97^f; subst. 80^f.
- ocară** s.f. Loc. adj. **De ocară** = jignitor, rușinos, 35^v, 51^v, 54^v, 150^v.
- ocări** vb. IV. tr. „a defăima, a disprețui”, 4^f, 15^v, 65^f, 77^v.
- ocărit, -ă** adj. „vrednic de dispreț, ticălos, nemernic”, 150^v.
- odănoară** adv. = odinioară, 13^f, 18^f, 70^v, 82^v, 96^v; var. **dănăoară**, 14^f, 18^f, 40^v, 44^f, 55^f, 76^v, 89^f, 90^f, 98^f, 108^v, 123^v, 126^f, 144^v, 146^f, 155^f.
- odoară** s.f. pl. = odoare, „obiecte prețioase”, 104^f.
- omăt** s.n. „zăpadă”. Compar. 48^v.
- omenenie** s.f. „omenie”, 26^v.
- omenie** s.f. „fire, natură omenească”, 5^f, 15^v, 20^f, 20^v, 22^f, 23^v, 27^v, 31^v, 38^f, 40^v, 41^f, 62^v, 110^v, 131^v, 132^f, 149^v, 150^f, 150^v.
- omide** s.f. pl. „larve de fluture, dăunătoare pomilor”, 139^f.
- omorî** vb. IV. tr. „a ucide”, 25^f, 33^v, 46^f, 48^v, 50^r, 58^v, 83^f, 114^v, 120^v, 150^f, 150^v, 151^f; refl. pas. 125^f; imperf. indic. **omorîia** = omora, 43^f; var. **omurî**, 47^v.
- opreliște** s.f. „interdicție”, 64^v.
- organ** s.n. „harfă, liră”. Compar. 29^v.
- orîndui** vb. IV. tr. „a hotărî, a stabili”, 55^v, 97^v.
- orînduială** s.f. „regulă”, 125^v.
- osebită** adj. „care este lăsată deoparte”, 97^v.
- osindă** s.f. = osîndă; „condamnare, pedeapsă”, 16^f, 41^f, 44^f, 56^f, 136^v, 150^f.
- osîndi** vb. IV. tr. = a osîndi, 15^v; refl. pas. 52^v, 105^v.

ostroave s.f. pl. „insule (în mare)”, 86^f. Fig. 83^v.

otravă s.f. „venin”, 53^f, 75^f. Fig. 108^v, 124^v.

otrăvi vb. IV. tr. „a da otravă”. Fig. 108^v.

otróci s.m. pl. „mucenici, martiri”, 140^f.

otveat s.n. „răspuns”, 38^f.

oțăt s.n. = oțet, 52^f, 54^v.

P

painjină s.f. = păianjen, 139^f. Fig. 4^f.

paloș s.n. „sabie cu două tășuri, adesea încovoiată spre vârș”, 81^v, 115^v.

pară s.f. (cu determinarea „de foc”) „flacăra, văpaie”, 23^v, 126^f.

paște vb. III. tr. „a păstori”. Fig. 31^f.

pate vb. IV. tr. (absol.), prez. indic. pers. 3 sg. de la *păți* = pățește, 5^v, 6^v, 38^v, 62^f, 62^v, 82^v, 118^v, pers. 2 sg. *pați* = pățești, 10^f, pers. 3 pl. *pat* = pățesc, 9^v.

patimă s.f. „suferință, necaz”, 62^v.

patriarh s.m. **1.** „persoană care deținea cel mai înalt grad în ierarhia bisericească înainte de conciliul de la Niceea”, 140^v. **2.** „fiecare dintre capii unor mari familii gentilice ebraice, care i-au precedat lui Moise, conducători ereditari ai poporului evreu”, 141^f, 155^v; pl. *patriarși*, 140^v.

patrulare num. ord. = patrula, 77^f, 107^f, 111^v, 152^v, 154^v, 155^v, 197^v.

păgîn s.m. „nume care este dat de creștini celor care sînt de altă religie decît cea creștină; ateu”, 10^f, 10^v, 12^v, 45^f, 66^v, 67^f, 69^f, 74^v, 79^v, 80^f, 96^v, 111^f, 116^f, 118^f, 132^v, 135^f, 137^v, 139^f, 140^f, 141^f, 141^v, 152^v, 153^f, 156^v, 159^v.

păgînătate s.f. **1.** „mulțime de păgîni, neam păgîn”, 113^v. **2.** „fel de a gîndi, de a trăi al cuiva care nu crede în Dumnezeu; ext. greșeală gravă”, 42^v, 43^v, 95^v, 111^f, 113^f, 113^v, 114^f, 128^f, 133^v.

păgînești adj. pl. „care sînt specifice păgînilor, care aparțin păgînilor”, 103^f.

păhar s.n. = pahar, 89^f, 134^f, 134^v.

pămînt s.n. *Pămîntul cel făgăduit* = țara pe care Dumnezeu le-a făgăduit-o evreilor, 46^f, 105^v.

părăsi vb. IV. **1.** tr. „a lăsa, a abandona”, 12^v, 15^f, 15^v, 21^v, 41^f, 42^v, 94^f, 100^v, 131^v, 133^v, 139^v, 159^v. **2.** refl. „a renunța la...”, 38^f, 148^v.

părete s.n. = perete, 132^f, 151^v.

păsa vb. I. intr. „a încerca să..., a căuta ...”, 52^v, 89^v, 94^f, 95^v, 105^f; prez. indic. pers. 2 sg. *pasă*, 89^v, 94^f, pers. 3 *pas*, 95^v, pers. 2 pl. *păsați*, 32^f.

păstori s.m. = păstor, 30^f, 31^f; pl. *păstori*, 28^v, 42^v.

păstorit s.n. „creșterea vitelor”, 20^v.

păzi vb. IV. tr. Expr. *A-și păzi treaba* = a-și vedea de treabă, 32^v.

pecete s.f. „aprobare, hotărâre întărită de o pecete”, 60^f. Fig. 122^v.

pecetlui vb. IV. 1. tr. „a sigila”, 52^f, 52^v. 2. tr. absol. „a hotărî, a aproba”, 60^f; refl. pas. 60^f.

pedestru adj. „prost”, 108^v.

pementeni s.m. pl. = pămînteni, 11^f.

pementesc, -ească adj. = pămîntesc; „pămîntean”, 4^f, 18^f, 18^v, 19^f, 19^v, 20^f, 33^f, 38^f, 40^v, 92^f, 97^v, 114^f, 115^f; var. *pemintesc*, 63^f, 126^v.

pentre prep. = printre, 66^v.

peri vb. IV. intr. = a pieri. 1. „a dispărea; a muri”, 14^f, 17^f, 17^v, 49^f, 56^v, 66^v, 83^f, 105^f, 111^f, 124^f. 2. „a se întuneca”, 18^f.

perire s.f. = pierire; „dispariție; distrugere”, 91^f, 124^f.

perit adj. = pierit; „distrus”, 103^v, 148^v.

pers s.m. „persan”, 3^v, 4^f, 4^v, 5^v, 7^v, 24^v, 32^v, 65^v, 77^f, 107^f; pl. *persi*, 24^v, 32^v.

persesc, -ască adj. „persan”, 3^v, 24^v.

pérvîi num. ord. (adj.) „primul”, 38^f.

petrece vb. III. 1. intr. „a trăi”, 15^v, 32^v, 36^f, 43^v, 83^v, 94^f, 98^v, 100^v, 111^v, 125^v. 2. refl. „a dispărea, a pieri”, 14^f, 18^v. 3. refl. unipers. „a avea o anumită desfășurare, evoluție; a se desfășura, a se împlini”, 5^f, 136^v.

petrecere s.f. „viețuire, trăire; locul unde cineva a trăit (la un moment dat)”, 31^v, 100^v, 150^v.

pierzare s.f. = pierzare; „pierdere a vieții veșnice ca urmare a căderii în păcat”, 107^v, 108^f.

pildă s.f. 1. „model, exemplu”, 18^f, 37^f, 40^v, 96^v, 102^f, 102^v, 105^v, 131^v, 141^f. 2. „maximă, sentință, proverb”, 34^f, 63^v, 94^f, 129^f.

pîngări vb. IV. tr. „a întina, a murdări”, 137^v, 151^v.

pîngărit adj. „ticălos, nemernic”, 134^f.

pîntece s.n. „abdomen, burtă”, 22^f, 22^v, 25^f, 85^f. Fig. 19^f, 80^v.

pîră s.f. „plîngere, reclamație”, 127^f.

- pleca** vb. I. **1.** refl. „a se apleca, a se înclina”, 136^f, 137^f. Expr. tr. *A-și pleca urechea* = a asculta cu atenție, 31^v. Fig. 59^f. **2.** tr. „a se îndepărta, a se duce în altă parte”, 47^v.
- plecare** s.f. **1.** „înclinație, atracție”, 13^v, 21^f. **2.** „smerenie, umilință”, 21^f.
- plină** adj. Fig. „desăvârșită, deplină”, 20^f, 96^f.
- plini** vb. IV. **1.** tr. „a îndeplini; a împlini”, 4^f, 10^f, 15^f, 28^v, 30^f, 34^f, 49^f, 59^f, 66^f, 67^v, 81^v, 84^v, 88^f, 90^f, 93^f, 93^v, 94^v, 100^v, 101^f, 102^f, 103^f, 106^f, 114^f, 121^v, 129^v, 131^f, 141^v, 147^f, 154^v. **2.** refl. „a se realiza, a se adeveri”, 14^f, 29^f, 31^f, 47^f, 50^f, 64^f, 66^v, 90^v, 94^v, 104^v, 106^v, 110^v, 116^f, 137^f, 151^f. **3.** refl. „a atinge un anumit termen”, 98^v.
- plinire** s.f. „îndeplinire, realizare”, 44^f, 125^f, 135^v, 136^v.
- plînge** vb. III. **1.** intr. „a vărsa lacrimi (de durere, de jale)”, 8^f, 24^v, 154^f; tr. 34^f. **2.** tr. „a avea milă de cineva sau de ceva, a compătimi”, 122^v.
- plîngere** s.f. „plîns, jeluire”, 34^f, 154^f.
- plod** s.n. „rod, fruct”, 88^f.
- plumîni** s.n. pl. = plămîni, 117^f.
- pobedi** vb. IV. tr. „a învinge, a supune”, 57^f; refl. 116^f. Fig. 152^f.
- pocaanie** s.f. = pocaianie; „pocăință; penitență”, 132^v, 136^f.
- pocăință** s.f. **1.** „căință pentru păcatele săvârșite, regret”, 86^v, 134^v, 157^f. Fig. 38^v. **2.** „dezlegare de păcate, iertare”, 135^f.
- pocloane** s.n. pl. = plocioane, 33^f.
- podnójie** s.f. „scăunel pus sub picioare”, 75^v.
- podobnic** s.m. „cel care este asemănător cuiva”, 106^v.
- poftă** s.f. **1.** „dorință, năzuință”, 7^v, 30^v, 99^v, 117^f, 120^v, 125^f. Loc. adv. *Cu poftă* = manifestînd multă plăcere, 133^f. **2.** „dorință, plăcere de a mânca”, 100^f. **3.** „dorință sexuală; patimă; viciu”, 5^f, 43^v, 44^f, 79^v, 84^f, 85^f, 92^v, 96^v, 97^v, 117^v, 125^f, 126^f; pl. *pofta*, 43^v, 84^f, 96^v, 111^v, 125^f, 126^f.
- pofti** vb. IV. tr. **1.** „a dori, a rîvni”, 39^v, 109^v. **2.** „a dori o mîncare, o băutură”, 99^v. **3.** „a avea o dorință, un impuls sexual”, 92^f. **4.** „a ruga pe cineva ceva”, 104^f.
- pogorî** vb. IV. = a coborî. **1.** refl., intr. „a se da jos”, 12^v, 13^v, 28^v, 105^v, 112^f, 153^v, 154^f, 154^v, 155^v, 156^f; tr. 52^f. Fig. 46^f. **2.** refl., intr. „a veni în jos dintr-un loc mai înalt; a descinde”, 44^v, 69^v, 80^f. Fig. 5^v. **3.** refl. „a se lăsa, a se deplasa în jos”, 21^f, 70^f. **4.** tr. Fig. „a înjosi, a umili”, 91^f; imperf. indic. pers. 3 *pogorîia*, 28^v.

popi s.m. „preoți”, 76^r.

poroncă s.f. = poruncă. **1.** „dispoziție, ordin”, 5^r, 6^v, 24^v, 63^r, 107^r. **2.** „lege morală sau religioasă; precept”, 14^r, 27^r, 38^v, 64^r, 86^v, 88^r, 90^v, 91^v, 98^r, 104^v, 111^v, 125^v, 139^v, 150^r; gen.-dat. **poronței**, 86^v, 91^v, 125^v.

poronci vb. IV. tr. = a porunci; „a da poruncă, a ordona”, 5^r, 30^r, 35^r, 42^r, 43^v, 84^r, 103^v, 110^r, 127^r, 128^r, 150^v, 153^r; absol. 60^r; imperf. indic. pers. 3 **poronciia**, 150^v.

porumbi s.m. pl. „porumbei”, 99^v.

post s.n. „restricție la alimente prescrisă credincioșilor în anumite zile, perioade etc.”, 121^r, 132^v.

posti vb. IV. intr. „a respecta posturile prescrise de o anumită religie”, 84^r, 123^v.

potoli vb. IV. refl., tr. „a (se) domoli, a (se) calma”, 48^r, 52^v, 90^v, 113^v, 117^r, 117^v, 136^r; prez. indic., conjunct. pers. 3 sg. **potoale**, 48^r, 117^r, 117^v, 136^r.

potop s.n. (în Biblie) „revărsare mare de ape, care a devastat pământul și a ucis viețuitoarele, cu excepția celor de pe arca lui Noe”, 43^r.

povață s.f. **1.** „îndrumător, călăuză”, 30^v, 32^v, 93^r. Fig. 117^r, 117^v. **2.** „sfat, îndemn”, 45^r, 93^r.

prav s.n. = praf, 25^v, 94^v, 133^r.

pravilă s.f. „regulă, îndatorire, normă”, 17^v, 82^v, 91^v, 93^r, 96^v, 123^r, 156^v.

pravoslavie s.f. „ortodoxie”, 59^r.

pravoslavnic, -ă adj. „care ține de dreapta credință”, 4^r, 4^v, 8^v, 83^v.

prăpădi vb. IV. tr. „a distruge, a omori”, 63^v, 69^v; imperf. indic. pers. 3 **prăpădiia**, 69^v.

pre prep. = pe, 4^r, 6^v, 7^r, 7^v, 8^v, 9^r, 10^r, 10^v, 26^r, 26^v, 27^r, 27^v, 36^v, 37^r ș.a. Loc. adv. **Pre încetul** sau **pre cătinel** = încet, 13^r, 34^r, 49^r, 93^r, 95^v. **Pre lesne** = ușor, fără dificultate, 11^v; var. **pe**, 3^v, 86^v, 90^r.

Preacurata s.f. „Fecioara Maria”, 11^r, 21^r, 24^r, 28^r, 65^v, 105^r, 152^r, 158^r, 160^r.

preacurvi vb. IV. intr. „a comite adulter, a trăi în desfrâu”, 92^r.

Preaditeci s.m. „Antecesorul”, 15^v.

preabrajenie s.f. „schimbarea la față”, 112^r.

preget s.n. „întîrziere”, 103^v.

pregiur adv., prep. = împrejur, 85^v, 89^r.

premeni vb. IV. refl., tr. = a (se) primeni; „a înlocui sau a fi înlocuit cu altceva, a (se) modifica”, 4^r, 88^v, 114^v, 131^v.

- premenire** s.f. = primenire; „schimbare, modificare”, 137^v.
- prepune** vb. III. tr. „a bănuî”, 60^f.
- prepus** s.n. „bănuială”, 111^v.
- preste** prep. 11^f, 22^v, 30^f, 36^v, 37^f, 42^v, 47^f, 50^f, 50^v, 59^v, 61^f, 63^f, 67^v, 77^v, 78^v, 95^v, 102^f, 103^f, 114^v, 119^v, 120^f, 120^v, 124^f, 138^f, 143^f; var. **peste** 137^v.
- pretiutinderea** adv. = pretutindeni, 136^v; var. **pretitinderea**, 17^v.
- preut** s.m. = preot, 56^f, 129^v.
- preuție** s.f. = preoție; „preoțime”, 103^f, 133^v, 134^f, 136^v.
- price** s.f. „neînțelegere, ceartă”, 37^v, 56^f, 57^f, 90^v, 142^f.
- príceavi** s.m. pl. „bețivi”, 37^f.
- pricepe** vb. III. **1.** tr. „a înțelege, a pătrunde ceva cu mintea, a-și da seama”, 7^v, 11^f, 11^v, 12^f, 36^f, 36^v, 37^v, 40^v, 44^f, 89^f, 100^v, 115^f, 142^v, 145^v, 148^f. **2.** tr. „a constata, a vedea”, 34^v. **3.** refl. „a avea cunoștințe temeinice într-un anumit domeniu”, 9^f, 35^f.
- prici** vb. IV. refl. (recipr.) „a se certa, a se afla în conflict”, 5^f, 9^f, 82^f, 116^v, 156^f.
- prietin** s.m. = prieten, 7^v, 8^f, 20^v, 23^v, 24^v, 79^f, 92^f, 131^f, 132^f, 133^f, 137^f, 138^v, 139^f, 139^v, 141^f.
- prietinie** s.f. = prietenie, 91^f, 131^f; var. **prietenie**, 92^f.
- priimi** vb. IV. tr. = a primi, 4^f, 7^v, 8^f, 10^f, 17^f, 19^v, 23^f, 31^f, 35^v, 49^v, 56^f, 59^f, 66^f, 77^v, 79^f, 81^v, 82^v, 84^v, 86^v, 91^v, 94^f, 95^v, 96^f, 96^v, 106^v, 108^f, 109^f, 111^v, 112^v, 113^f, 113^v, 117^f, 117^v, 118^v, 121^v, 122^v, 136^v, 138^v, 139^v, 140^f, 145^v, 146^v.
- primire** s.f. = primire, 132^v.
- priimitori, -oare** adj. = primitor, 124^v.
- prilej** s.n. **1.** „ocazie, împrejurare”, 47^v, 53^f. **2.** „motiv”, 13^f.
- primbla** vb. I. refl. = a se plimba, 41^f.
- prin** prep. 15^f, 15^v, 41^f, 41^v, 45^f, 47^v, 55^f, 56^v, 81^f, 94^f, 96^f, 105^f, 108^v, 109^f, 154^f; var. **pin**, 85^v, **pen**, 89^f.
- pripă** s.f. Loc. adv. **De pripă** = iute, rapid, 49^f, 95^v.
- pripoit** adj. = priponit, 30^f.
- prisos** s.n. „ceea ce depășește o anumită cantitate sau o anumită limită, reprezentînd un plus”, 96^v.
- prisosit** s.n. „prisos”, 96^v, 97^f.

propovedui vb. IV. tr. = a propovădui; „a predica”, 42^v; absol. 6^r, 65^v, 86^r; refl. pas. 86^v, 109^r.

propoveduitori s.m. = propovăduitor; „persoană care propovăduiește”, 67^r, 96^v.

proroc s.m. „persoană care este interpret al voinței lui Dumnezeu, capabilă să prezică viitorul”, 4^v, 6^r, 8^r, 8^v, 10^v, 12^r, 12^v, 13^r, 15^r, 15^v, 16^r, 17^v, 18^v, 19^r, 19^v, 20^v, 21^v, 22^r, 22^v, 23^r, 24^v, 25^v, 26^v, 27^r, 27^v, 28^v, 29^v, 30^v, 31^r, 31^v, 32^r, 33^v, 34^r, 34^v, 35^v, 37^r, 38^v, 40^r, 41^v, 42^r, 44^r, 46^r, 46^v, 47^r, 48^r, 49^v, 50^r, 53^r, 55^r, 56^v, 57^r, 59^r, 61^r, 61^v, 64^v, 65^r, 65^v, 66^v, 67^r, 68^r, 68^v, 71^r, 75^r, 77^v, 79^r, 80^v, 81^r, 81^v, 88^v, 96^r, 97^r, 97^v, 100^v, 102^r, 102^v, 104^r, 105^r, 106^r, 110^r, 110^v, 111^r, 112^r, 112^v; vocat. **proroce**, 34^v.

prorocesc adj. „de proroc”, 110^v.

proroci vb. IV. intr. „a prezice voința divină”, 7^r, 12^r, 15^r, 15^v, 16^r, 18^v, 27^r, 27^v, 31^r, 35^r, 54^v, 60^v, 110^r, 115^v, 122^v, 133^r.

prorocie s.f. „prorocire”, 15^r, 15^v, 16^r, 18^v, 19^r, 27^r, 27^v, 28^v, 30^r, 47^r, 49^r, 55^v, 61^r, 62^r, 67^v, 103^r, 104^v, 105^r, 110^v, 134^r, 135^v, 136^v, 151^v, 156^v; pl. **prorocii**, 27^v, 30^r, 55^v, 103^r, 104^v, 110^v, **prorocie**, 105^r.

proslăvi vb. IV. tr. „a slăvi, a preamări”, 68^r, 76^r, 96^r, 137^v; absol. 29^v.

prost, proastă adj., s.m. **1.** adj. „care este simplu; de condiție socială modestă”, 34^v, 49^r, 106^r, 108^v, 145^r; „care este nevinovat”, 53^v. **2.** adj., s.m. „(om) care este lipsit de inteligență”, 70^v, 108^v, 124^r. **3.** adj. „care este fără (multă) știință de carte, de învățătură; ignorant”, 5^r, 11^r, 108^v, 121^r.

prostire s.f. „cearșaf”, 52^r.

proștime s.f. = prostime; „prostie”, 107^v, 112^r.

protivă s.f. = potrivă; „asemănare”. Loc. prep. **De protivă** (cuiva) = asemănător cu..., 14^v, 22^v, 28^r, 36^r, 40^r, 71^v, 128^r.

protivi vb. IV. = a potrivi. **1.** refl. „a fi în concordanță cu cineva sau ceva”, 37^r, 148^r, 159^v. **2.** tr. „a compara pentru a stabili însușirile comune”, 23^r, 159^v. **3.** refl. „a se lua după cineva, a da crezare cuiva”, 87^v, 109^r, 128^v.

protivnic s.m. = potrivnic; „dușman”, 124^r, 130^r.

prunc s.m. „copil”, 14^r, 26^v, 27^r, 27^v, 29^r, 32^r, 32^v, 33^r, 33^v, 34^r, 49^v, 56^r, 93^r, 93^v, 95^r, 102^v.

pruncie s.f. „copilărie”, 95^r.

psalm s.m. „imn religios biblic”, 22^r, 22^v, 23^r, 134^r, 138^v.

psaltire s.f. „carte din Vechiul Testament care conține o culegere de 151 de psalmi”, 12^r, 104^r.

purcede vb. III. intr. „a porni la drum, a pleca”, 12^v, 32^v.

pururea adv. = pururi; „mereu, neconținut; totdeauna, veșnic”, 16^r, 31^r, 37^v, 40^v, 44^r, 47^v, 55^r, 72^r, 78^v, 88^v, 103^r, 107^r, 122^r, 126^r, 130^r, 134^r, 136^v, 144^r.

pustiitate s.f. = pustietate; „deșert”, 75^v.

pustiu s.n. „deșert”, 45^r, 47^r, 81^r, 99^r, 111^v, 152^v; pl. **pustii**, 46^r, 69^v, 109^r.

pustiu, -ie adj. **1.** „care este lipsit de vegetație”, 106^v. **2.** „care este lipsit de animale”, 134^r, 136^r.

puș vb. III. tr., perf. smp., paradigma tare de la *pune*, pers. 1 sg. = pusei, 54^v, 59^v, 154^r.

putință s.f. „putere”, 6^r, 9^r, 13^v, 15^r, 19^r, 20^v, 22^r, 24^r, 26^v, 39^r, 58^r, 58^v, 59^v, 60^v, 63^v, 65^r, 66^r, 67^v, 69^v, 71^r, 88^v, 92^v, 93^r, 93^v, 95^r, 101^v, 103^r, 121^v, 122^v, 125^v, 126^v, 127^v, 143^v, 144^v, 145^r, 147^r.

puținel adv. „puțintel”, 137^r.

R

rai s.m. „copac”, 42^r.

rădăcinat, -ă adj. „în rădăcinat”, 79^v.

rădăcină s.f. **1.** Fig. „origine”, 160^r. **2.** „neam, familie”, 15^r.

rădica vb. I. tr., refl. = a (se) ridica, 4^r, 15^r, 16^r, 17^v, 25^v, 34^r, 34^v, 46^v, 49^r, 54^r, 54^v, 61^r, 68^r, 74^r, 81^v, 93^v, 95^v, 113^r, 118^v, 122^v, 139^r, 154^v, 156^r.

rădicare s.f. = ridicare, 56^r.

răpire s.f. „jaf, abuz”, 83^r.

răposa vb. I. intr. „a muri”, 98^v.

răposat adj. „mort”, 55^v.

răsipi vb. IV. tr. = risipi, 15^v.

răstigni vb. IV. tr. „a crucifica”, 15^v, 51^v, 52^r, 54^v, 55^r, 56^v, 72^r, 72^v, 98^v, 130^v, 131^v, 132^r, 132^v, 135^r, 150^r, 151^r, 151^v; refl. pas. 56^r, 137^v, 159^r.

răstignire s.f. „crucificare”, 55^r, 137^v, 150^v.

rășchira vb. I. tr. „a răspîndi, a împrăștia, a risipi”, 4^v, 15^r, 15^v, 92^v, 138^r, 144^v.

rătăci vb. IV. tr. „a uita”, 7^r, 11^r, 43^r.

- rătăciți** adj. „pribegi”, 46^r.
- rătund** adj. = rotund; „gras, rotofei”, 159^v.
- rătungiune** s.f. „trup gras”, 159^v.
- rîmleni** s.m. pl. „romani”, 50^v.
- rîpă** s.f. „mal, țarm abrupt, alunecos, povârniș”. Fig. 41^r, 109^f.
- roabă** s.f. „sclavă”, 14^r, 71^v, 83^r, 158^v.
- robie** s.f. **1.** „stare, condiție de rob; captivitate, prizonierat”, 24^v, 43^r, 61^v, 79^f, 135^f, 136^f, 140^f. **2.** „muncă grea, chin”, 46^f, 58^f, 111^f.
- rod, roadă** s.n, s.f. **1.** s.n. „neam, seminție”, 13^v, 17^v, 29^f, 47^v, 80^v, 81^r, 88^r, 99^f, 101^v, 106^r, 110^v, 127^r, 151^v. **2.** s.f. „produs vegetal al plantelor cultivate; fruct”, 106^v. Fig. 89^v.
- rost** s.n. **1.** „gură (ca organ al vorbirii)”, 6^v, 8^f, 12^r, 27^v, 30^r, 36^v, 49^v, 54^v, 86^f, 100^v, 111^v, 147^v. **2.** „gînduri exprimate prin cuvînt”, 4^v.
- rrea** adj. = rea, 45^f, 48^r, 48^v, 49^v, 52^r, 56^v, 59^f, 84^v, 92^r, 92^v, 94^v, 97^v, 109^v, 122^f, 124^v; pl. **rrele**, 83^v, 90^v, 107^v, 123^r, 124^v, 144^v, 145^f.
- rudă** s.f. „neam, familie; popor”, 15^r, 17^v, 42^v, 43^r, 43^v, 44^v, 45^r, 50^v, 53^v, 54^v, 64^f, 64^v, 79^r, 80^r, 84^v, 105^r, 108^f, 110^r, 123^v, 158^v.
- rug** s. m. „mur”, 23^v, 24^r.
- rugători, -oare** s.m. pl., s.f. **1.** s.m. pl. „cei care se roagă”, 68^v. **2.** s. f. „lăcaș de rugăciune”, 153^f.
- ruge** s.f. pl. = rugi, 154^v.
- rumânește** adv. = românește; „în limba română”, 109^v.
- rumpe** vb. III. tr., refl. = a (se) rupe, 151^f; perf. smp. pers. 3 sg. **rupsă** 25^v, **rumsă**, 51^f = rupse.
- rușina** vb. I. refl., tr. „a fi sau a face să fie cuprins de rușine”, 54^v, 69^f, 129^f, 151^f, 154^v.

S

- sabie** s.f. „armă albă formată dintr-o lamă lungă de oțel, ascuțită la vîrf și pe una dintre laturi, fixată într-un mîner; lovitură dată cu această armă”, 56^f, 56^v, 62^r, 81^v, 82^r, 86^f, 115^v, 116^r, 118^v, 119^f, 120^v, 130^r, 134^v, 135^r, 151^v, 155^f.

- samă** s.f. = seamă, 25^v, 33^f, 34^f, 71^f, 72^f, 83^v, 101^f, 109^v, 116^v, 123^f, 125^v, 138^v, 139^f, 141^f, 141^v, 150^v, 156^v.
- sarachini** s.m. pl. = sarazini, 156^v.
- să** conj. „dacă”, 8^f, 11^v, 140^f.
- săcera** vb. I. intr. = a secera; „a culege, a recolta”, 140^v.
- săgeta** vb. I. **1.** tr. „a lovi, a răni cu săgeata”, 116^f. **2.** intr. „a trage cu săgeata”, 138^v.
- sălaş** s.n. „locuință, cămin, adăpost”, 136^v. Fig. 132^v.
- sălășlui** vb. IV. refl. **1.** „a locui”, 23^v, 136^v. Fig. 41^v, 59^f, 106^v. **2.** Fig. „a se adăposti”, 21^f, 24^f.
- sălășlitori** s.m. = sălășlitor; „locuitor”, 134^f.
- sămînță** s.f. (și *sămînță bărbătească*) „spermă”, 28^f, 28^v, 36^f.
- sărăcească** adj. „săracă”, 21^v, 28^v.
- săvârși** vb. IV. **1.** tr. „a sfârși”, 79^f, 116^v, 143^f; refl. 136^v. **2.** refl. „a muri”, 98^v.
- săvârșit** s.n. „sfârșit”, 21^f, 88^f, 130^v, 136^f, 151^f.
- scădere** s.f. **1.** „umilire, înjosire”, 36^v, 37^v. **2.** „pierdere”, 145^f.
- scîrbă** s.f. „dușmănie”, 91^f, 134^v.
- scîrbi** vb. IV. refl., tr., intr. „a (se) mînia, a (se) înfuria”, 33^v, 50^f, 69^v, 89^f, 89^v.
- scîrbit** adj. „supărat, mîniat”, 8^f, 24^v.
- scîrnăv, -ă** adj. „josnic, mîrșav”, 43^f, 155^f; acc. și scîrnăv, 83^v.
- scîrnăvie** s.f. „josnicie, mîrșăvie”, 159^f.
- scorpionii** s.f. pl. „scorpioni”, 66^f.
- scriptură** s.f. **1.** (și *Svînta Scriptură*) „Biblia; (la pl.) Vechiul și Noul Testament”, 4^v, 5^v, 13^v, 28^v, 30^f, 30^v, 35^v, 39^f, 46^f, 53^f, 64^f, 69^v, 76^f, 76^v, 81^f, 84^f, 87^v, 88^v, 113^f, 117^v, 125^f, 140^v, 142^v, 147^v, 156^v. **2.** „scriere sacră”, 3^f, 35^v, 40^f.
- scrisoare** s.f. **1.** „comunicare scrisă trimisă cuiva”, 5^f, 6^f, 6^v, 7^v, 45^v, 103^f. **2.** „scriptură; epistolă (creștină)”, 8^v, 10^f, 12^f, 35^v, 72^f, 140^f. **3.** „text scris”, 88^f, 117^v.
- semenție** s.f. = seminție; „neam, popor, spiță”, 13^v, 14^v, 16^f, 16^v, 19^f, 151^f.
- serafimi** s.m. pl. „îngeri de rang superior, situați ierarhic între arhangheli și heruvimi”, 62^f, 126^f.
- sfadă** s.f. „ceartă”, 5^v, 90^v; pl. *sfade*, 90^v; var. *svadă*, 6^v.

- sfădi** vb. IV. refl. recipr. „a se certa”, 91^v.
- siește** vb. IV. refl. *să siește* = să sfiește, 90^v.
- silă** s.f. „constrângere, presiune”, 86^f, 88^v, 116^v, 117^f, 118^v.
- sili** vb. IV. tr. **1.** „a obliga”, 37^f, 37^v, 68^v, 82^v. **2.** „a încerca, a se strădui”, 11^v, 53^f, 69^v, 85^f, 86^v, 101^v, 109^v, 130^v, 136^v, 144^v, 150^v. **3.** „a silui”, 83^f.
- silnic** adj. **1.** „neîndurător, crud”, 157^v; subst. 21^f. **2.** „puternic, cu forță”, 61^f.
- silță** s.f. „cursă, capcană; laț”, 109^f, 130^v, 134^f, 135^v, 136^f.
- sîmbetei** s.f. gen.-dat. = sîmbetei, 95^f, 97^f, 98^f; *sîmbete* s.f. pl. = sîmbete, 97^v, 98^v.
- simeți** vb. IV. refl. = a se semeți, 41^f, 69^v, 114^v.
- siméți** s.m. pl. = semeți, 115^f.
- simeție** s.f. = semeție, 40^f, 41^f, 91^f.
- singe** s.m. = sînge, 51^f, 51^v, 89^f, 96^f, 97^v, 113^v, 138^f.
- sint** vb., prez. indic. pers. 1 sg., pers. 3 pl. de la *fi* = sînt, 7^f, 8^f, 14^f, 51^v, 66^f ș. a.; pers. 1 pl. *sintem* = sîntem, 11^f, 72^v ș.a.; pers. 2 pl. *sinteți* = sînteți, 6^v, 11^f, 57^f.
- sirg** s.n. = sîrg. Loc. adj. *De sirg* = în grabă, 126^f.
- sirgui** vb. IV. tr. = sîrgui; „a se sili, a se grăbi”, 4^f, 137^f.
- sirguială** s.f. = sîrguială; „silință, grabă”, 25^f.
- slăbănog** s.m. „om bolnav, neputincios”, 46^v, 98^f, 129^v.
- slobodzenie** s.f. = slobozenie; „permisiune”, 24^v, 124^f.
- slobodzi** vb. IV. tr. = a slobozi; „a permite; a elibera”, 9^f, 100^f, 124^v, 154^v.
- slove** s.f. pl. „litere”, 85^v, 93^f.
- sloveni** vb. IV. intr. „a silabisi, a citi”, 93^f.
- slugă** s.f. „servitor”, 48^f, 66^v, 81^f, 94^f, 118^f, 126^f, 150^v.
- slujbă** s.f. „faptul de a sluji pe cineva; funcție”, 13^f, 45^f.
- smerenie** s.f. „evlavie”, 18^v, 21^f, 29^v, 48^v, 54^v, 86^f, 91^v, 121^f.
- smeri** vb. IV. **1.** refl. „a se arăta plin de cucernicie; a fi cucernic”, 91^v. **2.** tr. „a umili”, 21^f, 132^v, 134^f; imperf. indic. pers. 3 sg. *smeriia*, 132^v.
- smerit** s.m., adj. „(om care este) cucernic”, 6^f, 7^v, 68^v, 115^f. Fig. adj. 13^v, 96^f; var. *smérini*, 115^f.
- smidă** s.f. „grindină”, 139^f.

socoti vb. IV. **1.** tr. „aprecia, a crede”, 4^v, 7^r, 9^v, 11^r, 12^r, 18^r, 26^r, 36^v, 41^v, 47^v, 56^v, 66^r, 78^v, 79^r, 79^v, 85^v, 89^v, 99^v, 103^v, 109^v, 112^v, 114^r, 119^v, 120^v, 121^r, 123^v, 125^v, 136^r, 137^r, 138^v, 140^v, 141^v, 143^v, 144^r, 146^r, 148^r, 151^v, 156^r, 159^v; refl. 119^r. **2.** tr. „a analiza, a chibzui”, 4^r, 12^v, 14^r, 14^v, 18^r, 22^v, 23^v, 27^r, 28^r, 29^r, 30^r, 30^v, 31^v, 33^r, 40^r, 49^r, 55^r, 56^r, 62^v, 64^r, 67^r, 75^v, 76^v, 80^v, 81^v, 82^r, 90^v, 92^r, 93^r, 97^r, 99^r, 102^v, 104^r, 106^r, 107^v, 114^v; absol. 59^v, 77^v, 78^r, 78^v, 84^v, 87^v, 88^r, 91^v, 118^r, 148^r. **3.** tr. „a considera”, 14^v, 17^v, 20^r, 21^v, 29^v, 58^v, 62^r, 71^v, 79^v, 82^v, 85^r, 120^r, 120^v, 138^r; absol. 153^r, 155^v; refl. 139^r. **4.** tr. „a admite că ceva e real, posibil, a avea impresia că...”, 23^r, 34^v, 67^v, 101^v, 126^r; refl. 27^r. **5.** refl. „a ajunge la o înțelegere cu cineva asupra unei obligații”, 80^r. **6.** tr. „a număra”, 135^r. Fig. 139^v, 145^r.

socotință s.f. **1.** „atenție”, 10^r, 21^r, 32^r, 65^r, 68^r, 70^r, 88^r, 101^r, 101^v, 106^v, 134^v. **2.** „judecată, chibzuință”, 11^v, 17^v, 22^v, 36^r, 53^v, 60^r, 68^r, 77^r, 78^v, 79^v, 82^v, 87^v, 89^r, 108^v, 110^v, 120^r.

sodomleani s.m. pl. „locuitori ai cetății biblice Sodoma”, 133^r, 136^r.

sorti s.f. pl. Expr. *A pune (sau a arunca) sorti* = a hotărî prin procedeul sortilor o împărțire, 51^v, 54^r, 54^v.

sotnic s.m. „comandant al unei sotnii”, 132^r.

soție s.f. „tovarăș, părtaș, asociat”, 5^r, 45^v, 116^r, 121^v, 158^r.

sparge vb. III. tr. „a sfîșia, a rupe”, 146^v.

spate s.n. „spinare”, 16^r, 134^r.

spămînta vb. I. refl. „a se înspămînta”, 65^r.

spăsenie s.f. „mîntuire; pocăință”, 27^r, 106^v, 109^r, 121^r, 140^r.

spăsi vb. IV. tr., refl. „a (se) mîntui”, 6^v, 11^r, 17^r, 21^r, 38^v, 40^r, 49^r, 52^v, 56^v, 62^r, 74^v, 80^r, 105^r, 105^v, 122^r, 124^r, 132^v.

spinteca vb. I. tr. = a spinteca, 55^v.

spin s.m. „ghimpe, mărcine”, 106^v.

spînzura vb. I. refl. = a se spînzura, 51^r.

spori s.n. = spor, 85^r.

spori vb. IV. tr. „a extinde, a lărgi, a mări”, 7^v, 82^v, 114^r; refl. impers. 43^v.

sprejineală s.f. = sprijineală, 92^v.

spurcăță adj. „care contravine preceptelor religioase”, 100^r.

stat s.n. **1.** „fiecare dintre cele trei persoane ale Sfintei Treimi”, 7^r, 20^v, 40^v, 41^r, 131^v, 148^v, 149^v. **2.** „stare, condiție socială”, 110^r; pl. (1) *stături*, 7^r, 20^v.

- stă** vb. I. intr., imper. de la *sta*, pers. 2 sg. = stai, 13^r, 29^v, 153^v.
- stătători, -oare** adj. = stătător; „statornic, stabil”, 84^r, 119^r, 119^v.
- stépenă** s.f. „treaptă”, 93^v.
- stins** adj. „care nu mai arde”, 87^v, 94^r, 150^r.
- stîlp** s.n. „coloană”, 33^r.
- stîmpăra** vb. I. refl. = a se astîmpăra, 90^v.
- stîină** s.f. „așezare păstorească de vară la munte sau în afara satului, unde se adăpostesc oile și ciobanii și unde se prepară podusele din laptele oilor”, 134^r, 136^r.
- stînge** vb. III. tr. = a stinge. Fig. 87^v.
- straje** s.f. „pază”, 52^v.
- strașnic, -ă** adj. „înfiorător, înspăimîntător, cumplit”, 25^r, 150^v, 160^r.
- strein, -ă** adj., s.m. = străin, 10^v, 43^r, 51^v, 95^r, 109^v, 119^r, 157^v, 158^v.
- streinătate** s.f. = străinătate, 30^v.
- strica** vb. I. tr. „a schimba în rău, a face să piardă din calități, din valoare”, 6^v, 12^v, 24^v, 45^r, 53^r, 77^r, 84^v, 88^r, 89^v, 92^v, 120^v, 124^v, 126^v, 157^v; refl. 15^r, 18^r, 25^v, 26^r, 75^v, 76^v, 94^v, 102^v, 103^r, 116^r, 151^r.
- stricare** s.f. „distrugere, degradare, corupere”, 18^r, 91^r, 91^v, 111^v.
- stricat, -ă** adj. „bolnav”, 17^r, 58^r; subst. 46^v.
- stricăciune** s.f. „boală”, 155^v.
- strîmb, -ă** adj. „care este contorsionat, deformat”, 95^v, 134^v; subst. în loc. adv. *pre* sau *cu strîmbul* = fals, necinstit”, 90^r, 123^r.
- strîmba** vb. I. tr. „a deforma”, 95^v. Fig. 71^r.
- strîmbătate** s.f. „greșală”, 21^v, 95^v, 134^v.
- strînge** vb. III. **1.** tr. „a pune la un loc, a face grămadă”, 45^r, 140^v. **2.** tr., refl. „a (se) aduna, a (se) reuni”, 4^v, 12^r, 24^v, 29^v, 30^v, 50^v, 60^r, 68^r, 126^v, 136^v, 151^v. Expr. *A-l strînge Dumnădzău* = a muri, 158^v. **3.** refl. „a se uni”, 53^r, 114^v.
- strînsoare** s.f. „adunare”, 153^v.
- sudalmă** s.f. „înjurătură, ocară”, 51^v, 104^r, 135^v; pl. *sudalme*, 51^v, *sudălmi*, 54^r.
- sudoare** s.f. „transpirație”, 42^r.
- sudui** vb. IV. tr. „a înjura; a ocări, a muștra”, 8^v, 54^r, 108^r.

suflet s.n. **1.** „latura spirituală a omului, psihic”, 9^v, 56^r, 56^v, 58^r, 59^f, 62^r, 65^f, 82^v, 83^r, 83^v, 84^v, 92^v, 96^r, 97^v, 108^r, 108^v, 114^r, 117^f, 118^v, 119^r, 119^v, 125^f, 125^v, 129^v, 132^v, 133^v, 135^v, 136^r, 147^v. Loc. adv. *Dintru tot sufletul* = cu pasiune, cu toată convingerea, 63^v. Expr. *A lua sufletul cuiva* = a omori, 33^v. **2.** „Sfântul Duh”, 70^f, 142^r, 143^v, 144^r, 146^f. **3.** „persoană, om”, 17^v, 44^v, 49^r, 43^v, 106^v.

sufletesc, -ească adj. „care aparține sufletului, referitor la suflet”, 129^v, 147^v.

sufletește adv. „din punct de vedere sufletesc”, 133^v, 156^r.

suliță s.f. „armă de atac, lance”, 52^r, 55^r, 60^r.

supt prep. = sub, 15^f, 19^f, 19^v, 24^r, 24^v, 26^v, 32^r, 35^v, 42^v, 43^v, 44^r, 58^v, 66^r, 70^r, 74^v, 75^v, 78^v, 81^r, 81^v, 106^v, 115^v, 117^r, 124^v, 133^v, 136^r, 138^v, 139^f, 140^v; var. *sup*, 20^r, 20^v.

suptiată adj. = subțiată. Fig. „rafinată”, 41^r.

suptire adj. = subțire, 94^v.

supune vb. III. tr. „a birui, a aduce sub ascultarea, sub autoritatea sa”, 18^v, 20^f, 20^v, 42^v, 43^v, 44^r, 107^r; refl. 81^v, 115^v. Expr. *A supune supt tăcere* = a trece sub tăcere, 42^v; constr. cu inf. lung, *a-i supunere*, 20^v.

supunere s.f. „învingere, dominare”, 18^v.

surupa vb. I. tr., refl. = a (se) surpa. **1.** „a (se) dărîma, a (se) năru”, 25^v. Fig. 44^v. **2.** Fig. „a (se) distruge”, 4^v, 58^v, 69^f, 71^r, 133^v, 138^v, 144^v, 151^r; absol. 126^v.

svadă s.f. = sfadă; „ceartă”, 6^v.

svat s.n. = sfat, 26^v, 50^v, 118^v.

svătui vb. IV. = a sfătui. **1.** tr. „a da un sfat”, 154^v. **2.** refl. recipr. „a face schimb de opinii, de păreri”, 73^v.

svințenie s.f. = sfințenie, 71^v, 106^r; var. *svințanie*, 133^v, 134^r.

svinți vb. IV. tr. = a sfinți, 20^r, 151^v; refl. 19^v.

svinție s.f. = sfinție, 70^r, 98^r, 99^r, 100^r, 104^v, 107^v, 108^r, 113^r, 118^v, 131^r, 132^f.

svînt, -ă adj., s.m. = sfînt. **1.** adj. „care se caracterizează prin sfințenie; care este de esență divină, care aparține divinității”, 7^f, 10^r, 12^f, 20^v, 35^f, 67^f, 71^v, 74^f, 76^f, 86^r, 90^v, 91^v, 96^v, 97^v, 104^r, 105^v, 106^r, 112^v, 117^v, 118^v, 121^v, 125^f, 125^v, 126^v, 140^r, 140^v, 142^v, 144^v, 146^r, 148^v, 149^v. **2.** s.m. „persoană recunoscută ca un exemplu desăvîrșit al vieții creștine și consacrată ca atare, după moarte, de către biserică; persoană canonizată de biserică”, 8^f, 10^v, 12^r, 19^f, 27^v, 28^v, 29^v, 41^v, 46^v, 55^v, 64^v, 69^f, 71^r, 75^v, 76^f, 76^v, 118^f, 129^f, 149^v; pl. *svinte*, 67^r, 70^v.

svîrși vb. IV. refl. = a se sfîrși, 46^r.

svîrșit s.n. = sfîrșit, 70^v, 71^r, 93^v, 103^v, 128^r, 141^r, 152^r, 152^v, 160^r.

Ș

șagă s.f. „glumă”, 129^r.

șchiop, șchioapă s.m, s.f. „persoană care are un picior bolnav, paralizat, mutilat”, 46^v, 98^r. Fig. 95^r.

șapte num. card. = șapte, 98^v, 113^v, 118^r, 129^v, 154^r.

șeptele, șeptea num. ord. (adj.) = șaptelea, șaptea, 122^v, 154^r, 155^v.

șerb s.m. „rob, supus (al lui Dumnezeu)”, 13^r, 43^v, 153^r.

șerpe s.m. = șarpe, 53^r, 66^r, 74^v, 75^r.

șese num. ord. = șase, 52^r, 98^v, 118^r.

șie pron., formă de dat. a pron. refl. *sine* = sineși, 43^v, 135^v.

șolduri s.n. pl. „coapse”, 25^r.

ștopi vb. IV. tr. , intr. „a scuipa”, 54^v; var. **șchiopi**, 48^v, 51^r.

ștopit s.n. „scuipat”, 54^v.

șugui vb. IV. intr. „a glumi”, 128^v.

T

taină s.f. „ceea ce rămîne nepătruns de mintea omenească; mister, enigmă”, 10^r, 10^v, 24^r, 25^r, 26^r, 27^v, 36^v, 41^v, 42^r, 60^v, 61^r, 63^v, 73^r, 93^r, 102^r, 129^v, 147^r; pl. art. **tainele**, 63^v, 129^v, 147^r, **tainile**, 25^r, 73^r.

talpe s.f. pl. = tălpi, 19^r, 20^r, 20^v, 32^r.

tatul s.m. = tatăl, 44^v.

tăgadă s.f. „tăgăduială”, 73^v.

tăgădui vb. IV. tr. „a nega, a contesta”, 60^v, 139^v, 148^r; refl. 5^r, 12^r, 70^v, 118^v, 140^r, 149^v.

tălmaci s.m. „traducător”, 66^r, 119^v.

tălmăci vb. IV. tr. „a traduce; a explica, a interpreta”, 25^v, 26^r, 32^r, 71^r, 86^r, 86^v, 113^v, 122^v.

tămîie s.f. „substanță rășinoasă folosită în ceremoniile religioase”, 33^r, 33^v, 138^r; pl. **tămîi**, 103^r.

- tătări** s.m. pl. = tătari, 43^r, 122^v.
- tătăne-tău** s.m. „tată-tău”, 31^v.
- tăvăli** vb. IV. refl. „a se rostogoli pe pământ”; imperf. indic. *tăvăliia*, 109^v.
- temei** s.n. „fundament”, 3^v, 9^f.
- temelie** s.f. „fundație”, 102^r, 137^r. Expr. *A pune temelie* = a înființa, a funda, 115^f.
- teologhi** s.m. pl. = teologi, 148^r, 148^v.
- teolohie** s.f. = teologie, 147^f.
- tinde** vb. III. tr. „a întinde”, 137^v.
- tirănie** s.f. = tiranie, 3^v.
- țîlc** s.n. „înțeles, sens; explicație”, 18^v, 32^r, 33^r, 127^r, 147^r.
- țîlcui** vb. IV. tr. „a interpreta, a explica”, 26^r.
- țîmpla** vb. I. = a se întîmpla. **1.** refl unipers. „a se produce în mod întîmplător; a se petrece”, 9^v, 28^v, 43^r, 48^v, 83^r, 92^v, 94^v, 102^r, 114^v, 120^r, 135^v. **2.** refl. „a apărea, a se ivi, a interveni”, 87^r, 91^r. **3.** refl. „a se nimeri să fie într-un anumit fel”, 28^v, 30^v, 71^r, 145^v; condiț. *să vrea țîmpla*, 43^r, *s-are țîmpla*, 91^r; var. *întîmpla*, 30^v.
- țîmplare** s.f. = întîmplare, 6^r, 119^r.
- țînji** vb. IV. intr. „a duce dorul”; imperf. indic. pers. 3 pl. *țînjiia*, 45^r, 99^r.
- țîrg** s.n. „localitate, oraș”, 29^f.
- tocma** adv. = tocmai, 11^r, 31^r, 84^r, 93^v, 95^v, 102^r, 125^r, 134^r, 143^v.
- tocmală** s.f. = tocmeală. **1.** „învoială, acord”, 29^v, 77^r. **2.** „normă, regulă, lege”, 39^v, 63^r, 116^v.
- tocmi** vb. IV. **1.** refl. „a se potrivi, a se asemăna”, 18^v, 27^v, 29^v, 100^v, 123^r, 156^v, 157^v. **2.** tr. „a alcătui, a compune”, 111^v, 129^f.
- toiag** s.n. **1.** „băț lung și drept folosit la sprijinit sau la apărare”, 20^v, 74^r, 127^r, 139^v. **2.** Fig. *Toiag de putință* = sprijin, 19^r, 20^v.
- tovarăși** s.m. pl. „camarazi, parteneri”, 98^v.
- trage** vb. III. tr. „a atrage”, 85^r, 120^v, 121^r, 124^r.
- treabă** s.f. **1.** „trebuință”, 97^v, 100^r. Expr. *A(-și) păzi treaba* = a se ocupa atent de ceva, 32^v, 97^v. **2.** „situație, rost; obicei”, 107^v, 126^r, 129^v; pl. *trebe*, 97^v, 126^r, 129^v.
- troiță** s.f. *Svînta Troiță* = Sfînta Treime, Trinitate, 141^v, 145^v, 148^v, 158^r.
- trudă** s.f. „efort”, 17^r, 42^r; pl. *trude*, 116^v.

- trup** s.n. **1.** „corp al unei ființe”, 5^f, 14^v, 19^v, 20^f, 26^f, 36^f, 36^v, 40^v, 44^f, 56^v, 58^f, 61^v, 62^f, 64^f, 73^f, 79^v, 82^v, 83^v, 84^v, 85^f, 96^v, 97^f, 97^v, 100^f, 100^v, 102^v, 106^v, 117^v, 118^v, 125^f, 125^v, 126^f, 128^f, 129^v, 135^v, 136^f, 138^f, 140^v, 143^v, 147^v, 150^v, 151^f, 155^v, 159^v. Expr. *A lua trup* = (despre Iisus Hristos) a se întrupa, 19^v, 28^f, 29^f, 43^v, 46^f, 62^f, 64^f. **2.** „cadavru”, 52^f, 55^v, 58^v, 83^f, 83^v, 98^v, 151^v.
- trupesc, -ască** adj. „care țin de trup, care se referă la trup”, 20^f, 72^f, 125^f, 142^f, 143^v, 147^v, 155^v, 159^v; var. *trupăsc, -ască*, 133^v, 142^f, 143^v, 147^v, 155^v, 159^v. Fig. „corporal, fizic”, 85^v, 97^v.
- trupește** adv. **1.** „din punctul de vedere al trupului, fizicește”, 133^v, 143^v, 156^f. **2.** „cu trup, întrupat”, 24^f, 26^f, 71^v, 105^v. **3.** „sexual”, 123^v.
- tulbura** vb. I. tr. „a face să-și piardă liniștea, camul”, 51^v, 63^v.
- tulburare** s.f. „dezordine”, 148^v.
- tustrele** num. colect. „toate trei”, 148^v.
- tuturor** adj. nehot., pron. nehot. pl., gen.-dat. de la *toți, toate*. **1.** adj. nehot. 18^f, 55^v, 56^f, 57^f, 67^f, 76^f, 103^f, 117^f, 122^v, 160^f. **2.** pron. nehot. 27^v, 30^f, 30^v, 58^v, 79^f, 111^v, 113^f, 131^v, 151^f.

Ț

- țar** s.m. „împărat”, 49^v.
- țárină** s.f. „teren”, 51^v, 53^v, 54^f.
- țințari** s.m. pl. = țințari, 38^f.
- țiță** s.f. = țiță, 49^v.
- țircălám** s.n. „contur în formă de cerc”, 153^v.
- țol** s.n. „țesătură groasă, folosită ca pătură, covor etc.”, 123^f. Fig. 129^f.

U

- ucenic** s.m. **1.** „fiecare dintre cei doisprezece bărbați care l-au urmat pe Iisus Hristos, devenind apostoli după învierea acestuia”, 47^f, 48^f, 48^v, 50^f, 50^v, 51^f, 52^f, 52^v, 60^f, 60^v, 65^v, 66^f, 68^v, 73^v, 98^f, 102^f, 132^v, 149^f. **2.** „discipol, urmaș”, 82^f, 142^f; var. *ucinic*, 47^f, 128^v.
- ucidere** s.f. „omor, asasinat”, 82^v, 89^f, 89^v, 119^v, 126^f.
- ucigaș** s.m. „criminal, asasin”, 58^v, 82^f, 98^v, 119^v, 133^v, 135^f.

ucigă vb. III. tr., prez. conjunct. pers. 3 de la *ucide* = să ucidă, 82^v, 120^f, 128^f, 159^v; absol. 89^v.

umere s.n. pl. = umeri, 26^v, 153^v, 154^f.

uncheș s.m. = unchiaș, 120^f, 120^v.

unghe s.f. = unghie, 153^v.

unghi s.n. **1.** „colț”, 111^v, 151^f. **2.** „punct, colț în care se întîlnesc două laturi”, 151^v.

urgie s.f. „pedeapsă divină”, 29^f, 40^f, 42^f, 53^v, 69^v, 88^f, 89^v, 106^f, 133^v, 134^f, 134^v, 136^f.

urgisi vb. IV. tr. „a alunga”, 15^f, 16^f, 31^f, 41^f, 42^f, 88^f, 99^f.

urgisit adj. „alungat”, 53^v.

urmască vb. I. tr., prez. conjunct. = să urmeze, 118^v.

următori s.m. = următor. **1.** „urmaș”, 80^f, 80^v. **2.** „discipol”, 60^v, 82^f, 107^v, 109^v, 116^f, 121^v, 129^f, 129^v, 139^v, 156^f.

uscăt s.n. „pămînt”, 47^v, 74^f, 105^v.

ușe s.f. = ușă, 48^f, 138^v, 154^f.

ușura vb. I. tr. „a scuti, ierta”, 154^v; absol. 154^v.

V

vac s.n. = veac, 26^v, 98^v, 123^f, 143^f.

vadră s.f. „cantitate de apă care încapă într-o vadră”, 36^f.

vas s.n. **1.** „navă”, 48^f. **2.** „recipient în care se păstrează lichide”, 89^f. **3.** „persoană înzestrată cu har divin sau cu însușiri malefice”, 41^f, 124^v, 134^f, 140^f.

4. „formațiile tubulare închise prin care circulă sîngele în interiorul organismului”, 46^v.

vădzum vb. II. tr., m.m. ca perf. indic., formă asigmatică de la *vedea* pers. 1 pl. = văzuserăm, 55^v, 57^f.

văleat s.n. = veleat, 3^v.

văpsele s.f. pl. = vopsele, 75^v, 76^v.

vârșă vb. I. **1.** tr. „a face să curgă dintr-un vas”, 134^f, 134^v. **2.** intr. „a da la iveală”, 107^v.

vârșare s.f. Expr. *Vârșare de sînge* = ucidere în masă, 113^v.

văzduh s.n. „aer, atmosferă”, 64^v, 78^v, 94^v, 96^f, 151^v.

văznesenie s.f. „înlățarea lui Iisus Hristos la cer”, 65^v, 105^f, 112^f.

- văznesi** vb. IV. refl. „a se înălța la cer”, 65^v, 114^v, 159^f.
- vechi** vb. IV. refl. „a se învechi”, 76^f, 76^v, 101^f.
- vedere** s.f. **1.** „aspect, înfățișare”, 25^f, 61^v. **2.** „priveștiște, scenă, întâmplare interesantă”, 25^f, 35^f, 92^f. **3.** „viziune”, 64^v, 65^f; var. **videre**, 25^f, 35^f, 64^v, 65^f, 92^f.
- venire** s.f. „sosire”, 29^v.
- vergi** s.f. pl. „bețe lungi și subțiri, flexibile, folosite ca instrument pentru aplicarea de lovituri corporale”, 139^f.
- vesel** adj. „bucuros”, 67^v.
- veseli** vb. IV. refl. (recipr.), „a se bucura, a se distra”, 18^v, 29^f, 45^f, 49^f, 50^f, 56^v, 83^v, 125^v, 141^f; imperf. indic. pers. 3 sg., pl. **veseliia**, 45^f, 56^v.
- veselie** s.f. „bucurie, fericire”, 50^f, 98^v, 140^v.
- veștedzi** vb. IV. refl. = a se veștezi; „a se usca”, 24^f.
- viclean, -ă** adj. **1.** „lipsit de sinceritate, perfid”, 17^v, 136^v. **2.** „care se caracterizează prin viclenie”, 124^v; subst. 21^f.
- vicleni** vb. IV. tr. „a pîngări, a necinsti”, 5^f, 5^v, 115^v.
- vicleșug** s.n. „viclenie”, 41^f, 53^v, 108^f, 130^f.
- videa** vb. II. tr. = a vedea. **1.** „a percepe cu ajutorul văzului”, 17^f, 33^f, 47^f, 51^f, 60^f. **2.** „a avea o viziune”, 25^f, 25^v. **3.** „a analiza, a cerceta”, 14^f, 41^v.
- videnie** s.f. = vedenie; „viziune”, 8^v, 10^v, 13^f, 25^f, 27^v, 28^v, 35^f, 65^f, 105^f, 109^v, 143^f, 147^v, 153^f, 154^v.
- visteri** s.n. „vistierie”, 51^v.
- vită** s.f. „animal domestic”, 103^v, 108^v, 153^f.
- vîntura** vb. I. tr. „a cutreiera, a străbate”, 25^v.
- vîrtos, -oasă** adj., adv. **1.** adj. „solid, dur”, 93^f. **2.** adv. (la comparativ) „mai ales, în special”, 13^v, 16^v, 22^v, 33^v, 35^v, 36^f, 37^v, 38^v, 42^v, 43^f, 47^f, 47^v, 48^f, 48^v, 49^f, 49^v, 57^f, 59^f, 64^f, 69^v, 73^v, 77^f, 81^f, 84^f, 92^f, 99^f, 99^v, 102^v, 104^v, 114^f, 114^v, 117^f, 117^v, 124^v, 126^v, 136^v, 143^f, 143^v, 145^f, 146^v, 151^f, 159^v.
- vîrtoșime** s.f. „duratețe”, 132^f.
- vîrv** s.n. = vîrf, 93^v, 151^v.
- voie** s.f. **Voie rea** sau **voia (cea) rea** = supărare, durere; faptă rea, 48^v, 56^v, 59^f.
- volnic, -ă** adj. „slobod, liber”, 14^f, 19^v, 88^v; subst. 14^f. Fig. 118^v.
- volnicie** s.f. „libertate”, 88^v.

voroavă s.f. „vorbă, vorbire”, 114^f.

vorovi vb. IV. intr. „a vorbi”, 48^v, 155^v.

vrajbă s.f. „neînțelegere, discordie”, 29^f, 90^v, 91^f, 92^f, 109^f, 113^v, 134^f, 135^v.

vrăjitori s.m. pl. „persoane care ghicesc viitorul, care practică divinația”, 24^v, 25^f, 30^f, 30^v, 32^f, 32^v, 33^f, 33^v, 66^v.

vrednic, -ă adj. **1.** „care este demn de...”, 10^v, 18^f, 34^f, 34^v, 51^f, 104^f. **2.** „corespunzător, nimerit”, 17^f, 121^v.

vrîstă s.f. = vîrstă, 34^f, 93^f.

vrun(ul) adj., pron. nehot. = vreun(ul), 9^f, 13^v, 17^v, 18^f, 18^v, 19^f, 19^v, 20^f, 21^f, 22^f, 23^f, 23^v, 62^v, 68^f, 78^v, 83^f, 88^f, 92^v, 95^v, 104^f, 111^v, 116^v, 120^f, 145^f, 145^v, 146^v, 156^f.

Z

zavistie s.f. „ură, invidie”, 9^f, 47^v, 115^v; acc. și zavistie, 91^f, 150^f.

zavistnic adj. „invidios”, 4^f.

zavistui vb. IV. tr. „a invidia; a urî”, 39^v, 44^f, 87^f, 87^v; absol. 77^v, 80^v, 90^v; refl. recipr. 91^f; constr. cu dat. 98^f.

zăbavă s.f. „odihnă; tăgăănare”, 97^f, 110^v.

zămisli vb. IV. **1.** tr. „a procrea”, 26^v. Fig. 88^v. **2.** refl., tr. „a (se) naște”, 28^v, 36^f, 158^f. Fig. 152^v; var. *zemisli*, 88^v.

zămislire s.f. „procreare”, 28^f.

zgău s.n. „pîntece”, 36^f, 158^v; var. *zgăi*, 26^v.

zgură s.f. „reziduri solide rezultate din topirea sau prelucrarea minereurilor, metalelor”, 126^v.

zidi vb. IV. tr. **1.** „a construi”, 136^v; refl. pas. 137^f. **2.** Fig. „a crea, a plăsmui”, 22^f, 39^f, 96^v, 115^v, 126^f, 144^f; refl. pas. 126^f.

zidire s.f. „creare; operă creată de Dumnezeu”, 10^v, 43^v, 98^v.

ziditele s.f. pl. art. „ceea ce a fost creat, realizat”, 42^v.

ziditori s.m. = ziditor. **1.** „zidar”, 151^v. **2.** (în forma *Ziditoriul*) „Dumnezeu”, 42^v, 133^f.

zidiu s.n. = zid, 74^f; pl. *zidiuri*, 129^v.

zmirnă s.f. = smirnă, 33^f, 33^v, 52^f, 60^f.